Casia Zaharia

Expresiile idiomatice în procesul comunicării

Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza» Iași

Măsoară de trei ori şi taie o dată
Gut bedacht, gut gemacht

Cuprins

Introducere 13
1 Frazeologia ca disciplină lingvistică 17
1.1 Cercetarea frazeologică sovietică/rusă (Vinogradov, Amasova, Melciuc, Ianko-Trinickaia, Cernişeva, Permiakov) 19
1.2 Cercetarea frazeologică nord-americană (Hockett, Katz/Postal, Weinreich, Frazer, Chafe, Makkai) 29
1.3 Cercetarea frazeologică (în spaţiul de limbă) germană (Wander, Seiler, Wissemann, Schippan, Burger, Röhrich, Rothkegel, Koller, Häusermann, Pilz, Thun,Schemann, Fleischer, Lüger, Gréciano, Dobrovolski, Palm, Földes) 39
1.4 Cercetarea frazeologică (de limbă) franceză (Bally, Greimas, Coseriu, Guiraud, Curat) 68
1.6 Cercetarea frazeologică românească (Zanne, Philippide, Şăineanu, Ghibănescu, Puşcariu, Iordan, Dumitrescu, Hristea, Dumistrăcel, Colţun) 75

2 Frazeologisme, idiomuri şi expresii idiomatice: delimitări, clasificări, noţiuni şi caracteristici 97
2.1 Diversitatea terminologică 97
2.2 Determinări terminologice: frazeologism, idiom, locuţiune 104
2.3 Delimitări şi clasificări 106
2.3.1 Modelul "centru-periferie" (Fleischer 1982) 107
2.3.2 Gruparea semantică (Burger 1973/1982/1998) 111
2.3.3 Raportul comunicare/expresivitate (Dumistrăcel 1980) 115
2.3.4 Definirea noţiunii de 'expresie idiomatică' din această lucrare 118
2.4 Clasificări – privire de ansamblu 120
2.4.1 Clasificare structural-funcţională 120
2.4.2 Clasificare după criterii semantice 126
3 Competenţa lingvistică şi competenţa expresivă pe terenul expresiilor idiomatice 131
3.1 Scurt istoric al noţiunii de 'competenţă lingvistică' 133
3.2 Competenţa lingvistică în viziunea lui Eugenio Coseriu 138
3.3 Competenţa elocuţională 141
3.3.1 Cunoaşterea principiilor gândirii 141
3.3.2 Cunoaşterea generală a lucrurilor (a lumii) 143
3.3.3 Capacitatea de interpretare a funcţiilor limbii 144
3.4 Competenţa idiomatică 146
3.5 Competenţa expresivă. Norme ale discursului 150
4 Surse ale expresiilor idiomatice în română şi germană 157
4.1 Ce este sursa? 157

4.2 Preocupări pentru stabilirea de surse şi căi de transmitere a expresiilor idiomatice la autori germani şi români 158
4.3 Clasificare din perspectiva mijloacelor de îmbogăţire a vocabularului....................162
4.3.1 Creaţiile interne....................163
4.3.2 Împrumuturile....................165
4.3.3 Calcurile....................168
4.4 Clasificare din perspectiva factorilor generatori de imagini şi comparaţii....................168
4.4.1 Universul....................172
4.4.1.1 Cerul şi atmosfera....................172
4.4.1.2 Pământul....................174
4.4.1.3 Plantele....................176
4.4.1.4 Animalele, păsările şi insectele....................177
4.4.2 Omul....................179
4.4.2.1 Omul, fiinţă fizică....................179
4.4.2.2 Sufletul şi intelectul....................180
4.4.2.3 Omul, fiinţă socială....................182
4.4.2.4 Magie, religie, credinţe....................185
4.4.3 Omul şi Universul....................186
4.4.3.1 A priori....................186
4.4.3.2 Ştiinţele şi tehnica modernă....................188
5 Contrastivitatea în frazeologie....................191
5.1 Bazele socio- şi interculturale ale analizei contrastivităţii frazeologice....................193
5.1.1 Problema specificului cultural românesc şi german în frazeologie....................193

5.1.2 Domenii frazeologice germane din perspectiva limbii române 198
5.2 Bazele lingvistice ale analizei contrastivității frazeologice româno-germane 205
5.2.1 Factori de convergență a expresiilor idiomatice românești și germane 205
5.2.2 Probleme de echivalență interlingvistică a expresiilor idiomatice românești și germane 213
5.2.2.1 Echivalența frazeologică totală 214
5.2.2.2 Echivalența frazeologică parțială 220
5.2.2.3 Echivalența zero 228
5.2.2.4 Pseudo-echivalența 229
6 Expresiile idiomatice și istoria, cultura materială, sociologia și psihologia populară românească și germană 233
6.1 Orientarea în spațiu și perceperea timpului 233
6.1.1 De la ciclic la linear: *timpul costă bani* 234
6.1.2 Simbolistica cifrelor în expresii idiomatice 239
6.2 Ocupații primordiale 255
6.2.1 Pescuitul și vânătoarea 255
6.2.1.1 Expresii din terminologia pescuitului 256
6.2.1.2 Expresii din terminologia vânătorii 260
6.2.2 Agricultura, păstoritul și apicultura 266
6.2.2.1 Expresii din terminologia agricolă 266
6.2.2.2 Expresii din terminologia păstoritului 270
6.2.3 Meșteșuguri și meserii 282
6.2.3.1 Expresii din terminologia morarului și brutarului 285
6.2.3.2 Expresii din terminologia fierarului și dogarului 291

6.3 Practici magice şi credinţe religioase 296
6.3.1 *Das Kind mit dem Bade ausschütten* 296
6.3.2 *A se face (a fi) oale şi ulcioare (ulcele)* 299
Excurs: "Neamţul" în frazeologia şi paremiologia românească 303
7 Frazeologia în structuri narative 315
7.1 Expresii idiomatice şi manipulare lingvistică în "Rollenverteilung" de Helmut Heißenbüttel 315
7.2 Joc paremiologic şi frazeologic: "Scrisoarea XII" de Costache Negruzzi 319
8 Concluzii 327
Bibliografie 331
Dicţionare, enciclopedii, culegeri 331
Literatură 337
Indice de expresii idiomatice, locuţiuni şi paremii româneşti 367
Indice de expresii idiomatice, locuţiuni şi paremii germane 381
Registru de persoane 395

5.1.2 Elemente frazeologice [illegible] din perspectivă [illegible] limbii române 198
5.2 [illegible] lingvistice din [illegible] contrastivității frazeologiei române [illegible] 208
5.2.1 Factori de convergență a expresiilor idiomatice românești și germane 209
5.2.2 Probleme de echivalență interlingvistică a expresiilor idiomatice românești și germane 213
5.2.2.1 Echivalența frazeologică totală 214
5.2.2.2 Echivalența frazeologică parțială 220
5.2.2.3 Echivalența zero 223
5.2.2.4 Pseudo-echivalența 229
6 Expresiile idiomatice și [illegible] materiale [illegible] românească și germană 233
6.1 [illegible] 233
6.1.1 [illegible] 234
6.1.2 [illegible] în expresii idiomatice 239
.... 255
6.2 Ocupații primordiale 256
6.2.1 [illegible] 259
6.2.1.1 Expresii din terminologia pescuitului 260
6.2.1.2 Expresii din terminologia vânătorii 265
6.2.2 Agricultura, păstoritul și apicultura 268
6.2.2.1 Expresii din terminologia agricolă 270
6.2.2.2 Expresii din terminologia păstoritului 282
6.2.3 Meșteșugurile și meseriile ....
6.2.3.1 Expresii din terminologia morarului și brutarului 286
6.2.3.2 Expresii din terminologia fierarului și dogarului 291

Începutu-i anevoie, urma vine de la sine
Frisch begonnen, halb gewonnen

Introducere

Frazeologia – știința despre îmbinările de cuvinte care, prin utilizare repetată, au dobândit, atât formal cât și semantic stabilitate devenind astfel unități ale sistemului lexical – este o ramură de cercetare cu o tradiție de doar o jumătate de secol. Începând cu anii șaptezeci, avansul înregistrat de frazeologia sovietică a început să fie recuperat mai ales de cercetătorii din interiorul spațiului de limbă germană și, în egală măsură, de germaniștii răspândiți la universități din întreaga Europă, din Scandinavia până în Elveția, Franța, Spania, Ungaria ori Polonia. Studiile lor – cu predilecție contrastive – sunt modele de abordare a complexității fenomenului frazeologic.

Considerăm că a sosit momentul ca în dinamica cercetării frazeologice *contrastive* cu limba germană să-și facă loc și o contribuție românească.

Observarea demersurilor cercetării frazeologice ne-a evidențiat două aspecte esențiale: a) lingviștii s-au ocupat, mai întâi, de reprezentarea lexicografică a expresiilor idiomatice, de clasificări (structurale, semantice și funcționale) și de evidențierea valorilor stilistice ale expresiilor în diferitele tipuri de texte; b) într-o etapă ulterioară, interesul frazeologilor s-a oprit asupra aspectelor psiholingvistice, pragmatice și de contrastivitate frazeologică.

Constatând eterogenitatea domeniului, ne-am propus ca în studiul de față să detaliem un anumit tip de abordare, și anume,

contrastivitatea frazeologică româno-germană din perspectivă semantică.

În acest scop, vom trece mai întâi în revistă (cap. 1) cele mai importante contribuţii pe terenul cercetării frazeologice europene şi americane. Multe dintre acestea – şi, mai ales, cele de limbă germană – nu sunt citate (deloc sau doar în prea mică măsură) în lucrările şi bibliografiile româneşti. În plus, marcarea stadiului actual al cercetării va permite şi conturarea locului pe care tinde să-l ocupe exegeza de faţă în contextul larg al frazeologiei contrastive europene.

Cap. 2 îl dedicăm clasificării expresiilor idiomatice precum şi bilanţului terminologiei frazeologice şi ordonării nomenclaturii folosite în lingvistică pentru denumirea obiectului de cercetare al frazeologiei. Demersul nu este lipsit de risc, deoarece paleta terminologică este de o diversitate deosebită, iar terminologia şi definiţia pe care le vom adopta vor trebui să satisfacă atât anumite tradiţii terminologice germane şi româneşti, cât şi perspectiva contrastivă.

În acest scop, este utilă includerea unei discuţii mai ample asupra teoriei coşeriene a competenţei lingvistice (cap. 3), deoarece maniera în care acest lingvist abordează competenţa elocuţională, idiomatică şi expresivă evidenţiază activitatea spiritual-creativă a vorbitorului (român şi german) şi, implicit, conceptul de competenţă frazeologică.

Pentru a pune faţă în faţă mentalul primar românesc şi german, reflectat în expresii idiomatice, este necesară aflarea surselor acestora, precum şi a căilor de transmitere a frazeologismelor în cele două limbi (cap. 4). Vom urmări, cu consecvenţă, păstrarea ordinii şi în acest domeniu: în acest scop, vom opera clasificări din perspectiva mijloacelor de îmbogăţire a vocabularului (în continuarea tradiţiei frazeologice româneşti) şi din cea a factorilor generatori de imagini şi comparaţii (unde vom reuni rezultatele cercetărilor româneşti cu cele ale clasificării după principiile sistemului noţiunilor, definită de lingvistica germană).

Contrastivitatea în frazeologie (cap. 5) presupune să se ia în consideraţie – pentru cele două limbi – atât bazele socio-culturale, cât şi cele lingvistice. Pe de o parte, vom denumi specificul cultural

românesc și german (în măsura în care acesta se reflectă în frazeologie), pe de altă parte, vom cerceta factorii de convergență a expresiilor idiomatice, precum și probleme legate de echivalența interlingvistică.

Pe terenul astfel pregătit, vom alege exemple din domenii reprezentative (pentru o gamă largă de preocupări spirituale și materiale) din istoria, cultura materială, sociologia și psihologia populară românească și germană (cap. 6), pentru a exemplifica aspecte ale motivării semantice și figurativității expresiilor idiomatice din cele două limbi.

Analiza semantică, începută în capitolul precedent, se va încheia cu două aspecte particulare, în intenția de a face loc în economia acestei lucrări contrastive româno-germane atât 'neamțului', așa cum a fost el perceput de către români (excursul de la cap. 6), cât și pentru a ilustra – cu material literar din ambele limbi – implementarea frazeologică și paremiologică la nivel cult. În acest fel, oferim și o altă perspectivă decât cea de antropologie populară, și anume, perspectiva structurii narative (cap. 7).

*
* *

În acest loc, autoarea simte nevoia să dea citire gândului cu care a pornit la drum:

> "Fenomenele frazeologice sunt atât de diverse, încât nicicând un exemplu singular nu va putea ilustra toate problemele. Să ne ferim deci de generalizări pornite de la un singur exemplu; și totuși, trebuie să începem de undeva."
>
> (Weinreich, 1972: 446)

Câte capete, atâtea păreri
Viele Köpfe, viele Sinne

1 Frazeologia ca disciplină lingvistică

Scurt istoric al cercetării în domeniul frazeologiei

În acest capitol se va proceda la trecerea în revistă – în ordinea apartenenței geografice și/sau lingvistice – a celor mai importante contribuții din domeniul frazeologiei, respectiv al idiomaticii.

Delimitarea strictă a frazeologiei/idiomaticii de celelalte discipline lingvistice este un demers dificil, atâta vreme cât cercetarea frazeologică mai este considerată încă un domeniu al lexicologiei, respectiv al formării cuvintelor. În plus, marea varietate terminologică din acest domeniu de cercetare face ca definițiile și clasificările să fie relativ echivoce și să lase loc multor interpretări.

Ordinea în care sunt prezentate școlile lingvistice care și-au luat ca obiect principal de studiu frazeologia, respectiv idiomatica (pentru lămuriri terminologice, vezi cap. 2), se bazează pe următoarele criterii:

- În fosta Uniune Sovietică și în Rusia de astăzi frazeologia a fost considerată, din totdeauna, o disciplină lingvistică de sine stătătoare – de aceea, acest capitol va fi deschis de școala sovietică și rusească.

- Lingvistica nord-americană se interesează mai ales de includerea expresiilor idiomatice în modelul lingvistic generativ al lui Chomsky și, în consecință, aici frazeologia nu este un domeniu lingvistic independent. Deoarece fundamentele cercetării idiomatice nord-americane se regăsesc, în bună parte, în lucrările sovietice (de ex. Weinreich 1972), contribuțiile acestei școli vor fi înregistrate imediat după cele ale frazeologilor ruși.
- În spațiul de limbă germană, interesul pentru frazeologie cunoaște o creștere constantă. Deoarece școala de limbă germană ia în considerație atât rezultatele cercetării sovietice, cât și pe cele generativ-transformaționale nord-americane, locul ei, în demersul de față, este imediat după acestea. Tot aici se includ și lucrările unor romaniști (Thun 1978, Schemann 1981, Schmid 1984) precum și contribuțiile unor lingviști din afara Germaniei, Austriei și Elveției, precum Gréciano (Franța), Palm (Suedia), Dobrovolski (Rusia) ori Földes (Ungaria), ale căror studii se înscriu pe linia tradiției cercetării frazeologice germane.
- În spațiul romanic, și mai ales în Franța, preocupările în domeniu nu au cunoscut o intensitate atât de mare ca în țările de mai sus. Tocmai aici, în Franța, tezele lui Bally din *Précis de stylistique* și *Traité de stylistique française*, atât de importante pentru frazeologia sovietică și germană, nu au avut un ecou deosebit, fapt pentru care contribuțiile la frazeologie sunt plasate, în studiul de față, după cele sovietice, nord-amaricane și germane.
- Într-o logică firească, ca parte a spațiului lingvistic romanic, contribuțiile cercetătorilor români urmează celor francezi.

Interesul principal se îndreaptă în acest capitol către definițiile date frazeologiei, respectiv idiomaticii de către diferiții autori. Se pune întrebarea: ce înțelege un autor sau altul prin "frazeologic", "idiomatic", prin "frazeologism", "idiom", "idiotism", prin "expresie idiomatică" etc., de ce criterii se folosc ei în definirea acestor noțiuni și cum se pot delimita acestea? În funcție de definițiile și deli-

mitările constatate, se va putea trece, în capitolul dedicat terminologiei, la alegerea noţiunilor şi nomenclaturii care să servească cel mai bine demersului nostru (vezi cap. 2.3.4). În prezentarea contribuţiilor frazeologice ale diferiţilor lingvişti am folosit, desigur, terminologiile respectivilor autori.

1.1 Cercetarea frazeologică sovietică/rusă

Începuturile cercetărilor în domeniul frazeologiei ca disciplină independentă se află în deceniul patru al secolului al XX-lea, în lucrările lui V. V. Vinogradov. Dacă la început frazeologia era considerată o parte a lexicologiei, pentru majoritatea cercetătorilor de astăzi ea este un domeniu lingvistic de sine stătător, fapt oglindit în lucrările fundamentale sovietice precum şi de numărul impresionant de dicţionare frazeologice (mono- sau bilingve). În Europa răsăriteană şi centrală limba rusă era (şi în mare parte mai este încă) o limbă cunoscută, pe când în Europa de vest preocupările lingviştilor ruşi au fost făcute cunoscute spaţiilor de limbă romanică şi germanică abia pe la sfârşitul anilor '70 şi începutul anilor '80 prin intermediul unor cercetători precum Klappenbach (1968), Pilz (1978), Thun (1978), Cernişeva (1975), ori Burger/ Buhofer/Sialm (1982), pentru a numi, deocamdată, doar câţiva.

Cei mai mulţi cercetători ruşi consideră frazeologia ca fiind ştiinţa despre îmbinările stabile de cuvinte, dar, concomitent, înţeleg şi totalitatea unităţilor lingvistice care formează obiectul acestei discipline, adică unităţile frazeologice. Ca domeniu de cercetare lingvistică, frazeologia este poziţionată în preajma lexicologiei, sintaxei, semanticii, formării cuvintelor şi stilisticii. În centrul cercetărilor frazeologice ruseşti de dată mai recentă se află:

- descrierea criteriilor de definiţie posibile (reproductibilitate, stabilitate, idiomaticitate)
- clasificarea unităţilor frazeologice
- cercetări asupra structurii lor semantice
- delimitarea faţă de cuvânt şi sintagmă

- locul frazeologiei în lingvistică
- frazeografia
- stilistica unităţilor frazeologice
- frazeologia contrastivă

V. V. VINOGRADOV

Toţi frazeologii ruşi îl consideră pe Vinogradov părintele propriu-zis al acestei direcţii de cercetare. Clasificarea făcută de el frazeologismelor – amintită în majoritatea lucrărilor ulterioare ruseşti (şi nu numai) – este cunoscută în Europa occidentală din 1948, mulţumită unui articol al lui Isačenko (1948) (la nici doi ani de la publicarea ei în *Trudy Jubelejnoj Naučnoj Sesii LGU*, Leningrad, 1946: 45-69, sub titlul "Osnovnye ponjatija russkoi frazeologii kak lingvističeskoi discipliny" – Introducere în frazeologia rusă ca disciplină lingvistică).

Vinogradov se bazează în cercetările sale, în mod special, pe clasificarea grupelor de cuvinte făcută de Bally (1951: 66-75). Unităţile frazeologice cercetate de el sunt întotdeauna îmbinări de cuvinte care funcţionează ca parte de propoziţie şi sunt deci mai mici decât o propoziţie. Vinogradov clasifică aceste unităţi în funcţie de trei criterii:

- capacitatea lor de descompunere semantică şi sintactică în părţi componente şi
- capacitatea părţilor componente de a forma legături.

În funcţie de aceste criterii, lingvistul distinge trei tipuri de îmbinări de cuvinte. Primul şi al doilea tip – "unităţile frazeologice concrescute" şi "unităţile frazeologice" – se bazează pe primele două criterii enunţate. "Unităţile frazeologice concrescute" nu pot fi descompuse nici semantic, nici sintactic. Semnificaţia lor este independentă de părţile componente individuale şi la fel de nemotivată şi convenţională ca şi semnificaţia unui cuvânt simplu. Isačenko (1948: 28) aminteşte aici de expresiile ***manger de la vache enragé***, ***Maulaffen feilhalten***. Nici "unităţile frazeologice" nu pot fi descompuse semantic,

în schimb, semnificaţia lor generală provine din sensul cuvintelor componente şi este, astfel, motivată. Ca sintagme libere, ele pot fi descompuse sintactic, dar în sens figurat formează o unitate neseparabilă. Un exemplu în acest sens este ***jeter de l'huile dans le feu, wie ein Blitz aus heiterem Himmel*** (Isačenko 1948: 28). Cel de-al treilea tip, "legăturile frazeologice", se explică prin criteriul capacităţii reduse a părţilor componente de a forma îmbinări:

> Nous rencontrons là des combinaisons de mots dont l'un est 'conditionné' c'est-à-dire qu'il n'apparaît que dans un nombre très restreint de combinaisons, cf. all. **bass erstaunt, schier unglaublich**; les mots **bass** et **schier** ne se rencontrent que dans très peu de combinaisons.[1] (Isačenko 1948: 29)

Spre deosebire de "unităţile frazeologice", "legăturile frazeologice" nu au două semnificaţii, una figurată şi una literală.

N. N. AMASOVA

După cum s-a arătat mai sus, Vinogradov foloseşte pentru descrierea celei de-a treia grupe de frazeologisme un alt criteriu decât pentru primele două, fapt criticat de Amasova care propune "metoda contextologică". Aceasta ar permite analiza unităţilor frazeologice după un singur criteriu obiectiv, ceea ce ar duce la o clasificare mai exactă decât cea întreprinsă de Vinogradov.

Amasova – cunoscută în Europa, mai întâi, prin intermediul germanistei Klappenbach (1968: 221-223) care foloseşte în locul exemplelor ruseşti altele franceze – cercetează în lucrarea sa *Osnovy anglijkoj frazeologii* (Bazele frazeologiei engleze), Leningrad, 1963, cuvântul individual situat în "vecinătăţile" sale şi constată că pentru determinarea semnificaţiei şi dizolvarea polisemiei trebuie să existe un context minimal. Acest minimum de context îl numeşte "minim de referinţă", putând fi format dintr-un singur cuvânt, "cuvântul cheie". Astfel, în propoziţia *il joue d'un instrument*, verbul *jouer* este cuvântul cheie pentru *instrument*; el trimite la sensul "instrument muzical". Contextul minimal constă, cel mai adesea, din mai

multe cuvinte cheie. Dacă în cazul cuvintelor libere contextul poate fi modificat, în cazul unităţilor frazeologice el rămâne stabil.

> Die Bedeutung eines Wortes, die in einem unveränderlichen Kontext realisiert wird, d.h. die nur ein einzig mögliches 'Schlüsselwort' hat, nennen wir phraseologisch gebunden. In den attributiven Verbindungen **ägyptische Finsternis** oder **goldene Hochzeit** sind die 'Schlüsselwörter' **Finsternis** und **Hochzeit** nicht durch andere Wörter ähnlichen Inhalts zu ersetzen, ohne dass der Inhalt des gesamten Ausdrucks zerstört wird.[2] (Klappenbach 1968: 222)

Cercetătoarea sovietică a împărţit unităţile frazeologice în două subgrupe, în "frazeme" (= unităţi cu semnificaţie frazeologică; cu cuvânt-cheie, de ex. ***ägyptische Finsternis***) şi "idiomuri" (= unităţi lipsite de minimul de referinţă, respectiv fără cuvânt-cheie; nici o parte componentă nu face referire la semnificaţia alteia, de ex. ***die Zelten abbrechen***). O altă grupă este formată din "frazeoloizi" care se situează între îmbinările libere de cuvinte şi frazeme, respectiv idiomuri. Aici ar fi locul expresiilor de tipul ***Anerkennung/Lob/Dank zollen*** sau ***etwas zur Debatte/Diskussion stellen***. Verbele *zollen*, *stellen* nu sunt legate frazeologic, deoarece nu există contexte invariabile. Klappenbach (1968: 223) vorbeşte aici de un "context uzual limitat" (se poate spune ***Dank zollen***, dar nu ****Mitleid zollen***). O ultimă grupă ar fi cea a îmbinărilor stabile sau a "şabloanelor de tip frazeologic" (de ex. ***an allen Gliedern zittern, das spezifische Gewicht***). Aceste îmbinări se caracterizează printr-un context stabil, dar nu au suferit "o modificare semantică pentru întreaga formulare sau pentru una dintre componente" (Klappenbach 1968: 223), ceea ce le plasează, alături de "frazeoloizi", la periferia corpusului frazeologic.

Folosind criteriul contextului variabil şi invariabil, Amasova reuşeşte o delimitare relativ acceptabilă a îmbinărilor de "cuvinte (frazeologice) stabile" de cele libere.

I. A. MELCIUC

O alternativă la clasificarea lui Vinogradov o formulează şi cercetătorul Melciuc în articolul "O terminach »ustojčivost« i »idiomatičnost«" (Despre termenii "stabilitate" şi "idiomaticitate"), publicat în *Vja*, 1969/4: 73-80 (cercetările sale au fost popularizate de Thun (1978: 114-117) care înlocuieşte, spre o mai bună înţelegere, exemplele ruseşti cu altele franceze). Autorul rus încearcă să clasifice îmbinările de cuvinte – prin intermediul analizei distribuţionale – în funcţie de gradul de stabilitate şi idiomaticitate. Gradele de stabilitate şi, respectiv, idiomaticitatea se definesc întotdeauna în raport cu un cuvânt sau cu o îmbinare de cuvinte. Stabilitate completă există atunci când o componentă a îmbinării le determină pe celelalte, de exemplu în cazul *martel* în ***se mettre martel en tête***. Pentru determinarea idiomaticităţii, Melciuc foloseşte noţiunea de "echivalent de traducere unic": cel puţin un cuvânt din îmbinare trebuie să prezinte un echivalent de traducere intralingvistic care să apară în doar această îmbinare. Expresiile cu componentă unică (*martel* din exemplul de mai sus) sunt considerate ne-idiomatice.

Melciuc mai introduce o noţiune în clasificarea îmbinărilor de cuvinte, şi anume "proprietatea de a forma îmbinări". Cu cât se leagă mai multe elemente de un cuvânt, cu atât mai mare este capacitatea sa de a forma îmbinări. Această proprietate este foarte dezvoltată la sintagmele libere, ceea ce o plasează într-un raport de reciprocitate cu stabilitatea. Cu ajutorul acestor trei criterii, lingvistul rus a ajuns la următoarele clasificări:

- îmbinări idiomatice stabile (***s'en aller à vau-l'eau*** "se perdre")
- îmbinări stabile ne-idiomatice (***par mégarde*** "par erreur")
- îmbinări idiomatice ne-stabile (***poser un lapin*** "manquer au rendez-vous qu'on a donné à qqn")
- îmbinări ne-stabile ne-idiomatice, cu subgrupele
  - îmbinări libere (***cheval blanc***)
  - îmbinări ne-libere, cum sunt termenii compuşi (***équitation différentielle***), "şabloanele", clişeele (***A votre santé***), prover-

bele, expresiile, "cuvintele înaripate". (Thun 1978: 117)

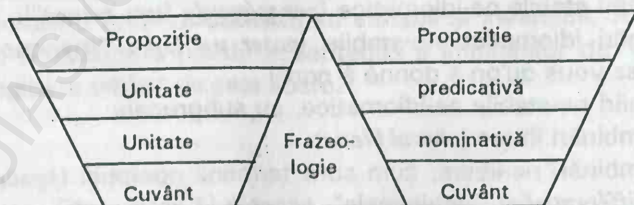
De remarcat că toate îmbinările stabile sunt ne-libere, dar că reversul nu este valabil, cu alte cuvinte, există numeroase îmbinări care nu ating pragul de stabilitate şi sunt considerate ne-libere – acestea nu sunt cuprinse în definiţia dată pe baza stabilităţii şi a caracterului idiomatic.

N. A. IANKO-TRINICKAIA

Conform Ianko-Trinickaia ([[1]1969][2]1981) frazeologia este o denumire generală pentru orice abatere de la regulile de "integrare" a unităţilor purtătoare de sens într-o unitate mai complexă, ceea ce înseamnă că sfera frazeologismelor se întinde de la cuvânt până la propoziţie şi, eventual, chiar şi mai departe, în măsura în care se consideră că există regularităţi structurale ce pot fi lezate şi la nivelul textului. Unele iregularităţi în formarea cuvintelor (de ex. "Fugen-*s*" în unele cuvinte germane, *Weihnacht-s-baum*), lexicalizarea cuvintelor compuse (*Großmutter*), morfemele unice din cuvinte precum *Himbeere* produc frazeologisme asemenea construcţiilor semantice neregulate din unele propoziţii (de ex. ***das geht auf keine Kuhhaut***). Ianko-Trinickaia deduce de aici că frazeologia nu este un nivel individual în ierarhia structurii lingvistice, deoarece frazeologisme există la toate nivelurile.

> Vom Wort weiter nimmt die Phraseologizität der Einheiten von Ebene zu Ebene ab.[3] (1981: 25)

Autoarea vizualizează situaţia în felul următor:

O definire atât de largă a frazeologiei se integrează în schema lingvisticii structurale coseriene "sistem-normă-vorbire", cu amendamentul că la fiecare nivel al sistemului lingvistic acţionează "reguli de integrare" diferite, ceea ce înseamnă că există şi abateri diferite de la regulă.

Considerând că domeniul frazeologiei este determinat, în primul rând, de către "reproductibilitate", se poate ajunge la delimitări care să verifice următorul enunţ:

> Jedes sprachliche Gebilde, welcher Länge, welcher Struktur und Bedeutung es auch sei, ist ein Phraseologismus, wenn es über das Wort hinausgeht und reproduziert wird.[4] (1981: 20)

Această viziune asupra frazeologiei poate duce la interpretări care să includă mult mai mult decât se înţelege îndeobşte prin frazeologie: nediferenţiindu-se între proprietăţile limbii şi mecanismele de producere şi receptare, nu se elimină nici posibilitatea de a considera frazeologie orice memorare de text, ceea ce este, desigur, inacceptabil.

Irina Ivanovna CERNIŞEVA

Primul cercetător rus care a folosit material exemplificativ german a fost lingvista Cernişeva în lucrarea (Frazeologia limbii germane contemporane), Moscova, 1970 (citată, împreună cu altă lucrare, pentru prima dată, de Klappenbach 1968: 224 ş.u.).

Autoarea defineşte frazeologia ca ştiinţa despre "complexele stabile de cuvinte" ("festgeprägte phraseologische Ganzheiten"). Pentru identificarea acestor complexe, construieşte un catalog de criterii care ia în consideraţie structura sintactică (îmbinările de cuvinte, propoziţiile), tipul de îmbinare a componentelor (îmbinări unice, formaţiuni seriale, formaţiuni după un anumit model) şi acţiunea conjugată a structurii şi a transformării semantice a componentelor. Cernişeva distinge în clasificarea ei structural-semantică între frazeologismele propriu-zise şi complexele stabile de cuvinte ne-frazeologice. Frazeologismele propriu-zise sunt clasificate în:

- "unităţi frazeologice": semnificaţie unitară, transformarea semantică a tuturor componentelor (metaforizare) (de ex. ***eine weiße Weste haben, auf Schritt und Tritt***);
- "îmbinări frazeologice": o componentă are o semnificaţie figurată (de ex. ***ein blinder Passagier, ägyptische Finsternis***);
- "expresii frazeologice" respectiv "propoziţii stabile": proverbe, cuvinte înaripate (de ex. ***neue Besen kehren gut; Reden ist Silber, Schweigen ist Gold***), expresii idiomatice/"sprichwörtliche Redensarten" (de ex. ***Petrus meint's gut; da liegt der Hund begraben***), expresii interjecţionale sau modale (***um Himmels willen!; du ahnst es nicht!***).

Cernişeva evidenţiază că frazeologismele se deosebesc de toate celelalte îmbinări stabile de cuvinte prin "transformarea semantică a componentelor precum şi prin legăturile nerepetabile".

Îmbinările stabile de cuvinte ne-frazeologice cunosc şi ele o împărţire în trei clase şi anume:

- "îmbinări idiomatizate": o componentă are o semnificaţie figurată şi poate fi legată în serie de cuvintele unei anumite clase de semnificaţii (de ex. ***jdm Achtung/Anerkennung/Bewunderung/Lob zollen; ein blutiger Anfänger/Leie***);
- "formaţiuni modelate": modele structural-semantice cu componentă lexicală care poate fi completată liber (de ex. *...hin*, *...her*: ***Freund hin, Freund her; ein Mann von Format***). Autoarea include aici şi construcţiile cu verb-suport (Funktionsvergefüge) (de ex. ***Anwendung finden, in Schrecken versetzen***);
- "unităţi lexicale": complexe semantice fără transformări de sens la nivelul componentelor (de ex. ***die generative Semantik, Deutsches Rotes Kreuz***).

Grigori Lvovici PERMIAKOV

În lucrarea sa fundamentală asupra teoriei generale a clişeelor (1968), lingvistul rus încearcă să găsească mecanismul generativ al construcţiilor paremiologice. În primul capitol, autorul se ocupă de

structura lingvistică și cea logică a construcțiilor paremiologice și, într-o oarecare măsură, de conținutul motivațional al acestora. Tot aici este prezentat modul în care se pune problema în paremiologia structurală. Tipurile paremice de clișee lingvistice sunt prezentate de Permiakov tabelar, autorul desfășurându-și tipologia în funcție de dihotomia propoziții deschise vs. propoziții închise: în continuare, detalierea este concepută tot dihotomic. Apar, astfel, expresii proverbiale proprii, termeni conotativi, proverbe propriu-zise și aforisme. Toate acestea – compuse cu afirmația, exclamația, interogația și cu bipolaritatea pozitivă și negativă (1979: 16, tab. 4) – vor genera 192 de tipuri gramaticale de proverbe și expresii proverbiale.

Următorul pas întreprins de acest cercetător este în direcția analizării unităților frazeologice/idiomatice care se delimitează de unitățile paremice prin aceea că cele dintâi sunt semne pentru o noțiune și nu pentru o situație. Expresiile idiomatice nu implică transformări, iar sub aspectul sensului pot fi complet independente de sensul cuvintelor.

Permiakov nu pierde din vedere nici unitățile complexe, macrostructurale, costatând că diferențele între unitățile paremice și cele supraparemice sunt doar de ordin cantitativ (anecdote, fabule). În continuare, autorul prezintă clișeele analitice și sintetice și face diferite caracterizări din punctul de vedere al planului morfo-sintactic, al planului logico-tematic și al aspectului situațional. Toate aceste elemente se pot combina și pot genera diferite tipuri structurale de clișee.

Studiul lui Permiakov se încheie cu un capitol dedicat motivației care se bucură de un statut deosebit fiind considerat unul dintre criteriile fundamentale ale clasificării tipurilor de texte.

*
* *

Cercetătorii sovietici au desprins frazeologia de sintaxă și lexicologie considerând-o, pentru prima dată, ca pe o disciplină independentă. Răspândite pe un teritoriu foarte vast (Moscova, Leningrad, Frunze, Baku, Samarkand etc.) și publicate în tiraje reduse, contribuțiile acestor lingviști au fost (și sunt și până în ziua de astăzi) prea

puţin accesibile lumii ştiinţifice europene şi americane. Pe lângă contribuţiile prezentate mai sus, vom mai aminti, succint, următorii frazeologi (care au publicat/au fost traduşi în limba germană şi engleză):

- M. Iskos/A.F. Lenkova, "Bereicherung des deutschen Wortschatzes durch Bildung von Phraseologismen". – În Idem, *Deutsche Lexikologie für pädagogische Hochschulen und Fremdsprachenfakultäten*. Leningrad, 1960. Autorii disting între frazeologisme exo- şi endosememice, dar nu explică prin ce se diferenţiază idiomurile motivate de cele nemotivate.
- R.S. Ginsburg, "Word-Groups and Phraseological Units". – În R.S. Ginsburg/S.S. Khidekel/G.Y. Kniazeva: *A Cours in Modern English Lexicology*, Moscova, 1966: 86-119. Autorul realizează constituirea unităţilor frazeologice în funcţie de valenţa gramaticală şi lexicală.
- N.N. Popov, "Über einige Prozesse in der Entwicklung phraseologischer Einheiten". – În *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig*, nr. XVII, 1968: 241-247. Autorul distinge între lexicalizare care are drept rezultat cuvântul şi frazeologizare, al cărei rezultat este îmbinarea stabilă de cuvinte.
- A.V. Kunin, "Phraseology and Linguistic Science". – În *Actes du Congrès International de Linguistique*, nr. X, Bucureşti, 1970: 753-756. Acest lingvist nu recunoaşte independenţa frazeologiei ca disciplină independentă. În opinia sa, criteriile de definire a unităţilor frazeologice sunt stabilitatea lexicală, semantică şi sintactică.
- M. Umarchodshiev, "Bemerkungen zur phraseologischen Forschung in der UdSSR". – În *Sprachpflege*, nr. 4, 1971: 82-85. Autorul trece în revistă numeroasele aspecte ale frazeologiei sovietice, arătând asemănările şi deosebirile dintre cuvânt şi frazeologism precum şi cele dintre frazeologism şi sintagmă liberă.
- G.S. Sveşnikova, "Zum Problem der typologischen Untersuchung der Phraseologie". – În *Deutsch als Fremdsprache*, nr. XI, 1974: 331-338. Urmărind să aplice metoda de cercetare tipologică în frazeologie, lingvista se mărgineşte în susţinerea caracte-

rului universal al resemantizării cuvintelor din cadrul frazeologismelor la unitățile frazeologice care conțin noțiunea "gri" în germană, engleză, suedeză și turcă.

1.2 Cercetarea frazeologică nord-americană

Lingviștii americani s-au ocupat de idiom mai ales în cadrul gramaticii generativ-transformaționale. Diferitele teze sunt, în parte, problematice, deoarece au fost verificate pe doar foarte puține exemple. În plus, ele se rezumă numai la expresii englezești și nu pot fi, în general, transpuse asupra altor limbi, după cum au dovedit Burger/Jaksche (1973: 62-74), atunci când au încercat să aplice diferitele teorii americane unui corpus german.

Charles F. HOCKETT

În continuarea contribuțiilor cercetătorilor americani Yehoshua Bar-Hiller ("Idioms". – În Locke, W.N./A.D. Booth, *Machine, Translation of Language*. Cambridge: Technology Press, ^{3}1965: 183-193), și Yakov Malkiel ("Studies in Irreversible Binominals". – În *Lingua* 8: 113-160), Hockett a dezvoltat pentru idiom un concept foarte cuprinzător pe care îl definește (în cartea sa *A Course in Modern Linguistics*. Ney York: Macmillan Publishing, 1958) astfel:

> Let us momentarily use the term 'Y' for any grammatical form the meaning of which is not deductible from its structure. Any Y, in any occurence in which it is not a constituent of a larger Y, is an **idiom**. A vast number of composite forms in any language are idioms. If we are to be consistent in our of the definition, we are forced also to grant every morpheme idiomatic status, save when it is occuring as a constituent of a larger idiom, since a morpheme has no structure from which its meaning could be deduced.
> Thus **new** is an idiom in **She wants a new hat**, but not in **I'm going to New York**, because here it is part of the larger idiom

> **New York. New York**, in turn, is an idiom in the preceding sentence but not in **The New York Times** or **The New Yorker**, since in the latter expressions **New York** occurs as part of larger idioms.[5] (1958: 172, ap. Burger/Buhofer/Sialm 1982: 6)

Noţiunea de "structură" este aici foarte vastă şi, în consecinţă, prea vagă şi permite, astfel, o definire structurală a idiomurilor. Conform acestei definiţii, idiomurile sunt atât lexemele individuale (deoarece semnificaţiile lor nu se deduc din structura lor fonologică, fiind, în sens saussurean, arbitrară), cât şi îmbinările de lexeme (când semnificaţia lor nu se realizează din semnificaţiile componentelor, dacă nu sunt motivate secundar), ba chiar şi texte întregi (în măsura în care toate acestea au o semnificaţie care nu poate fi explicată prin structură). Pe lângă acestea, autorul numeşte idiomuri şi unităţile formate din elemente cunoscute folosite în situaţii noi. Numele proprii, de exemplu, sunt întotdeauna idiomatice, deoarece ele au, în fiecare nou context, mereu alt referent.

În opinia lui Hockett, extinderea noţiunilor merge atât de departe, încât, la un moment dat, este foarte greu să se mai găsească forme ne-idiomatice în limbă.

Definiţia lui Hockett nu este considerată a fi constructivă pentru că unităţile formate din foneme şi cele formate din morfeme sunt tratate nediferenţiat.

Jerrold J. KATZ/Paul M. POSTAL

Primii care şi-au pus întrebarea cum trebuie tratate idiomurile în cadrul gramaticii transformaţionale au fost Katz şi Postal în articolul "Semantic Interpretation of Idioms and Sentences Containing them", publicat în *MIT Researche Laboratory of Electronics, Quarterly Progress Report* 1963/70: 275-282. Citând din acest articol, caracteristica principală a unui idiom se consideră a fi

> that its full meaning, and more generally the meaning of any sentence containing an idiomatic stretch, is not a compositional function of the meanings of the idiom's elementary grammatical parts.[6] (1963: 275, ap. Higi-Wydler 1989: 15)

Autorii demonstrează, în baza exemplului *kick the bucket* "a da ortul popii", că anumite idiomuri funcţionează ca lexeme individuale (aici ca verbul intranzitiv *die*) şi, în consecinţă, pot fi folosite ca un întreg în modelul gramatical. Ce rămâne însă neexplicat este relaţia dintre semnificaţia idiomatică şi cea literală. În plus, la anumite transformări, apar probleme referitoare la poziţia părţilor componente ale idiomului, deoarece acesta nu ar putea fi permutat decât ca ansamblu. De aceea, Katz/Postal propun generarea expresiilor ca "înlănţuiri"/"lanţuri" de cuvinte normale (de ex. legătura verb-substantiv) şi atribuirea semnificaţiei idiomatice interpretării semantice. Pentru aceasta, vocabularul ar trebui împărţit în "lexical item part" şi "phrase-idiom part", această din urmă parte conţinând informaţia semantică care corespunde întregii expresii idiomatice.

Titlul lucrării trimite la ideea interpretării conţinutului semantic al idiomului, dar, în fapt, această preocupare este doar una secundară, locul principal ocupându-l identificarea şi descrierea structurii formelor semantice cu mijloacele gramaticii transformaţionale.

Rezumându-şi incursiunile, Katz/Postal constată:

> The meaning of a sentence is idiomatically determined if and only if its semantic interpretation is assigned party on the basis of information obtained from the phrase-idiom part of the semantic dictionary. The phrase idioms of a language are just those expressions listed in the phrase-idiom part of the dictionary of the semantic component of the optimum linguistic description of that language.[7] (1963: 278, ap. Pilz 1978: 212)

Autorii recunosc faptul că pentru descrierea de "syntactically deviant phrase idioms", deci a celor care nu sunt "sintactically well formed", modelul lor nu oferă nici o soluţie.

Uriel WEINREICH

Într-un amplu articol, Weinreich (1972) – spre deosebire de Katz /Postal care şi-au dezvoltat argumentaţia pe baza unui singur exemplu de idiom – dezvoltă un model complex căruia îi stau la bază

numeroase tipuri de idiomuri. Acest cercetător își ilustrează definiția idiomului cu sintagma *red herring*, sintagmă care are mai multe semnificații:

- "hering roșu"
- "hering afumat", spre deosebire de *white herring* "hering proaspăt"
- "manevră de diversiune"

În timp ce, în primul caz, este vorba de o construcție liberă, în cel de-al doilea avem o unitate frazeologică, iar în cel de-al treilea, un idiom. Unitatea frazeologică este definită de lingvistul american ca fiind o expresie

> in dem wenigstens eine Konstituente polysem ist und in dem eine Wahl einer Unterbedeutung durch den wörtlichen Kontext determiniert ist,[8] (1972: 434)

în timp ce idiomul este

> eine phraseologische Einheit, die wenigstens zwei polyseme Konstituenten umfasst, und in der eine reziproke kontextuelle Wahl von Unterbedeutungen stattfindet.[9] (1972: 434)

Prin "alegere contextuală reciprocă", autorul înțelege faptul că la idiom semnificațiile individuale ale cuvintelor se condiționează reciproc. Subsemnificația lui *red* conduce împreună cu subsemnificația lui *herring* la semnificația idiomatică "manevră de diversiune".

Această definiție presupune că numai expresiile cu echivalente omonime pot fi numite frazeologice, respectiv idiomatice. Expresii precum *spic and span* "curat lună", *kith and kin* "cu cățel și purcel" nu sunt luate în considerație, deoarece conțin elemente care nu apar în alte contexte și, drept urmare, nu sunt polisemantice. Weinreich constată că, deși majoritatea idiomurilor sunt corect construite din punct de vedere sintactic, cele analizate de el prezintă defecte transformaționale. De exemplu, nu este posibilă transformarea adjectivală din verb copulativ și adjectiv predicativ: *ein heißes Eisen* (sens idiomatic "ein heikles Thema") nu poate fi derivat din propoziția *Das Eisen ist heiß*. Pentru a putea integra idiomul în modelul ge-

nerativ, Weinreich vine cu două înnoiri:

- o listă de idiomuri în care se înregistrează lanţul de moneme cu arborele structural şi descrierea semnificaţiilor. Această listă mai conţine atât toate transformările obligatorii, cât şi pe cele inacceptabile.
- o regulă de comparare a idiomurilor (care compară un lanţ terminal cu lista de idiomuri). Când regula descoperă o înregistrare în lista de idiomuri identică cu întregul lanţ terminal (sau cel puţin cu o parte din acesta), se şterg caracteristicile semantice ale fragmentului comparat din lanţul terminal şi se substituie cu caracteristicile semantice specificate pentru respectiva înregistrare.

Această regulă de comparare a idiomurilor este opţională, ceea ce înseamnă că ea permite vorbitorului/ascultătorului să aleagă între semnificaţia literală şi cea idiomatică.

Bruce FRASER

Problema defectelor transformaţionale la idiomuri a fost cercetată şi de Fraser (1970) care porneşte în studiul său exclusiv de la gramaticienii transformaţionişti (Chomsky, Katz, Weinreich).

Chiar dacă şi acest cercetător consideră, ca şi Hockett, că idiomuri pot fi şi cuvinte simple, cercetarea lui pleacă de la îmbinări de mai multe cuvinte:

> I shall regard an idiom as a constituent or series of constituents for which the semantic interpretation is not a compositional function of the formatives of which it is composed.[10] (1970: 22)

Aceste îmbinări sunt numite de către autor "phrasal idioms".

Fraser observă că numărul defectelor transformaţionale variază de la idiom la idiom. Totul se află în legătură cu gradul de "frozeness", de "rigidizare" a unui idiom: cu cât sunt posibile mai puţine transformări, cu atât mai închegată este îmbinarea. Lingvistul ameri-

can ierarhizează îmbinările – în funcţie de numărul transformărilor posibile – pe o scală de la 0 la 6, unde treapta 6 ("unrestricted") permite toate transformările şi nu conţine, în consecinţă, nici un idiom. Pe treapta 0 nu mai sunt posibile nici un fel de transformări, iar idiomurile aflate pe acest nivel sunt complet "împietrite". Schematic, treptele de clasificare ierarhică ale lui Fraser se prezintă astfel:

- clasa 6: "unrestricted" (–)
- clasa 5: "reconstitution" (*cast perls before swine, keep one's word*)
- clasa 4: "extraction" (*ask for, bit the nail on the head*)
- clasa 3: "permutation" (*put on a good face, teach new tricks to an old dog*)
- clasa 2: "insertion" (*drop a line to, give the back of one's hand to*)
- clasa 1: "adjunction" (*kick the bucket, burn the candle at both ends*)
- clasa 0: "completly frozen" (*bite off one's tongue, sit on pins and needles*).

Un idiom de pe o anumită treaptă ţine, automat, şi de treptele inferioare: dacă un idiom aparţine de nivelul 3, atunci este posibilă schimbarea a doi constituenţi succesivi ("permutation"). Concomitent sunt însă permise şi transformările treptelor 2 ("insertion": introducerea unui constituent ne-idiomatic în idiom) şi 1 ("adjunction": adăugarea unei componente libere în idiom). O asemenea structurare este însă problematică din cauza variabilităţii de la vorbitor la vorbitor a gradului de acceptare a transformărilor. Cu toate acestea, modelul lui Fraser reprezintă o propunere viabilă atât pentru frazeologie, cât şi pentru gramatica transformaţională.

Wallace L. CHAFE

Considerând insuficientă tratarea expresiilor idiomatice doar din punctul de vedere al sintaxei structurii idiomurilor, Chafe (1968 şi 1971) dezvoltă un concept de semantică generativă în care baza procesului generativ o constituie componenta semantică:

An alternative [la modelul lui Chomsky] is one in which se-

> mantics is initiative; in which a semantic component generates grammatical structures which are then subject (through a gradual mutation process) to conversion into phonetic structures: Semantics → Phonetics.[11] (1968: 117)

Autorul privește idiomatizarea ca pe un proces istoric:

> I suggest that idiomatiozation is a historical process by which certain specific semantic arrangements enter into a special kind of semantic "split". After such a split has taken place the original seamantic arrangement is typically still present in the language, but in addition a new semantic unit has been formed by a shrink-age of the composite meaning into a new unitary meaning. [...] The capacity of language to produce new semantic units in this way is evidently a useful capacity, for it bringsnew semantic material into the language at minimum expense by making use of units, arrangements and symbolizations already available.[12] (1968: 120)

În viziunea acestui cercetător, o teorie lingvistică adecvată trebuie să explice următoarele caracteristici ale idiomurilor:

- semnificația idiomurilor nu este un amalgam de semnificații ale componentelor
- cele mai multe idiomuri prezintă defecte transformaționale
- unele idiomuri nu sunt construite "corect"
- idiomurile cu structură sintactică regulată sunt folosite mai adesea în înțelesul lor idiomatic decât în cel literal.

Chafe înțelege idiomurile ca rezultat al unui proces istoric, pe parcursul căruia, o îmbinare de cuvinte formează semantic o nouă unitate ("idiomaticization"). Paralel, se păstrează, de cele mai multe ori, și îmbinarea în care cuvintele au semnificația lor literală.

La trecerea de la structura semantică la cea fonetică, Chafe poziționează diferite trepte intermediare: mai întâi se atinge treapta postsemantică prin intermediul unei "literalization rule" care repetă procesul de idiomatizare în sens invers:

> Idiomaticization creates a single semantic unit out of an arran-

> gement of units, while literalization – part of the process of encoding meaning into sounds – changes the single semantic unit back into the arrangement which is its historical antecedent.[13] (1968:121)

Prin procesul linearizării şi al simbolizării se ajunge, în final, la structura fonetică.

În ceea ce priveşte discuţia în jurul defectelor transformaţionale ale idiomului, Chafe arată, pe câteva exemple, că ele se comportă precum sinonimele lor ne-idiomatice. Astfel, de exemplu, *kick the bucket* nu permite o transformare în diateza pasivă, cum nu o permite nici verbul corespondent semantic *die*.

Adam MAKKAI

Makkai (1972) descrie şi clasifică idiomurile englezeşti pornind de la teoria gramaticii stratificate, teorie pe care o prezintă în prima parte a lucrării sale. Conform acestei teorii, limba engleză poate fi divizată în şase straturi aflate în relaţie de reciprocitate unele faţă de celelalte. Straturile doi şi trei (sememic şi lexemic) sunt identificate de lingvistul american ca fiind "idiomacity areas". Acestor două clase le stă la bază o definiţie preluată de Makkai din *Oxford English Dictionary*:

> A form of expression, grammatical construction, phrase, etc., peculiar to a language; a peculiarity of phraseology approved by usage of the language and often having a signification other than its grammatical or logical one.[14] (1972: 23)

Definiţia idiomurilor lexemice conţine criterii semantice:

> Any polylexonic lexeme which is made up of more than on minimal free form or word (as defined by morphotactic criteria) each lexon of which can occure in other environements as the realisation of a monolexiconic lexeme is a *lexemic idiom*. Lexemic idioms differ from other lexemes (especially monolexonic lexemes, such eg *no*, *yes*, *who*, *hot*, *dog*, etc.) in that *they are subject to a possible lack of understanding despite familia-*

> *rity with the meaning of the components, or to erroneous decoding: they can potentially mislead the unniformed listener, or they can disinform him. Disinformation* is a basically different form of "misunderstanding" than the kind encountered in homonyms. Homonymes involve the listener in *misinformation*, idioms involve the listener in *disinformation*.[15] (1972: 122)

În legătură cu această definiţie este şi cea a idiomurilor lexemice:

> A polylexicemic construction whose aggregate literal meaning derived from its constituent lexems functions aditionally as the realization of an unpracticable sememic network is a *sememic idiom*. This complex, unpredictable sememic network can be expressed on the level of denotation, leaving connotation, suggestiveness and the like aside, by the shortest standardized autoglottic paraphase of the construction in question.[16] (1972:128)

Clasa idiomurilor lexemice cuprinde unităţi mai mici decât o propoziţie, în timp ce clasa idiomurilor sememice prezintă, în general, o structură asemănătoare propoziţiei. Ambele tipuri se ramifică în subclase: idiomurile lexemice cuprind subclasele "phrasal verb idioms" (*look for*), "tournure idioms" (constând din cel puţin trei componente: ***kick the bucket***), "irreversible binominals" (***tine and again***), "phrasal compound idioms" (***redcap***), "incorporating verb idioms" (***to baby-sit***), "pseudo-idioms" (cel puţin o componentă nu poate funcţiona ca lexem liber: ***ping-pong***). Clasa idiomurilor sememice este şi mai bogată, între cele nouă subclase numărându-se "idioms of institutionalized greeting" (***how do you do?***), "proverbial idioms with a moral" (***don't count your chickens before they're hatched***), ori "familiar quotations as idioms" (***frailty, thy name is woman!***).

Clasificarea lui Makkai rămâne, în pofida eterogenităţii tipurilor, cea mai completă clasificare din cercetarea idiomatică americană. Ea permite evaluarea utilizării idiomurilor în funcţie de situaţie şi context.

*

* *

Discuţia în jurul noţiunii de "idiom" din cadrul gramaticii transformaţionale este purtată de către lingviştii americani (în special, dar şi de către unii englezi) nu atât în ideea clarificării acestui domeniu, ci, mai ales, în scopul spiritualizării mecanismelor de descriere a fazelor asemantice. Pe lângă lucrările descrise mai sus, mai amintim în continuare, cu titlu informativ, şi alţi câţiva cercetători englezi şi americani.

– F. W. Householder, "On Linguistic Primes". – În *Word*, nr. XV, 1959: 231-239. Autorul foloseşte termenul "idiom", din lipsa unui termen mai potrivit, pentru unitatea minimală ("prime") din gramatica frazei.
– K.L. Pike, *Language in Relation to a Unified Theorie of the Structure of Human Behavior*. The Hague, Paris, [2]1967. În amplul concept behavioristic, idiomurile (numite "hypermorfemes") sunt tratate doar în subsidiar. Locul lor este în "utteremes" (=unităţile comportamentului lingvistic) care sunt o subclasă a "behavioremes".
– A. Healey, "English Idioms". – În *Kivung*, nr. I, Port Moresby, 1968: 71-108. Studiul prezintă un model amplu de clasificare a idiomurilor engleze.
– A. Balint, "Sector Analyses and Idioms". – În *Kivung*, nr. II/1, Port Moresby, 1969: 2-12. Autorul limitează noţiunea de idiom la "phraseological units" de la care exclude "word-level idioms", inclusiv cuvintele compuse scrise legat.
– W. Schmidt-Hidding, *Englische Idiomatik in Stillehre und Literatur*. München, 1962. Acest anglist numeşte cinci clase ale idiomaticii: expresii stabile tradiţionale, idiomuri negramaticale, idiomuri ilogice, formulări inexplicabile şi propoziţii prin analogie.
– L. Lipka, *Semantic Structure and Word-Formation. Verb-Particle Construction in Contemporary English*. München, 1972. Prin idiom, Lipka înţelege, mai ales, expresii idiomatice, iar idiomaticitatea o aşează pe acelaşi palier cu figurativitatea.

1.3 Cercetarea frazeologică (în spaţiul de limbă) germană

Chiar dacă preocupările pentru paremiologie (şi, mai timid, pentru frazeologie) sunt mai vechi de o sută de ani, ultimele trei decenii au însemnat o mare acumulare în planul cercetării germanistice de frazeologie.

Contribuţiile au venit nu numai din spaţiul propriu-zis de limbă germană, ci şi din partea cercetătorilor ruşi, francezi, scandinavi, unguri, polonezi, spanioli şi americani, numeroase studii ocupându-se, la nivelul frazeologiei, de aspectele comparativ-contrastive dintre limbi.

Karl Friedrich Wilhelm WANDER

Prima lucrare din sfera paremiologiei şi frazeologiei germane, construită pe baze ştiinţifice, datează de la 1836 şi aparţine lui Wander. Fără a avea o întindere prea mare, studiul lui Wander arată premisele de la care a plecat celebrul lexicograf în construirea dicţionarului care a rămas, până astăzi, cea mai importantă culegere de proverbe şi frazeologisme germane.

După încercări de delimitare şi definire, precedate de o amplă trecere în revistă a definiţiilor cunoscute până la acel moment, Wander cercetează expresiile idiomatice ("sprichwörtliche Redensarten") şi procedează la o grupare formal-structurală în 13 grupe, realizând, astfel, o primă încercare de clasificare după criterii lingvistice. Autorul creionează deja în acest studiu faptul că va aduna într-o culegere atât proverbe, cât şi expresii idiomatice, pentru că ele sunt totuşi "rude apropiate", dar nu reuşeşte să determine cu exactitate natura şi limitele proverbului faţă de expresia idiomatică. Din acest motiv, Wander va înregistra în culegerea de la 1867-1880 ambele categorii:

> Obgleich nun Sprichwörter und sprichwörtliche Redensarten so wesentlich von einander unterschieden sind, dass sie recht füglich in zwei verschiedenen Werken abgehandelt werden

> könnten, weil jene hauptsächlich die Sitten, diese den Sprachschatz zum Gegenstand haben, so konnte ich mich aus verschiedenen Gründen doch nicht dafür entschließen.[17] (1838: 50)

În argumentarea alegerii făcute, Wander se sprijină şi pe constatarea că există mii de expresii în orice altă limbă pe care nimeni nu le consideră proverbe.

Clasificarea lui Wander cuprinde, succint, următoarele grupe:

- Expresii cu un subiect care se referă la:
  - a) persoana care vorbeşte (***Ich habs ihm gemacht, dass kein Hund ein Stück Brot von ihm nehmen wird.***)
  - b) persoana despre care se vorbeşte şi care
    - aa) este prezentă (***Du hast noch viel auf dem Kerbholz.***)
    - bb) este absentă (***Seine Hoffnung ist zu Wasser geworden.***)
  - c) la un lucru desemnat (***Das wäscht ihm der Rhein nicht ab.***)
- Expresii cu predicat şi obiect, fără subiect (***große Augen machen***)
- La obiect se ataşează un circumstanţial de scop ("eine Zweckbestimmung") (***Dir wird man's auf die Nase binden.***)
- La obiect se ataşează un circumstanţial relaţional ("eine Verhältnisbestimmung") (***zu etwas den Kopf schütteln***)
- Expresia este un raport încă fără subiect, predicat şi obiect (***unter vier Augen***)
- Expresia constă din circumstanţial de scop, relaţional şi obiect (***einem unter die Arme greifen***)
- Expresia constă din relaţie ("Verhältnis") şi predicat (***mit Feuer und Schwert drein gehen***)
- Expresia constă din obiect, relelaţie ("Verhältnis") şi predicat (***einen zum April schicken***)
- Expresia este un predicat simplu (***umsatteln***)
- Expresia constă din circumstanţial de scop, obiect, relaţie ("Verhältnis") şi predicat (***einem eine Faust in der Tasche machen***)
- Expresia este o comparaţie cu "wie" (***wie auf jungen Hühnchen einher gehen***)
- Expresia este o construcţie cu "wenn-so" (***Wenn wir dich und das liebe Brot nicht hätten, so müssten wir Hungers sterben.***)

- Expresii, pur şi simplu, cuvinte preferate, înjurături (*Rädleinsführer, böhmische Dörfer*)

Se poate observa că Wander

a) a făcut o clasificare funcţional-structurală şi că a încercat să diferenţieze expresiile cu valoare de propoziţie şi că

b) a acordat expresiilor verbale un spaţiu pe măsura importanţei acestei grupe.

Friedrich SEILER

Seiler (1922) deschide calea cercetării paremiologice şi frazeologice de amploare, şi aceasta nu numai în aria de limbă germană. Pornind de la apropierea dintre proverb şi expresie – marcată mai ales de componenta comună, figurativitatea – şi de la includerea în rândul expresiilor idiomatice a celor cu formă sintactică completă (*wer's glaubt, wird selig*) ca şi a celor cu formă sintactică incompletă (*jmdm geht ein Licht auf*), autorul constată că delimitarea "în sus", spre proverb, este stabilă şi sigură. Mai puţin sigură este delimitarea "în jos", spre aşa-zisele "expresii metaforice" (*sich etwas zu Herzen nehmen*) pe care le numeşte "Gebrauchsmetaphern". Cea mai mare problemă a lui Seiler este dificultatea de a distinge cu claritate între proverbialitate, metaforică şi nefigurativitate. La expresiile idiomatice, autorul se referă doar de două ori: prima dată, în capitolul introductiv (Allgemeine Begriffsbestimmungen). Spaţiul cel mai amplu consacrându-l proverbului, rămâne ca expresia idiomatică să revină, a doua oară, în capitolul unsprezece, unde lingvistul abordează probleme de istorie culturală şi origine a expresiilor:

> [Es geht um die Herleitung solcher Redensarten], die sprachlich oder sachlich einer Erklärung bedürfen, sowie diejenigen, die ein kulturgeschichtliches Interesse bieten, weil sie als Denkmäler alter Sitten und Bräuche, als Reste vergangener Daseinsformen und Zustände in der Gegenwart fortleben.[18] (1922: 231)

Pe baza unor exemple ca ***jmdn im Stich lassen, ins Gras beißen, jmdm heimleuchten, um des Kaisers Bart streiten*** autorul face propuneri de interpretare şi analizează erorile în stabilirea surselor, cu indicarea concordanţelor din alte limbi. Acest tratament îl aplică în mod special expresiilor, rămânând ca proverbele să fie cercetate mai ales în privinţa contextului în care se utilizează în procesul curent de comunicare.

Optând pentru perspectiva diacronică, Seiler procedează la o clasificare socio-cultural-istorică a expresiilor idiomatice şi a ceea ce el numeşte "sprichwörtliche Redensarten", deci a acelor expresii unde se simte nevoia şi unde sunt posibile explicaţiile de istorie culturală şi istorie a limbii – acest domeniu este, mai ales, cel al paremiologiei.

Lingvistul distinge douăsprezece domenii de provenienţă a paremiilor: domeniul juridic, luptele şi exerciţiul armelor, vânătoarea, prinderea păsărilor şi pescuitul, banii şi afacerile, jocul, munca şi ocupaţiile, transporturile, şcoala şi universitatea, artele şi ştiinţele, biserica şi slujba religioasă, mâncarea şi băutura, îmbrăcămintea.

Dacă în cazul expresiilor idiomatice, Seiler urmăreşte prin aplicarea perspectivei cultural-istorice clarificarea provenienţei şi a semnificaţiei (iniţiale), în cazul paremiilor acest lucru se întâmplă doar parţial, comentarea eseistică a numeroaselor exemple urmărind, mai degrabă, să lămurească în ce context pot fi acestea folosite.

Heinz WISSEMANN

Unul din punctele de plecare în cercetarea frazeologică modernă este lucrarea lui Wissemann (1961) asupra lexematicii grupurilor de cuvinte. Autorul porneşte de la constatarea că "un lucru despre care este vorba" (lingvistul foloseşte anglismul "thing meant") poate fi redat într-o limbă printr-un singur lexem ("Einwortlexem"), iar în alta printr-un "lexem grup de cuvinte" ("Wortgruppenlexem").

> Wortgruppenlexeme stehen in bezug auf ihre Kommunikationsleistung mit Einwortlexemen auf einer Stufe.[19] (1961: 226)

Pomme de terre exprimă acelaşi lucru cu *Kartoffel* sau *potato*, în schimb, fiind format din mai mulţi purtători de sens, evocă alte asociaţii şi, în consecinţă, "trăirea semnificaţiei" ("Bedeutungserlebnis") este alta.

În ce măsură se diferenţiază un lexem grup de cuvinte de o îmbinare liberă de cuvinte? Ca aspect exterior sunt identice: sintagmele

(1) *ein Werkzeug vom Rost befreien*
(2) *einen Streit vom Zaune brechen*

au aceeaşi structură sintactică. Dar substituirea unui element printr-un altul este posibilă doar în cazul îmbinării libere. Sintagma (2) formează o unitate pe care vorbitorul a învăţat-o ca atare şi tot astfel o şi poate reproduce. Ea a devenit o metaforă uzuală şi aparţine lui *langue*. Privit din această perspectivă, grupul de lexeme concordă cu lexemul singular, ceea ce justifică subordonarea (atât a unuia, cât şi a celuilalt) categoriei "lexem". Spre deosebire de acestea, îmbinările libere de cuvinte aparţin de *parole* – vorbitorul le compune în actul vorbirii.

Lexemul grup de cuvinte este stabil şi permite, doar în anumite cazuri, foarte mici variaţiuni (de ex. *Streit* s-ar putea înlocui cu *Konflikt*). În schimb, alta este situaţia elementelor gramaticale (morfemele de caz, număr, timp, mod, pronumele etc.): alături de elemente lexicalizate, stabile există şi unele libere, nelexicalizate. Exprimarea ***einen Konflikt von den Zäunen brechen*** este inacceptabilă, în schimb, se poate spune ***Konflikte vom Zaune brechen***. Elementele gramaticale nelexicalizate nu aparţin propriu-zis grupului de lexeme, ele exprimând doar relaţiile sintactice ale acestuia cu contextul sau situaţia, pe când elementele gramaticale lexicalizate indică relaţia dintre lexeme în cadrul grupului.

> Die erste Gruppe ist etwas Fertiges, das der Sprecher als Ganzes gelernt hat. Sie gehört der *langue* an und ist eben deshalb ein Lexem. Die zweite Gruppe wird vom Sprecher erst durch den Sprechakt zu einem Ganzen geführt. Sie gehört der *parole* an und ist eben deshalb kein Lexem. Das Wesen des Wortgruppenlexems besteht also darin, daß es ein fertiges, als

> Ganzes der *langue* angehörendes Gebilde ist. Daraus ergibt sich, daß es im einzelnen Sprechakt nicht frei nach Analogie ähnlicher Gebilde geschaffen werden kann, sondern als Ganzes dem mnestischen Besitz des Sprechers entnommen werden muß.[20] (1961: 235)

Definirea lexemului grup de cuvinte ca unitate aparţinând lui *langue* se află la baza celor mai multe dintre definiţiile ulterioare ale frazeologismului.

Thea SCHIPPAN

Contribuţia lui Schippan (1972) se bazează, în principal, pe cercetările lingviştilor sovietici şi est-germani şi, mai ales, pe rezultatele lui Schmidt (1959). Autoarea numeşte, mai întâi, caracteristicile frazeologismelor, caracteristici pe care le consideră valabile pentru toate tipurile de frazeologisme:

- frazeologismele formează o unitate semantică
- frazeologismele pot înlocui cuvinte, preluând locul acestora în tructurile sintactice
- semnificaţia frazeologismelor nu se deduce din semnificaţiile parţiale ale componentelor
- frazeologismul poartă o semnificaţie generală care este formată, asemenea semnificaţiei tuturor lexemelor, din elemente de semnificaţie
- multe dintre frazeologisme au un aspect istoric.

În continuare, Schippan construieşte o clasificare după considerente formale care cuprinde, în linii mari, două direcţii: unităţile frazeologice ("phraseologische Ganzheiten") şi îmbinările stabile. Prin unităţi frazeologice autoarea înţelege grupe de cuvinte cu nucleu verbal (***etwas für bare Münze nehmen***), perechi de cuvinte (***kurz und gut***), grupuri de cuvinte cu nucleu nominal (***dicke Luft***) şi grupuri de cuvinte care funcţionează ca exclamaţii, fără nucleu verbal (***zum Kuckuck!***). Îmbinările stabile cuprind îmbinările stabile verbale (este vorba de expresii cu verb-suport, de ex. ***Bescheid geben***) şi îmbinările

stabile nominale, acestea din urmă subclasificându-se în îmbinări stabile nominale nume proprii (*rote Rübe*) şi comparaţii (*treu wie Gold*).

Harald BURGER

Conturarea frazeologiei ca disciplină ştiinţifică de sine stătătoare în cadrul lingvisticii germane a început, de fapt, prin contribuţia cercetătorului elveţian Harald Burger. El este primul germanist care a valorificat (parţial în colaborare cu slavistul Harald Jaksche) rezultatele cercetărilor frazeologice sovietice.

Pentru început, Burger/Jaksche (1973) au delimitat îmbinările libere de cuvinte de cele stabile pornind de la premisa că limba este un inventar de moneme şi un inventar de reguli gramaticale, procesul vorbirii concretizându-se prin înşiruiri de cuvinte (proces numit de Burger "Produktion"). Dacă şirul cuprinde îmbinări "date"/"pre-formate" de moneme, înseamnă că în procesul vorbirii ele sunt reproduse ca un "tot" ("Reproduktion"). Aceste unităţi aparţin domeniului frazeologiei şi sunt numite "frazeologism" sau "îmbinare frazeologică de cuvinte".

Într-o altă lucrare, Burger/Buhofer/Sialm (1982) numesc trei caracteristici ale frazeologismelor, dintre care doar prima corespunde tuturor îmbinărilor frazeologice de cuvinte, celelalte două având o valabilitate parţială:

- stabilitatea (aspect lexical): frazeologismele sunt compuse din unităţi lexematice individuale care formează, la rândul lor, o altă unitate lexematică
- capacitatea redusă de transformare (aspect sintactic)
- semnificaţia frazeologică (aspect semantic): semnificaţia totală nu corespunde sumei semnificaţiilor cuvintelor componente.

Pentru a diferenţia între frazeologism şi idiom, Burger/Buhofer/Sialm (1982) şi Burger (1998) introduc noţiunile de "frazeologie în sens larg" şi "frazeologie în sens restrâns" (vezi cap. 2.2.2). Cea dintâi se defineşte prin polilexicalitate şi stabilitate, cea de a doua adăugând şi componenta idiomatică. Dacă polilexicalitatea nu pune

probleme deosebite, considerându-se, în general, că un frazeologism este compus din cel puţin două cuvinte, stabilitatea presupune că frazeologismele sunt (1) unităţi psiholingvistice (fiind memorate ca unităţi, asemenea cuvintelor) (2) structural relativ stabile (semnificaţia frazeologică realizându-se numai atunci când îmbinarea de cuvinte este formulată într-o anumită formă morfosintactică şi într-o anumită componenţă lexicală) şi, în oarecare parte, (3) cu aspect pragmatic (multe frazeologisme fiind formule uzuale în procesul comunicării). Cea de a treia caracteristică, idiomaticitatea, este o proprietate graduală a frazeologismelor: un frazeologism este cu atât mai idiomatic, cu cât este mai mare discrepanţa dintre semnificaţia frazeologică şi semnificaţia literală.

În cea mai recentă lucrare a sa, Burger (1998) constată că cercetătorii au ajuns la un oarecare consens asupra criteriilor de clasificare a frazeologismelor, acestea fiind criteriile

- sintactice (frazeologisme structurale, cu funcţie "doar" de realizare a relaţiilor gramaticale: ***in Bezug auf, sowohl – als auch***),
- semantice (frazeologisme referenţiale care se referă la obiecte, acţiuni, stări ale realităţii concrete sau fictive: ***schwarzes Brett, jmdn übers Ohr hauen, Morgenstund hat Gold im Mund***) şi
- pragmatice (frazeologisme comunicative, cu funcţie de realizare, definire şi încheiere a acţiunii comunicative: ***guten Morgen, ich meine***).

Pe lângă aceste criterii de bază există şi o clasă specială care cuprinde:

(a) expresii formulate după un model (*X für X*: ***Schritt für Schritt, Schluck für Schluck Tag für Tag***)
(b) formule pereche (***klipp und klar, Schulter an Schulter, gang und gäbe***)
(c) comparaţii (***dumm wie Bohnenstroh, flink wie ein Wiesel***)
(d) kinegrame (***die Achseln zucken, die Nase rümpfen***)
(e) cuvinte înaripate (***Sein oder Nichtsein, das ist hier die Frage***)
(f) creaţii ale scriitorilor (Th. Mann: ***auf den Steinen sitzen***)
(g) frazeologisme onimice (***das Rote Kreuz, das Weiße Haus***)

(h) termeni frazeologici (*in Konkurs gehen, einstweilige Verfügung*)
(i) clişee (*Schritt in die richtige Richtung*).

Lutz RÖHRICH

În ampla introducere la dicţionarul său de expresii idiomatice, Röhrich (1973) se ocupă de delimitări, definiţii şi capacitatea de înlocuire reciprocă dintre expresii idiomatice şi proverbe, pe de o parte, şi dintre expresie şi cuvântul metaforic, pe de altă parte. În continuare, autorul discută caracteristicile structurale şi grupele ce decurg de aici (ca de exemplu perechile de cuvinte şi comparaţiile), pentru a se opri, pe larg, asupra etimologiei, metaforicii, necesităţii de explicare a vechilor expresii idiomatice, a problemelor de repartizare, a comparaţiilor internaţionale etc.

Pentru Röhrich expresia idiomatică înseamnă o expresie verbală figurată care trebuie introdusă în prealabil într-o propoziţie pentru a reulta o expresie stabilă; ca expresii verbale, frazeologismele se schimbă în funcţie de timp şi persoană.

Lingvistul german distinge între expresii idiomatice, proverbe şi cuvânt, diferenţele dintre acestea constând, în principal, în formă, strucură şi funcţie. Dacă proverbul este o propoziţie cu formă fixă ("festgeprägter Satz") care exprimă o anumită atitudine umană, expresiilor idiomatice le lipseşte acea formă fixă ("feste Prägung") şi nu prezintă tendinţă moralizatoare sau etică. Prin extinderea expresiei cu sintagme de genul "să nu faci, să nu zici" etc., ele par a se deplasa spre sfera proverbelor, dar le lipseşte, oricum, un criteriu determinant: asemenea formulări nu au tradiţie, deci pot fi considerate, cel mult, "pseudoproverbe". Există însă un număr relativ redus de expresii idiomatice cu formă fixă care formează o propoziţie şi care nu pot fi asimilate proverbelor, precum "exclamaţiile" *Das ist gehupft wie gesprungen! Hals- und Beinbruch! Es ist höchste Eisenbahn! Du ahnst es nicht!* Acestea intră în grupa numită de Röhrich "îmbinări frazeologice rigide" ("starre phraseologische Verbindungen"). Delimitarea expresiei idiomatice de cuvânt este un demers dificil, cu atât mai mult cu cât, pentru limba germană, compunerea cuvintelor este

un mijloc foarte productiv de îmbogăţire a vocabularului. Cuvinte precum *Vetternwirtschaft* sunt numite de autor "bildkräftige Ausdrücke", "bloße Metaphern", "redensartlich gebrauchte Einzelwörter":

> Die Abgrenzung zwischen Einzelwort und Redensart ist freilich nicht immer vollständig klar und überzeugend möglich, und es geht dabei nicht ohne Überschneidungen und Kompromisse ab.[21] (1973: 11)

În demersul său de diferenţiere a expresiei de proverb şi de cuvânt, Röhrich a căutat să stabilească caracteristicile expresiilor idiomatice, criteriul principal fiind metaforica, adică imaginea lingvistică:

> Wenn eine Redewendung neben ihrem eigentlichen und wörtlichen Sinn noch eine übertragen-bildliche Bedeutung hat und wenn gar ihre heutige Gebrauchsfunktion sich so weit von der primären Bedeutung der Einzelwörter entfernt hat, daß der ursprüngliche Sinn gar nicht oder kaum mehr empfunden wird, dann bezeichnen wir sie eben als "Sprichwörtliche Redensarten".[22] (1973: 18)

Explicarea din perspectiva istoriei culturale a fiecărei expresii idiomatice nu presupune, obligatoriu, şi o claritate terminologică absolută, aşa încât Röhrich, asemenea multor alţor frazeologi şi frazeografi, s-a limitat a semnala problemele cu care s-a confruntat şi a numit soluţii parţiale, absolut suficiente însă demersului său lexicografic.

Annely ROTHKEGEL

Rothkegel (1973) descrie şi clasifică îmbinările frazeologice din necesitatea traducerii lor cu mijloace mecanice. Lingvista cercetează îmbinările de cuvinte stabile mai mici decât o propoziţie numindu-le "sintagme stabile". Ea porneşte de la un concept contextual al semnificaţiei şi înţelege prin context

> die nähere Ungebung eines Wortes innerhalb eines Syntagmas,

die seine Verwendungsweise determiniert, sei es syntaktisch oder semantisch.[23] (1973: 13)

În cadrul unei sintagme stabile, autoarea distinge două clase:

- la sintagmele stabile de rang unu ("feste Syntagmen erster Ordnung") elementele constituente nu sunt comutabile (*Kohldampf schieben, Hals über Kopf*);
- la sintagmele stabile de rang doi este posibilă o comutare limitată (cel puţin un lexem trebuie să rămână neschimbabil: în sintagma *der springende Punkt*, semnificaţia cuvântului *Punkt* se realizează şi în alte contexte).

Acestei împărţiri îi corespunde şi clasificarea în determinări endocentrice şi exocentrice. De exemplu, în formularea *blinder Passagier*, *blind* semnifică "clandestin" numai în legătură cu *Passagier*, ceea ce înseamnă că *Passagier* este singurul partener contextual posibil pentru *blind* în această semnificaţie. Deoarece determinarea se petrece în interiorul sintagmei, avem de a face cu o determinare endocentrică. În cazul expresiei *kalte Ente* "băutură tip bowle", cele două lexeme se determină reciproc. Semnificaţia generală există numai în reunirea celor două componente. Expresia este exocentrică deoarece punctul de referinţă al fiecărui lexem se află în afara îmbinării.

Der Komposition auf der Ausdrucksebene entspricht keine parallele Komposition auf der Inhaltsebene.[24] (1973: 33)

Rothkegel constată că sintagmele exocentrice sunt mai stabile decât cele endocentrice şi că amândoura le este specific faptul că semnificaţia nu poate fi dedusă din semnificaţiile părţilor componente. Prin această concluzie, ele corespund idiomurilor în accepţiunea Burger/Jaksche (1973).

După ce descrie determinarea lexicală ca pe o necesitate de confirmare a faptului că sintagmele stabile sunt parte din vocabular şi se vor interpreta ca unităţi lexicale, lingvista se ocupă de determinarea sintactică. Sintagmele stabile prezentându-se ca "subsisteme sintactice", structura lor sintactică este relevantă şi din punct de vedere semantic, dat fiind că semnificaţia expresiilor stă în legătură cu

o formă sintactică stabilă. Importanța clasificării sintactice și eficiența utilizării ei este rezumată de Rothkegel astfel:

> [Weil die] syntaktische Kombination, gesehen als Wortklassenkombination, ein sicheres Merkmal zur Identifikation der semantischen Einheit des Gesamtausdrucks sowie zur Identifikation bestimmter Wörter als FS-Konstituenten und damit zur Einschränkung ihrer Bedeutungs-möglichkeiten [darstellt], erscheint die syntaktische Charakteristik als Kriterium der Klassenbildung besonders geeignet.[25] (1973: 86)

Autoarea numește următoarele cinci criterii de clasificare sintactică:

- combinarea sintactică însăși, adică legătura la nivelul clasei de cuvinte (diferența dintre *Fuß fassen* și *den Fuß fassen*)
- repartizarea foarte stabilă la nivel funcțional (de exemplu, anumite fraze nominale apar numai cu funcție adverbială: *Tag und Nacht*)
- stabilitate morfologică în sensul lexicalizării lui Wissemann (*Fahrt ins Blaue*)
- stabilitatea topicii (sintagmele stabile sunt caracterizate de o secvență fixă)
- în privința ordonării în gramatica transformațională, sintagmele stabile se remarcă prin transformări blocate.

Pornind de aici, lingvista distinge patru clase principale de sintagme stabile, și anume sintagme nominale, adverbiale, prepoziționale și verbale pe care le subîmparte, mai apoi, în nouăsprezece tipuri de bază.

Werner KOLLER

Scandinavistul și germanistul Koller (1974) prezintă aspectele intra- și extralingvistice ale frazeologiei cu un punct de pornire pragmatic, adică de la interesul pe care îl poate trezi acest domeniu celui care învață o limbă străină. În acest scop, construiește un catalog

de cinci tipuri de corespondențe ale frazeologismelor în diverse limbi (germană, suedeză, engleză, franceză) care pot sluji mai ales traducerilor. Cele cinci tipuri de corespondențe (care țin de *langue*, în timp ce la nivelul vorbirii folosirea expresiilor se referă la context și situația comunicativă) sunt:

- în limba-sursă și limba-țintă structura și pozițiile lexicale concordă (echivalență în traducere)
- structură sintactică în concordanță în ambele limbi, dar altă poziționare lexicală
- semnificație a expresiilor asemănătoare dar structură și/sau poziționare lexicală diferite
- substituție idiomatică: expresiei din limba-sursă îi corespunde în limba-țintă o expresie care nu aparține tipurilor de mai sus
- nu există nici o corespondență între expresiile din limba-sursă și cele din limba-țintă; se apelează la perifraze.

Păstrând linia pragmatică, trei ani mai târziu, Koller (1977) descrie o anumită grupă de expresii idiomatice, și anume pe cea compusă dintr-un corpus de 450 de expresii din presa politică de limbă germană. Prin "expresie" ("Redensart"), autorul înțelege un anumit tip de expresii idiomatice: ele descriu o situație sau o atitudine (***den Stier bei den Hörnern packen, ins Fettnäpfchen treten***) și/sau exprimă anumite norme sociale (***man muss den Stier bei den Hörnern packen, man soll/darf nicht ins Fettnäpfchen treten***). Structura lor sintactică se compune dintr-un verb și cel puțin o frază nominală sau prepozițională. Alte expresii idiomatice nu sunt cercetate.

Koller este lingvistul care a netezit drumul cercetării funcțiilor expresiilor, drum parcurs apoi de Fleischer (1982) și Sandig (1994). Pe scurt, expresiile folosite în limbajul politic al presei îndeplinesc următoarele funcții (1977):

- funcția "ideologemă" ("Ideologemfunktion"): întâmplările politice sunt tratate asemenea celor din viața cotidiană. Expresiile au scopul de a oferi cititorului modele de interpretare și de a-i ușura analizarea conexiunilor politice prin trimiterea la nivelul experiențelor acestuia. Oricum, ele împiedică pe cititor să-și facă

propriile gânduri asupra evenimentului politic respectiv. Koller vorbeşte aici de o "ideologie turnată în forme fixe" (*im gleichen Boot sitzen, das Gesicht wahren*);

- funcţia de confirmare: expresiile idiomatice confirmă judecăţile şi prejudecăţile cititorului; ele simplifică relaţiile reducându-le la formule stereotipe, evidente pentru oricine. În aceste situaţii, expresiile se folosesc, mai ales, în legătură cu verbele modale (*man muss das Gesicht wahren, man darf kein Blatt vor dem Mund nehmen*);
- funcţia de evaluare: expresiile transmit poziţia autorului faţă de eveniment, acceptul sau refuzul său. Dacă se spune despre o persoană *er hat ins Fettnäpfchen getreten*, acţiunea nu este taxată ca fiind foarte gravă. În schimb, formularea "neutră" (*jmdn*) *kränken* sau (*jmdn*) *beleidigen* are o încărcătură mult mai aspră;
- funcţia de emoţionalizare: prin folosirea expresiilor, cititorului i se creează impresia că autorul i s-ar adresa în mod special lui.

Una şi aceeaşi expresie poate avea diferite funcţii, cu alte cuvinte: o funcţie nu este legată de o expresie, ci doar contextul determină rolul pe care îl are un frazeologism. În cartea sa, Koller ajunge la concluzia că nu este recomandabilă folosirea expresiilor idiomatice în limbajul politic, deoarece acestea diminuează pertinenţa mesajului politic la nivelul situaţiilor cotidiene.

Jürg HÄUSERMANN

În discuţia asupra îmbinărilor stabile de cuvinte, Häusermann (1977) urmează, în general, clasificarea structural-semantică formulată de cercetătoarea Cernişeva (1975). Definind frazeologia ca ştiinţa îmbinărilor stabile de cuvinte (pe care le numeşte "frasme"), contribuţiile acestui lexicolog vin în continuarea cercetărilor sovietice.

Frasmele sunt definite în funcţie de criteriul reproductibilităţii care – chiar dacă reprezintă, la nivelul cuvântului, situaţia normală – nu verifică acest lucru şi la nivelul propoziţiei. La acest din urmă

nivel reproductibilitatea reprezintă o caracteristică suplimentară a îmbinării stabile de cuvinte, care servește la delimitarea față de îmbinările libere.

Îmbinările stabile de cuvinte și lexemele au în comun faptul că pot ocupa același loc în propoziție ca și cuvintele libere. ***Durch die Maschen gehen*** poate fi înlocuit, de exemplu, de *entwischen*.

Așa cum lexemele se pot împărți în părți de vorbire, tot așa pot fi distribuite îmbinările stabile "părților de vorbire frazeologice". Drept urmare, Häusermann distinge două grupe de expresii:

- îmbinări adjectivale, adverbiale și prepoziționale. Acestea sunt nemodificabile (de ex. ***bis auf Mark, von Mann zu Mann***) și se disting de lexeme doar prin scrierea desfășurată. Deoarece sunt reproductibile asemenea lexemelor izolate, locul lor este, mai degrabă, alături de acestea decât alături de îmbinări;
- îmbinări verbale, nominale și pronominale. Acestea sunt – până la un anumit grad – rigide, dar, cu toate acestea, elementele lor își păstrează caracteristicile sintactice și morfologice, ceea ce înseamnă că permit atât flexiunea, cât și inversiunea componentelor. Din acest punct de vedere se comportă precum îmbinările libere de cuvinte. Această categorie de îmbinări se bucură de reproductibilitate și numai ele pot fi numite frasme "autentice":

> Reproduzierbar dürfen nur jene Einheiten genannt werden, deren 'lexikalische' Funktion im Widerspruch steht zu ihrer äußeren Form als Wortketten, auf die die gewöhnlichen syntaktischen Regeln angewendet werden müssen.[26] (1977: 59)

Alături de reproductibilitate, autorul discută și alte caracteristici ale frasmelor, și anume stabilitatea, tendința proprie celor mai multor unități frazeologice de a forma variante și semnificația frazeologică.

Klaus Dieter PILZ

Lingvistul Pilz numește expresiile idiomatice, într-o primă fază, "frazeolexeme" (în *Frazeologia* din 1978, lucrare considerată a fi,

prin complexitatea şi detaliile incluse, de pionierat în frazeologia vest-europeană), ca mai apoi să se hotărască pentru sintagma "unităţi frazeologice" pe care o foloseşte în paralel cu "frazeologism" (1981) şi (1983). Chiar dacă au existat aceste ezitări în numirea conceptului, definiţia lui este unitară şi are la bază două criterii:

- criteriul structural sau morfosintactic (frazeolexemul trebuie să fie un grup de cel puţin două cuvinte, limita de sus a unităţii frazeologice reprezentând-o propoziţia, prin ceea ce autorul numeşte "Satzlexeme": ***Da brat mir doch einer einen Storch!***) şi
- criteriul lexico-funcţional şi, totodată, semantic (frazeolexemele sunt componente ale *langue* şi aparţin vocabularului, asemenea cuvintelor, sunt integrate ca un tot unitar în vorbire şi sunt uzuale).

Un mare număr de unităţi frazeologice prezintă şi o altă caracteristică semantică: semnificaţia generală nu corespunde sumei semnificaţiilor componentelor. În plus, modificările sintactice nu sunt posibile în aceeaşi măsură ca la sintagmele libere: ***in Zusammenhang stehen, *in dem Zusammenhang stehen***. Acest argument nu îi este însă de mare ajutor în delimitarea frazeolexemelor literale de cele cu sens figurat, deoarece amândouă pot prezenta restricţii sintactice.

În baza criteriului semantic, Pilz clasifică frazeolexemele în:

- endosememice (semnificaţia generală este suma semnificaţiilor părţilor componente: ***Dank sagen, in Verbindung stehen***),
- exosememice (semnificaţia generală nu rezultă din semnificaţiile elementelor componente şi expresia nu poate fi interpretată literal: ***am Hungertuch nagen***)
- endo-exosememice (semnificaţia generală a expresiei poate fi înţeleasă şi literal: ***blinder Passagier, gegen den Strom schwimmen***).

Pilz a fost deosebit de preocupat de terminologia frazeologică, mărturie stând excerptarea termenilor frazeologici din lucrările de specialitate apărute până în 1979 şi întocmirea sintezei pe care o redăm la începutul capitolului 2.

În discuţia asupra noţiunilor 'frazeologie' şi 'idiomatică', el s-a

ataşat termenului "frazeologie", considerând termenii "idiomatică", "idiomatic" ca fiind neunitari din punctul de vedere al utilizării lor, pentru aceştia existând, atât la nivelul intralingvistic, cât şi la cel interlingvistic, prea multe definiţii diferite. Prin "idiomatic", Pilz înţelege, cel mai adesea, o noţiune semantică care ar putea fi foarte bine înlocuită prin "figurat", "metaforic" sau, tocmai, "exosememic", ceea ce îl face să fie, practic, inutil.

Harald THUN

Prima lucrare amplă care se bazează pe un corpus din diversele limbi romanice, inclusiv limba română, aparţine lui Thun (1978). Lingvistul face o incursiune amplă în terminologia frazeologică, conştient fiind că în diferitele limbi (şi, uneori, chiar şi în cadrul aceleiaşi limbi) există domenii foarte diferite de desemnare. În final (sub influenţa teoriei "discursului repetat", formulată de Coseriu 1966), se va opri la denumirea "îmbinare stabilă de cuvinte" ("fixiertes Wortgefüge"). Expresiile sunt fixe în măsura în care este vorba de îmbinări de cuvinte pre-formate,

> die schon als Ganze zur Verwendung bereit liegen, die nicht produziert, sondern reproduziert werden.[27] (1978: XV)

După ce discută aspecte ale repetabilităţii şi stabilităţii frazeologice, autorul se ocupă pe larg de izolarea şi reintegrarea îmbinărilor stabile de cuvinte. Îmbinările sunt izolate de sintagmele combinate liber în măsura în care pot fi reproduse în bloc. Izolarea lor nu este însă absolută, ele reintegrându-se în limbă ca unităţi. Această reintegrare are loc la nivel sintagmatic (ordonarea expresiei în context) şi la nivel paradigmatic (unde avem relaţii paradigmatice între expresii, precum variantele, omonimele, opoziţiile etc.).

Un loc important acordă autorul şi structurii interne a îmbinărilor stabile de cuvinte, adică statutului semantic al componentelor. Componentele pot fi "semantic prezente" (deci pot avea aceeaşi semnificaţie ca în folosirea liberă a cuvintelor) şi "semantic absente" (semnificaţiile componentelor din îmbinarea stabilă sunt altele decât

cele din îmbinarea liberă). Pe baza criteriului prezenţei, respectiv absenţei, Thun face o clasificare a îmbinărilor stabile în trei tipuri:

- tipul omogen I (din componente semantic prezente): aici se încadrează expresii ale căror elemente îşi păstrează independenţa semantică (*adresser la parole à qn, saisir une occasion*);
- tipul omogen II (din componente semantic absente): în această grupă, toate elementele unei îmbinări stabile de cuvinte şi-au pierdut independenţa (*hurler avec les loup, croquer le marmot*);
- tipul omogen III (din componente semantic prezente şi semantic absente): o parte a expresiei şi-a păstrat semnificaţia obişnuită, cealaltă parte nu (*promettre la lune à qn, pleurer comme une Madeleine*).

Rezultatele cercetărilor sale conduc la distingerea a trei tipuri de îmbinări stabile de cuvinte: unele care aparţin deja sistemului, altele care aparţin normei şi cel de-al treilea tip, unde sunt incluse îmbinările care aparţin doar vorbirii.

Hans SCHEMANN

Preocupat de problemele paremiologiei şi frazeologiei contrastive şi, mai ales, de definiţii, clasificări şi normări, Schemann face o primă încercare de definire a idiomului, mai întâi, într-un studiu contrastiv germano-portughez (1981), când susţine că idiomul este

> die Untersuchung der Bedeutungsmodifikation auf der Ebene der *langue* in besonderem Kontext.[28] (1981:245)

Constând, în accepţiunea acestui cercetător, dintr-unul sau mai multe lexeme, idiomul are o cuprindere foarte largă. El are o semnificaţie lingvistică şi una figurativă, prin prima înţelegându-se semnificaţia propriu-zis "idiomatică", iar prin cealaltă semnificaţia literală.

Un deceniu mai târziu, Schemann (1993) editează un dicţionar idiomatic. Constatând marea diversitate de termeni pentru denumirea unităţilor care fac obiectul dicţionarului său, lingvistul stabileşte caracteristicile unităţii frazeologice pornind de la determinarea aces-

teia pe trei niveluri: semantic (nivelul semnificației), pragmatic (din ce motive și cu ce intenții folosește utilizatorul un frazeologism), situativ-social-istoric (ce situații sau "constelații" conduc la folosirea unei anumite unități frazeologice).

Contextul semantic pune față în față semnificația liberă și semnificația stabilă, respectiv sintagma liberă și sintagma stabilă:

> Das grundlegende, übereinzelsprachliche – d.h. jede Sprache als Sprache charakteriesierende – Kriterium zur semantischen Abgrenzung einer phraseologischen Einheit ist die Gebundenheit. Dieses Kriterium bezieht sich auf Einheiten aus mehreren Elementen und besagt: die – spezifische – Bedeutung eines Elements wird realisiert – und kann nur realisiert werden – im (sprachlichen) Kontext des anderen Elements bzw. der anderen Elemente. Die Linguistik spricht von gebundenen Formen oder Einheiten.[29] (1993: XXVIII)

Criteriul pragmatic are în vedere actul vorbirii care este situat întotdeauna într-un context și care materializează lexical atitudinea vorbitorului. Contextul situațional este permanent însoțit de contextul social care se află în spatele lui, precum și de cel istoric care introduce în ecuație perspectiva diacronică. Pentru a caracteriza o expresie idiomatică este necesară conjugarea tuturor acestor forme contextuale:

> Das Mit- und Ineinander dieser Kontexformen macht die Gebundenheit aus, die einen idiomatischen Ausdruck charakterisiert. Nur das Insgesamt dieser Kontextformen definiert daher die Idiomatik oder Phraseologie in ihrem Gesamtumfang.[30] (1993: XXXIX)

În definirea idiomului, Schemann operează cu criteriile (a) forme de modificare și (b) bază de modificare, ceea ce presupune identificarea factorilor de idiomaticitate și a numărului de unități ale idiomului asupra cărora acționează acești factori. În acest sens, de cea mai mare importanță este identificarea contextului lingvistic care trebuie să aibă în vedere:

- "colocația" (Kollokation) (unul sau mai multe elemente se află în

legătură arbitrară cu alte elemente)
- modificarea idiomatică a unui constituent al idiomului (*im Anzug sein – im Verzug sein*)
- modificarea idiomatică a doi sau mai mulţi constituenţi ai idiomului (*von A bis Z durchgehen – bei Adam und Eva anfangen*)
- modificarea idiomatică a tuturor constituenţilor (*die Augen in die Hand nehmen*)
- categoria expresiilor cu verb-suport (Funktionsverbgefüge) (*zum Ausdruck bringen* – "ausdrücken")

După ce trece în revistă cei mai importanţi factori de idiomatizare (metafora, sinecdoca şi metonimia), Schemann analizează modelele de construcţii idiomatice din limba germană: participiile cu *haben*, *sein* şi *werden* (*abgebrannt sein, einen geladen haben, verrückt werden*), infinitivul cu *zu* (*heute nicht zu genießen sein, bei nichts zu lachen haben*) şi infinitivul cu verbe modale (*in den Mond schreiben*), infinitivul substantivizat cu *zum* (*das ist zum Heulen*), construcţiile cu *wohl* care să exprime probabilitatea, ipoteza (*du bist wohl von Sinnen*) şi cele formate din substantiv plus *sein* (*eine Flasche sein*), formele pare (*Gesottenes und Gebratenes*).

Studiul din prefaţa dicţionarului idiomatic al lui Scheman se încheie cu dimensiunea istorică, culturală şi antropologică a idiomaticii.

Wolfgang FLEISCHER

În paralel cu *Handbuch der Phraseologie* de Burger/Buhofer/Sialm, în acelaşi an apare la Leipzig o altă frazeologie a limbii germane semnată de Fleischer (1982). Foarte multe din preocupările ulterioare, din domeniul în discuţie, se vor raporta la acest autor care dezvoltă o teorie cuprinzătoare ce porneşte, în primul rând, de la rezultatele cercetărilor lingviştilor sovietici şi priveşte frazeologismul ca pe o legătură sintactică de "componente-cuvânt":

> Wenn man davon ausgeht, dass es sich bei den Phraseologismen um die syntaktische Verbindung von W o r t - K o m -

ponenten handelt, die sich von freien Wortverbindungen unterscheiden, so wäre zunächst noch die analytischen Flexionsformen auszuschneiden, die sich ja ebenfalls von freien Wortverbindungen unterscheiden, aber keine Phraseologismen sind: die zusammengesetzten Verbalformen (*er hat geschrieben, sie war gelobt worden, du wirst vermisst worden sein*), die Konstruktionen aus Artikel + Substantiv (*des Buches*), der adverbiale Superlativ (*am besten, aufs herzlichste*). Die reflexiven Verben werden als ein Wort gefasst und daher auch ausgeklammert.[31] (1982: 34)

În plus, şi în viziunea acestui lingvist, frazeologismului îi mai sunt proprii:

- idiomaticitatea: semnificaţia generală a îmbinării de cuvinte nu depinde de semnificaţiile elementelor componente;
- stabilitatea semantică şi/sau sintactică: schimbarea componentelor unei expresii este cel mai adesea imposibilă;
- lexicalizarea: frazeologismul este reprodus ca o unitate lexicală.

Îmbinările de cuvinte care îndeplinesc toate aceste condiţii se circumscriu nucleului central al frazeologiei şi sunt numite de Fleischer "frazeolexeme" (ca la Pilz). Expresiile care nu dispun de unul sau două caracteristici din cele numite mai sus se plasează la periferia frazeologiei (stereotipiile – ***Katz und Maus, hin und her***), formulele comunicative – ***nichts für Ungut!*** şi frazeoşabloanele (frazeme predicative – ***in Erfahrung bringen***).

Chiar dacă Fleischer susţine o frazeologie în sens larg, el nu acceptă preluarea aşa-numiţilor "termeni frazeologici", pentru că distinge strict între "grupe de cuvinte terminologizate" şi "neterminologizate":

> Termini, auch als Wortgruppe, sind in der Regel sprachliche Primärstrukturen. Phraseologismen dagegen sind in der Regel Sekundärstrukturen, entstehen durch Umbildung bereits vorhandener Wortverbindungen. [...] Der Kernbestand der Phraseologismen wie auch zahlreiche periphere Gruppen sind im Lexikon der Allgemeinsprache gespeichert, während der Kern-

> bestand der Termini in spezifischen wissenschaftlichen Speichersystemen erfaßt wird.[32] (1982: 78)

Frazeolexemele sunt toate mai mult sau mai puţin idiomatice: in funcţie de folosirea unei componente cu înţeles literal (de ex. *Streit* în ***einen Streit vom Zaune brechen***) sau nu, îmbinările de cuvinte sunt parţial sau total idiomatice.

Fleischer clasifică materialul frazeologic după aspectele sintactice, important fiind rolul expresiei ca parte de propoziţie. Drept urmare, autorul distinge între frazeologisme substantivale, adjectivale, adverbiale şi verbale. Discuţia asupra acestora – sprijinită de numeroase exemplificări – ocupă un spaţiu amplu în economia lucrării şi reflectă intenţia autorului de a muta centrul de greutate din sfera teoriei pe teritoriul aplicaţiilor (vezi cap. 2.2.1). Demersul său a făcut şcoală, fiind urmat şi amplificat în cercetări ulterioare care s-au dovedit a fi apoi foarte utile în cercetările contrastive.

Helmut LÜGER

Lucrarea lui Lüger (1999) se anunţă, încă din titlu (*Satzwertige Phraseologismen*), a se înscrie în rândul celor care îşi propun să cerceteze frazeologismele cu valoare de propoziţie, fapt tratat, în general, destul de sporadic în cercetarea frazeologică. Lüger a studiat funcţiile frazeologismelor cu valoare de propoziţie, a determinat nivelurile de text la care acestea joacă un anumit rol, precum şi măsura în care ele influenţează înţelegerea textelor în limbi străine.

Într-un prim pas, autorul încearcă să delimiteze graniţele frazeologismelor cu valoare de propoziţie, plecând de la definiţia dată de Burger (vezi *supra*).

> Satzwertige Phraseologismen beziehen sich auf Sachverhalte und geben eine Aussage, eine Behauptung oder ein Urteil wieder. Als Sätze stellen sie prinzipiell abgeschlossene Sinneinheiten dar, denen in der Rede bereits eine relative Selbstständigkeit zukommt und die unter Umständen auch allein stehen können. Dabei braucht es sich nicht immer um syntaktisch vollständige Einheiten wie *aller Anfang ist schwer* und *leere*

Tonnen geben großen Schall zu handeln; zahlreiche Beispiele weisen eine verkürzte, elliptische Ausdrucksform auf: *aus den Augen, aus dem Sinn; wie der Herr, so der Knecht; mitgefangen, mitgehangen.*[33] (1999: 54-55)

Unul din scopurile declarate ale lucrării este acela de a stabili, dacă expresiile cu valoare de propoziţie mai pot fi încadrate în limitele frazeologiei. În acest scop, autorul a verificat unde există diferenţe şi asemănări relevante. Trebuie avute în vedere caracteristicile structurale, particularităţile sintactice, funcţia figurativă, cât şi caracterul de citat al expresiilor cu caracter de propoziţie. Se pune însă problema unde s-ar mai putea face şi unde s-ar impune diferenţieri interne, precum şi unde pot fi trasate graniţele faţă de fenomenele asemănătoare.

Aceste frazeologisme sunt privite, deseori, numai ca unităţi fără context şi sunt descrise din punct de vedere sintactic şi semantic. În lucrarea în discuţie însă, în prim-plan se află procedeul pragmatic bazat mult pe text. În cele din urmă, rezultatul este cel al dezvoltării unui model pe mai multe niveluri care este necesar şi ca instrument euristic al analizei de text.

Un ultim capitol important este dedicat frazeologismelor în context. Pentru aceasta este prezentat, mai întâi, un material preluat dintr-un ziar. Un al doilea corpus îl reprezintă textul unui roman de la sfârşitul secolului al XIX-lea. După o discuţie metodologică, urmează o privire de ansamblu asupra distribuţiei frazeologismelor cu valoare de propoziţie.

Prin lucrarea sa, Lüger demonstrează utilitatea cercetării în cadrul frazeologiei a propoziţiilor pre-formate şi arată cum poate fi folosită polifuncţionalitatea frazeologismelor în texte şi ce rol pot prelua expresiile cu valoare de propoziţie.

Gertrud GRÉCIANO

Cercetarea lingvistei franceze de origine austriacă este cantonată în foarte mare parte în frazeologia germană. Lucrarea din 1983 are ca scop descrierea expresiilor idiomatice ale limbii germane pe

baza unor analize empirice. Materialul (800 de expresii) este cules din scrieri și scrisori ale unor muzicieni, din romane polițiste și din cărți de psihologia atitudinii. Autoarea are convingerea că doar prin semantică se poate accede la descrierea idiomurilor.

"Idiotismul"/"expresia idiomatică" este definit/ă ca semn polilexical, "figé et figuré", ca unitate complexă lexicalizată și ca semn în sensul lui Saussure. Caracterul figurativ este privit nu ca o semnificație derivată dintr-un "sens propre" (ceea ce ar însemna o abatere de la normă), ci ca pe o demotivare lexicală sau opacizare ("opacification") a semnificației literale la care se adaugă, adesea, o remetaforizare.

În partea empirică a lucrării sale, lingvista cercetează idiotismele cu ajutorul parafrazărilor și descrierilor metalingvistice și aduce argumente în sprijinul unei prime ipoteze: semnificația unui idiom se construiește prin folosirea lui de către vorbitor, idiomul transmițând atitudinea acestuia.

Analogia dintre semnificația lui idiomatică și cea literală poate avea o funcție explicativă sau una afectivă, slujind deci la transmiterea către receptor a unei noutăți sau la exprimarea stării psihice a vorbitorului (de ex. în cazul hiperbolei: ***etw in Bausch und Bogen ablehnen***, al eufemismului: ***jmdn unter die Erde bringen***, al ironiei: ***etw ist an den Haaren herbeigezogen***).

Gréciano emite și o altă ipoteză: între idiom și simbol există o simbioză. Contextul contribuie la dezambiguizarea idiomului, în timp ce idiomul, ca "instrument al strategiei discursive", asigură constituirea textului:

> [L'éxpression idiomatique] est transfrastique et son comportement sémantique s'explique à l'intérieur du discours.[34] (1983: 370)

Coerența textului se realizează prin progresii sinonimice sau antonimice, folosirea acestora în nemijlocita apropiere de idiom având funcția de a preciza/de a accentua mesajul.

În cadrul fenomenelor de lingvistică a textului, lingvista cercetează și "jocul idiomatic". Ea nu crede că "le jeu idiomatique" s-ar baza pe ambiguitate, deoarece idiomul nu este niciodată polisem în

interiorul unui anumit context, el putându-se identifica prin intermediul a trei criterii de definire: stabilitate, polilexicalitate, figurativitate. Jocul idiomatic se desfăşoară mai ales în forma unei abateri de la unul din aceste trei criterii.

Prin studiul pragmatic întreprins, cercetătoarea pune în lumină dependenţa semnificaţiei idiomatice de vorbitor şi de context şi dezvoltă, din acest punct de vedere, o nouă definiţie a expresiei idiomatice: mai întâi, constată cum constituenţii unui idiom au un caracter "areferenţial", ceea ce înseamnă că nu se raportează la obiectele şi situaţiile pe care le denumesc.

Expresia idiomatică are o dimensiune epistemologică, "le sujet parlant" este perceput ca "sujet connaissant" şi prin caracterul său areferenţial "le signifié" se află în domeniul gândirii conceptuale ("pensée conceptuelle"). Conceptualizarea determină opacizarea semnificaţiei idiomului. Gândirii conceptuale i se poate adăuga gândirea simbolică. Simbolizarea determină remetaforizarea idiomului: prin opacizare vorbitorul este determinat să remetaforizeze:

> L'EI [l'éxpression idiomatique] est toujour issue du raisonnement conceptuel et [...] elle est parfois, et simultanément, le résultat d'une pensée symbolique.[35] (1983: 274)

În anii din urmă, s-a simţit, tot mai acut, nevoia unei unificări a cercetării frazeologice europene şi realizarea de noi dicţionare frazeologice. Gréciano (1989) numeşte şi analizează criteriile care trebuie avute în vedere în întocmirea de dicţionare frazeologice multilingve. Cele mai importante sunt: semnificaţia denotativă, semnificaţia literală, structura, funcţia sintactică, conotaţiile.

Într-o amplă lucrarea de coordonator (Gréciano 1997), cercetătoarea se apleacă asupra convergenţei frazeologice care se manifestă în comparatistica frazeologică actuală, temă reluată trei ani mai târziu şi amplificată într-un volum prestigios editat de lingvista franceză (Gréciano 2000).

Dmitri DOBROVOLSKI

O dovadă a seriozităţii frazeologiei germane ar putea-o constitui fenomenul care se manifestă în anii nouăzeci, când sensul influenţei s-a schimbat şi unele dintre contribuţiile frazeologilor ruşi au ca punct de plecare cercetările lingviştilor germani. Este cazul lui Dobrovolski (1988) care dezvoltă o teorie apropiată de cea a germanului Fleischer (1982) şi distinge între frazeologisme divizibile ("teilbar") şi frazeologisme legate ("gebunden"). În cazul primelor, una dintre componente păstrează semnificaţia iniţială (*Luftschlösser bauen*), pe când celelalte sunt formate din componente unice, reproduse "monolitic" (*das Hasenpanier ergreifen*).

Aspectul inovativ al lucrării constă, mai ales, în compararea (pentru prima dată) a materialului frazeologic din trei limbi (germană, olandeză, engleză), autorul constatând o mai mare apropiere între germană şi olandeză; engleza – prin influenţele romanice suferite la nivelul expresiilor idiomatice – ocupă, din acest punct de vedere, o poziţie mai depărtată faţă de aceste limbi.

Autorul şi-a cules materialul exclusiv din dicţionare, ceea ce face ca, pe de o parte, cercetarea să depindă de etichetarea frazeologismelor de către lexicografi, iar, pe de altă parte, să nu fie posibilă o statistică a frecvenţei în folosirea frazeologismelor în limbile respective, vorbite sau/şi scrise.

Fiind conştient de necesitatea creării de noi dicţionare frazeologice, Dobrovolski (1995) propune noi procedee de reprezentare a idiomaticii în tezaure (dicţionare), altele decât cele tradiţional onomasiologice. Dar un tezaur idiomatic care favorizează exclusiv soluţiile cognitive şi solicită realităţile psihologice nu este posibil decât pentru un corpus relativ restrâns şi reprezintă, în primul rând, o contribuţie la teoria limbii. De aceea, autorul recomandă ca versiunea lexicografică a unui dicţionar idiomatic să accepte compromisul dintre pretenţiile teoriei lingvistice şi necesităţile utilizatorului.

Lucrarea despre idiomurile în lexiconul mental (Dobrovolski 1997), este răspunsul cercetării frazeologice germane la oferta lansată de frazeologia cognitivă-psihologică americană şi italiană. Auto-

rul caută să extindă instrumentarul cercetării frazeologice prin răspunsurile la întrebări precum: ce tipuri de cunoaştere sunt activate la producerea şi reproducerea idiomurilor, cum sunt reprezentate idiomurile în lexiconul mental, cum are loc prelucrarea mentală a acestora. Aceste întrebări se adaugă celor "clasice" legate de delimitarea obiectului de activitate, de dezvoltarea de tipologii ale idiomurilor cu un mare potenţial explicativ ori de determinarea graniţelor variaţiilor frazeologice şi, mai ales, de descrierea adecvată a semanticii idiomurilor. Autorul combină cele două domenii, cel tradiţional şi cel cognitiv-psihologic: acest studiu răspunde la întrebarea, în ce măsură s-ar putea rezolva mai bine problemele tradiţionale ale cercetării frazeologice prin adoptarea în cercetarea idiomaticii a aspectelor cognitive.

Christine PALM

Chiar de la începutul lucrării sale, Palm (1995) defineşte şi delimitează frazeologismul. În sens restrâns, autoarea înţelege prin "frazem" (pe care îl mai numeşte "Phraseolexem", "Idiom", "feste Wendungen" şi "Redensarten") o structură minimală alcătuită din două componente, legătura dintre cele două lexeme fiind regulată sau neregulată. Cele la care apare o legătură/îmbinare regulată pot avea şi o semnificaţie liberă (1995: 2):

jmdm den Zahn ziehen	liberă:	semnificaţie literală
	frazeologică:	a răpi iluzia cuiva
Bahnhof verstehen	doar frazeologică:	a nu înţelege

În sens larg, tot la capitolul frazeologie, Palm discută:

- proverbele (***ein Unglück kommt selten allein***) şi anti-proverbele (***ein Zwilling kommt selten allein***)
- wellerismele (***Alter schützt vor Torheit nicht, sagte die Greisin und ließ sich liften***)
- proverbele calchiate (***das Leben ist kurz, lang ist die Kunst***)
- cuvintele înaripate (***Grau, treuer Freund, ist alle Theorie*** – Goethe, *Faust II*)

Autoarea prezintă, în continuare, frazeologismele din punct de vedere al sistemului, iar pentru aceasta porneşte de la analiza semantică, bazându-se în cercetarea sa pe criteriul idiomaticităţii şi distingând diferite grade şi tipuri de idiomaticitate.

Din punct de vedere semantic, un aspect important al folosirii frazeologismelor îl constituie conotaţia. Se face deosebirea între şapte tipuri de conotaţie din perspectiva utilizării frazemelor: împrejurările/condiţiile emoţionale, nivelul comunicativ, domeniile de funcţionare, aplicabilitatea socială, regionalitatea şi folosirea arhaică sau neologică a frazemelor.

Palm studiază şi fenomenul relaţiilor paradigmatice, dorind să constate, dacă în lexiconul frazeologic german există sinonime, antonime, poliseme şi omonime. Aceste aspecte apar şi în capitolul dedicat tratării în context a frazeologismelor.

Fără a ocupa un loc important în economia lucrării, aspectele psiholingvistice (rolul conştiinţei lingvistice, procesul de producere şi înţelegere al frazeologismelor) nu sunt însă nici ele ignorate.

Un aspect important în activitatea de cercetare în domeniul frazeologiei o reprezintă numeroasele contribuţii în reviste de specialitate, lingvista suedeză fiind şi coordonatoarea volumului *Europhras 92*.

Csaba FÖLDES

Frazeologul germanist din Ungaria şi-a dedicat o mare parte din activitatea ştiinţifică frazeologiei, mai ales frazeologiei contrastive. După ce a căutat echivalenţe frazeologice între limbile germană, maghiară şi rusă (*Aspekte phraseologischer Äquivalenz in der ungarischen, deutschen und russischen Gegenwartssprache*, 1987), autorul a aprofundat tema (Földes 1996) cercetând domenii şi aspecte intra- şi interlingvistice, relaţiile şi ierarhiile dintre acestea. Lingvistul a cercetat bazele socio- şi interculturale ale frazeologiei contrastive, s-a adresat celor interlingvistice germano-maghiare, şi a argumentat cu compararea unui material frazeologic onimic. Rezultatele la care a ajuns au arătat că dimensiunile individuale stau în strânsă interde-

pendență.

> Es wurde klar, dass zwischensprachliche Kontrastierungen mit Deutsch als Ausgangssprache nicht nur jeweils eine innereinzelsprachliche Bechreibung voraussetzen, sondern auch die Klärung der Varietäten im Hinblick auf deren Phraseologie und interlinguale Vergleiche hinsichtlich der Varietäten erfordern. (1996: 186)

Fără a supradimensiona rolul contrastivității, Földes introduce conceptul de "model de niveluri multiple" și susține că relevarea relațiilor de echivalență trebuie formulată numai în context socio- și intercultural. La numai un an de la publicarea acestei lucrări, cercetătorul editează un studiu (Földes 1997) în care face distincția între idiomatică și frazeologie.

Preocupările pentru frazeologie se regăsesc și în lucrări adresate mai ales studenților (de exemplu Földes 1992), în numeroase articole, precum și în câteva dicționare.

*

* *

Cercetarea frazeologică și paremiologică (de limbă) germană este reunită în două bibliografii recente (Földes (1997), pentru frazeologisme și Mieder (1999), pentru proverbe). Cele două lucrări sunt o oglindă cât se poate de grăitoare a preocupărilor științifice față de fenomenele ideomatico-paremiologice. În continuare vom mai enumera câțiva importanți frazeologi germani/de limbă germană:

- W. Schmidt, (1965) se ocupă de semnificația frazeologică ("phraseologisch gebundene Bedeutung") accentuând legătura contextuală a elementelor care formează frazeolexemele.
- M. Kolvenbach, "Primäre Varianten idiomatischer Wendungen". – În K.G. Schweisthal, *Grammatik-Kybernetik-Kommunikation*. Bonn, 1971: 65-75. În articol se cercetează stabilitatea expresiilor pe baza posibilităților de variere lexicală.
- U. Fix, *Das Verhältnis von Syntax und Semantik im Wortgruppenlexem. Versuch einer objektivierenden Klassifizierung und Definition des Wortgruppenlexems*. Disertație, 1971, Universität

Leipzig. Cercetătoarea construieşte o schemă de clasificare pe baza stabilităţii, respectiv instabilităţii semnificaţiei verbale.

- K. Daniels, "Neue Aspekte zum Thema Phraseologie in der gegenwärtigen Sprachforschung". – În *Muttersprache*, nr. 86, 1976: 257-293. Acest lingvist reuneşte expresiile, proverbele, sloganurile şi şabloanele în termenul "schematisme ale activităţii lingvistice" şi îmbină, mai strâns decât se făcuse până la el, lingvistica şi didactica de specialitate.
- R. Gläser, "Syntaktische und semantische Aspekte der Klassifizierung von Phraseologismen". – În *Linguistische Studien*, nr. 45, 1978: 78-98. Clasificarea morfo-sintactică a acestei autoare pleacă de la diferenţieri în funcţie de clase de cuvinte, iar cea semantică de la lexicalizare, reproductibilitate, stabilitate şi idiomaticitate.
- M. Duhme (1991) vine cu un studiu empiric asupra expresiilor din texte jurnalistice.
- W. Mieder (1976) (1983) (1985) (1992) (1995) se ocupă, pe lângă definirea şi clasificarea proverbelor, de locul paremiilor în literatură şi medii şi conduce prestigioasa revistă paremiologică *Proverbium*.

1.4 Cercetarea frazeologică (de limbă) franceză

Spre deosebire de cercetarea frazeologică sovietică şi germană, unde această disciplină lingvistică se bucură deja de "autonomie", în Franţa şi în cercetarea de limbă franceză nu există decât contribuţii izolate de descriere şi clasificare a expresiilor idiomatice. Denumite "locutions", "éxpressions idiomatiques", "idiotismes", ele sunt amintite mai ales în lucrări de semantică şi lexicologie.

Charles BALLY

Primele contribuţii importante pe terenul expresiilor idiomatice apar în tratatele de stilistică. Este vorba de cercetările lingvistului

elvețian Bally, ale cărui strădanii s-au îndreptat, în primul rând, spre definirea, delimitarea și clasificarea locuțiunilor și doar apoi spre aspectele lor stilistice.

În esență, Bally (1905: 87-101 și ³1951, I: 66-87) formulează următoarele afirmații: cuvintele pot forma grupuri care exprimă o singură idee sau o "unité de pensée" și prezintă, în consecință, un singur "signifié". Asemenea grupuri de cuvinte pot fi îmbinări unice sau stabile (prin folosire repetată). Între aceste două extreme se pot găsi și alte posibilități, astfel încât Bally ajunge să definească trei tipuri de grupuri de cuvinte:

- "groupements passagers" sau "associations libres et occasionelles": aici este vorba de îmbinări accidentale în care elementele își păstrează o autonomie totală și se pot combina oricând cu alte cuvinte (*avoir une maison*).
- "séries phraseologiques" sau "groupements usuels": constituenții grupurilor de cuvinte își păstrează și aici autonomia (semantică), dar prezintă și anumite afinități unele față de altele. În această categorie se găsesc două clase: "séries d'intensité" (*grièvement blessé, chaleur suffoquante, refuser catégoriquement*) și "séries verbales" (*prendre une décision*). Cele din urmă formează trecerea spre tipul 3.
- "unités phraséologiques" (*tout de suite, avoir maille à partir*) sunt definite de autor – prin luarea în considerație a unității de gândire răsfrântă în vorbire în grupul de cuvinte – astfel:

> On dit qu'un groupe forme une unité lorsque les mots qui le composent perdent toute signification et que l'ensemble seul en a une; il faut en outre que cette signification soit nouvelle et n'équivale pas simplement à la somme des significations des éléments (ce qui du reste serait absurde). On peut comparer ce changement à celui qui résulte d'une combinaison chimique.[36] (³1951: 74-75)

Pentru caracterizarea unităților frazeologice, Bally apelează la o serie de indicii pe care însă nu le dezvoltă: posibilitatea înlocuirii unei expresii printr-un singur cuvânt, "uitarea" semnificației compo-

nentelor, existenţa arhaismelor lexicale, semantice şi sintactice etc. Autorul subliniază că nu este vorba de o clasificare strictă ci, mai degrabă, de o trecere cursivă de la un tip la altul, multe îmbinări neputând fi repartizate strict unui anumit tip.

Algirdas J. GREIMAS

Greimas (1960/61) descrie "les élément 'troubles' du fonds lexical du langage, non conformes aux définitions habituelles d'unités lexicographiques". Unităţile numite aici "idiotismes" sunt cercetate de acest lingvist din două puncte de vedere, din cel al comparării cu alte limbi şi din cel al aspectului intralingvistic. Compararea are loc în sensul englezesc al noţiunii de idiom:

> C'est alors seulement qu'on pourra dire que tel élément structurel d'une langue, comparable et non équivalent à tel autre élément structurel d'une autre langue, est idiomatique par rapport à celle-ci.[37] (1960: 43)

Cele două puncte de vedere din care sunt cercetate idiotismele de către Greimas sunt următoarele:

- Dacă se compară două limbi la niveluri structurale diferite (nivel morfo-sintactic, semiologic, sistematic, sintagmatic), se constată că unele elemente structurale individuale nu sunt echivalente şi, drept urmare, într-una dintre limbi ele sunt idiomatice: Greimas le numeşte "idiotismes bilingues" (*pomme de terre* este un idiotism bilingv în comparaţie cu germ. *Kartoffel* ori engl. *potato*). În interiorul idiotismului bilingv Greimas distinge între "idiotisme connotés" (cu semnificaţie figurativă, de ex. *plancher les vaches*) şi "idiotismes phraséologiques" (fără conotaţie, de ex. *pomme de terre*).
- "Idiotismele intralingvistice" sunt îmbinări de mai multe cuvinte în interiorul unei fraze şi se caracterizează prin: a) o frecvenţă mare în apariţia concomitentă a constituenţilor (în aceeaşi ordine) şi b) în capacitatea de comutare cu alte cuvinte.

Pentru că nu se pot comuta cu cuvinte "simple", clişeele nu sunt considerate a fi idiotisme:

> Le *cliché* sera pour nous un idiotisme semi-figé, dont les éléments constitutifs manifestent une fréquence de rencontre élevée, sans que pour autant l'épreuve de commutation paraisse concluante.[38] (1960: 53)

Greimas mai distinge între "idiomatisme lexicale" ("lorsque les deux classes syntaxiques sont limitée chacun à un seul individu") şi "locuţiuni idiomatice" (expresii prepoziţionale şi conjuncţionale, când "l'une des classes syntactiques est limitée, tandis que l'autre est seulement restreinte"), pe de o parte, şi "formele idiomatice" (forme verbale cu verbe auxiliare şi participii, când "l'une des classes syntaxiques est limitée et l'autre ouverte"), pe de altă parte. Aceste distincţii au în vedere apartenenţa constituenţilor la o clasă sintactică deschisă sau limitată. De exemplu, la "formele idiomatice", un element (participiul verbului) aparţine unei clase deschise, în timp ce la "idiomatismele lexicale" clasa sintactică este limitată la un element.

Eugenio COSERIU

Contribuţia frazeologică a românului Coseriu (1964) aparţine mai puţin şcolii germane (limbă în care a publicat ulterior foarte mult) ori româneşti, ci, mai ales, şcolii franceze. Aceasta nu numai prin limba în care a fost conceput articolul iniţial (varianta germană, din care vom cita, apare în 1970), ci, în principal, prin terminologia "independentă" – neataşată tradiţiei germene – folosită de autor.

În capitolul 4, Coseriu distinge în cadrul sincroniei între "tehnica vorbirii" (care cuprinde unităţi gramaticale şi lexicale şi regulile lor de modificare şi combinare în cadrul propoziţiei, cu alte cuvinte, instrumente lexicale şi gramaticale şi metode) şi "vorbirea repetată". Prin aceasta din urmă, lingvistul înţelege

> das 'schon Gesagte', 'vorgefertigte' Redeabschnitte, die auf verschiedenen Ebenen der konkreten Strukturierung der 'parole' wieder verwendet werden können[39] (1970: 27).

deci acea parte a unităţilor frazeologice care se subsumează expresiei idiomatice şi pe care autorul o numeşte "o dăinuire a diacroniei în sincronie".

Expresiile "încremenite" se caracterizează prin aceea că poartă o semnificaţie "en bloc". De aceea elementele lor nu pot fi structurate şi rămân, astfel, în afara gramaticii şi lexicologiei sincronice. Unitatea frazeologică în ansamblul ei însă poate fi înlocuită şi combinată după regulile tehnicii vorbirii.

În funcţie de nivelul gramatical la care funcţionează şi de unităţile cu care se combină şi sunt comutabile, Coseriu distinge trei clase (echivalent de propoziţie, de sintagmă şi de cuvânt) pe care le numeşte

- "texteme"/"frazeme"/"locuţiuni": aici sunt incluse propoziţiile metaforice, proverbele, sentinţele, wellerismele, deci lucruri foarte diferite şi nedefinite de către autor, dar cărora le rezervă denumirea generală de "expresie" ("Redewendung") (de ex. ***noaptea toate pisicile sunt negre, il anguille sous roche***):

  Tatsächlich sind es 'Texte' und Textfragmente, die im Grunde genommen literarische Dokumente darstellen: eine Form der Literatur im weitesten Sinne, die auch Ideologie, Ethik, usw. mit einschließt, wie sie durch die Sprachüberlieferung artikuliert und weitergegeben wird. [...] In Wirklichkeit sind es keine Lexeme, sie haben keine 'lexikalischen' Eigenschaften.[40] (1970: 29- 30)

- "sintagme stereotipe" sau "echivalente de sintagme": frazeolexeme care conţin verbe (de ex. ***n'être pas dans son assiette, se monquer du tiers comme du quart***) şi sunt

  innerhalb des Satzes kombinierbar, kommutierbar mit Syntagmen und auch auf syntagmatischer Ebene zu interpretieren.[41] (1970: 30)

- "perifraze lexicale" sau "echivalente de cuvânt": unităţi frazeologice care nu conţin verbe (de ex. ***belle soeur, sous seigne privé***), definite ca fiind

> jedes in einem 'Wortfeld' als Opposition zu einem einfachen Wort potenziell funktionierende Syntagma.[42] (1970: 31)

Pentru Coseriu, locul de cercetare al unităţilor frazeologice este lexicologia, deoarece aceste unităţi funcţionează ca lexeme.

Pierre GUIRAUD

În lucrarea sa despre "locutions françaises", Guiraud ([5]1980) face o trecere în revistă a fundamentului social şi cultural pentru un număr de locuţiuni şi explică arhaismele lexicale conţinute de acele expresii, neregularităţile gramaticale precum şi caracteristicile stilistice şi de joc de cuvinte.

Lingvistul este foarte preocupat să găsească noi interpretări pentru expresiile încă insuficient explicate.

Locuţiunea o defineşte ca

> éxpression constituée par l'union de plusieurs mots formant une unité syntatique et lexicologique.[43] ([5]1980: 5)

În plus, locuţiunea are şi următoarele caracteristici constitutive:

- formează o unitate sintactică şi semantică
- se remarcă printr-un "écart de la norme grammaticale ou lexicale"
- este înţeleasă, cel mai adesea, în sens metaforic.

Lingvistul consideră, asemenea majorităţii reprezentanţilor şcolii franceze, că "locuţiunile" sunt manifestări lingvistice periferice şi abateri de la normă.

Lucrarea lui Guiraud reprezintă, în acelaşi timp, şi o culegere de cca 500 de expresii idiomatice, fără a distinge însă între forme generale şi dialectale sau între cele curente şi cele arhaice. În concepţia cărţii este vorba, în principal, de locuţiuni neobişnuite, chiar surprinzătoare, nemotivate şi cu o etimologie neclară.

Hervé CURAT

În viziunea lui Curat (1982) "locuţiunea" este o unitate formată din mai multe unităţi lingvistice, al căror "signifié lexical" nu derivă de la semnificaţiile lexicale ale constituenţilor (avem deci o omogenitate lexicală) şi al căror comportamentă gramaticală nu este nici ea dedusă din comportamentul morfologic şi sintactic al cuvintelor componente (avem deci şi o omogenitate gramaticală).

În cazul "locuţiunilor verbale", unitatea constă dintr-un verb, căruia îi urmează cel puţin un cuvânt (*voir matière à*).

Omogenitatea lexicală şi gramaticală contribuie la distincţia între locuţiuni şi sintagme libere (*voir un film*), pe când omogenitatea gramaticală diferenţiază locuţiunile de expresii (*voir les chose en face*). Spre deosebire de cuvintele compuse (*tire-bouchon*), relaţia dintre elemente nu este doar morfologică ci şi sintactică.

Autorul se limitează în cercetarea sa în domeniul locuţiunilor verbale la tipul verb-substantiv (fără articol), unde substantivul este un "complément d'objet direct" şi, drept urmare, verbul este tranzitiv. O altă caracteristică a unor asemenea îmbinări este natura substantivală a elementului postverbal. Prin aceasta, sunt excluse expresii precum ***aller bon train***, unde substantivul are funcţie adverbială. Corpusul cercetat de Curat în lucrarea sa cuprinde peste o mie de unităţi.

În celelalte capitole ale lucrării, Curat descrie alte proprietăţi formale şi semantice ale locuţiunilor verbale: imposibilitatea unei transformări pronominale, stabilitate în ceea ce priveşte numărul şi genul substantivului. Aceste proprietăţi sunt urmarea unui "mecanism locuţional". Pe baza teoriilor relaţiei dintre articol şi substantiv şi tranzitivităţii verbului autorul construieşte o ipoteză explicativă a mecanismului locuţional pe care o verifică, apoi, cu ajutorul caracteristicilor locuţiunilor verbale.

*
* *

Cercetarea frazeologică (de limbă) franceză, deşi se bucură de aportul unui înaintaş deosebit, Ch. Bally, nu consemnează preocu-

pări în domeniu atât de intense ca acelea întâlnite în școlile rusească și germană. Vom mai aminti următorii lingviști:

- R. Michéa, "Les structures". – În *Ètudes de Linguistique Appliquée*. Paris, 1963: 89-109. Este un studiu contrastiv francezo-germano-englez asupra structurilor lexico-gramaticale situate în "țara nimănui", adică între vocabular și gramatică. Primele sale două clase structurale se referă la locuțiuni și formule de conversație.
- G. Mounin, "Les »groupes de mot«"/"Les formations idiomatiques". – În Idem, *La machine à traduire. Histoire des problèmes linguistiques*. The Hague, 1964: 137-145/132-136. Autorul subliniază importanța clasificărilor în munca de traducere a expresiilor idiomatice.
- A. Phal, "Les groupes de mots et les problèmes qu'ils posent dans la préédition de textes scientifiques destinés à l'analyse mécanographique". – În *Cahiers de Lexicologie*. Paris, 1964: 45-60. Autorul distinge trei clase de expresii: locuțiuni verbale fără determinativ, expresii figurate și expresii cuvinte-compuse.
- Al. Ray, "Les dictionnaires: formes et contenue". – În *Cahiers de Lexikologie*. Paris, 1965: 65-102. Lexicograful Ray se ocupă aici de cuvintele cvasi-compuse pe care le definește, și discută problema ordonării lexicografice ale acestora.
- A.-M. Nahon, "Comparaisons phraséologiques comparées". – În G. Gréciano/A. Rothkegel (ed.), *Phraseme in Kontext und Kontrast*. Paris, Brockmeyer, 1997: 157-166. Autoarea compară expresiile idiomatice cu componenta "alb" din germană și franceză.

1.6 Cercetarea frazeologică românească

În spațiul românesc, interesul față de expresiile idiomatice și de paremii s-a manifestat, mai ales, în planul culegerii de proverbe și al sistematizării lexicografice. Discuțiile teoretice s-au axat – cu puține, dar notabile excepții (Hristea 1968, 1984 și Dumistrăcel 1980) – pe

descrierea noţiunii de expresie idiomatică (pentru care lingviştii români au folosit o diversitate de termeni, vezi cap. 2.1) şi mai puţin pe clasificarea acestora.

Iuliu ZANNE

În prefaţa monumentalei sale lucrări Zanne (1895) face, mai întâi, o trecere în revistă a tot ceea ce s-a publicat până la el în legătură cu "povăţuirile, proverbele şi cuvintele adevărate" şi stabileşte că între 1700-1845 s-au publicat, de fapt, numai colecţii de maxime şi sentinţe, majoritatea provenind din Biblie şi scriitori latini. Începând cu 1845, odată cu apariţia scrierii *Povestea vorbii* de Anton Pann, s-au publicat diferite lucrări cu şi despre proverbe.

Ataşamentul lui Zanne faţă de proverbe este oglindit deja de la primele pagini către cititor:

> Pe când istoria ne arată rapórtele exterióre ale unui popor, proverbele ne dau cunoştinţa intimă a spiritului şi a caracterului seu. Proverbele unui secol lămuresc gusturile, obiceiurile, originalitatea care'l deosibesce de tóte cele-l-alte secole. Schimbându-se calităţile sau virtuţile unei societăţi, se schimbă şi proverbele ei, ceea-ce ne póte explica, până la un punct, pentru ce un proverb îşi are adese-ori contrariul. (I: XX)

Dorind, iniţial, să compare proverbele româneşti cu cele străine, Zanne a fost pus în faţa faptului de a nu avea o colecţie românească. Astfel, s-a văzut nevoit să întreprindă el însuşi adunarea proverbelor într-o lucrare şi, datorită corpusului uriaş, a recurs la clasificarea materialului. O primă diferenţiere o consideră a fi cea dintre

> proverbe universale, cari exprimă un adevăr recunoscut ori şi unde şi în ori-ce timp, şi proverbele particulare cari se rézemă pe un adevăr constatat prin experienţa, însă printr'o experienţă specială şi locală, la cutare şi cutare popor. Acestă clasă coprinde pe lângă proverbele propriu zise, zicătorile şi idiotismele. (I: XX)

Autorul a avut de ales între trei modele de clasificare: a) după cuvântul principal, b) după prima literă a proverbului şi c) împărţirea proverbelor în capitole care reprezintă fiecare câte o idee generală. Deoarece primele două modele de clasificare prezentau prea multe neajunsuri, Zanne s-a oprit la cel din urmă model de clasificare.

În cele douăzecişitrei de capitole (care se întind pe nu mai puţin de zece volume), proverbele sunt prezentate

> după cuvântul cel mai de căpetenie. Aşa, în seria despre animale, toate proverbele privitoare la câni sunt grupate sub titlul *câine*. (I: XLIII)

Fiecare proverb este numerotat, iar acolo unde este cazul autorul consemnează toate variantele întâlnite şi, acolo unde este cunoscută, se indică şi originea. De cele mai multe ori, pentru a explica semnificaţia proverbului, se prezintă şi câte un citat în care apare acel proverb.

Cele douăzeci şi trei de capitole sunt: I+II: Natura fizică; III: Despre animale; IV: Omul şi organele sale; V+VI+VII: Despre viaţa fizică; VIII+ IX+X: Despre viaţa socială; XI: Proverbe istorice; XII: Credinţi, eresuri, obiceiuri; XIII+XIV+XV+XVI: Despre viaţa intelectuală şi morală; XVII: Poveţe şi opriri, maxime, sentinţe, pilde filosoficeşti; XVIII: Maxime extrase din diferiţi autori români; XIX: Maximele lui Iordache Golescu; XX: Asemănările în literatura poporală; XXI: Asemănările lui Iordache Golescu; XXII: O seamă de idiotisme şi locuţiuni; XXIII: Cimilituri.

Lucrarea lui Zanne a rămas, până în zilele noastre, cea mai cuprinzătoare culegere de proverbe şi expresii idiomatice româneşti.

Alexandru PHILIPPIDE

Lucrarea lui Philippide *Principii de istoria limbii* (1894) cuprinde o clasificare în funcţie de trei cauze care au provocat schimbarea vorbirii ocazionale:

- comoditatea: un cuvânt îşi modifică forma pentru că este mai comod în forma nouă decât în forma sa veche;

- clarificarea: un cuvânt se schimbă pentru că în forma nouă este mai clar decât în cea veche;
- "legiuirea": modificarea cuvântului prin dorința vorbitorului de a ocoli "pronunțarea cuvântului întocmai, de frica legiuirii" (din *Dieu* cuvântul se schimbă în *bleu*: *parbleu, morbleu*) (1894: 11).

Fiecare cauză în parte, este prezentată și argumentată minuțios cu o serie întreagă de exemple.

Definiția idiotismului este dată de autor în subcapitolul "Propoziții". În același loc, în continuarea definiției, se indică și particularitățile idiotismelor:

> Limba română are o mulțime de idiotizme, unde mai multe cuvinte, legate într-un raport de subiect și predicat unele față de altele, au un înțeles specific, propriu acestei legături numai, și pe care cuvintele respective nu-l mai prezintă altfel. Din cauza alunecării violente a înțelesului se întîmplă de multe ori, că asemenea propoziții au cu totul altă însemnare decît aceea pe care ar da-o analiza cuvintelor componente: *a-și aprinde paie în cap, a bate apa în piuă*. (1894: 105)

În capitolul "Principiul comodității", autorul discută despre "izolare", adică despre "cuvinte tip vechi, amenințate de azi pe mîne cu peirea": un cuvânt nu apare niciodată izolat în minte ci mereu încadrat într-un context. Dacă însă cuvântul apare

> singur, nesprijinit de nimeni, alunecarea sunetului și înțelesului face din el ce vrea. Și astfel izolarea devine un principiu al transformării limbii. (1894: 89)

Modificarea de sens provocată de izolare poate avea loc la:

- nivelul cuvântului (de ex. infinitivul lung pierde în timp desinența *-re* și, prin alunecare de sens, este perceput ca un substantiv: *lăudare, cătare*),
- nivelul grupului de cuvinte puse într-un raport oarecare unele față de altele (*deaputereaifi=a putere fi* unde *a=ad* și *putere* este infinitivul de formă veche care și-a pierdut înțelesul de infinitiv și a fost asimilat unui substantiv),

- nivelul "idiotizmului":

> Cînd, cu toată schimbarea, cuvintele își păstrează fiecare înțelesul său, n-are loc un cuvînt compus, ci un i d i o t i z m , o z i c ă t o a r e : *fătă-mare*. (1894: 91)

În acest din urmă caz, avem ca rezultat fie un înțeles unic al unui cuvânt din idiotism, fie un înțeles unic ca rezultat al unirii diferitelor înțelesuri ale compusului: îmbinări bimembre (***răbdăriprăjite***), idiotisme dialectale (***într-un buc***), idiotisme populare (***mațe-fripte, piatră-sacă***).

Toate aceste tipuri de izolare sunt tratate împreună și împărțite după diferitele aspecte gramaticale (complemente, adverbe, nume, adjective etc.).

Lazăr ȘĂINEANU

În lucrarea sa asupra semasiologiei românești, Șăineanu (1887) dedică un capitol expresiilor metaforice. Bogăția ori sărăcia unei limbi, comparată cu alte limbi, nu constă în numărul cuvintelor, ci în "expresiunile sale particulare și ingenioase, cari ar fi intraductibile în limba cea mai cultă". Referindu-se la fenomenul psihologic al interacțiunii, Șăineanu aduce următorul exemplu:

> Românul zice: *a se face luntre și punte* adecă "a stărui din răsputeri"; *a se face leu paraleu* în loc de "a se îmbărbăta, a se înfuria" [...] Dar cea mai importantă dintre aceste asociațiuni metaforice este locuțiunea românească *a fi unghiă și carne cu cineva* pentru a exprima deplina brodirea doă caractere. [...] Această frumoasă metaforă își găsește o analogiă tocmai la celălalt capăt al lumii latine, în spaniolul *ser uña y carne* [...] și este vrednic de observat, că ea există numai la aceste doă popoare romanice, pe când celelalte exprimă aceeași idee în diferite chipuri: [...] *ein Herz und eine Seele sein* "a fi o inimă ș'un suflet". (1887: 134 ș.u.)

Șăineanu a spicuit în câteva pagini astfel de expresii din basme și povești, dând la fiecare cuvânt-titlu cât mai multe exemple care

chiar dacă nu conţin acel cuvânt, au totuşi aceeaşi semnificaţie. Toate acestea, autorul le prezintă în capitolul dedicat metaforei. Tot aici, Şăineanu se ocupă de diferitele aspecte ale sensului şi ale modificărilor pe care acesta le suferă de-a lungul timpului. Mai întâi, se ocupă de generalizarea şi limitarea cuvintelor, unde un aspect important este lărgirea sensului. Astfel, de exemplu, *arunc* era întrebuinţat numai de agronomi cu înţelesul de "a plivi un câmp de buruieni, *a arunca* bălăriile" (1887: 159). Se generalizează chiar şi nume proprii: *Vasilică* este capul de scroafă împodobit cu flori şi panglici cu care flăcăii colindă la sfântul Vasile. Există şi proverbul ***Vasilica, cât de mult vei împodobi-o, tot vasilică rămâne.*** De cealaltă parte se află restrângerea sensului: *rudă* era un substantiv colectiv care însemna "neam, generaţie": *Când fu Moisi de 85 de ani, atunce scoase pre ruda ovreiască de în robia lu Faraon dein Eghypet* – astăzi restrângându-se numai la raporturile care leagă pe membri aceleiaşi familii.

Un alt procedeu, de care Şăineanu se ocupă destul de amănunţit, este "scăderea sensului". Autorul prezintă acest aspect începând cu degenerarea cuvintelor: *mişel* însemna cândva "sărman, sărac", iar în limba modernă este folosit cu accepţiunea de "ticălos, fricos, nelegiuit", exemplul următor fiind preluat din Anton Pann: ***Timpul are dinţi de oţel: roade voinic şi mişel.***

Opus acestui procedeu este cel al rafinării cuvintelor; astfel, cuvântul *şugubăţ* care în limba veche însemna "criminal, ucigaş", a fost puternic desemantizat sub influenţa verbului *a şugui* "a glumi", însemnând astăzi "răutăcios, glumeţ": *Veveriţele şugubeţe, cu coada vâlvoiu, cari sar zglobii*. Toate aceste procedee, prezentate de autor în capitolul "Metafora", se regăsesc şi pe terenul expresiilor idiomatice.

Într-o lucrare apărută câţiva ani mai târziu, Şăineanu (1900, capitolul "Elementul folkloric") prezintă proverbele şi zicătorile, locuţiunile şi idiotismele ca făcând obiectul de studiu al "parimiologiei".

> Acţiunea spiritului oriental asupra parimiologiei române, ca şi asupra celei balcanice, e destul de importantă. (1900: XCII)

Chiar dacă Şăineanu nu dă aici nici o definiţie a acestor termeni, ei sunt folosiţi pentru îmbinări constante de cuvinte, de dimensiuni va-

riabile, cu formă fixă şi sens unitar.

Gheorghe GHIBĂNESCU

Ghibănescu şi-a adunat articolele publicate în ziarele din Iaşi de la începutul secolului al XX-lea într-o lucrare în două volume, fiecare volum constituindu-se în câte o "desagă cu vorbe". Autorul a căutat răspuns la întrebarea dacă

> se pot oare deduce din graiu stările vechi ale poporului nostru, fie pe tărîmul politic, fie pe cel administrativ, social sau cultural? (1924: 1)

Mai întâi se constată faptul că o expresie născută într-un sat, în oricare parte a ţării, va avea o semnificaţie doar pentru membri acelei colectivităţi, pe când o expresie prezentă într-un mediu orăşenesc, unde vine şi lume de la sat, poate fi înţeleasă într-o întreagă provincie, cum este cazul unei formulări răspândite astăzi cel puţin în toată Moldova: *a trăi cât zidul Goliei*.

Profesorul ieşean consemnează, în prefaţa lucrării sale, că

> extensiunea teritorială nu este aceiaşi pentru toate vorbele, dar nici cea socială nu este aceiaşi. Sunt vorbe care sînt specifice păturilor culte, politice, clericale, etc., altele sînt specifice păturei ţărăneşti; după cum sînt vorbe, unele specifice munţilor, altele văilor; apoi unele au un înţeles în cutare regiune şi li se modifică înţelesul în altă regiune. (1924: 3)

Cu cât "faptul social" cuprinde o populaţie mai mare, cu atât mai extinsă este şi aria de folosire a expresiei. "Vorbele născute din stări vechi" se păstrează cel mai bine în mediul rural, acolo unde s-au născut şi unde trăieşte pătura cea mai tradiţionalistă a unui popor.

Ghibănescu consideră că "străinismele" nu au putut influenţa prea mult "simţimintele intime naţionale" şi, de aceea, trebuie apelat la popor şi la graiul lui viu pentru a putea tălmăci trecutul.

Sextil PUŞCARIU

Puşcariu (1940) tratează în lucrarea sa, în linii mari, structura limbii române, insistând asupra "formei ei organizate". Autorul nu tratează expresiile idiomatice în mod explicit, într-un capitol separat. De-a lungul primului volum, apar punctat, în mai multe locuri, trimiteri la expresii, fără a fi însă discutate pe larg.

În subcapitolul "Răspândirea fenomenelor de limbă", Puşcariu prezintă fenomenul propagării cuvântului *mâţă* atât în Muntenia, cât şi în sud-estul Ardealului (unde se foloseşte preponderent cuvântul *pisică*) prin aceea că s-a răspândit – prin propagarea de la om la om, în aria de răspândire a cuvântului *pisică* – expresia glumeaţă ***a prinde pe cineva cu mâţa în sac***. În subcapitolul "Migraţiunile românilor" apar doi termeni diferiţi care servesc însă aceluiaşi fenomen: autorul foloseşte, mai întâi, termenul "expresie" pentru care dă exemplele ***ce tot la deal la vale*** şi ***a lua pe cineva la vale***. Apoi, spune "locuţiune" pentru ***a bate şaua ca să priceapă iapa***. În afara acestor termeni, lingvistul mai foloseşte şi "expresie perifrastică", de exemplu pentru ***d-a fir a păr*** sau ***luare aminte***.

Deşi utilizează, după cum s-a arătat, termeni specifici frazeologiei, Puşcariu nu îi defineşte şi nici nu clasifică în vreun fel expresiile despre care vorbeşte.

Iorgu IORDAN

Iordan (1943) (în mod curent se citează ediţia definitivă din 1975) continuă linia lingviştilor români care au acordat în operele lor spaţiu şi frazeologiei. Această continuitate se manifestă, pe de o parte, în terminologie, şi, pe de altă parte, în ordonarea materialului. De la Philippide autorul a preluat atât termenul de "idiotism" (ca formă fixă transmisă prin tradiţie şi păstrată neschimbată atât formal cât şi ca semnificaţie), cât şi pe cel de "izolare" (sintagme a căror valoare stilistică izvorăşte din legătura anumitor elemente lingvistice). Alternativ, lingvistul foloseşte şi termenii locuţiune, expresie, formulă, formulă fixă, sintagmă, proverb, formulă expresivă.

> Procedez astfel, pentru că o delimitare strictă după aceste criterii, chiar dacă ar fi posibilă, nu mi se pare necesară. În conştiinţa subiectelor vorbitoare ele nu diferă unele de altele: toate stau pe acelaşi plan şi sînt utilizate pentru satisfacerea aceleiaşi necesităţi de a recurge, în momente psihologice determinate, la mijloacele lingvistice cele mai adecvate în ce priveşte expresivitatea. (1975: 267)

Valoarea frazeologică este dată de înţelesul unitar al expresiei, după cum unitar este şi sensul cuvântului unic. Idiotismul şi izolarea sunt imagini (metafore, comparaţii) care dau vorbirii culoare, viaţă şi plasticitate, fapt valabil pentru toate limbile. Diferenţierile între acestea, din punctul de vedere al izolărilor, sunt doar cantitative, nu şi calitative, singurul criteriu de diferenţiere fiind cel sociologic: cu cât vorbitorul aparţine unui grup mai puţin instruit, cu atât limba utilizată va fi mai bogată în termeni expresivi. Trecerea din zona expresivităţii în cea a comunicării se desfăşoară asemănător trecerii de la sensul de bază la cel figurat:

> Ceea ce se întîmplă cu termenii expresivi, care se banalizează printr-o prea deasă şi îndelungată întrebuinţare, se poate constata şi la sintagme: după o bucată de vreme, caracterul lor afectiv se şterge pînă la totală dispariţie, şi atunci ele încetează de a mai fi stilistice (afective), pentru a deveni sintactice (intelectuale). În această ipoteză se spune, de obicei, că s-au "gramaticalizat", că nu mai sînt "vii". (1975: 20)

Deoarece autorul este de părere că nu este necesară o clasificare – iar în cazul în care ar recurge la o astfel de clasificare ar întâmpina mari dificultăţi şi s-ar ajunge la distincţii arbitrare –, el prezintă, în ordine alfabetică, o listă destul de amplă de izolări aparţinând limbii vorbite.

Florica DIMITRESCU

Dimitrescu (1958) tratează în mod deosebit "locuţiunile", cu precădere cele verbale, dar, încă de la începutul lucrării, impune o dife-

renţiere destul de clară între locuţiuni şi expresii.

Prin "locuţiune", autoarea înţelege

> un ansamblu de cuvinte mai mult sau mai puţin sudat, cu un înţeles unitar determinat, care se comportă din punct de vedere gramatical ca o singură parte de vorbire. (1958: 32)

Există diferite grupuri de locuţiuni care nu se pot delimita cu stricteţe: obişnuite (*a băga de seamă* "a observa"), uzuale (*a se şterge pe bot* "a pierde ocazia") şi ocazionale (*a îmbrăca uşa* "a fugi").

Prin "expresii", lingvista înţelege

> îmbinări de cuvinte încărcate cu conţinut afectiv, proprii unei anumite limbi, (1958: 62)

care se caracterizează, printre altele, şi prin aceea că sunt colorate (*a umbla după potcoave de cai morţi*).

Între expresii şi locuţiuni există câteva note comune dar mai numeroase sunt deosebirile. Ambele sunt ansambluri frazeologice "cu un sens general relativ independent" şi sunt intraductibile. Una din deosebiri constă în posibilitatea expresiilor de a fi disociate gramatical, autoarea analizând, din această perspectivă, locuţiunea *a o lua la fugă* şi expresia *până la Dumnezeu te mănâncă sfinţii*. Distincţia esenţială constă în următoarele:

> Pe cînd expresiile reprezintă exclusiv f a p t e d e l e x i c, locuţiunile sînt şi f a p t e d e g r a m a t i c ă. (1958: 67-68)

În încheierea capitolului dedicat conceptului de locuţiune, lingvista ajunge la concluzia că expresiile se caracterizează prin variabilitate, expresivitate şi noutate a ansamblului de cuvinte, în timp ce locuţiunile sunt "îmbinări de cuvinte cu caracter permanent, înzestrate cu funcţie gramaticală unitară."

Theodor HRISTEA

Ocupându-se pe larg de fenomenul calculului lingvistic, Hristea (1968) acordă o atenţie deosebită şi calculului frazeologic, făcând

diferenţieri clare între "unităţile frazeologice" şi "expresiile idiomatice". Prin calc frazeologic, lingvistul înţelege traducerea literală a unei unităţi frazeologice, iar unităţile frazeologice sunt

> combinaţii stabile de cuvinte, în cadrul cărora elementele constitutive îşi păstrează însă independenţa semantică. (1968: 177)

Aceste unităţi frazeologice există deja în limbă, exprimând, de cele mai multe ori, o anume idee. Ele pot avea caracter idiomatic sau neidiomatic. Atunci când elementele lor componente sunt atât de unite încât nu mai pot fi separate şi sunt deci în întregime idiomatice, se numesc "expresii idiomatice" sau "idiotisme".

> Spre deosebire de îmbinările frazeologice (care sînt disociabile şi în care cuvintele îşi păstrează sensul lor propriu) expresiile idiomatice au un înţeles figurat care aparţine întregului idiotism. Înţelesul unor astfel de unităţi frazeologice nu poate fi dedus din suma părţilor componente; de aceea traducerea lor literală, în alte limbi, este de cele mai multe ori imposibilă (ex. *a spăla putina*). (1968: 178)

Şaisprezece ani mai târziu, Hristea (1984) aduce din nou în prim plan frazeologia, de data aceasta însă ca "disciplină lingvistică în curs de constituire", încercând, asemenea lingviştilor francezi pe care îi urmează, să-i determine locul în cadrul lingvisticii:

> Aşa cum există în limbă *unităţi fonetice*, *lexicale*, *morfemice şi sintactice*, la fel există şi unităţi pe care le numim f r a z e o l o g i c e şi pe care le putem grupa într-un alt compartiment decât al vocabularului şi mai ales al sintaxei. Admiţând că *frazeologia* (în sens de "totalitate a unităţilor frazeologice dintr-o limbă dată") constituie un compartiment lingvistic deosebit de vocabular şi mai ales de sintaxă, sîntem nevoiţi să admitem şi legitimitatea unei discipline lingvistice relativ independente, care nu poate avea alt nume decît obiectul ei de investigaţie. (1984: 140)

În continuare, autorul face o împărţire în tipuri de unităţi frazeologice. Mai întâi, prezintă locuţiunile şi expresiile ca fiind principalele categorii de unităţi frazeologice:

- cu cât îmbinarea este mai expresivă, cu atât mai mult poate fi considerată expresie (*a tăia frunze la câini, a-i lipsi o doagă*);
- de locuţiuni se poate vorbi atunci când expresivitatea a dispărut (aproape) complet (*a-şi aduce aminte*);
- expresiile idiomatice (numite în lucrarea lui Hristea idiotisme şi chiar idiomatisme) au un înţeles figurat care aparţine întregului grup frazeologic.

Un alt grup îl reprezintă formulele şi clişeele internaţionale care, de obicei, conţin un nume propriu. La baza lor stau legende antice sau biblice, mai rar şi întâmplări reale (*arca lui Noe, pânza Penelopei*); acestui grup i se adaugă sintagmele perifrastice (*bardul de la Mirceşti*). Hristea decupează din sfera frazeologiei proverbele, zicătorile, maximele şi sentinţele pe care le numeşte "unităţi frastice" (ceea ce înseamnă fraze complete, deşi foarte scurte sau lapidare).

Un capitol important al lucrării este dedicat surselor frazeologiei pe care autorul le identifică în

- creaţii interne ale limbii române (*a bate apa în piuă, a încresta în grindă*)
- împrumuturi din alte limbi (*high life, dolce far niente*)
- calcuri frazeologice şi lexico-frazeologice (*piatra de încercare, a arunca mănuşa cuiva*)

Hristea slujeşte ideea că o limbă bogată în frazeologisme este, în acelaşi timp, şi o limbă cu mari resurse de expresivitate.

Stelian DUMISTRĂCEL

Dumistrăcel este lingvistul român contemporan care s-a ocupat cu cea mai mare consecvenţă, de-a lungul mai multor decenii, de expresii idiomatice şi paremii şi care şi-a susţinut şi ilustrat teoriile cu numeroase exemple tip monografii. Bazele teoretice se află în lucrarea dedicată lexicului românesc din 1980. Dacă în prima parte se prezintă originea, vârsta şi circulaţia cuvintelor şi se analizează sensurile de bază şi cele derivate precum şi factorii schimbărilor de sens, trecerea la partea a doua, cea dedicată metaforelor şi expre-

siilor, se face prin exemplele aduse în discuţie. Având în vedere strânsa legătură dintre metaforă şi expresia idiomatică, lingvistul ieşean face, în consecinţă, dese trimiteri la această categorie stilistică.

Succint (pentru amănunte vezi cap. 2.3.3), clasificarea expresiilor idiomatice are loc în funcţie de raportul dintre funcţia de comunicare şi funcţia expresivă şi ţinând cont de două momente: cel al utilizării expresiilor şi cel al apariţiei lor. La cel de-al doilea punct se pot deosebi următoarele două categorii importante de expresii idiomatice:

- expresii idiomatice, numite *imaginare* (termeni ai unor comparaţii ireale), care au o "funcţie stilistică nemijlocită", luând naştere ca figuri de stil propriu-zise, (*a-şi lua inima în dinţi, a se potrivi ca nuca în perete*)
- expresiile idiomatice numite de autor *cópii ale realităţii* şi care sunt expresii cu rădăcini în fapte reale şi care au avut iniţial o funcţie obiectivă de comunicare.

Autorul se opreşte cu precădere asupra acestora din urmă. Ele pot purta urma precisă a epocii în care au luat naştere, mai ales cele care se referă la viaţa colectivităţii (*a lua la vale*) sau la meserii, cu precădere din mediul rural. Altele pot fi marcate temporal, referindu-se la aspecte ale vieţii contemporane, mai ales din mediul orăşenesc (*a schimba macazul, a rămâne în pană*). Prin numeroasele biografii de expresii, se prezintă, în acelaşi timp, şi fenomenele care au loc atât la nivel lexical, cât şi la nivel mental.

Aceste metafore cópii ale realităţii reflectă, de fapt, imagini ale "experienţei comune"; cele imaginare sunt diametral opuse, deoarece

> urmăresc să provoace o *impresie* asociind, pe baza absurdului, elemente inasociabile (*a vedea cai verzi pe pereţi*) sau imaginînd acţiuni evident imposibile (*a scrie pe mucul lumînării*). (1980: 237)

Una din trăsăturile de bază ale expresiei imaginare este efectul comic rezultat prin exagerarea elementelor ce contrazic logica (*um-*

blă câinii cu covrigi în coadă). În final, autorul ajunge la concluzia că

> putem aprecia că expresiile create pe baza termenilor şi a formulelor tehnice din domeniul ocupaţiilor de bază din mediul rural, extrăgînd imaginea din realităţi "banale", pe de o parte, şi cele izvorîte din ambianţa meseriilor şi a tîrgului, ca elemente de "senzaţie", pe de altă parte, se constituie într-un fond care exprimă o colectivitate predominant rurală şi agrară, caracteristică societăţii româneşti pînă spre sfîrşitul secolului al XIX-lea. (1980: 244)

Cea de a două lucrare care are ca obiect de cercetare expresiile idiomatice (Dumistrăcel 1997) este, în fapt, un dicţionar: în funcţie de cuvintele-titlu, autorul oferă biografia expresiei respective, fără a urmări vreo clasificare sau un alt criteriu de analiză. Autorul reeditează culegerea în 2002, într-o formă semnificativ augmentată. Expresiile din această culegere reflectă mentalul primar românesc cu privire la orientarea în spaţiu şi perceperea timpului, ocupaţii primordiale, practici magice şi credinţe populare, vechi obiceiuri de familie, drept cutumiar şi confruntarea cu alte etnii şi civilizaţii. Astfel de monografii sunt semnate de autor şi în unele periodice.

Gheorghe COLŢUN

Colţun (2000) a publicat o lucrare de frazeologie românească de factură "clasică", structurată în trei mari capitole. După ce, în prealabil, discută natura sensului frazeologic, lingvistul moldovean analizează, în primul capitol, structura semantică a frazeologismelor şi, pentru aceasta, aduce în discuţie polisemia, omonimia, sinonimia şi antonimia frazeologică.

În al doilea capitol sunt prezentate valorile gramaticale ale frazeologismelor. Pornind de la faptul că în limba română sunt patru clase de frazeologisme care se află în corespondenţă cu părţile de vorbire, autorul analizează mai îndeaproape frazeologismele substantivale, adjectivale, verbale şi adverbiale.

În ultimul capitol, după prezentarea clasificării frazeologismelor după modelul lingvistului Dumistrăcel, Colţun prezintă şi biografiile

câtorva expresii.

Din punctul de vedere al delimitărilor, frazeologismele sunt clasificate după două puncte de vedere:

- După gradul de contopire semantică a elementelor componente, autorul deosebeşte frazeologisme cu fuziune semantică totală şi frazeologisme cu fuziune semantică parţială.
- După structura gramaticală, clasificarea expresiilor cuprinde trei tipuri: frazeologisme asemănătoare (după structură) cu îmbinările de cuvinte, frazeologisme asemănătoare (după structură) cu propoziţiile şi frazeologisme construite după modelul frazelor.

Colţun, cunoscător al limbii ruse, este autorul care foloseşte cea mai bogată bibliografie sovietică/rusească.

*

* *

Alături de lingviştii menţionaţi mai sus, frazeologia românească – aflată încă în faza de consolidare – mai consemnează şi contribuţiile altor autori, precum:

- Al. Andriescu (1955/1956) îşi concentrează interesul asupra locuţiunilor cu valoare expresivă evidentă din operele unor clasici şi face analiza stilistică a expresiilor idiomatice din opere literare.
- Şt. Munteanu (1963): Autorul întreprinde una dintre primele comparaţii frazeologice din literatura noastră de specialitate.
- E. Slave (1966). Lingvista cercetează din – punct de vedere sintagmatic – structura "expresiilor figurate".
- F. Asan/F. Ciobanu (1967). Autoarele prezintă posibilităţile de compunere în limba română şi pe cele de formare a "grupurilor sintactice stabile".
- Gh. Bulgăr (1971) analizează atât structura lingvistică a "locuţiunilor" din limba română, cât şi pe cea stilistică.
- I. Boroianu (1974) defineşte conceptul de 'unitate frazeologică' şi procedează la o clasificare a unităţilor frazeologice.
- M. Avram (1981) discută rolul frazeologismelor în procesul de cultivare a limbii române literare.
- C. Negreanu (1983) construieşte (pe fundamentul tradiţiei etno-

logice) un concept etnologic pentru proverbelor româneşti pe care – în căutarea semanticii unei culturi – îl pune în legătură cu modelele cognitive actuale.

- B. Ştefan (1998) defineşte locuţiunile limbii române şi propune exerciţii pentru analiză.
- L. Groza (1987) întreprinde câteva comparaţii frazeologice şi în teza de doctorat din 1998 se ocupă de dinamica unităţilor frazeologice în limba română contemporană.
- C. Avădanei (2000) abordează îmbinările stabile de cuvinte din perspectivă comparativă româno-engleză.
- C. Zaharia (2001, 2002a, 2002b, 2003) discută diverse probleme de echivalenţă frazeologică româno-germană.

Note:

[1] Amintim aici de îmbinările de cuvinte, din care unul este 'condiţionat', adică el nu apare decât într-un număr foarte restrâns de combinaţii, cf. bass, erstaunt, schier unglaublich; cuvintele bass şi schier nu se regăsesc decât în foarte puţine îmbinări.

[2] Semnificaţia unui cuvânt care se realizează într-un context neschimbat, deci care are doar un singur 'cuvânt cheie' posibil, o numim legată frazelogic. În îmbinările atributive **beznă egipteană** sau **nuntă de aur** 'cuvintele cheie' **beznă** şi **nuntă** nu pot fi înlocuite cu altele, cu un conţinut asemănător, fără a se distruge conţinutul ansamblului expresiei.

[3] Începând cu cuvântul, idiomaticitatea scade de la nivel la nivel.

[4] Orice formaţiune lingvistică, indiferent de lungimea, de structura şi de semnificaţia ei, este un frazeologism dacă se extinde dincolo de cuvânt şi se poate reproduce.

[5] Să notăm, pentru moment, cu Y orice formă gramaticală al cărei sens nu se poate deduce din forma ei. Orice Y, când nu este parte componentă a unui Y mai mare, este o expresie idiomatică. Un numar măre de forme compuse din orice limbă sunt expresii idiomatice. Ca să fim consecvenţi, în definiţia pe care o dăm trebuie să atribuim statut de idiom oricărui morfem, cu excepţia cazului în care acesta este parte componentă a unei expresii idiomatice mai extinse, deoarece morfemele nu au o structură din care li s-ar putea deduce sensul. Astfel, **new** este idiom în propoziţia **She wants a new hat**, dar nu şi în **I'm going to New York**, pentru că aici este parte constituentă a unui frazeologism mai mare, **New York**. **New York**, la rândul sau, este un idiom în propoziţia precedentă, dar nu şi în **New York Times** sau în **The New Yorker**, pentru că în expresiile mai sus amintite **New York** este parte componentă a unor expresii idiomatice mai extinse.

[6] [Caracteristica principală a unui idiom constă în aceea] că semnificaţia completă şi, în sens mai larg, semnificaţia oricărei propoziţii conţinând o expresie idiomatică nu reprezintă un cumul funcţional al sensurilor părţilor gramaticale elementare ale frazeologismului.

[7] Sensul unei propoziţii este stabilit, din punct de vedere idiomatic, dacă şi numai dacă interpretarea ei semantică este atribuită, în parte, pe baza informaţiei obţinute din secţiunea expresie-idiom a dicţionarului semantic. Expresiile idiom ale unei limbi sunt tocmai acele expresii enumerate în partea expresie-idiom a dicţionarului.

[8] [Unitatea frazeologică este o expresie] în care cel puţin o constituentă este polisemă şi în care alegerea unei subsemnificaţii este determinată printr-un context literal.

[9] [Idiomul este] o unitate frazeologică care cuprinde cel puţin doi constituenţi şi în care are loc o alegere reciproc contextuală de subsemnificaţii.

[10] Considerăm frazeologismul ca fiind un constituent sau un şir de constituenţi a căror interpretare semantică nu este o funcţie compusă a părţilor componente ce o alcătuiesc.

[11] O alternativă [la modelul lui Chomsky] ar fi aceea în care semantica reprezintă o iniţiativă în care o componentă semantică generează structuri gramaticale care ulterior sunt supuse (print-un proces treptat de mutaţie) unei conversiuni în structuri fonetice: Semantică → fonetică.

[12] Sunt de părere că idomatizarea este un proces istoric prin care anumite acorduri semantice suferă un gen special de "scindări" semantice. După ce această scindare a avut loc, acordul semantic iniţial se mai păstrează de regulă în limbă, dar suplimentar s-a format deja o nouă unitate semantică prin contragerea sensului compus într-un nou sens unitar. [...] Capacitatea limbii de a produce noi unităţi după acest model este utilă pentru că aduce în limbă material semantic nou utilizând unităţi, acorduri şi simboluri deja existente.

[13] Idiomaticizarea creează o singură unitate semantică dintr-o serie întreagă de unităţi, în timp ce literalizarea – parte a procesului de transformare a sensului în sunete – transferă unitatea semantică unică înapoi în seria de unităţi care este antecedentul său istoric.

[14] O formă de expresie, construcţie gramaticală, locuţiune etc. care iese din tiparele unei limbi; o curiozitate a frazeologiei acceptată în utilizarea limbii şi care adesea are o semnificaţie diferită de cea gramaticală sau logică.

[15] Orice lexem polilexonic care e alcătuit din mai mult de un cuvânt sau o formă minimală liberă (conform criteriului morfotactic) şi ai cărui lexoni pot apărea fiecare în alte medii, ca realizare a unui lexem monolexiconic, este un *idiom lexemic.* Idiomii lexemici se deosebesc de alte lexeme (mai ales de lexemele monolexonice precum *nu, da, cum* etc.) prin faptul că *sunt subiectele unei posibile neînţelegeri, în ciuda familiarităţii cu sensul componentelor, sau al unei decodări eronate: îl pot deruta pe ascultătorul neinformat sau îl pot dezinforma. Dezinformarea* este, prin definiţie, o formă diferită de "neînţelegere" faţă de cea întâlnită la omonime. Omonimele îl implică pe ascultător în *malinformare*, iar idiomurile îl implică pe ascultător în *dezinformare.*

[16] O construcție polilexemică, al cărei sens literal agregat derivat din lexemele constituente funcționează adițional ca realizare a unei rețele impracticabile sememice, este un *idiom sememic*. Această rețea complexă poate fi exprimată la nivelul denotației – lăsând la o parte conotația, sugestivitatea și altele asemenea – de către cea mai scurtă parafrază autoglotică standardizată a construcției în discuție.

[17] Chiar dacă proverbele și expresiile idiomatice sunt atât de diferite între ele, încât ar putea fi tratate, fără probleme, în două lucrări separate, deoarece unele au drept obiect mai ales obiceiurile, iar celelalte vocabularul, din diferite motive, nu m-am putut decide pentru aceasta.

[18] [Este vorba de derivarea unor asemenea expresii] care necesită din punct de vedere lingvistic o explicație, precum și de acelea care prezintă un interes cultural-istoric, deoarece ele se propagă în contemporaneitate ca monumente ale vechilor tradiții și obiceiuri, ca rămășițe ale formelor de existență și ale stărilor trecute.

[19] Lexemele grup de cuvinte stau, din punctul de vedere al capacității lor de comunicare, pe aceeași treaptă cu lexemele formate dintr-un singur cuvânt.

[20] Prima grupă este ceva definitiv pe care vorbitorul l-a învățat ca pe un întreg. Ea aparține lui *langue* și este, tocmai de aceea, un lexem. A doua grupă devine un întreg abia prin actul vorbirii. Ea ține de *parole* și, tocmai de aceea nu este un lexem. Esența lexemului grup de cuvinte constă deci în aceea că este o construcție finită aparținătoare lui *langue*. De aici rezultă că în actul individual al vorbirii nu se pot crea prin analogie construcții asemănătoare, ci că ele trebuie preluate ca un întreg din proprietatea mnezică a vorbitorului.

[21] Delimitarea dintre cuvântul individual și expresie nu este, desigur, întotdeauna foarte posibilă și convingătoare, suprapunerile și compromisurile fiind inevitabile.

[22] Dacă o expresie are, pe lângă sensul ei propriu și literal, și o semnificație figurată și dacă utilizarea ei actuală s-a îndepărtat atât de mult de semnificația cuvintelor individuale inițiale, atunci avem de a face cu o "expresie idiomatică".

[23] [Contextul este] vecinătatea unui cuvânt în cadrul unei sintagme care determină modul de utilizare sintactică sau semantică a acesteia.

[24] Compunerii de la nivelul expresiei nu îi corespunde o compunere paralelă la nivelul conținutului.

[25] Deoarece combinația sintactică, văzută ca o combinație de clase de cuvinte, reprezintă un indiciu sigur pentru identificarea unității semantice a întregii expresii, pentru identificarea anumitor cuvinte drept constituenți FS și, astfel, pentru limitarea sensurilor, caracteristica sintactică apare drept criteriu potrivit pentru alcătuirea claselor.

[26] Reproductive pot fi numite numai acele unități, a căror funcție 'lexicală' vine în contrast cu forma lor exterioară ca șiruri de cuvinte și în legătură cu care trebuie aplicate regulile sintactice obișnuite.

[27] [Cuvinte pre-formate] care sunt disponibile ca întreg care nu sunt produse ci reproduse.

[28] [Idiomul este] cercetarea modificării de semnificație la nivelul *langue* într-un anumit context.

[29] Criteriul particular supralingvistic – și anume cel ce caracterizează fiecare limbă ca limbă – care stă la baza delimitării semantice a unei unități frazeologice este unitatea (Gebundenheit). Acest criteriu se referă la unități formate din mai multe elemente și afirmă că: semnificația – specifică – a unui element este realizată – și poate fi realizată numai – în contextul lingvistic al celuilalt element, respectiv al celorlalte elemente. Lingvistica vorbește despre forme și unități legate.

[30] Alăturarea și contopirea acestor forme contextuale dau naștere la unitatea (Gebundenheit), ce caracterizează o expresie idiomatică. Doar totalitatea acestor forme contextuale definește, prin urmare, idiomatica sau frazeologia în ansamblul lor.

[31] Dacă se pleacă de la premisa că în cazul frazeologismelor este vorba de îmbinări de c o m p o n e n t e - c u v â n t care se deosebesc de îmbinările libere de cuvinte, atunci ar trebui eliminate f o r m e l e f l e x i o n a r e a n a l i t i c e care se deosebesc și ele de îmbinările libere de cuvinte, dar nu sunt frazeologisme: formele verbale compuse (*er hat geschrieben*, *sie war gelobt worden*, *du wirst vermisst worden sein*), construcțiile din articol + substantiv (*des Buches*), superlativul adverbial (*am besten*, *aufs herzlichste*). Verbele r e f l e x i v e sunt considerate un singur cuvânt și, în consecință,

sunt şi ele eliminate.

[32] Termenii, ca grup de cuvinte, sunt, de regulă, structuri lingvistice primare. Spre deosebire de aceştia, frazeologismele sunt, de regulă, structuri secundare care iau naştere prin reorganizarea îmbinărilor de cuvinte deja existente. [...] Nucleul frazeologismelor precum şi numeroase grupe periferice sunt memorate (depozitate) în lexiconul lingvistic comun, în timp ce nucleul termenilor este cuprins în sistemele de memorare (depozitare) ştiinţifice specifice.

[33] Frazeologismele cu valoare de propoziţie se referă la situaţii şi pot exprima un enunţ, o afirmaţie sau o decizie. Ca propoziţii, ele reprezintă, în principiu, unităţi de sens finalizate, cărora le corespunde deja în actul de vorbire o anumită autonomie şi care, în anumite împrejurări, pot fi de sine stătătoare. În plus, nu e neapărat vorba despre unităţi sintactice complete ca *Aller Anfang ist schwer* şi *Leere Tonnen geben grossen Schall*; nenumărate exemple prezintă o formă de exprimare prescurtată şi eliptică ca în exemplul *Aus den Augen, aus dem Sinn*; *Wie der Herr, so der Knecht*; *Mitgefangen, mitgehangen*.

[34] [Expresia idiomatică] este transfrastică, iar comportamentul semantic se explică în cadrul discursului.

[35] El [expresia idiomatică] rezultă întotdeauna dintr-un raţionament conceptual şi, uneori, şi simultan; ea este rezultatul unei gândiri simbolice.

[36] Se spune că un grup formează o unitate atunci când cuvintele care îl alcătuiesc pierd orice semnificaţie şi când doar întregul grup are o semnificaţie: mai mult, e necesar ca această semnificaţie să fie nouă şi să nu fie pur şi simplu echivalentul sumei de semnificaţii a elementelor componente (ceea ce de altfel este absurd). Această schimbare poate fi comparată cu cea care rezultă dintr-o reacţie chimică.

[37] Doar atunci când se va putea spune că un anume element structural dintr-o limbă, comparabil şi nonechivalent cu un alt element structural de acelaşi fel dintr-o altă limbă, este idiomatic cu aceasta.

[38] După părerea noastră, *clişeul* ar fi un idiotism semi-stereotip, ale cărui elemente constitutive au o frecvenţă ridicată, fără ca proba de comutabilitate să fie totuşi concludentă.

[39] Ceea ce e 'deja spus', segmente de vorbire 'preformulate' care pot fi folosite

din nou pe diferite niveluri ale structurării concrete ale 'vorbirii'.

40 Într-adevăr, există 'texte' şi fragmente de text care reprezintă, în fond, documente literare: o formă de literatură în cel mai larg sens al cuvîntului care include ideologie, etică etc., aşa cum este ea exprimată şi transmisă prin tradiţia limbii. În fapt, nu sunt lexeme şi nu au proprietăţi 'lexicale'.

41 ["Sintagmele stereotipe" sunt] combinabile în interiorul propoziţiei, comutabile cu sintagme şi interpretabile la nivel sintagmatic.

42 ["Perifrazele lexicale" sunt] orice sintagmă dintr-un 'câmp lexical' care poate funcţiona ca o potenţială opoziţie vizavi de un cuvânt simplu.

43 [Locuţiunea este o] expresie constituită prin uniunea mai multor cuvinte care formează o unitate sintactică şi lexicologică.

Ordinea e câştig de timp
Viel Ordnung, viel Unordnung

2 Frazeologisme, idiomuri şi expresii idiomatice: delimitări, clasificări, noţiuni şi caracteristici

În acest capitol se face un bilanţ terminologic – pe baza contribuţiilor trecute în revistă în cap. 1 –, ceea ce presupune definirea şi delimitarea obiectului de studiu al frazeologiei, adică a "frazeologismelor", "idiomurilor", "expresiilor idiomatice" etc.

2.1 Diversitatea terminologică

Nomenclatorul aferent frazeologiei a înregistrat, de-a lungul timpului, atât în germană, cât şi în română, o neobişnuit de mare diversitate de denumiri pentru ceea ce numim, în această lucrare, expresii idiomatice. Cauzele trebuie căutate, pe de o parte, în evoluţia cercetării frazeologice (fragmentară şi adesea individualistă) care a avut nevoie de termeni noi pentru variatele opinii formulate în timp, şi, pe de altă parte, în perseverenţa cu care s-a căutat (şi se mai încearcă încă) să se denumească – atât sugestiv, cât şi riguros – termenii frazeologici. Cele cinci tabele de mai jos reprezintă:

- trecerea în revistă, realizată de Pilz, a termenilor folosiţi în literatura de specialitate până la 1978,
- completarea adusă de Duhme în 1991,

- a doua actualizare făcută de noi, cu nomenclatura ultimilor zece ani,
- lista, întocmită de Zanne, cu termeni din literatura română referitori la proverbe şi zicători,
- sinteza noastră cu privire la termenii din bibliografia frazeologică românească.

Dacă în lista lui Pilz sunt consemnate primele utilizări (ordonate alfabetic după substantiv), în celelalte liste sunt înregistraţi, în ordine cronologică, toţi termenii întâlniţi în literatura de specialitate.

Traducerile din paranteze ne aparţin şi sunt doar orientative; am renunţat la traducere acolo unde nu am găsit corespondenţe, cel puţin parţial, adecvate.

Lista alfabetică (după substantiv) cu termeni frazeologici (Pilz 1978: VIII-XII)

TERMEN	INTRODUS DE
Fertig geprägte Ausdrücke (expresii gata fixate)	Rahn 1931
Idiomatische Ausdrücke (expresii idiomatice)	Thiele 1941
Phraseologische Ausdrücke (expresii frazeologice)	Riesel 1959
Redensartliche Ausdrücke (expresii)	Röhrich, 1959
Sprachliche Ausdrücke (expresii lingvistice)	Röhrich 1960
Sprichwörtl. gewordene Ausd. (expr. devenite prov.)	Schulze 1871
Stehende Ausdrücke (expresii stabile)	Heilmannseder 1957
Komplexe Einheiten (unităţi complexe)	Daniels 1961
Phraseologische Einheiten (unităţi frazeologice)	Pilz 1978
Fertigbauteile (părţi constructive prefabricate)	Faulseit 1965
Formeln im Satz (formule în propoziţie)	Mueller 1965
Erstarrte Formeln (formule împietrite)	Mackensen 1968
Sprachliche Formeln (formule lingvistice)	Otto 1890
Standardisierte Formulierungen (formulări standardiz.)	Roche 1965
Erstarrte Fügungen (îmbinări rigide)	Duden-Gramm. [2]1966
Phraseologische Fügungen (îmbinări frazeologice)	Schmidt 1963
Gebrauchsmetaphern (metafore uzuale)	Seiler 1922
Sprachliche Gebrauchsmuster (modele uzuale)	Faulseit 1965
Feststehende Gebrauchsweisen (entităţi stabile)	de Saussure [2]1967

Idiome (idiomuri)	Schmidt-Hidding 1956
Phraseologismen (frazeologisme)	Radtke 1959
Allgemeine Redensarten (expresii generale)	Duden-Gramm, [2]1966
Bildliche Redensarten (expresii figurate)	Schmitz [4]1882
Feste Redensarten (expresii stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Langläufige Redensarten (expresii de lungă durată)	Schrader [6]1901
Metaforische Redensarten (expresii metafotice)	Schmitz [4]1882
Stehende Redensarten (expresii stabile)	Schmitz [4]1882
Volkstümliche Redensarten (expresii populare)	Borchard et al. [7]1954
Zusammengesetzte Redensarten (expresii compuse)	de Saussure [2]1967
Redeweisen (expresii)	Wander 1867
Bildhafte, schlagwortähnliche Redew. (expr. figurată)	Munker 1931
Feste Redewendungen (expresii stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Formelhafte Redewendungen (expresii tip formulă)	Schmidt-Hidding 1961
Metaphorische Redewendungen (expresii metaforice)	Seiler 1922
Stehende Redewendungen (expresii stabile)	Gipper [3]1973
Geprägte Scheidemünzen (monede de schimb)	Mackensen 1968
Sprachformeln (formule lingvistice)	Mueller 1965
Sprachform. innerh.des Satzes (expr.lingv.în int.prop.;	Mueller 1965
Vorgeformte Sprachwendung (expr. lingv. preform.)	Mackensen 1968
Surrogatausdrücke (expresii surogat)	Schmidt 1963
Autonome Syntagmen (sintagme autonome)	Martinet [2]1967
Feste Syntagmen (sintagme stabile)	Rothkegel 1973
Syntaktische Umschreibungen (descrieri sintactice)	von Polenz 1963
Formelhafte Verbindungen (îmbinări formale)	Daniels 1963
Isolierte Verbindungen (îmbinări izolate)	Bierwisch 1961
Phraseologische Verbindungen (îmbinări frazeologice)	Schmitz [4]1882
Wendungen aus der Redensart (sintagmă din expr.)	Wildhaber 1955
Einfache Wendungen (expresii simple)	Mackensen 1968
Traditionell feste Wendung (expr.tradiţional stabile)	Schmidt-Hidding 1962
Fest gefügte Wendungen (expresii îmbinate stabil)	Schmidt-Hidding 1962
Festgewordene Wendungen (expr. devenite stabile)	Schmidt 1963
Formelhafte Wendungen (expresii formale)	Schmidt-Hidding 1961
Idiomatische Wendungen (expresii idiomatice)	Schmidt-Hidding1961
Metaphorische Wendungen (expresii metaforice)	Seiler, 1922
Phraseologische Wendungen (expresii frazeologice)	Schmidt, 1963
Redensartliche Wendungen (expresii)	Röhrich, 1960
Sprachliche Wendungen (expresii lingvistice)	Prause, 1930
Stehende Wendungen (expresii existente/care stau)	Duden-Gramm. [2]1966
Stereotype Wendungen (expresii stereotipe)	Schmidt-Hidding 1956
Traditionelle Wendungen (expresii tradiţionale)	Schmidt-Hidding 1956
Traditionelle feste Wendung.(expr. tradiţional stabile)	Schmidt-Hidding 1962

Geformte Wortblöcke (blocuri de cuvinte formatate)	Mackensen 1968
Feste Wortgruppen (grupe de cuvinte stabile)	Weisgerber 1956/57
Zusammengehör. Wortgrupp. (grupe de cuv.interdep.)	Mueller 1965
Wortverbände (uniuni de cuvinte)	Leisi [4]1967
Wortverbindungen (îmbinări de cuvinte)	Duden-Gramm. [2]1966
Erstarrte Wortverbindung (îmbin. de cuv. încremenite)	Schmidt 1963
Fertig vorhand. Wortverbind. (îmb.de cuv. gata exist.)	Schmidt 1963
Feste Wortverbindungen (îmbinări de cuvinte stabile)	Agricola [2]1965
Kurze Wortverbindungen (îmbinări scurte de cuvinte)	Duden-Gramm. [2]1966
Phraseologische Wortverbind. (îmb. fraz. de cuvinte)	Schmidt 1963
Stehende Wortverb. (îmbinări de cuv. exist./care stau)	Schmidt 1963
Feste phras. Wortverknüpf.(îmb. fraz. stab. de cuv.)	Mellbourn 1964
Wortzusammenstellungen (îmbinări de cuvinte)	Mackensen 1968
Vorgeformte Wortzusammenstell. (îmb.cuv. preform.)	Mackensen 1968
Zusammenstellungen (îmbinări)	Mackensen 1968

Lista complementară I cu termeni frazeologici (cronologic) (Duhme 1991: 21)

TERMEN	INTRODUS/FOLOSIT
Phraseologismus (frazeologism)	Sebrénnikow 1975
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Sebrénnikow 1975
Unfreie Wortverbände (uniuni de cuvinte nelibere)	Sebrénnikow 1975
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Pilz 1981
Phraseologismus (frazeologism)	Fleischer 1982
(Feste) Wendung (expresie (stabilă)	Fleischer 1982
Feste Wortverbindung (îmbinare stabilă de cuvinte)	Fleischer 1982
Feste Wortgruppe (grupă stabilă de cuvinte)	Fleischer 1982
Phraseologismus (frazeologism)	Burger et al. 1982
Phraseologische Wendung (expresie frazeologică)	Eckert 1982
Phrasem (frazem)	Eckert 1982
Phraseologismus (frazeologism)	Piireinen/Gustaf. 1985
Phraseologismus (frazeologism)	Gläser 1986
Feste Wortverbindung (îmbinare stabilă de cuvinte)	Gläser 1986
Phraseologismus (frazeologism)	Kunkel 1986
Phraseologismus (frazeologism)	Busuj 1987
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Busuj 1987

Phraseologismus (frazeologism)	Burger/Zett 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Hessky 1987
Phraseologische Einheit (unitate frazeologică)	Hessky 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Korhonen 1987
Phraseologischer Ausdruck (expresie frazeologică)	Korhonen, 1987
Phraseologismus (frazeologism)	Dobrovolski 1988
Phrasem (frazem)	Gréciano 1989

Lista complementară II cu termeni frazeologici din lingvistica germană (cronologic) (Zaharia 2004)

TERMEN	INTRODUS/FOLOSIT
Stehende Wortverbind. (îmbinare stabilă de cuvinte)	Riesel 1954
Phrasem (frazem)	Klappenbach 1968
Wiederholte Rede (discurs repetat)	Coseriu 1970
Feste Syntagmen (sintagme stabile)	Rothkegel 1973
Phrasmus (frasm)	Burger 1977
Frasmus (frasm)	Häusermann 1977
Figiertes Wortgefüge (îmbinare figurativă)	Thun 1978
Fixiertes Wortgefüge (îmbinare fixată)	Thun 1978
Fester Wortkomplex (complex stabil de cuvinte)	Cernişeva 1980
Feste Phrasen (fraze stabile)	Burger et al. 1982
Idiotism	Gréciano 1983
Éxpression idiomatique (expresie idiomatică)	Gréciano 1983
Komplexe Lexie (lexie complexă)	Schmidt 1984
Idiom	Dobrovolski 1995
Phraseologischer Terminus (termen frazeologic)	Duhme 1991
Fester Wortkomplex (complex stabil de cuvinte)	Dobrovolski 1995
Phraseologismus (frazeologism)	Cujbă 1998
Phras. Einheiten/Ausdr. (unităţi/expr. frazeologice)	Lüger 1999
Vorgeprägte (Satz)ausdr. (expr. propoz. preformate)	Lüger 1999
Idiomatische Wendungen (expresii idiomatice)	Lüger 1999
Locutions (locuţiuni)	Gréciano 2000
Phraseme (frazeme)	Rothkegel 2000

Denumiri date proverbelor în literatura română (Zanne I: XLII)

TERMEN	INTRODUS/FOLOSIT
Cuvânt prost	Neculce
Poveste	Costin
Pildă	Cronica anonimă
Cuvânt bătrân	Cantemir
Parimie	Cantemir
Prostul cuvânt	Cantemir
Precum zic bătrânii	Cantemir
Cuvânt	Cantemir
Proverb	Țichindeal
Zicătoare (cu înțeles de proverb)	Țichindeal
Cuvânt	Țichindeal
Cimilitură (cu înțeles de proverb)	Țichindeal
Proverb	Pann
Zicală	Pann
Povestea vorbii	Pann
Vorba cea bătrână	Donici
Provebul bătrânesc	Donici
Vorba bătrânească	Laurian și Massim
Vorba cea veche	Slavici
Zicală	Slavici
Povestea ăluia	Ispirescu
Vorba ăluia	Ispirescu
Vorba ăluia	Jipescu
Vorba veche	Creangă
Vorba ceea	Creangă
Proverb	Negruzzi
Vorba (a)ceea	Ghane
Vorbă	Odobescu
Vorba altuia	Odobescu
Vorba ăluia	Odobescu
Zisa	Varron
Povestea vorbei	Varron
Povestea vorbei	Ghica
Povestea vorbei	Baican

Termeni folosiţi în lingvistica frazeologică românească (cronologic) (Zaharia 2004)

TERMEN	INTRODUS/FOLOSIT
Asociaţie metaforică	Şăineanu 1887
Expresiune metaforică	Şăineanu 1887
Element metaforic	Şăineanu 1887
Idiotizm	Philippide 1894
Asemănare	Zanne 1895
Idiotism	Zanne 1895
Locuţiuni	Zanne 1895
Zicători	Zanne 1895
Locuţiune	Şăineanu 1900
Idiotism	Şăineanu 1900
Paremiologie	Şăineanu 1900
Proverbe/zicători	Şăineanu 1900
Expresie	Puşcariu 1940
Expresie perifrastică	Puşcariu 1940
Locuţiune	Puşcariu 1940
Expresie	Dimitrescu 1958
Locuţiune	Dimitrescu 1958
Ansamblu frazeologic	Dimitrescu 1958
Îmbinări de cuvinte indivizibile	Dragomirescu 1964
Expresie figurată	Slave, 1966
Grup sintactic stabil	Asan/Ciobanu 1967
Unitate frazeologică	Hristea 1968
Expresie idiomatică	Hristea 1968
Idiotism	Hristea 1968
Locuţiune	Bulgăr 1971
Unitate frazeologică	Boroianu 1974
Idiotism	Iordan 1975
Izolare	Iordan 1975
Expresie idiomatică	Dumistrăcel 1980
Izolare	Dumistrăcel 1980
Îmbinare de cuvinte sudate	Dumistrăcel 1980
Unitate frazeologică	Avram 1986
Unitate frazeologică	Groza 1998
Frazeologism	Cujbă 1999
Expresie idiomatică	Zugun 2000

Frazeologism	Colţun 2000
Îmbinare stabilă de cuvinte	Avădanei 2000
Expresie idiomatică	Zaharia 2002
Frazeologism	Zaharia 2002

Sinteza de mai sus ilustrează strădania lingviştilor în stabilirea termenului "optim" şi arată cât de diversificată a ajuns să fie paleta terminologică în domeniul frazeologiei – şi aceasta fără a consemna de loc terminologia anglo-americană şi, doar izolat, pe cea franceză.

2.2 Determinări terminologice: frazeologism, idiom, locuţiune

Din numărul impresionant de termeni folosiţi de specialişti de-a lungul vremii se desprind câţiva care s-au impus într-o parte sau alta a lumii, ori într-o anumită perioadă istorică. Motivele pentru care autorii preferă un anume termen sunt diverse: cele mai multe reflectă convingeri puternice şi puncte de vedere argumentate, doar câteva ţinând, mai degrabă, de nevoia cercetătorului de a se face remarcat, de a aduce ceva "nou" cu orice preţ.

În greceşte, φράσις înseamnă, în primul rând, "vorbire", apoi, "mod de exprimare", o anume "expresie" precum şi "text". În latină, *phrasis* era folosit ca termen al retoricii, mai întâi ca înlocuitor al lui "elocutio" şi, apoi, în sensul de "dictio", "stilus". Deşi a pătruns în secolul al XVI-lea din latină cu sensul de "expresie", în franceză *phrase* denumeşte, mai ales, "propoziţia", sens cu care a fost împrumutat apoi de română. Dintre celelalte limbi romanice, doar italiana mai păstrează ambele semnificaţii. În engleză şi, mai nou, în germană şi rusă (unde mai înseamnă şi "vorbărie goală"), *phrase* desemnează un grup de cuvinte care funcţionează ca o parte de propoziţie.

Termenul *phraseologia* este răspândit în toate limbile romanice şi germanice. Dacă în franceză înseamnă

(a) limbaj pompos şi vid de sens,
(b) culegere de locuţiuni şi

(c) ansamblu de expresii proprii unui limbaj,

în română, spaniolă şi catalană există sensurile (a) şi (c) iar în italiană (b) şi (c). În engleză găsim sensul (c). Limba germană desemnează prin "frazeologie" atât totalitatea expresiilor dintr-o limbă, cât şi ştiinţa care se ocupă de acest domeniu. În limba rusă, prin "frazeologie" se înţelege

(a') totalitatea expresiilor idiomatice şi neidiomatice,
(b') expresiile pompoase, lipsite de conţinut, şi
(c') ştiinţa despre studiul expresiilor.

"Frazeologism" este termenul folosit în lingvistica germană în continuarea celei ruseşti pentru desemnarea construcţiilor idiomatice caracteristice unei limbi, cu alte cuvinte pentru expresii şi locuţiuni.

*

* *

Grecescul ἴδωμα, în sensul de "proprietate specifică", era folosit pentru formele literare, pentru modul de exprimare a unui autor, nu şi pentru "limbă". Pentru produsul concret al unui mod de exprimare exista ἰδιωτισμός care a denumit, mai întâi, o exprimare vulgară sau familiară, ca, în final, să indice expresiile tipice dintr-o limbă. Nici în latină, *idioma* nu era folosit pentru "limbă", ci pentru desemnarea de "proprietas alicujus linguae". Cu referire la vocabularul de specialitate, avem *idiotismus* care indica gramaticienilor un mod de vorbire şi, în retorică, o parte a vorbirii.

În limbile romanice, *idiome*, *idioma*, *idiom* desemnează "limba (unui popor, a unei comunităţi, a unui grup) şi caracteristicile ei", iar în engleză se adaugă semnificaţia de "formă de expresie, construcţie gramaticală, specifică unei limbi", având o semnificaţie uneori alta decât cea gramaticală sau logică. În germană, situaţia nu este cu mult diferită, "idiomul" desemnând atât limba caracteristică unei zone şi/sau unui grup, cât şi "expresia idiomatică". În schimb, în rusă *idiom* se foloseşte numai în limbajul de specialitate al lingvisticii şi desemnează expresii ale căror semnificaţii nu se deduc din semnificaţiile cuvintelor componente (de genul ***bit' bakluši/a tăia frunze la câini***).

În toate aceste limbi, știința care se ocupă cu studiul idiomului ca și de totalitatea "expresiilor idiomatice" se numește "idiomatică" (cf. Gréciano 1997a).

Expresiile idiomatice, locuțiunile, în general construcțiile caracteristice unei limbi poartă numele de "idiotisme", termen generic pentru anglisme, germanisme, gallicisme, rusisme, hispanisme etc. și sinonim cu "frazeologism". Termenul este puternic concurat de forma scurtă "idiom", iar în lingvistica romanică se folosește denumirea "expresie idiomatică".

Diferențierea dintre idiom și frazeologism se face cu ajutorul unei caracteristici semantice numită "idiomaticitate": semnificația generală a idiomului nu corespunde sumei semnificațiilor constituenților. Unele școli (de ex. școala americană) apelează pentru delimitări și la defectele transformaționale ori la polisemie (idiomul trebuind să aibă o pereche literală).

*
* *

Alături de frazeologism și idiom/idiotism, în lingvistică (mai ales în cea romanică) se folosește și cel de "locuțiune", cu semnificația din latină "expresie, mod de vorbire". Cele mai evidente sunt relațiile în franceză, română și italiană, unde s-a păstrat, respectiv s-a preluat termenul cu semnificația "expresie".

Locution, locuzione, locuțiune reprezintă, prin tradiție, un grup stabil de cuvinte, sau formează o unitate lexicală. După funcția gramaticală, se disting diferite subgrupe: locuțiuni verbale (***a face față***), adverbiale (***în van***), conjuncționale (***chiar dacă***), interjecționale (***hăis și cea***), prepoziționale (***pe motiv că***). După tipul de semnificație purtat de locuțiuni, ele pot fi abstracte, figurate sau proverbiale.

2.3 Delimitări și clasificări

Pentru a avea o imagine de ansamblu asupra domeniului fenomenelor frazeologice, considerăm necesară, pentru început, delimitarea expresiilor de îmbinările libere de cuvinte și indicarea posibilelor clasificări interne. În acest scop, vom apela la acele scheme de

clasificare care au marcat orientarea cercetărilor în domeniu: pentru spaţiul de limbă germană, Fleischer (1982) şi Burger (1973 şi 1982), iar pentru spaţiul românesc, Dumistrăcel (1980).

"Modelul Fleischer" reprezintă o privire de ansamblu asupra diversităţii fenomenelor frazeologice şi a cazurilor limită, în timp ce "modelul Burger" clarifică relaţia dintre idiom (termen obişnuit al literaturii americane şi, până la un punct, vest-europene) şi frazeologism (termen curent în literatura germană, sovietică/rusă şi, în parte, est-europeană). În frazeologia românească, "modelul Dumistrăcel" serveşte cel mai bine scopului propus: delimitarea expresiilor idiomatice şi clasificările interne.

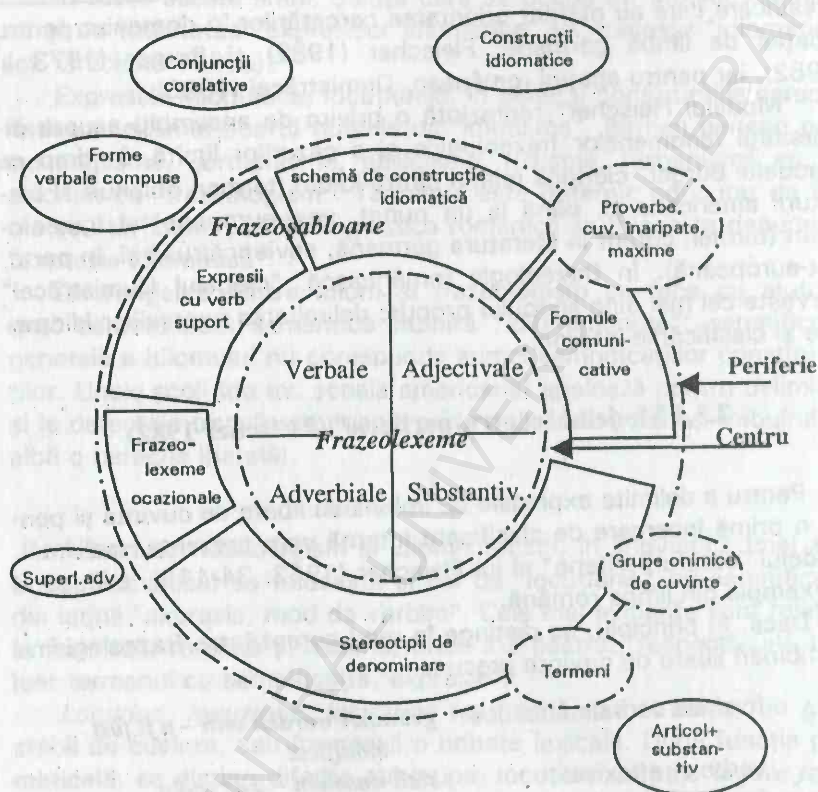
2.3.1 Modelul "centru-periferie" (Fleischer 1982)

Pentru a delimita expresiile de îmbinările libere de cuvinte şi pentru o primă încercare de clasificare internă vom prezenta, mai întâi, modelul "centru-periferie" al lui Fleischer (1982: 34-115), adăugând şi exemple din limba română.

Dacă, în principiu, se distinge în mod curent între frazeologisme şi îmbinări libere de cuvinte precum

- formele verbale analitice: *geändert worden sein – a fi fost modificat*
- verbele reflexive: *sich waschen – a se spăla*
- frazele prepoziţionale: *warten auf jmdn – a aştepta pe cineva*
- grupele nominale libere: *ein Baum – un copac*
- superlativele adverbiale: *am gründlichsten – cel mai temeinic*
- conjuncţiile corelative: *entweder-oder – ori-ori*

nu acelaşi lucru se întâmplă cu un număr foarte mare de alte îmbinări, fapt pentru care Fleischer a imaginat modelul centrului şi al periferiei, aşa cum este el reprezentat în grafica foarte sugestivă pe care o prezentăm în continuare (ap. Keil 1997: 14):

Nucleul frazeologic este reprezentat de un grup de fenomene frazeologice pe care autorul le numeşte "frazeolexeme". Aceste frazeolexeme sunt delimitate prin următoarea definiţie:

> Das Zentrum wird gebildet von Wortverbindungen mit wenigstens e i n e m Autosemantikon, die alle drei Hauptmerkmale aufweisen.
> Idiomatizität (vollständig oder teilweise);
> Stabilität [...];
> Lexikalisierung.

Dazu tritt als syntaktisches Strukturmerkmal: nicht festgeprägte Sätze.[44] (1982: 72)

Criteriul "idiomaticităţii" desemnează proprietatea de a nu se realiza relaţii semantice regulate între semnificaţia componentelor unei expresii idiomatice şi semnificaţia generală a acelei expresii. Fleischer determină gradul de idiomaticizare prin compararea semnificaţiilor componentelor (care constituie frazeologismul) interne expresiei cu semnificaţiile externe acesteia. Dacă nici una din componente nu intră în construcţia expresiei cu semnificaţia ei literală, atunci se poate vorbi de un frazeologism complet idiomatic/"vollidiomatisch":

bei jmdm einen Stein im Brett haben (a avea o piatră la cineva pe eşicher) "a se bucura de favoarea cuiva"
a da sfară în ţară.

Când în expresie intră cel puţin o componentă cu semnificaţie proprie cu tot, avem de a face cu un frazeologism parţial idiomatic/"teilidiomatisch":

einen Streit vom Zaun brechen (a rupe o ceartă din gard) "a începe o ceartă"
a arunca mănuşa cuiva "a provoca pe cineva".

Criteriul stabilităţii (numit în literatura de limbă engleză "frozeness") desemnează proprietatea, ca modificarea structurii semantice sau a efectivului (numărului) de componente lexicale să ducă la pierderea semnificaţiei frazeologice.

Criteriul lexicalizării frazeologismelor este în legătură cu o altă cararteristică, şi anume, proprietatea ca expresiile să nu poată fi reproduse după modelele structurale ale limbii asemenea îmbinărilor libere de cuvinte, ci exclusiv ca unităţi lexicale.

Fleischer plasează proverbele, cuvintele înaripate, maximele etc. în mare parte, dincolo de periferie, spaţiul acesteia fiind ocupat de

(a) formulele comunicative/"kommunikative Formeln":

da liegt der Hund begraben (aici e îngropat câinele) "aici se află/este/trebuie căutată problema",

cu alte cuvinte, de frazeoşabloane care includ schemele constructive/ "Konstruktionsschemata", adică modele sintactice ce se pot umple cu material lexical divers precum

Urlaub ist Urlaub (concediul este concediu)
sicher ist sicher (ce-i sigur, e sigur)

şi expresiile cu verb-suport/"Funktionsverbgefüge":

in Bewegung bringen – a pune în mişcare
in Beziehung stehen – a fi în relaţie,

(b) frazeologismele ocazionale

spanische Dörfer < böhmische Dörfer (sate spaniole <sate din Boemia),

(c) grupe onimice de cuvinte

Schwarzes Meer – Marea Neagră
Neuer Weg – Drum Nou,

(d) termeni

generative Grammatik – gramatică generativă
gleichschenkliges Dreieck – triunghi echilateral

(e) stereotipii de denominare/"Nominationsstereotype":

öffentliche Meinung – opinie publică
lesen und schreiben – scris şi citit

Centrul domeniului frazeologic îl formează frazeolexemele care – în funcţie de clasele de cuvinte cărora le aparţin componentele şi de posibilul rol ca parte de propoziţie – se împart în frazeolexeme

(a) adjectivale

frisch gebacken (proaspăt copt) "abia făcut"
dünn gesät (însămânţat rar) "fără consistenţă",

(b) adverbiale

auf gut Glück (la noroc)
um Haaresbreite (cu o lăţime de păr) "la limită",

(c) nominale

die bessere Hälfte (jumătatea mai bună)
der Stein des Anstoßes (piatra de pornire) "motivul"

(d) verbale

jmdm einen Bären aufbinden (a lega cuiva un urs) "a minți pe cineva (cu nerușinare)"
Lunte riechen (a mirosi fitil) "a mirosi pericolul".

În momentul în care din îmbinarea stabilă dispar una sau mai multe din caracteristicile enunțate (idiomaticitate, stabilitate, lexicalizare), expresia se deplasează dinspre centru spre periferie.

Din punctul de vedere al semanticii – care interesează în mod deosebit în această lucrare –, Fleischer distinge trei grade de idiomaticitate: frazeologisme complet, parțial și deloc idiomatice, primele două plasându-le în centrul și pe ultima la periferia modelului său.

2.3.2 Gruparea semantică (Burger 1973/1982/1998)

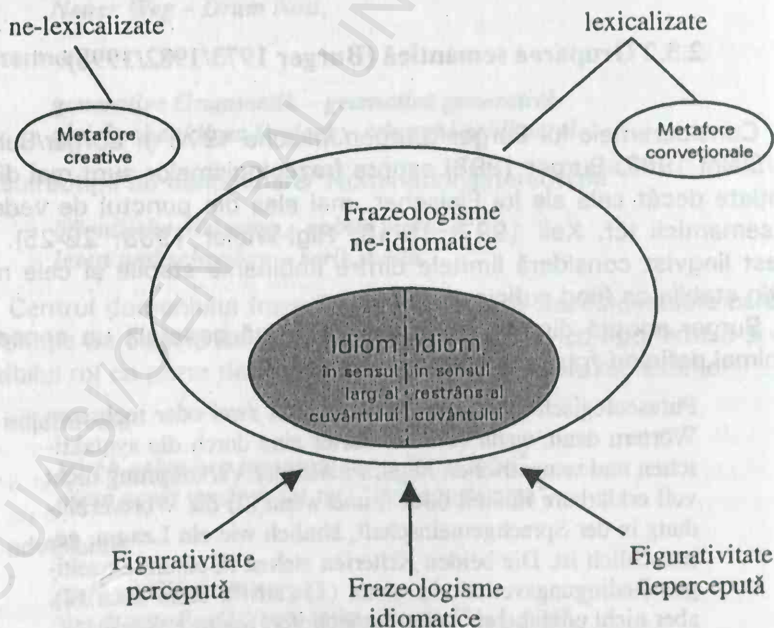
Considerentele lui Burger (Burger/Jaksche 1973 și Burger/Buhofer/Sialm 1982; Burger 1998) asupra frazeologismelor sunt mai diferențiate decât cele ale lui Fleischer, mai ales din punctul de vedere al semanticii (cf. Keil 1997: 15-18; Higi-Widler 1989: 22-25). Și acest lingvist consideră limitele dintre îmbinările stabile și cele mai puțin stabile ca fiind suficient de cursive.

Burger adoptă din cercetarea frazeologică generală un consens minimal definind frazeologismul astfel:

> Phraseologisch ist eine Verbindung von zwei oder mehreren Wörtern dann, wenn (1) die Wörter eine durch die syntaktischen und semantischen Regularitäten der Verknüpfung nicht voll erklärbare Einheit bilden, und wenn (2) die Wortverbindung in der Sprachgemeinschaft, ähnlich wie ein Lexem, gebräuchlich ist. Die beiden Kriterien stehen in einem einseitigen Bedingungsverhältnis: wenn (1) zutrifft, dann auch (2), aber nicht umgekehrt.[45] (Burger/Buhofer/ Sialm 1982: 1)

Punctul de plecare al consideraţiilor sale semantice este "cazul normal" al formării semnificaţiei printr-un proces semantic de compunere regulat care reprezintă o unificare a complexelor de caracteristici semantice. Acest tip de formare a semnificaţiei Burger o numeşte regular-compoziţională/ "regulär-kompositionell". În acest sens, selecţia unei semnificaţii "convenţionalizate figurate" a unui lexem este tot un proces semantic normal într-o anumită construcţie, deoarece sensul figurat ţine, în acest caz, de lexicon şi este selectat după reguli semantice obişnuite. Un exemplu îl oferă utilizarea verbului *kochen/a fierbe* cu semnificaţia "a fi furios". Burger delimitează clar această utilizare figurativă de metaforă (care este un lexem sau un lanţ lexematic ce rezultă din context). Având un caracter efemer, metafora (convenţională sau creativă) nu aparţine lexiconului.

Grafica de mai jos ilustrează interpretarea semantică dată domeniului frazeologic de către Burger (ap. Keil 1997: 17).

În interiorul fenomenului frazeologic se disting

- grupa îmbinărilor de cuvinte idiomatico-frazeologice/"idiomatisch-phraseologisch", ale căror semnificaţii generale nu sunt interpretabile în mod regulat
- grupa îmbinărilor de cuvinte "doar" frazeologice care se poziţionează la limita regularităţilor semantice. Drept urmare, idiomatica poate fi privită ca un domeniu parţial al frazeologiei.

Grupa frazeologismelor ne-idiomatice poate fi comparată cu grupa stereotipiilor lui Fleischer. La formarea semnificaţiei se ajunge într-o zonă de graniţă a regularităţilor semantice; de exemplu, în

kalter Krieg – război rece

se selectează o semnificaţie imprevizibilă a lexemului *kalt/rece* prin combinare cu lexemul *Krieg/război*, cu sensul său obişnuit.

Burger subîmparte grupa frazeologismelor idiomatice în "idiomuri în sens larg" şi "idiomuri în sens restrâns", criteriul de diferenţiere fiind capacitatea de realizare a semnificaţiei/"Nachvollziehbarkeit der Bedeutung". Dacă la idiomurile în sens larg precum

bei Wasser und Brot – cu pâine şi apă
mit Müh' und Not – cu chiu şi vai

sensul transpus în plan figurat al părţilor componente încă mai poate fi înţeles, semnificaţia generală a idiomurilor în sens restrâns

einen Narren an jmdn gefressen haben (a mânca un nebun la cineva) "a simpatiza foarte tare pe cineva" – ***a umbla cu braşoave*** "a exagera, a minţi"

nu mai poate fi dedusă, sub nici o formă, din părţile componente.

Pentru a caracteriza capacitatea de înţelegere a semnificaţiei frazeologice generale, Burger introduce noţiunea de "motivaţie". Când semnificaţia generală a unei îmbinări de cuvinte nu este comprehensibilă sau nu poate fi derivată din componentele frazeologismului, îmbinările sunt nemotivate, iar îmbinările complet nemotivate nu sunt idiomatice. Gradul de motivare este invers proporţional cu

gradul de idiomatizare: cu cât este mai puţin motivată o îmbinare de cuvinte, cu atât este mai idiomatică. Din acest punct de vedere, frazeologismele se împart în

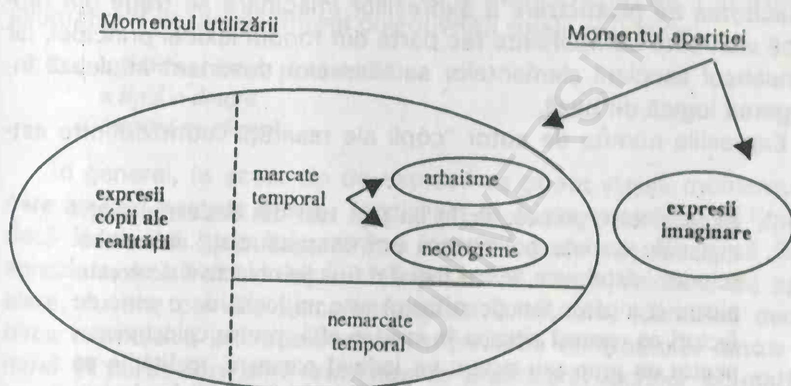
- frazeologisme direct motivate – ***Dank sagen*** (a spune mulţumire "a mulţumi"); ***a spune mersi*** –, a căror semnificaţie se înţelege din semnificaţia componentelor: ele sunt frazeologisme ne-idiomatice;
- frazeologisme parţial motivate – ***auf Herz und Nieren prüfen*** (a verifica inima şi rinichii); ***a verifica la sânge*** –, a căror semnificaţie poate fi dedusă din semnificaţia cel puţin a unei componente: ele sunt identice cu grupa frazeologismelor parţial idiomatice;
- frazeologisme motivate metaforic – ***das fünfte Rad am Wagen sein***; ***a fi a cincea roată la căruţă*** –, a căror semnificaţie frazeologică se poate deduce din semnificaţia literală a componentelor numai atunci când semnificaţia generală se înţelege în sens figurat;
- frazeologisme nemotivate – ***einen Narren an jmdn gefressen haben***; ***a umbla cu braşoave*** –, a căror semnificaţie generală nu poate fi dedusă din semnificaţiile sumative literale.

Această perspectivă sincronică asupra gradului de motivare – adică interpretarea semantică actuală a frazeologismului din părţile sale componente – este dublată de o perspectivă diacronică a motivării primare, adică a motivării la momentul formării expresiei. Impresia de idiomaticitate este provocată, pe de o parte, de lipsa motivării actuale şi, pe de altă parte, de motivarea figurată: ambele criterii se reunesc în specificul semantic şi susţin ideea că frazeologismele sunt din punctul de vedere semantic "ceva deosebit".

Motivarea actuală prezintă pericolul lipsei de obiectivitate, aspectul intuitiv, individual nefiind de neglijat. Astfel se explică şi numeroasele remotivări etimologice populare care răspund necesităţii individului de transparenţă, de eliminare a opacizării.

2.3.3 Raportul comunicare/expresivitate (Dumistrăcel 1980)

Clasificarea expresiilor idiomatice din punctul de vedere al raportului dintre funcţia de comunicare şi funcţia expresivă întreprinsă de Dumistrăcel are în vedere două momente: momentul utilizării şi cel al apariţiei, după cum arată schema de mai jos:

În ceea ce priveşte momentul utilizării, puterea evocatoare a expresiilor care circulau în secolele trecute – aşa cum sunt ele reflectate în literatura beletristică – era alta decât cea a aceloraşi expresii folosite în zilele noastre.

O discuţie mult mai amplă comportă momentul apariţiei expresiilor idiomatice. Locul expresiei în cadrul vocabularului poate fi determinat de împrejurările imediate în care s-a născut aceasta. Din acest punct de vedere, autorul distinge două categorii de expresii pe care le numeşte "imaginare" şi "cópii ale realităţii".

Expresiile imaginare (care sunt termeni ai unor comparaţii ireale) au luat naştere ca figuri de stil propriu-zise şi au o funcţie stilistică nemijlocită:

a se potrivi ca nuca în perete
a-şi lua inima în dinţi.

Ele își datorează expresivitatea "exagerării elementelor ce contrazic gândirea logică":

a se potrivi ca nuca în perete

și se situează adesea în sfera burlescului sau chiar a grotescului:

a căra apa cu ciurul
a umbla câini cu covrigi în coadă.

Capacitatea de plasticizare a expresiilor imaginare se trage din faptul că elemente componente fac parte din fondul lexical principal, iar "nonsensul asocierii elementelor sau faptelor descrise" anulează înțelegerea logică de bază.

Expresiile numite de autor "cópii ale realității" sunt definite astfel:

> Expresii care pornesc de la un fapt real din domeniul vieții materiale, sociale, politice sau care constată relații dintre obiecte sau viețuitoare, avînd inițial o funcție obiectivă de comunicare și a căror funcție stilistică este mijlocită de o serie de factori ce rezumă situația în care se află, pentru colectivitate, pentru un grup sau pentru un individ oarecare, realitățile pe care îmbinările de cuvinte sudate numite *expresii* le descriu (uitate, numai intuite sau cunoscute, prețuite sau depreciate etc.). (1980: 137)

În sistematizarea tipurilor de expresii idiomatice cópii ale realității autorul distinge două mari clase:

(a) Expresii nemarcate temporal care nu poartă o marcă specifică a epocii în care au luat naștere. Aici intră, mai întâi, expresii din viața colectivității care păstrează mărturii asupra mediului domestic, social, politic etc. dar care nu mai evocă mediul din care provin, astfel încât sensul figurat actual poate fi pus în seama unui "accident":

a spăla putina
când la deal - când la vale.

Tot nemarcate temporal sunt, apoi, și expresiile cu referire la profesiuni și meserii. Expresiile tehnice care denumeau inițial diferite me-

dii profesionale evocând mediul rural (agricultura, păstoritul, pescuitul, albinăritul) au circulat şi ca mijloace expresive (imagini) pentru întreaga colectivitate:

a-ţi lipsi o doagă
nu toate muştele fac miere.

În mod asemănător, se regăseşte şi vocabularul tehnic din mediul meseriilor (morărit, fierărie, dogărie, croitorie, negoţ etc.) în expresii idiomatice folosite de întregi colectivităţi rurale şi urbane:

a fi între ciocan şi nicovală
a lipsi o doagă
a trage pe sfoară.

În general, la acest tip de expresii se poate stabili momentul în care au luat naştere şi s-au "socializat ca fapte expresive de limbă": dacă la nivelul grupului restrâns faptele constatate ajung să fie şi apreciate, la nivelul colectivităţii nu există decât valoarea de apreciere, cu alte cuvinte valoarea expresivă. Autorul identifică deosebirea cantitativă inovaţie-socializare pe baza contrastului dintre general şi particular: prin restrângerea practicării vechilor ocupaţii şi apariţia de noi îndeletniciri, raportul inovaţie-socializare se diminuează până la estompare, deoarece expresiile idiomatice, create de mediile profesionale contemporane, nu mai pot "cuceri", ca altă dată, toţi vorbitorii unei limbi.

(b) Expresii marcate temporal care conţin arhaisme şi neologisme. Acestea, aflate aparent la poli opuşi, se aseamănă prin poziţia lor marginală faţă de vocabularul de bază, determinată de momentul intrării în limbă, respectiv epoca mai veche şi cea contemporană.

Există şi o deosebire dată de "sensul evoluţiei componentelor celor două categorii": în limba vorbită arhaismele sunt pe cale de dispariţie, vezi exemplul

a ajunge la aman,

pe când neologismele îşi fac cu destulă uşurinţă loc în fondul principal de cuvinte:

a lua în balon
a schimba macazul.

2.3.4 Definirea noţiunii de 'expresie idiomatică' din această lucrare

Plecăm de la premisa (axiomatică) că există expresii idiomatice şi că ele sunt, asemenea cuvintelor, elemente ale vorbirii şi implicit ale lexiconului. Având în vedere definiţiile şi delimitările discutate, precum şi clasificările pe care le vom enunţa la cap. 2.4, adoptăm pentru lucrarea de faţă următoarea definiţie trimembră:

1. Expresiile idiomatice sunt îmbinări stabile de cuvinte reproductibile ca întreg.
2. Expresiile idiomatice constau din cel puţin două cuvinte şi nu depăşesc lungimea unei propoziţii.
3. Semnificaţia generală a unei expresii idiomatice nu corespunde sumei semnificaţiilor individuale ale componentelor.

Dacă primele două criterii satisfac toate unităţile frazeologice, cea de a treia se referă exclusiv la idiomuri.

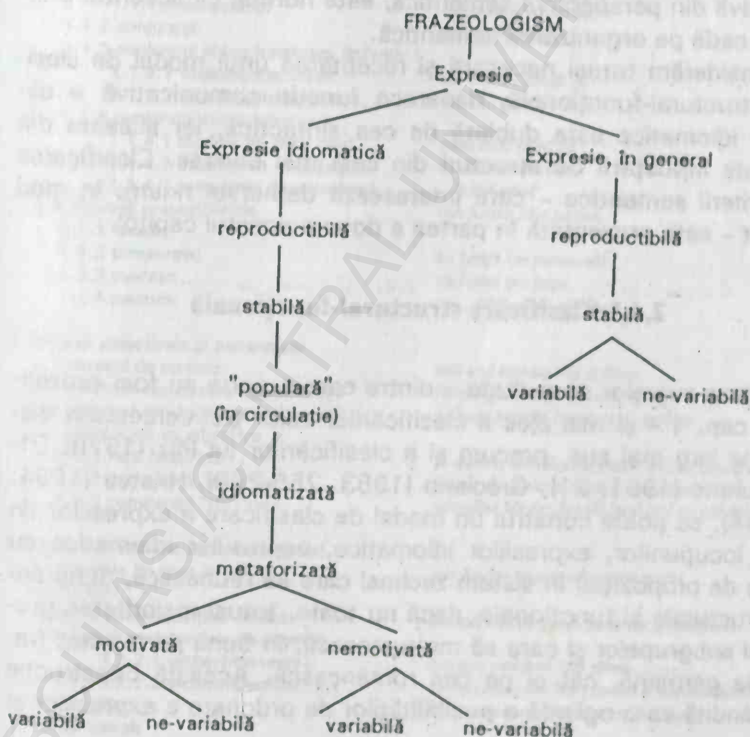
Criteriul al doilea mai suportă următoarele observaţii referitoare la delimitările expresie idiomatică/cuvânt compus şi expresie idiomatică/propoziţie:

- În limba germană compunerea este o unitate scrisă într-un cuvânt, în timp ce în limba română sunt două sau mai multe cuvinte; ne alăturăm lui Burger/Jaksche (1973) în acceptarea în rândul expresiilor idiomatice a cuvintelor compuse exocentric (unde determinatul se află în afara compunerii, de ex. ***Milchgesicht***, spre deosebire de compusul endocentric ***Milchkanne***). În acest sens, un argument suplimentar îl reprezintă noua ortografie germană care prevede scrierea despărţită a îmbinărilor din substantiv şi verb (***Kopf stehen***), din două verbe (***flöten gehen***), din adjective comparabile (***gut gehen***), a îmbinărilor cu *sein* (***blau sein***) etc.
- Limita de sus a expresiilor idiomatice nu este foarte strictă, de

aceea includem în această categorie frazeologismele cu valoare de propoziţie (satzwertige Phraseologismen) (=construcţii predicative stabile: ***a face din ţânţar armăsar – das geht auf keine Kuhhaut; cuiva i-a picat fisa – bei jmdm ist der Groschen gefallen***).

Din motive stilistice, în paralel cu termenul "expresie idiomatică" vom folosi şi termenii "frazeologism", "unitate frazeologică" şi, uneori, "idiom(atism)".

Încheiem acest capitol cu o schemă a frazeologismului imaginată de Schowe (1993: 28) pe care, chiar dacă nu ne-a inspirat direct în construirea definiţiei, o apreciem ca fiind o reuşită modalitate sintetică de prezentare.

2.4 Clasificări – privire de ansamblu

În calitate de unități purtătoare de semnificație, expresiile preiau în procesul vorbirii o funcție comunicativă, iar în calitate de unități sintactice din cadrul contextului lingvistic și extralingvistic se supun regulilor (morfo)sintactice exercitând, concomitent, și o funcție stilistico-retorică.

Scopul contrastivității îl reprezintă constatarea și caracterizarea faptelor de limbă. Clasificarea tipologică și dezvoltarea anumitor regularități precum și prezentarea caracteristicilor structurale generale face obictul tipologiei. Studiul nostru fiind o analiză frazeologică contrastivă din perspectivă semantică, este normal ca accentul principal să cadă pe organizarea semantică.

Considerăm totuși necesară și receptarea unui model de clasificare structural-funcțională, deoarece funcția comunicativă a expresiilor idiomatice este dublată de cea sintactică, iar aceasta din urmă este influețată de structuri din cele mai diverse. Clasificarea după criterii semantice – care interesează demersul nostru în mod deosebit – este prezentată în partea a doua a acestui capitol.

2.4.1 Clasificare structural-funcțională

În baza surselor consultate – dintre care o parte au fost prezentate în cap. 1 – și mai ales a clasificărilor celor trei cercetători discutați pe larg mai sus, precum și a clasificărilor lui Pilz (1978: 51-55), Duhme (1991: 21), Gréciano (1983: 258-260), Hristea (1984: 140-144), se poate construi un model de clasificare a expresiilor (în sensul locuțiunilor, expresiilor idiomatice, expresiilor idiomatice cu valoare de propoziție) în sistem zecimal care să reunească, după criterii structurale și funcționale, dacă nu toate, totuși majoritatea grupelor și subgrupelor și care să mulțumească, în bună parte, atât frazeologia germană, cât și pe cea românească. Această construcție este gândită ca o oglindă a posibilităților de ordonare a expresiilor și

nu ne reprezintă, în totalitate, ca opinie de tratare a delimitărilor structurale şi funcţionale. Am intervenit în această clasificare cu unele adaptări, în funcţie de opiniile proprii şi cu exemple româneşti care nu reprezintă, obligatoriu, corespondente semantice, cf. punctul 4.1.1.2, unde expresiei germane ***ein Mann Gottes*** îi este alăturată (doar în ideea acoperirii <u>aceleiaşi funcţii</u> structurale) sintagma ***iarba dracului*** (!).

1 Expresii care nu funcţionează ca părţi de prop.
- 1.1 expresii "conjuncţionale" şi "subjuncţion."
  - 1.1.1 conjuncţii coordonatoare
    - 1.1.1.1 copulative: *sowohl... als auch /atât...cât şi*
    - 1.1.1.2 disjunctive: *entweder...oder /ori...ori*
    - 1.1.1.3 adversative: *nicht...sondern /nu...ci*
    - 1.1.1.4 concesive: *wenn auch /chiar dacă*
  - 1.1.2 conjuncţii: *um so /cu atât*
  - 1.1.3 conjuncţii subordonatoare (infinitiv.)
    - 1.1.3.1 finale/consecutive: *um (...) zu /încât să*
    - 1.1.3.2 modale propriu-zise: *ohne (...) zu /fără ca*
  - 1.1.4 conjuncţii subordonatoare
    - 1.1.4.1 modale (în sens larg): *ohne dass /fără ca*
    - 1.1.4.2 cauzale (în sens larg): *so dass /astfel că*
    - 1.1.4.3 temporale (în sens larg): *– /până când*
- 1.2 Expresii prepoziţionale *von Seiten /din partea*
  - 1.2.1 locale:
  - 1.2.2 temporale: *im Laufe /pe parcursul*
  - 1.2.3 modale: *an Hand /pe baza*
  - 1.2.4 cauzale: *um...Willen /pe motiv că*

2 Expresii adjectivale şi participiale
- 2.1 perechi de cuvinte: *null und nichtig /zis şi făcut*
- 2.2 participii (cu adverb adjectival): *kurz angebunden /ţinut strâns*
- 2.3 participii (cu frază prepoziţională): *zu Tode betrübt /supărat de moarte*
- 2.4 comparaţii de adjective
  - 2.4.1 fără "wie"/"ca": *so dumm, dass ihn die Schw. beißen /prost de rage*
  - 2.4.2 comparaţii "wie"/"ca": *dumm wie Bohnenstroh /prost ca noaptea*
  - 2.4.3 comparaţii "als"/"ca": *schneller als der Schall /mai iute ca gândul*

3 Expresii adverbiale (circumstanţiale)
- 3.1 cauzale (în sens larg): *von Rechts wegen /din acest motiv*
- 3.2 locale
  - 3.2.1 circumstanţiale de loc: *überall und nirgend /peste tot (şi nicăieri)*
  - 3.2.2 circumstanţiale de direcţie
    - 3.2.2.1 woher?/de unde?: *aus nah und fern /din afară*
    - 3.2.2.2 wohin?/încotro?: *bis ans Ende der Welt /până la capătul lumii*
- 3.3 modale: *langsam aber sicher /încet, dar sigur*
- 3.4 temporale

3.4.1 circumstanţiale de timp (punctual):	*ein andermal /altă dată*
3.4.2 circumstanţiale de timp (durată):	*tagein tagaus /zi de zi*
3.4.3 circumstanţiale de frecvenţă:	*von Zeit zu Zeit /din când în când*
3.4.4 circumstanţiale de timp (parcurs)	
3.4.4.1 seit wann?/de când?:	*seit eh und jeh /din totdeauna*
3.4.4.2 bis wann?/până când?:	*bis in alle Ewigkeit /până în vecii vecilor*
4 Expresii nominale	
4.1 cu element atributiv	
4.1.1 cu atribut nominal	
4.1.1.1 apozitiv/nominativ:	*Ana Popescu*
4.1.1.2 genitival:	*(der/ein) Mann Gottes /iarba dracului*
4.1.1.3 prepoziţional:	*Mann von Welt /om de lume*
4.1.2 cu atribut adjectival:	*(die) Schwarze Kunst /magia neagră*
4.1.3 cu atribut adverbial:	*Fass ohne Boden /butoi fără fund*
4.2 grupuri onimice:	*das Land, wo die Zitronen blühn /locul unde nu s-a întâmplat nimic*
4.3 perechi de cuvinte:	*das A und O /alfa şi omega*
5 Expresii verbale	
5.1 exclusiv/preponderent cu elemente verb.:	
5.1.1 cu element verbal modificat:	*baden gehen /a se lăsa prostit*
5.1.2 perechi de cuvinte:	*sein und bleiben /a fi şi a rămâne*
5.2 cu element adjectival:	*rot sehen /a vedea roşu (în faţa ochilor)*
5.3 cu element adverbial	
5.3.1 adjectiv:	*sich etwas christil. teilen /a-şi împărţi ceva frăţeşte*
5.3.2 frază prepoziţională:	*gegen den Strom schwimm. /a înota contra curent.*
5.3.3 comparaţii:	*sich winden wie ein Aal /a se furişa ca o şopârlă*
5.3.4 altele:	*seiner Wege gehen /a-şi vedea de drum*
5.4 cu frază nominală (FN)	
5.4.1 FN complement în acuzativ:	*die Leviten lesen /a promite marea cu sarea*
5.4.1.1 perechi de cuvinte:	*Mittel und Wege finden /a veni cu căţel şi purcel*
5.4.1.2 extinderi cu atribut:	*das Licht der Welt erblicken /a vedea lumina lumii*
5.4.2 FN complement în genitiv:	*jmdn keines Blickes würdigen//*
5.4.3 FN complement în dativ:	*sich dem Suff ergeben /a nu-şi crede ochilor*
5.5 cu FN+frază prepoziţională (FP)	
5.5.1 FP obiect prepoziţional:	*in Bewegung setzen /a pune în mişcare*
5.5.2 FP adverbial:	*Eulen nach Athen tragen /a căra apă la fântână*
5.6 cu FN adverbială (nu şi FP):	*seine Augen überall haben /a avea ochii peste tot*
5.7 cu FP ca obiect prepoziţional:	*in Kraft treten /a intra în vigoare*
5.8 comparaţii	
5.8.1 cu referire la subiect	*kommen wie gerufen /a arăta ca dracu*
5.8.2 cu referire la obiect:	*jmdn fürchten wie die Pest /a trata ca pe un rahat*
5.9 cu propoziţie relativă inclusă:	*wissen, wie der Wind weht /a şti de unde bate vântul*
5.10 clasă specială: expresii cu "sein"/"a fi"	
5.10.1 cu complement adjectival:	*kurz angebunden sein /a ţine din scurt*
5.10.2 cu complement adverbial:	*auf Draht sein /a fi pe fază*
5.10.3 cu complement genitival:	*des Todes sein /a fi al dracului*
5.10.4 cu complement nominal:	*der Dumme sein /a fi primul între egali*
5.10.5 cu complement verbal (cu "zu"):	*nicht kleinzukriegen sein /–*

6 Expresii cu valoare de propoziţie
- 6.1 expresii cu valoare de propoziţie incopl.
  - 6.1.1 formule introductive: *es war einmal... /a fost odată..*
  - 6.1.2 scheme propoziţionale fixe: *hin ist hin, (und weg ist weg) /ce-i dus e dus*
  - 6.1.3 cu complement liber: *mir st.die Haare zu Berge /nu-mi stă capul la ceva*
  - 6.1.4 cu atribut genitival liber: *jmds Stern geht unter /–*
- 6.2 formule idiomatice
  - 6.2.1 formule de politeţe (formule de cont.)
    - 6.2.1.1 formule de salut
      - 6.2.1.1.1 formule de întâlnire: *Guten Tag /Bună ziua*
      - 6.2.1.1.2 formule de adresare: *Meine Damen und Herren /Doamnelor şi domnilor*
      - 6.2.1.1.3 formule de încheiere: *Mit besten Grüßen /Cu stimă*
      - 6.2.1.1.4 formule de despărţire: *Auf Wiedersehen! /La revedere!*
      - 6.2.1.1.5 form. adr. la oc. fest.:
        - 6.2.1.1.5.1 generale: *Frohes Fest! /La mulţi ani!*
        - 6.2.1.1.5.2 personale: *Alles Gute...! /Toate cele bune...!*
      - 6.2.1.1.6 form. de salut şi urări
        - 6.2.1.1.6.1 generale: *Hals- und Beinbruch! /Îţi ţin pumnii!*
        - 6.2.1.1.6.2 profesiuni: *Glück auf! /Noroc bun!*
        - 6.2.1.1.6.3 sporturi: *Petri heil! /Fir întins!*
    - 6.2.1.2 formule de conversaţie: *Hätten Sie die Güte... /Sunteţi amabil să...*
    - 6.2.1.3 formule la masă
      - 6.2.1.3.1 la mâncare: *Guten Appetit! /Poftă bună!*
      - 6.2.1.3.2 la băut: *Zum Wohle! /În sănătatea ta!*
    - 6.2.1.4 altele: *Gute Besserung! /Însănătoşire grabnică!* *Herzliches Beileid /Sincere condoleanţe*
  - 6.2.2 formule replici: *Tu, was du nicht lassen kannst /Zii ca mine, fă ca tine*
  - 6.2.3 formule de împăciuire/atenţionare: *(nur) ruhig Blut! /Ţine-ţi firea!*
  - 6.2.4 formule de mirare: *Sachen gibt's, (die gibt's gar nicht)! /Ce chestie!*
  - 6.2.5 formule de ceartă şi înjurături: *Verflixt und zugenäht! /Fir-ar să fie!*
  - 6.2.6 formule de comentariu
    - 6.2.6.1 la masă
      - 6.2.6.1.1 când tai untul: *x muss 7 Jahre auf die Heirat warten /–*
      - 6.2.6.1.2 când cade tacâmul: *das Essen wir dir nicht gegönnt /cere mortul*
      - 6.2.6.1.3 spuma la cafea: *x erhält Geld /x ia bani*
      - 6.2.6.1.4 statul la colţul mesei: *Über's Eck geht schnell weg /nu te măriţi*
      - 6.2.6.1.5 îmbierea la mâncare: *Ziert euch nicht! /Nu vă jenaţi!*
      - 6.2.6.1.6 mâncatul neformal: *Tu, als ob du zu Hause wärest! /Simte-te ca acasă!*
      - (...)
    - 6.2.6.2 interpret. întâmplărilor zilnice
      - 6.2.6.2.1 când se spală pisica: *Besuch kommt /primeşti musafiri*
      - 6.2.6.2.2 când se bate ochiul: *eine Nachricht bekommen /primeşti o veste*
      - 6.2.6.2.3 când mănâncă nasul: *es gibt eins auf die Nase /iei bătaie*
      - 6.2.6.2.4 când te împiedici: *man hat den Stein zu grüßen vergessen /pupi pragul*
      - 6.2.6.2.5 când se sughite: *wer denkt an mich? /mă pomeneşte cineva*
      - 6.2.6.2.6 când se sparge sticla: *Scherben bringen Glück /cioburile aduc noroc*
      - 6.2.6.2.7 când se varsă sarea: *sieben Jahre Streit /te cerţi*
      - (...)
    - 6.2.6.3 proverbe: *Hunger ist der beste Koch /foamea dă de-a dreptul*

6.2.6.4 expresii verbale:	*aus einer Mücke einen Elefanten machen la face din țânțar armăsar*
6.3 cazuri limită	
6.3.1 wellerisme:	*"Dreck macht Speck", sagte der Bauer und aß den Käse mit der Rinde /"Nu lăsa pe mâine ce poți face azi", zise și se duse la culcare*
6.3.2 formule mnemice:	*wer nämlich schreibt mit h ist dämlich /*
6.3.3 "Zungenbrecher":	*Fischers Fritz fischt frische Fische /capra crapă piatra-n două*

Referitor la clasa 1:

Chiar dacă în cazul conjuncțiilor coordonatoare și subordonatoare (=subjuncții), prepozițiilor și adverbelor formate din mai multe elemente, nu se poate vorbi de expresii idiomatice: ele se integrează categoriei "expresie" tocmai pentru că sunt formate din mai multe elemente, din care unele nu există libere, ca de ex. *desto, entweder, sondern, sowohl, ca, je, că* etc.

Referitor la clasa 2:

La această clasă nu este vorba de funcții atributive sau adverbiale. Nu se cunosc expresii atributive independente (de sine stătătoare) deoarece nu există nici expresii adjectivale. Cu toate acestea, în conformitate cu regulile sintactice, expresiile nominale și adverbiale pot fi folosite și atributiv, de ex. ca apoziții (eliptice).

Cele mai multe expresii din această clasă (cu excepția comparațiilor adjectivale, dar numărul lor nu este prea mare) sunt expresii cu "a fi"/"sein" și aparțin, astfel, și clasei 5.10.

Pentru că nu există diferențe funcționale, adjectivele sunt tratate împreună cu participiile. Cele mai multe exemple se pot folosi ca propoziții participiale (prescurtate).

Referitor la clasa 3:

Aici se disting:

A) expresii (locuțiuni) circumstanțiale de loc în funcție de direcție (a) *woher?/de unde?*, (b) wohin?/*unde* (*încotro*)? și de loc *wo?/unde?*;

B) expresii (locuțiuni) circumstanțiale de timp în funcție de mo-

ment (*wann?/când?*), durată (a) *seit wann?/de când?*, (b) *wie lange? /cât timp?*, (c) *bis wann?/până când?* şi în funcţie de frecvenţă (*wie oft?/cât de des?*);

C) expresii (locuţiuni) circumstanţiale de mod în funcţie de intensitate şi cantitate, de restricţii şi contrast, de evidenţiere, de apreciere şi evaluare;

D) expresii (locuţiuni) circumstanţiale de cauză. La această clasă sunt destul de frecvente perechile de cuvinte. Aici s-ar mai putea cerceta în ce măsură expresiile adverbiale se mai pot combina, în afară de verb, şi exclusiv cu substantive, adjective şi adverbe.

Referitor la clasa 4:

Expresiile nominale se caracterizează prin aceea că ele conţin cel puţin un substantiv care domină întreaga expresie. Există posibilitatea (ca în cazul substantivului simplu) ca expresia să preia poziţia de subiect sau obiect ca parte a frazei verbale.

În afara numelor proprii, frazeonimelor (expresii cu componentă "verb" care au la bază o propoziţie, fără a fi expresii cu valoare de propoziţie şi nici verbale) şi perechilor frazeologice de cuvinte, în celelalte expresii nominale elementele componente au funcţie atributivă, indiferent dacă este vorba de fraze nominale, de adjective sau de fraze adverbiale. În cazul expresiilor cu atribut adverbial se pune întrebarea dacă nu ar fi mai judicioasă denumirea de atribute nominale prepoziţionale.

Referitor la clasa 5:

În expresiile verbale, funcţia de nucleu al predicatului este preluat (evident) de verbul din respectiva construcţie idiomatică. Pe lângă subiect (care, fiind de la sine înţeles, nici nu mai trebuie evidenţiat în expresie) cele mai multe expresii verbale cer ocuparea poziţiilor de obiect (evidenţiate prin "cuiva"/"jmdm", "pe cineva"/ "jmdn", "ceva/ "etwas" etc.), ceea ce aduce în discuţie valenţa frazeologismului verbal.

Datorită rolului deosebit jucat de verb la nivel de propoziţie şi a

numărului uriaş de expresii verbale, acestea au fost grupate corespunzător regulilor sintactice predominante. Din punct de vedere structural, aceste expresii s-ar putea împărţi în trei mari categorii: una cu expresii percepute ca un singur verb (chiar dacă ele se scriu din două cuvinte), alta cu expresii mai ample, percepute de vorbitori ca expresii propriu-zise; între ele s-ar afla frazele verbale cu verb modal, expresiile cu verb-suport (Funktionsverbgefüge).

Referitor la clasa 6:

Această clasă se referă, mai întâi, la expresiile idiomatice cu valoare de propoziţie care conţin un subiect şi un predicat, dar cărora, pentru a fi complete, le lipsesc încă diferite elemente (de ex. obiecte în dativ sau prepoziţionale).

Pe de altă parte, această clasa cuprinde formulele idiomatice, adică propoziţiile frazeologice complete care nu sunt însă nici proverbe nici topos, ci propoziţii convenţionalizate folosite în situaţii de viaţă repetabile. Nefiind formule, aici nu se vor integra exprimări considerate a fi o curiozitate a frazeologiei: propoziţiile (eliptice sau nu) formate dintr-un singur cuvânt (***Pa!/Tschüss!***, ***Bună!/Tach!***). Lista cu formule idiomatice rămâne deschisă, ea putând fi completată şi cu alte situaţii.

Formulele idiomatice fac trecerea spre proverbe, incluse şi ele în această clasificare, deoarece folosesc în ziua de astăzi, mai degrabă, la comentarea unor puncte de vedere şi doar în mai mică măsură la manifestarea unor atitudini didacticiste.

În categoria cazurilor limită intră wellerismele (compuse, în general, din trei părţi: cuvântul însuşi, denumirea persoanei care a formulat fraza şi a situaţiei în care s-a spus), textele mnemice şi aşa-numitele "Zungenbrecher".

2.4.2 Clasificare după criterii semantice

Frazeologii, inclusiv cei care s-au ocupat de contrastivitate interlingvistică, s-au văzut puşi în situaţia de a-şi construi – în funcţie de

criteriile care serveau cel mai bine demersurilor lor – o grilă de ordonare în care să se regăsească acele criterii care definesc perspectiva semantică. Consultând contribuţiile lingviştilor Pilz (1978: 505-551), Fleischer (1982: 34-111), Burger et al. (1982: 23-30), Gréciano (1983: 258-301), Dumistrăcel (1980: 139-236), Hristea (1984: 140-146), am adoptat, la rândul nostru, următoarea clasificare:

1. Idiomaticitate/figurativitate
    1.1. Idiomaticitate totală
    1.2. Idiomaticitate parţială
    1.3. Ne-idiomaticitate
2. Stabilitate semantică
    2.1. Stabilitate prin metaforizare
    2.2. Componente unice
    2.3. Anomalii sintactice
3 Lexicalizare
4. Reproductibilitate

Referitor la 1:

Cercetătorii sunt de acord că domeniul central al frazeologiei este format de expresiile idiomatice, cele neidiomatice ocupând un loc mai puţin important. O expresie este idiomatică atunci când semnificaţia ei nu rezultă din suma semnificaţiilor părţilor componente, ci numai atunci când acele componente, produc, în totalitatea lor, o semnificaţie figurată proprie. Altfel spus, semnificaţiile interne ale expresiei nu se suprapun cu semnificaţiile externe.

Elementele componente ale expresiilor total idiomatice nu mai sunt înţelese în sensul lor propriu, din combinarea lor luând naştere o semnificaţie nouă, figurată. Gradul de idiomaticitate poate fi uneori atât de mare, încât între sememele expresiei să nu mai existe nici o relaţie semantică:

a cădea/sări din cadru – aus dem Rahmen fallen "a face notă discordantă".

Doar contextul este cel care diferenţiază idiomatismul de îmbinarea

liberă de cuvinte. În alte cazuri, expresia idiomatică există în paralel cu îmbinarea liberă de cuvinte:

a avea undă verde – grünes Licht haben "a avea permisiunea".

Aici caracterul idiomatic al expresiei se naşte, în primul rând, prin semnificaţia semiotic-simbolică a culorii "verde", unde *unda verde* produce asociaţia mentală cu semaforul. Între semnificaţia internă şi cea externă a expresiei se pot observa unele legături, deoarece, pe de o parte, între componentele *verde/grün* şi *undă/Licht* există o relaţie reciprocă şi, pe de altă parte, se mijloceşte o imagine cu o semnificaţie asemănătoare în viaţa de zi cu zi.

Expresiile idiomatice cu cel puţin o componentă cu sens literal formează categoria expresiilor parţial idiomatice. Faptul că ele se numără printre expresiile idiomatice se explică astfel: chiar dacă un semem din expresie este înţeles în sensul lui literal, prin combinarea componentelor se creează o nouă semnificaţie, figurată:

a arunca pe piaţă – auf den Markt werfen "a oferi".

Determinarea idiomaticităţii poate fi, uneori, problematică, mai ales în cazul sememelor cu o semnificaţie foarte largă, cuprinzătoare, ca în exemplul

cont <u>curent</u> – <u>laufendes</u> Konto.

Se ştie că lexemul *curent* nu se referă numai la "obişnuit, uzual", ci, în arie extinsă, desemnează şi acţiuni "permenente/în curs/prezente", sens cu care este folosit în expresia de mai sus. Extinderea sferei semnificaţiei produce deci, implicit, şi o extindere a lexicalizării. În asemenea situaţii, extinderea ariei semnificaţiei este egală cu o micşorare a idiomaticităţii. În mod asemănător, lexemul *laufen* nu se referă numai la deplasarea în spaţiu, ci desemnează şi acţiuni temporale, în acest sens fiind de înţeles şi exemplul dat.

Referitor la 2:

Stabilitatea lexico-semantică este strâns legată de idiomaticitate: prin semnificaţia figurată a expresiei, odată cu idiomaticitatea, ia

naştere şi o stabilitate pe plan lexico-semantic. Această stabilitate este urmarea, mai ales, a realizării unei unităţi semantice în forma semnificaţiei figurate, lexicalizate.

Prin substituirea de constituenţi frazeologici, sensul figurat al idiomurilor se diminuează până la anularea idiomaticităţii expresiei.

O formă specială de idiomaticitate o prezintă idiomurile cu componente unice. Componentele unice sunt elemente constituente ale unei expresii care nu există decât în cadrul acestora:

tanda pe manda
hocus-pocus
a veni de hac
a nu avea habar
den Laufpass geben
mit Fug und Recht.

Problema care se pune aici este cea a idiomaticităţii acestor expresii, din moment ce nu se poate face o comparaţie între semnificaţia din interiorul expresiei şi cea externă, câtă vreme componentele nu există în afara expresiilor. Caracteristica componentelor unice constă în determinarea uneia de către cealaltă. În

hocus-pocus
frank und frei

prima componentă o determină pe cea de a doua; determinarea în sens invers nu este însă valabilă. În

tanda pe manda
landauf-landab

determinarea este însă reciprocă.

O dovadă a stabilităţii frazeologice o reprezintă anomaliile sintactice manifestate prin abateri gramaticale, printre altele, de tipul:

a trimite/da la dracul – vor Ort – zu Papier bringen – in Gang kommen – in Konflikt geraten – auf Kurs bleiben, (anomalii la utilizarea articolului).
guter Hoffnung sein (genitiv adverbial ca obiect).

Şi construcţiile frazeologice ne-idiomatice se caracterizează prin stabilitate. Adeseori ordinea componentelor este fixă, ceea ce le diferenţiază de îmbinările libere de cuvinte. Un rol important îl joacă, în acest caz, şi lexicalizarea: stereotipiile denominative sunt unităţi de desemnare care induc o semnificaţie stabilă. Asemenea stereotipii denominative se constituie din perechi de cuvinte, din clişee ale vieţii cotidiene, din formule stilistice, din grupe onimice de cuvinte cu caracter frazeologic, din nume proprii.

Referitor la 3+4:

Idiomaticitatea şi stabilitatea conduc la lexicalizarea expresiilor, la memorarea lor. Aceasta înseamnă că unităţile frazeologice nu se produc în uzul actual al limbii, ci că ele sunt reproduse, pentru că stau la dispoziţia vorbitorului, în formă stabilă, ca unităţi de sens. Altfel spus, expresiile se comportă precum cuvintele singulare, ceea ce este un aspect esenţial în susţinerea lexicalizării frazeologismelor şi explică şi denumirea, destul de răspândită, de grup stabil de cuvinte.

Note:

[44] Centrul se formează din îmbinări de cuvinte cu cel puţin u n autosemantikon care prezintă toate cele trei caracteristici de bază. Idiomaticitate (totală sau parţială); stabilitate; lexicalizare. La acestea se adaugă ca element structural sintactic: propoziţii îmbinări nestabile.

[45] O îmbinare de două sau mai multe cuvinte este stabilă atunci când (1) cuvintele formează o unitate ce nu poate fi explicată întru totul prin regularităţile sintactice şi semantice ale îmbinării şi când (2) îmbinarea de cuvinte este folosită de către comunitatea lingvistică asemenea unui lexem. Cele două criterii se află într-o relaţie univocă: când se verifică (1), atunci este adevărat şi (2), dar nu şi invers.

Nimica nu-i fără osteneală
Ohne Fleiß, kein Preis

3 Competența lingvistică și competența expresivă pe terenul expresiilor idiomatice

Lingvistica de astăzi – care urmează lingvisticii "istorice" și celei "structurale" – este o lingvistică a "competenței". În acest capitol se analizează teoria coșeriană a competenței lingvistice care – prin trimiterea, în primul rând, la activitatea spiritual-creativă a vorbitorului – servește cel mai bine conceptul de competență frazeologică.

Capacitatea de a dispune de competențe este unul din cele mai importante elemente care diferențiază pe om de necuvântătoare. Cum orice societate umană există prin limbă și cultură, baza competenței omenești este însăși competența lingvistică.

Limba dispune pe de o parte de autonomie (dat fiind faptul că există o știință a limbii sau a literaturii), iar, pe de altă parte, se află într-un strâns contact cu lumea înconjurătoare (cum se constată, de exemplu, din folosirea dialectelor delimitate geografic sau din existența variantelor lingvistice specifice diferitelor grupe sociale). Influența de loc neglijabilă a factorilor situativi și socioculturali conduce la distincția între competența lingvistică și cea extralingvistică. În funcție de interesele proprii și de diverșii factori de spațiu, socioculturali și circumstanțiali ai unui individ, acesta dispune de diferite competențe, de ex. competența în ceea ce privește utilizarea unui

anumit dialect, în ceea ce priveşte utilizarea limbii colocviale, competenţa pentru limbajul corpului etc. Aceste competenţe sunt dificil de izolat, de ex. competenţa pentru limba standard şi competenţa pentru limba colocvială. Mult mai uşor se poate delimita, desigur, competenţa pentru limba maternă de cea pentru o limbă străină. În lucrarea de faţă interesează însă mai puţin volumul unei competenţe individuale (înţeleasă ca sumă de competenţe parţiale), cât mai mult procesele de formare şi dezvoltare a competenţei cu trimitere ulterioară spre terenul expresiilor idiomatice.

Competenţa nu este un inventar lingvistic, chiar dacă fiecare individ dispune de o arie de competenţe care, din punctul de vedere al funcţionalităţii, sunt o manifestare a strategiei lingvistice (a dirijării, a planificării şi proiectării). Câtă vreme competenţele stau în strânsă legătură cu lumea fizică şi psihică şi, nu în ultimul rând, cu mediul lingvistic în care se dezvoltă un individ, atâta timp vor exista şi diferenţe între aceste competenţe. În plus, există diferenţe cantitative şi calitative şi între sistemele care stau în corelaţie cu competenţele: avem variaţii sociale, regionale, limbi colocviale şi de specialitate, argouri etc. În sprijinul acestei idei, Polenz (1973) observa:

> Das S p r a c h s y s t e m ist [...] nicht als bloße Summe oder Teilmenge der *Sprachkompetenzen* einer bestimmten Gruppe von Sprachteilhabern, sondern als ein Diasystem von Unterschieden und Widersprüchen dieser Menge von *Sprachkompetenzen* zu verstehen. Es gibt solche *Sprachsysteme* auf verschiedenen sozialen Stufen: als Dialekt einer Landschaft, als Fachjargon, als Gruppenjargon, wobei eine große Gruppensprache ('Nationalsprache') wie das Deutsche wieder ein Diasystem über solchen Diasystemen darstellt.[46] (1973: 122)

Dobândirea şi dezvoltarea competenţei nu înseamnă doar învăţarea formelor lingvistice exterioare precum pronunţia, gramatica şi lexicul, ci şi dobândirea de "noi" atitudini extralingvistice, ceea ce situează competenţa comunicativă în aria existenţei dinamice, în strânsă corelaţie cu lumea şi cultura înconjurătoare ca şi cu principiile generale ale gândirii umane.

În lucrarea de faţă ne referim la noţiunea de "competenţă ling-

vistică", cu toate cele trei componente ale ei, competența elocuțională, idiomatică și expresivă, din perspectiva expresiilor idiomatice germane și românești.

Prin competență lingvistică – în definiția lui Coseriu (1988: 1), căreia ne raliem – se înțelege

> știința pe care o folosesc vorbitorii în vorbire și în realizarea vorbirii.

În acest context, termenul de "știință" nu trimite la "faptul de a ști, faptul de a avea cunoștință" despre lucrurile despre care se vorbește, ci la vorbirea propriu-zisă precum și la realizarea acesteia. Spre o mai bună înțelegere a termenului, autorul trimite la lat. *sapere* cu descendentele romanice *saber, savoir, sapere,* cărora în limba română le corespunde verbul *a ști* (Coseriu 1994: 27).

3.1 Scurt istoric al noțiunii de 'competență lingvistică'

În discuția asupra competenței se trimite cel mai des la noțiunile consacrate prin denumirile *langue/parole*, ale lui F. de Saussure, respectiv *competence/performance* ale lui N. Chomsky.

Chiar dacă a fost formulată în acești termeni mai întâi de Saussure și apoi de Chomsky, perceperea acestei dihotomii este cu mult mai veche (Coseriu 1988: 4-22). Ea poate fi regăsită, pentru început, în chiar diferitele limbi: lat. *lingua/sermo*, germ. *Sprache/Rede*, engl. *language/speech* (unele limbi romanice diferențiază chiar și mai nuanțat: franc. *langage/langue/parole*, ital. *linguaggio/lingua/parlare*, span. *lenguaje/lengua/habla(r)*, rom. *limbaj/limbă/vorbire*). Apoi, trebuie amintit că diferențieri se făceau atât în Antichitate cât și în Evul Mediu, pe de o parte ca fundamentare a gramaticii și, pe de altă parte, pentru împărțirea disciplinelor lingvistice în cel mai larg sens al cuvântului (gramatică, retorică, dialectică). În sfârșit, au existat și formulări explicite anterioare lui Saussure, făcute de autori germani precum Hegel care (în *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundriss*, 1817: 248) vorbește despre "die Rede, und ihr System, die Sprache", W. von Humboldt care sublinia în

Ueber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts (1836: 416, 418) diferența:

> Man muss die Sprache nicht sowohl wie ein todtes Erzeugnis, sondern weit mehr wie eine Erzeugung ansehen. [...] Sie selbst ist kein Werk (Ergon) sondern eine Thätigkeit (Energeia)[47],

ori de lingvistul danez J. N. Madvig, cel care (în discursul la numirea sa ca rector din 1842, publicat la Leipzig în *Kleine philosophische Schriften*, 1975: 86) a susținut, în fond, aceeași idee:

> Die allerserste, leider nicht ganz selten übersehene Forderung bei jeder Untersuchung über S p r a c h e ist, dass sie streng vom I n h a l t d e r R e d e gesondert, rein gefaßt und so klarer und sicherer Abstraktion festgehalten werde.[48]

De o mai mare importanță pentru noi este distincția făcută de von Gabelentz (1891):

> Zunächst gilt die Sprache als Erscheinung, als jeweiliges Ausdrucksmittel für den jeweiligen Gedanken, d.h. als R e d e. Zweitens gilt die Sprache als eine einheitliche Gesamtheit solcher Ausdrucksmittel für jeden beliebigen Gedanken. In diesem Sinne reden wir von der Sprache eines Volkes, einer Berufsklasse, eines Schriftstellers usw. Sprache in diesem Sinne ist nicht sowohl die Gesamtheit aller Reden des Volkes, der Classe oder des Einzelnen, – als vielmehr die Gesamtheit derjenigen Fähigkeiten und Neigungen, welche die Form, derjenigen sachlichen Vorstellungen, welche den Stoff der Rede bestimmen. Endlich, drittens, nennt man Sprache, ebenso wie das Recht und die Religion, ein Gemeingut der Menschen. Gemeint ist damit das S p r a c h v e r m ö g e n, d.h. die allen Völkern innewohnende Gabe des Gedankenausdrucks durch Sprache.[49] (1891: 3)

Celor trei forme ale limbii: vorbirea (*Rede*), vorbirea individuală (*Einzelrede*) și capacitatea de a vorbi (*Sprachvermögen*), le corespund trei discipline lingvistice: cercetarea vorbirii unei anumite limbi, cercetarea genealogico-istorică și lingvistica generală. Competența

lingvistică este considerată de acest învăţat ca ţinând de o limbă anume: ea corespunde de exemplu germanei, francezei, românei etc., este sincronică şi aparţine unuia şi aceluiaşi sistem lingvistic.

Rezolvarea problemei competenţă/sistem în maniera lui Gabelentz – adică prin considerarea competenţei lingvistice ca o manipulare a unei (singure) limbi – duce la concluzia că sistemul lingvistic este egal cu o anume limbă în ansamblul ei. Dar limba este un fenomen istoric şi, ca urmare, nu este un singur sistem lingvistic, ci un complex de sisteme lingvistice (parţial) diferite (diferenţele manifestându-se la nivel fonetic, gramatic, lexical), pentru că o limbă istorică "este formată dintr-un complex de dialecte, de niveluri de limbă şi de stiluri" (Coseriu 1988: 25). Coseriu numeşte pentru limba istorică următoarele caracteristici: ea este "diatopică" (varietate in spaţiu), "diastratică" (varietate în straturile socioculturale ale vorbirii) şi este "diafazică" (varietate stilistică în funcţie de tipurile de situaţii ale vorbirii) (Coseriu 1988: 141). În momentul în care aceste caracteristici sunt unitare şi concomitente avem un sistem lingvistic unitar (acelaşi lingvist numeşte acest sistem "limbă funcţională", pentru că este limba care funcţionează nemijlocit în vorbire). În fiecare punct al vorbirii se poate realiza doar un singur asemenea sistem, ceea ce nu înseamnă că în actul vorbirii nu se pot realiza mai multe limbi funcţionale (în puncte diferite, desigur).

Se observă deci că identificările privitoare la competenţă şi relaţia acesteia cu sistemul enunţate de Gabelentz nu au putut explica suficient vorbirea şi că pentru aceasta a fost nevoie, în plus, şi de lingvistica a ceea ce înseamnă *parole* şi a ceea ce înseamnă "performanţă". Să reamintim, mai întâi că, pentru Saussure, *langue* este suma de cunoştinţe care ne permite să vorbim o anumită limbă, sistemul lingvistic însuşi, pe când *parole* reprezintă realizarea limbii în vorbire, vorbirea în general. Cea din urmă nu este deci vorbirea însăşi, ci doar vorbirea în măsura în care realizează sistemul lingvistic. Lucrând cu noţiunile de "competenţă" şi "performanţă", Chomsky distinge şi mai strict între ceea ce vorbitorul ştie (şi este deci competent) şi realizarea acestui "ştiut" în vorbire.

Aceste două concepte sunt diferite nu numai din punctul de ve-

dere al terminologiei, ci şi din cel al conţinutului. Anticipând, putem spune deja că la Saussure *langue* este mai degrabă un sistem static de forme şi conţinuturi precum şi de structuri şi paradigme care corespund acestor forme şi conţinuturi (cu alte cuvinte, ca vorbitori, cunoaştem anumite forme şi anumite sensuri), pe când "competenţa" lui Chomsky este ceva mai mult, este un sistem operativ şi dinamic de reguli; altfel spus, pentru a realiza în vorbire în mod corect forme şi structuri lingvistice (mai ales propoziţii) sunt necesare anumite operaţiuni.

La formularea de mai sus am ajuns analizând în prealabil conceptul lui Saussure despre *langue*:

> Trebuie să te plasezi mai întîi pe terenul limbii şi să iei limba drept normă a tuturor celorlalte manifestări ale limbajului. [...] Dar ce este limba? Pentru noi ea nu se confundă cu limbajul; ea nu este decât o parte determinată, esenţială – ce-i drept – din el. Este, totodată, un produs social al facultăţii limbajului şi un ansamblu de convenţii necesare, adoptate de corpul social pentru a îngădui exercitarea acestei facultăţi de către indivizi. Luat în întregul său, limbajul este multiform şi heteroclit; intersectîndu-se în acelaşi timp cu mai multe domenii: fizic, fiziologic şi psihic, el aparţine atît domeniului individual cît şi domeniului social; el nu se lasă clasificat în nici o categorie a faptelor umane, pentru că nu ştim cum să-i definim unitatea. (Saussure 2001: 36)

şi *parole*, înţeleasă ca *éxecution*, adică realizarea limbii. Lingvistul o numeşte chiar *coté executiv*:

> [...] latura executivă [...] nu ţine niciodată de masă; ea este întotdeauna individuală şi individul este întotdeauna stăpînul ei; o vom numi v o r b i r e (*parole*). [...] Separînd limba de vorbire, separăm în acelaşi timp: 1° ceea ce este social de ceea ce este individual; 2° ceea ce este esenţial de ceea ce este accesoriu şi mai mult sau mai puţin accidental. [...] Vorbirea este, dimpotrivă [faţă de limbă], un act individual de voinţă şi de inteligenţă, în care putem distinge: 1° combinaţiile prin care

> subiectul vorbitor utilizează codul limbii pentru a-și exprima gîndirea personală; 2° mecanismul psihofizic care îi îngăduie să exteriorizeze aceste combinații. (Saussure 2001: 39-40)

Sistematicul, tot ceea ce ține de regulă, se află exclusiv în *langue*. *Parole* este în ambele sale componente pur individuală, secundară și mai mult sau mai puțin întâmplătoare. Deci, pentru Saussure, în vorbire nu există nimic colectiv și/ori social, ea este pur individuală și depinde de voința și inteligența individului.

N. Chomsky nu iese nici el din cadrul competenței referitoare la o singură limbă. Această înclinație spre vorbitorul ideal și sistemul omogen servea scopurilor gramaticii generative transformaționale imaginate de acest lingvist pentru explicarea sistemul lingvistic într-un mod pe cât se poate mai neutru. Chomsky a preluat dihotomia *langue/parole* formulată de Saussure și a construit o alta, "competență"/"performanță". Prin delimitarea strictă între competență și performanță:

> Wir machen [...] eine grundlegende Unterscheidung zwischen *Sprachkompetenz* (*competence*; die Kenntnis der Sprecher/ Hörer von seiner Sprache) und *Sprachverwendung* (*performace*; der aktuelle Gebrauch der Sprache in konkreten Situationen).[50] (Chomsky 1983: 14)

Descrierea competenței nu este, așadar, posibilă decât într-un cadru ideal. Chomsky, plecând de la un vorbitor-receptor ideal "care trăiește într-o societate lingvistică complet omogenă" (Chomsky 1983: 13), exclude din start orice diferențieri lingvistice determinate social. Sistemul lingvistic omogen al lui Chomsky se potrivește unei limbi "sintopice", "sinstratice" și "sinfazice" (acești termeni sunt corelativi cu cei de "diatipic", "diastratic" și "diafazic" ai lui Coseriu), o limbă de o perfectă unitate, fără urmă de variațiuni. Dacă ar exista o asemenea limbă, ea ar avea o utilizare minimală, într-un spațiu foarte restrâns.

Descrierea competenței, în sensul dat de Chomsky, pleacă de la premisa că funcția centrală a competenței nu se constituie doar într-un enorm inventar, ci reprezintă și dinamica în care se produc ale-

ator multe propoziţii:

> Die Unterscheidung [*competence/performance*] [...] ist verwandt der Saussureschen Trennung in *langue/parole*; es ist jedoch notwendig, von Saussures Begriff der *langue* als lediglich einem systematischen Inventar von Einheiten abzugehen und zurückzugehen auf das Humboldtsche Verständnis der zugrunde liegenden Kompetenz als System generativer ("erzeugender") Prozesse.[51] (Chomsky 1983: 14-15)

Cu alte cuvinte, teoria chomskyană a competenţei se bazează pe un mecanism de creaţie, generativ, fapt care face ca această teorie să fie aplicabilă numai în cadrul modelului lingvistic generativ-transformaţional. Pentru Chomsky, competenţa înseamnă capacitatea de a formula şi înţelege propoziţii într-o anumită limbă (printr-o limbă anumită înţelegându-se aici o masă de propoziţii). Teoria sa subliniază exclusiv competenţa cu care se formează propoziţii, performanţa (aşa numita "competenţă comunicativă"), adică acea capacitate de a folosi propoziţii în realitatea lingvistică, rămânând să ocupe un loc secundar şi fiind considerată doar o deviere, o limitare a competenţei (mult simplificat, raportul dintre competenţă şi performanţă la Chomsky se poate reduce la: competenţa = performanţă potenţială). Acest concept de "competenţă", asemenea celui saussurean, nu ia în consideraţie atitudinile/obiceiurile de vorbire (Sprechverhalten) diferite, specifice unui singur individ sau unei grupe de vorbitori, ceea ce a provocat numeroase critici, mai ales din partea lingviştilor de orientare pragmatică.

3.2 Competenţa lingvistică în viziunea lui Eugenio Coseriu

Coseriu (1974), negând concepţia saussureană asupra competenţei ca o conştiinţă colectivă, "coboară" competenţa la nivelul individului. El a dezvoltat o teorie generală a vorbirii (Coseriu 1988: 64 ş.u.) în care pleacă nu de la o limbă anume (Einzelsprache), ci de la activitatea de vorbire. Cadrul general îl reprezintă capacitatea ge-

nerală de exprimare a individului în care distingem, pe de o parte,

- competenţa extralingvistică (Fähigkeit zu sprachbegleitenden Tätigkeiten) şi, pe de altă parte,
- competenţa lingvistică în ansamblu.

Sistemul care stă la baza competenţei extralingvistice se reflectă în daturi culturale, de unde rezultă că structura sistemului virtual se explică prin antropologie, etnografie, sociologia culturii etc. – prin cultură, în sensul cel mai larg (Otomo 1990: 12). Cultura, acest sistem extralingvistic, este proprie fiecărui individ şi formează fundamentul în care individul îşi recunoaşte mental propriul Eu (Rehbein 1985: 29):

> Kultur prägt sich aus in ideologischen Formen, in Formen des Denkens, Fühlens, Sprechens, Einschätzens, Verhaltens, Glaubens, Bewertens, in spezifischen Abläufen und Manifestationen des gemeinsamen *Wissens*, handlungstheoretisch gesprochen, in den *Dimensionen des Handlungsraums*.[52]

Activitatea extralingvistică, ca formă de competenţă, însoţeşte şi completează vorbirea şi uneori chiar o înlocuieşte, instrumentele de expresie extralingvistice influenţând competenţa lingvistică. De exemplu, când se spune despre cineva că

are o păsărică – einen Vogel haben

se face adesea şi gestul de înşurubare a arătătorului în dreptul tâmplei. La fel, urarea de "noroc"

a ţine pumnii – die Daumen halten/drücken

este însoţită de gestul pumnului strâns.

Competenţa lingvistică, în ansamblu, se referă, în viziunea lui Coseriu, la

a) competenţa lingvistică fizic-psihică
b) competenţa lingvistică culturală.

Stratul biologic al vorbirii este o activitate psiho-fizică şi constă în stăpânirea mecanismului psihic şi fizic al vorbirii. Capacitatea de

articulare şi de receptare a sunetelor şi interpretarea acestora funcţie de conţinutul comunicat nu formează, în viziunea lingvistului român, obiectul nemijlocit al lingvisticii ca ştiinţă a culturii. Mult mai interesantă este, în schimb, competenţa lingvistică culturală cu domeniile

α) competenţa elocuţională,
β) competenţa idiomatică şi
γ) competenţa expresivă.

Coseriu caracterizează forma culturală a vorbirii în felul următor:

> Das Sprechen ist eine universelle allgemein-menschliche Tätigkeit, die jeweils von individuellen Sprechern als Vertretern von Sprachgemeinschaften mit gemeinschaftlichen Traditionen des Sprechenkönnens individuell in bestimmten Situationen realisiert wird.[53] (1988: 70)

Această definiţie a straturilor culturale arată că vorbirea prezintă aspecte universale, comune tuturor adulţilor (nivel la care chiar şi tăcerea se află în relaţie nemijlocită cu vorbirea), că orice vorbire este o vorbire într-o anumită limbă, pentru că se vorbeşte într-o anumită tradiţie istorică (chiar şi cine inventează o nouă limbă creează o nouă tradiţie) şi că vorbirea este întotdeauna o activitate individuală, numită de autor *discurs*.

Vorbirea se prezintă, din alte trei puncte de vedere, şi ca activitate creativă care se foloseşte de competenţa existentă pentru a spune ceva nou (enérgeia), ca o competenţă care stă la baza activităţii (dýnamis), precum şi ca un produs realizat prin/de activitate (egion).

În demersul nostru, vom aplica teoria lui Coseriu asupra competenţei lingvistice la domeniul expresiilor idiomatice. Fără a urmări o ierarhizare a punctelor de vedere (lucru cvasi imposibil şi, de altfel, nerecomandabil), vom porni discuţia de la *dýnamis* pentru că aici îşi au locul cele trei competenţe: elocuţională, idiomatică şi expresivă.

3.3 Competența elocuțională

Competența elocuțională se referă la existența unei competențe la nivel universal, al vorbirii în general. În demonstrația sa, Coseriu s-a folosit de exemplele:

(1) ***die fünf Erdteile sind vier: Europa, Asien und Afrika*** (cele cinci continente sunt patru: Europa, Asia și Africa)
(2) ***ich habe beim Frühstück fünf Phoneme gegessen*** (la micul-dejun am mâncat cinci foneme)
(3) ***Kaffeemühle vs. Windmühle*** (râșniță de cafea vs. moară de vânt)

Pentru a arăta că există o competență elocuțională și pe terenul expresiilor idiomatice vom lua exemplele

(1) ***cei patru evangheliști sunt trei, Luca și Matei***
(2) ***îl mănâcă cu fulgi, cu tot***
(3) ***om cheie/om orchestră***

(1a) ***mit zwei Würfeln 13 Augen werfen*** (a da 13 puncte cu două zaruri)
(2a) ***ich fresse einen Besen*** (mănânc o mătură)
(3a) ***eine Ein-Mann-Show*** (un spectacol de un om)

Punctele (1) și (1a) se referă la cunoașterea principiilor generale ale gândirii, punctele (2) și (2a), la cunoașterea generală a lucrurilor și punctele (3) și (3a), la interpretarea a ceea ce mai permite o limbă.

3.3.1 Cunoașterea principiilor gândirii

Câtă vreme nu există abateri de la vorbirea "logică", conformă cu principiile generale ale gândirii, vorbirea este considerată "normală". Există abateri care sunt considerate astfel în orice limbă. Enunțurile

cei patru evangheliști erau trei, Luca și Matei
mit zwei Würfeln 13 Augen werfen

nu constituie o abatere doar de la limba română şi, respectiv, germană, ci şi de la normele vorbirii în orice limbă; şi într-o traducere în limba germană, propoziţia românească ar constitui o abatere de la principiul congruenţei cifrei. În nici o limbă patru nu este egal cu trei. La fel, nici în română nu se poate admite obţinerea a 13 puncte cu două zaruri. Avem deci de a face cu abateri de la normele limbajului. Incongruente sunt şi următoarele exemple:

cine-i prost, să stea acasă; Ion trebuie să stea acasă; Ion este prost
cum e turcul, şi pistolul; Ali e turc; Ali e pistol
Karl schreibt rote Zahlen; die roten Zahlen sind zahlreich; Karl ist zahlreich.

În nici o limbă, o persoană care stă acasă nu trebuie să fie şi proastă, nici un bărbat Ali nu poate fi un pistol, după cum nici un om nu poate fi o cifră.

Următorul exemplu se referă la principii considerate a fi premise în interpretarea expresiilor unei anumite limbi. Astfel, în germană, unele verbe se folosesc numai în legătură cu mai multe obiecte

zählen: Schäfchen zählen; bis drei nicht zählen können.

Dacă în română (situaţie existentă şi în alte limbi romanice) se poate spune:

l-ai numărat şi pe el?

aceasta nu înseamnă că verbul *a număra* se referă la un singur obiect – el trimite oricum la o multitudine, deoarece un obiect poate fi numărat doar dacă este un punct într-un şir de obiecte. Ştim, indiferent de limbă, că "unu" nu este egal cu "mai mulţi/mai multe". La fel, o afirmaţie referitoare la o parte dintr-o mulţime implică infirmarea celeilalte părţi a acelei mulţimi. Dacă

vede jumătatea plină a paharului,

înseamnă că

nu vede jumătatea goală a paharului.

La fel,

halb verstehen/zuhören/dazu gehören

include reversul de "a nu înţelege", de "a nu asculta" cealaltă parte a enunţului, de "a nu aparţine" în totalitate unei anumite mulţimi. În exemplele date, afirmaţia şi negaţia nu ţin de o limbă anume, ci se bazează pe principiile generale ale gândirii: un recipient, dacă nu-i plin, este gol, cine pricepe doar pe jumătate, nu înţelege cealaltă jumătate etc.

Tot de principiile generale ale gândirii ţine şi coerenţa enunţurilor. Dacă cineva ar vrea să ne convingă că

cele cinci continente sunt patru: Europa, Asia şi Africa,

nu l-am considera nici măcar un mare mincinos, pentru că şi o minciună trebuie să aibă un enunţ coerent (Coseriu 1988: 94). În spatele unei asemenea formulări nu poate sta decât o anumită intenţie (de exemplu ignorarea intenţionată a Americii). În interpretarea oricărei situaţii lingvistice se pleacă de la o interpretare raţională, chiar şi atunci când avem de a face cu aspecte iraţionale. În procesul vorbirii, se pleacă mereu de la ideea că interlocutorul doreşte să comunice ceva coerent şi plin de sens, aşa încât, şi acele expresii idiomatice – care luate cuvânt cu cuvânt sunt, adesea, un şir de abateri de la principiile gândirii – sunt interpretate după principiile coerenţei.

3.3.2 Cunoaşterea generală a lucrurilor (a lumii)

Competenţa elocuţională presupune şi o cunoaştere generală a lucrurilor (în accepţiunea cea mai largă a cuvântului). Formulările

îl mănâncă cu fulgi cu tot
ich fresse einen Besen

luate în sensul strict, sunt aberante: nu pentru că n-ar fi corecte din punct de vedere gramatical, ci pentru că ştiinţa noastră asupra lucrurilor ne împiedică să credem că omul mănâncă fulgi, mai exact spus, ştim că omul nu mănâncă fulgi, cum nu mănâncă nici mături

(sau, cum la Coseriu, nu mâncăm foneme). Când este vorba de expresii idiomatice, tocmai cunoaşterea generală a lumii înconjurătoare ajută la înţelegerea corectă a acestora. Identificarea unei persoane cu diverse obiecte şi situaţii ne face să apelăm la acele congruenţe care fac din enunţurile date unităţi logice. Când spunem

este un om cu scaun la cap – ein Mann mit Köpfchen
prost ca noaptea – dumm wie Bohnenstroh
isteţ ca un proverb – schlau wie ein Fuchs
a avea o păsărică – einen Vogel haben
strâns la pungă – mit verschnürtem Beutel
dintr-o bucată – aus einem guten Holz
linge blide – arm wie eine Kirchenmaus

înţelegem că este un om "aşezat"/"neluminat"/"foarte deştept"/cu "idei fixe"/"zgârcit"/"hotărât"/"calic". În germană, despre cineva care posedă un automobil foarte scump, în anumite conjuncturi se poate spune

bist du der dicke Mercedes, da draußen? (tu eşti Mercedesul acela mare de afară?),

ceea ce presupune identificarea persoanei cu obiectul maşină tocmai prin cunoaşterea generală a lucrurilor – aceasta ne fereşte de identificarea omului cu o maşină. Dacă are totuşi loc o identificare, aceasta este, ca în exemplul următor, în legătură cu o însuşire, capacitate, îndemânare etc.:

da kommt dein Freund und Helfer.

Freund und Helfer este numit, cel mai adesea ironic, poliţistul care este identificat cu menirea pe care ar trebui să o aibă şi pe care o deducem din aceeaşi cunoaştere a lumii înconjurătoare.

3.3.3 Capacitatea de interpretare a funcţiilor limbii

În cele două tipuri de cunoaştere aplicate la identificarea competenţei elocuţionale discutate mai sus a fost vorba, mai ales, de res-

tricțiile impuse vorbirii, cu alte cuvinte, de ce este incongruent și ca atare trebuie eliminat sau reinterpretat.

Un om cheie – eine Schlüsselperson
un martor cheie – ein Schlüsselzeuge

nu este un om/un martor în formă de cheie, nici unul care are de a face cu obiectul/unealta cheie, ci o persoană foarte importantă, care cunoaște/de care depinde cheia ("soluția") unei probleme, după cum

un cuvânt cheie – ein Schlüsselbegriff

denumește cuvântul cel mai important dintr-un enunț. Aici avem o funcție care denumește o anumită realitate într-o anumită limbă, limba română, ceea ce nu exclude faptul că aceeași realitate poate fi denumită asemănător și în alte limbi. Referitor la exemplele date, pe terenul limbii române s-a format un număr destul de limitat de asemenea sintagme, cele mai multe din cele uzuale fiind calchiate din franceză și germană. În flexiune se modifică doar termenul de bază, determinatul (*omului cheie*), determinantul fiind stabil din acest punct de vedere. În sintagme precum

omul robot/orchestră
omului robot/orchestră

ori, în compuneri de tipul

Ein-Mann-Show

(calchiat după engleză) forma rămâne invariabilă, flectându-se doar articolul hotărât sau nehotărât care în germană este proclitic.

O altă situație în care interpretarea se face doar parțial la nivel universal și mai ales la cel al limbilor luate în parte este principiul conform căruia, în vorbirea curentă, neidiomatică, negarea negației este o afirmație. Acest fapt nu se verifică pentru limba germană. Propoziția

er hat niemanden nicht gehört

nu este același lucru cu traducerea ei românească

nu a auzit pe nimeni,

pentru că limba română impune dubla negaţie la pronumele negativ. Există totuşi unele situaţii în care între cele două limbi apar şi echivalenţe:

> ***er hat nicht verneint***
> ***nu a negat.***

*

* *

Din cele de până acum se desprinde, ca o primă concluzie parţială, următoarea idee: Competenţa elocuţională este întotdeauna nivelul definiţiei, al teoriei, nivel la care categoriile lingvistice (chiar dacă aparţin uneori doar unei singure limbi) sunt definite pentru toate limbile în care ar putea apărea, pentru că tuturor limbilor le este comună facultatea de desemnare a obiectelor, a lucrurilor şi situaţiilor obiective.

3.4 Competenţa idiomatică

Competenţa idiomatică este competenţa manifestată la nivel istoric de vorbitorii unei anumite limbi, ca de exemplu de vorbitorii de română, germană etc. Competenţa lingvistică a acestor vorbitori nu este acelaşi lucru cu limba română ori germană, ci trebuie completată, din motivele enunţate anterior, atât cu competenţa elocuţională cât şi cu cea expresivă (cf. cap. 4). A vorbi o limbă înseamnă a cunoaşte d i m e n s i u n e a d i a c r o n i c ă a acesteia şi a proiecta fapte de limbă din diacronie în perspectivă sincronică. Pentru vorbitor, un sistem omogen şi sincronic înseamnă, de fapt,

> o colecţie de sisteme care, în mare parte, sînt identice sau mai mult sau mai puţin identice şi, în parte, sînt, de fiecare dată, şi divergente, adică prezintă tot felul de deosebiri. (Coseriu 1994: 38)

Prin distincţia

- diatopic (varietate în spaţiu: dialecte)
- diastratic (varietate între păturile sociale şi culturale ale unei

comunităţi: nivel de limbă)
- diafazic (varietate între modalităţile de vorbire determinate prin situaţia însăşi a vorbirii, adică cine vorbeşte, cu cine, despre ce, în ce circumstanţe: stil lingvistic)

Coseriu dimensionează varietatea, opunând-o alterităţii, adică faptului că limbajul este întotdeauna nu numai al unui singur individ, ci şi al unei comunităţi.

În descrierea competenţei actuale a unui vorbitor se procedează sincron. Aceasta nu înseamnă că nu transpare şi o dimensiune diacronică. Ceea ce ştie vorbitorul este, desigur, sincronic pentru că ţine de competenţa sa lingvistică actuală. În acelaşi timp însă, el cunoaşte limba ca pe o tradiţie, fapt ilustrat foarte bine la nivelul expresiilor idiomatice. Practic, nu există societăţi lipsite de tradiţii frazeologice orale (proverbe, expresii idiomatice) care au fost, în parte, preluate şi în literatura scrisă. În ele se regăsesc formulări şi norme care, în unele cazuri, nu mai sunt uzuale şi ilustrează conştiinţa diacronică a vorbitorilor unei anumite grupări, colectivităţi, societăţi. Un vorbitor cult va folosi eventual

> ***mir ward heiß ums Herz*** (mi se făcu cald în jurul inimii) "sunt emoţionat/mişcat"

pentru a accentua în vorbirea sa latura diacronică, iar unul mai puţin instruit, doar din spirit de imitaţie, ori din obicei dobândit în anumite împrejurări.

În limba germană contemporană, din motive de pronunţie, verbele ale căror rădăcini se termină în *d* intercalează la persoanele a 2-a, a 3-a singular şi a 2-a plural un *-e-* (er red*e*t). Fenomenul, fiind de dată mai recentă, nu se regăseşte în zicala

> ***ein Ding ist bald geredt, aber beweisen ist Kunst*** (un lucru e uşor de zis, dar e o artă să dovedeşti).

În sfera declinării, în ziua de astăzi se observă tendinţa de anulare a desinenţei *-e* la dativ singular, astfel că este de aşteptat ca într-o zi aspectul fonetic al enunţurilor

> ***zu einem kleinen Buche eine große Rede schreiben*** (a scrie la o carte

mică un mare discurs)
das Kind im Manne (copilul din bărbat)

să ilustreze o normă depăşită.

Dicţionarele indică pentru verbul *erfreuen*, în primul rând, folosirea cu complement în acuzativ de felul ***das Kind erfreut die Eltern***. Cu această formă se prezintă şi comparaţia ironică:

er ist so erfreut, als käm' einer und brächt' ihm nichts (este aşa de bucuros, de parcă ar veni cineva şi nu i-ara aduce nimic)

În utilizare adverbială, se apelează la prepoziţia *über*: *über etwas sehr erfreut sein*. Uzul limbii actuale cunoaşte (pentru unii lingvişti, doar tolerat, deşi există şi consemnări în dicţionare) şi forma reflexivă cu genitiv (*er erfreut sich bester Gesundheit*). Un vorbitor atent va descoperi şi în formulări precum

er hat sich erfreut und verwundert wie die Mäuse beim kleinen Vögelein (s-a bucurat şi minunat precum şoarecii de mica păsărică)

o situaţie în care nu se respectă regula "erfreuen kann man nur anderswen". Pentru limba română, Şăineanu a consemnat exprimarea cu verb reflexiv

Tocmai îşi veniră şi ţăranii de acasă, acum înţeleseră ei şiretenia vorbei.

Pentru "a pricepe" şi "a fi acceptabil" se foloseşte şi astăzi forma nereflexivă

a veni de acasă.

În textele în care se doreşte crearea unei atmosfere arhaice se mai întâlnesc şi astăzi expresii idiomatice în genitiv; scoase din contextul idiomatic, sintagmele s-ar utiliza cu acuzativul ori nominativul:

wohin/woher des Weges?
unbeirrt seines Weges gehen
da kommt (jemand) des Weges daher.

Regimul prepoziţiilor cunoaşte atât în germană, cât şi în română, variaţii pe care le-am putea numi şi abateri. Un om ipocrit avea

cândva

în buze miere şi în inimă fiere.

Astăzi mierea este mai degrabă *pe* buze.

Următorul exemplu l-am ales din sfera verbelor modale, o categorie foarte prezentă în limba germană. Regula cere ca la perfectul compus cu verbe modale, acestea să ocupe ultimul loc în propoziţie. Nu şi în formula transmisă din secolul al XVII-lea (din epopeea în versuri "Der Trompeter von Säckingen, ein Sang vom Oberrhein" de Viktor von Scheffels):

es hat nicht sollen sein

unde, faţă de norma actuală, ordinea este, şi a rămas în această sintagmă până astăzi, inversată.

Conjuncţia este un alt domeniu în care se păstrează reflexe idiomatice care nu se mai verifică în gramaticile normative actuale. Pentru secundare comparative de tipul *je mehr du arbeitest, desto besser bist du*, există şi formule precum

je mehr man den Bauern bittet, je trotziger wird er (cu cât te rogi mai tare de ţăran, cu atât mai neînduplecat/ încăpăţânat se face)

iar pentru comparativul *so...wie* aflăm forma astăzi depăşită:

kein Bauer ist so klug als ein Mönch (nici un ţăran nu e atât de deştept ca un călugăr).

Situaţiile în care vorbitorul este (cel puţin în parte) conştient de dimensiunea diacronică sunt cu mult mai numeroase. Vom încheia cu un exemplu în care în locul conjuncţiei uzuale de astăzi *wenn* se află *so*:

es kostet die Bauern etwas, so sie wollen der Edelleut Gevattern sein (dacă ţăranii vor să fie cumetrii boierilor, asta îi costă).

În general, vorbitorul consideră forma mai veche – cel puţin pentru o vreme – mai "corectă", şi anume până când, prin folosire repetată, forma nouă se impune definitiv, iar prima intră în categoria arhaismelor.

*

* *

Din cele consemnate putem trage o a doua concluzie parţială: dimensiunea diacroniei actuale a competenţei idiomatice este greu, poate chiar imposibil de stabilit. Dimensiunea varietăţii (diatopice, diastratice şi diafazice) a limbii este invers proporţională cu omogenitatea acesteia.

3.5 Competenţa expresivă. Norme ale discursului

Faţă de formele de competenţă discutate până acum, competenţa expresivă este autonomă şi se manifestă la nivel individual. Ea se referă la

- vorbitor (este vorba întotdeauna de un singur vorbitor, în a cărui limbă vom căuta normele discursului)
- cel căruia i se adresează (există mereu un singur adresant al vorbirii, chiar dacă acesta este o comunitate)
- obiectul vorbirii (există reglementări/norme care spun cum se vorbeşte despre anumite lucruri)
- situaţia în care se petrece aceasta (există norme referitoare la un anumit tip de situaţie),

precum şi la faptul că aceste determinări sunt guvernate de norme. Numărul lor fiind foarte mare, tipurile lor sunt şi foarte greu de stabilit. Dacă în cazul vorbirii am putut izola principiile generale ale gândirii privind cunoaşterea generală a lucrurilor, în cazul competenţei expresive vom identifica doar o parte din numărul mare de norme care formează obiectul acestei competenţe.

În aprecierea competenţei expresive, normele referitoare la determinarea generală a vorbirii se consideră a fi implicite. Pe lângă corectitudinea idiomatică, există o normă generală pentru discursuri: aceasta prevede ca, într-o situaţie dată, obiectul discursului să fie adecvat adresantului.

N o r m e l e   d i s c u r s u l u i sunt vagi şi prea puţin specifice. O relativă claritate se obţine, cel mult, în cazul discursului scurt.

Un asemenea discurs poate fi determinat prin normare, atât în conţinut, cât şi în formă.

Există, de exemplu, o normare explicită a conţinutului în cazul discursului "ştire", când (în germană) se urmăresc cei cinci "W" (wer?, was?, wann?, wo?, warum?).

Cine?	Fostul cancelar Kohl
Ce?	a spus: "Eu sunt artizanul Unirii"
Când?	ieri
Unde?	la Dresda
De ce?	(indignat pt. că nu a fost invitat să vorbească la centenarul Unirii de la Berlin)

În afara acestei normări explicite a conţinutului există şi o normare explicită a formei, aşa cum întâlnim la "sonet" (două cvartete urmate de două terţete). Redăm, spre exemplificare, *Sonet* de Mihai Eminescu:

Când însuşi glasul gândurilor tace,
Mă-ngână cântul unei dulci evlavii –
Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei?
Din neguri reci plutind te vei desface?

Puterea nopţii blând însenina-vei
Cu ochii mari şi purtători de pace?
Răsai din umbra vremi lor încoace,
Ca să te văd venind – ca-n vis, aşa vii!

Cobori încet... aproape, mai aproape,
Te pleacă iar zâmbind peste-a mea faţă,
A ta iubire c-un suspin arat-o .

Cu geana ta m-atinge pe pleoape,
Să simt fiorii strângerii în braţe –
Pe veci pierduto, vecinic adorato!

"Silogismul" (care are în cultura europeană trei părţi, iar în cea orientală/indiană cinci părţi), ca formă didactică a demonstraţiei, este discursul în care se normează atât conţinutul cât şi forma (două premise şi o concluzie) (Coseriu 1988: 163):

toţi oamenii sunt muritori
Socrate este un om
deci şi Socrate este muritor.

Expresiile idiomatice ilustrează, poate cel mai bine, nivelul înalt de fixare a formei şi conţinutului în discursurile scurte. Un exemplu comun este salutul:

bună ziua! – guten Tag!

la fel ca şi formulări conversaţionale simple de genul:

ce mai faci ? wie geht es dir?

Petrecându-se la nivelul individului şi numai în corelare cu discursul acestuia, competenţa expresivă e în concordanţă cu normele generale ale vorbirii în acea limbă. În sintagmele

etw mitgehen lassen (a lua ceva cu tine) "a fura"
l-a făcut dispărut "l-a furat"

sensul iniţial al verbului *mitgehen* a fost deplasat, de la "a însoţi" prin ataşarea modalului *lassen* şi numai în legătură cu un obiect în acuzativ, iar sensul verbului *a dispărea* se modifică prin alăturarea cu verbul *a face* şi un complement în acuzativ. Dacă într-o limbă avem două infinitive, în cealaltă apare un infinitiv şi un participiu; echivalenţa este deci numai la nivelul cazului.

Unele expresii idiomatice sunt caracterizate prin unicitate mai ales la nivelul lexemelor. Aşa, de exemplu, discursurile (textele) în cazul următoarelor exprimări cu substantivele *Katze* şi *Wurst*

es ist alles für die Katz
alles ist mir Wurscht

sunt unităţi funcţionale unice, nerepetate în vreun alt discurs. Asemănător, în sintagma

a spune/a umbla cu braşoave

avem singura consemnare a acestui substantiv comun (derivat, de altfel, de la cel propriu) în limba română. Substantivul de origine bulgară din

a vorbi în bobote

a fost înlocuit cu *dodii*, formă uzuală şi astăzi.

Măsura, criteriul de bază după care interpretăm discursul (textul) se rezumă la "a fi sau nu potrivit cu intenţia de comunicare". Coseriu observă că dacă germanul spune

tausend und eine Nacht

şi acordă *Nacht* cu *eine*, iar românul spune

o mie şi una de nopţi

şi acordă *nopţi* cu *o mie*, înseamnă că judecăţile se aplică diferenţiat, şi una şi cealaltă fiind în egală măsură corecte. Pentru limba germană este adecvată norma acordului *eine Nacht*, pentru română *o mie de nopţi*. Această adecvare a suspendat ceea ce într-o limbă sau alta este, din perspectivă generală, corect, la fel cum corectitudinea suspendă, dacă este cazul, congruenţa. Congruente sunt principiile generale ale gândirii şi cunoaşterea generală a lumii. Corectitudinea ţine de nivelul istoric, adică de vorbirea unei anumite limbi, pe când adecvarea este mult mai complicată decât toate acestea. Ea corespunde, după cum ilustrează şi exemplele de mai sus, diverşilor factori ai vorbirii: este adecvat situaţiei, dar nu lucrului, este adecvat lucrului dar nu ascultătorilor (cititorilor), este adecvat unei anumite grupe de adresanţi, dar nu lucrului ş.a.m.d. Este inadecvat să se spună fiului

ştiu că tatăl tău trage să moară/dă mâine-poimâine ortu' popii

folosind deci frazeologisme (care trimit la limba colocvială) în loc de sintagma

am auzit că tatăl tău este foarte bolnav.

Exemplele de mai sus arată că, în cazul competenţei expresive, ceea ce se interpretează este sensul:

> Cînd interpretăm texte literare, nu interpretăm, în realitate, semnificaţia, ce spune limba, ci considerăm că desemnarea şi semnificaţia, împreună, sînt din nou un semn cu un conţinut de ordin superior, conţinutul pe care îl numim sens [...] Scopul interpretării este tocmai acela de a releva sensul sau/şi multiplicitatea sensurilor. (Coseriu 1994: 41)

Discursul (textul) are un conţinut autonom. Prin discurs se face referire la lumea înconjurătoare, se realizează competenţa idiomatică şi vorbitorul ia atitudine, îşi exprimă opiniile şi intenţiile. Chiar întrebări precum

în ce sens? ce sens are? cum să înţeleg asta? etc.

trimit explicit la noţiunea de 'sens'. Un enunţ precum *guten Tag* semnifică "ziuă bună" şi din punctul de vedere gramatical este în acuzativ. Sensul este de "salut". Cu aceeaşi semnificaţie, şi tot la acuzativ, este *guten Tag* şi în formularea

wir haben heute einen guten Tag.

Dar aici sensul comunicat este altul, după cum alta este şi intenţia vorbitorului.

Unele tipuri de discursuri au forme fixe de introducere ori/şi de încheiere. Basmele încep/sfârşesc cu

a fost odată ca niciodată – es war einmal wie noch keinmal
şi au trăit până la adânci bătrâneţi – und wenn sie nicht gestorben sind, dann leben sie noch heute.

Aceste instrumente induc în orice discurs care începe, respectiv se încheie astfel sensul de "poveste" şi sunt folosite în situaţii în care este necesară trimiterea la ireal, imaginativ, incredibil, inocent, copilăresc etc.

*
* *

Aici se poate trage o a treia concluzie parţială: competenţa expresivă este autonomă (aşa cum autonom este şi conţinutul unui discurs) şi reuneşte o multitudine de norme, de la cele foarte generale, valabile în cele mai diferite tipuri de vorbire, până la cele foarte exacte aplicabile doar anumitor tipuri de discursuri.

Note:

[46] S i s t e m u l   l i n g v i s t i c nu este [...] doar suma sau mulţimea parţială a *competenţelor lingvistice* ale unei anumite grupe de vorbitori, ci un diasistem al diferenţelor şi contradicţiilor acestei mulţimi de *competenţe lingvistice*. Astfel de *sisteme lingvistice* există pe diferite trepte sociale: ca dialect al unei regiuni, ca jargon de specialitate, ca jargon al unui grup, aşa încât limba unui grup mare de vorbitori ("limba naţională") – cum este limba germană – reprezentând din nou un diasistem peste diasistemele de acest fel.

[47] Limba nu trebuie privită ca un produs mort, ci, mai mult de atât, ca zămislire. [...] Ea însăşi nu este o operă (Ergon), ci o activitate (Energeia).

[48] În orice cercetare referitoare la limbă, cea dintâi cerinţă – nu rareori trecută cu vederea – este aceea că l i m b a trebuie izolată de c o n ţ i n u t u l   d i s c u r s u l u i , trebuie formulată simplu, ca o absrtacţiune clară şi sigură.

[49] Limba este, mai întâi, mijloc de exprimare a anumitor gânduri, este v o r b i r e . În al doilea rând, limba este un tot unitar de mijloace de exprimare pentru orice gând. În acest sens putem vorbi de limba unui popor, a unei categorii profesionale, a unui scriitor etc. Astfel, limba nu este numai totalitatea discursurilor unui popor, ale unei clase, sau ale unui individ, ci, mai mult, totalitatea acelor capacităţi şi înclinaţii care determină forma acelor reprezentaţii obiective şi conţinutul vorbirii. În sfârşit, în al treilea rând, limba este un bun comun al tutror oamenilor, asemenea dreptului şi religiei. Prin aceasta înţelegem c a p a c i t a t e a   d e   v o r b i r e , adică darul tuturor popoarelor de a-şi exprima gândurile prin limbă.

[50] Noi facem o distincţie fundamentală între *competenţă lingvistică* (*competence*; cunoaşterea de către vorbitor/ ascultător a limbii sale) şi *performanţă lingvistică* (*performance*; utilizarea reală a limbii în situaţii concrete).

[51] Distincţia [*competence/ performance*] [...] este înrudită cu distincţia saussureană *langue/ parole*; este totuşi necesar să ne depărtăm de noţiunea saussureană *langue*, considerată doar simplu inventar de unităţi, şi să ne îndreptăm către percepţia humboldtiană a competenţei ca sistem de procese generative.

[52] Cultura se exprimă în forme ideologice, în forme ale gândirii, sentimentelor, vorbirii, evaluării, comportamentului, credinţei şi aprecierii, în manifestări şi

desfăşurări specifice ale *cunoaşterii* comune şi, privită din punctul de vedere al teoriei acţiunii, în *dimensiunile spaţiului de acţiune*.

[53] Vorbirea este o activitate universală general-umană care este realizată întotdeauna în situaţii anume de către vorbitori individuali, ca reprezentanţi ai unei societăţi lingvistice cu tradiţii comune de înţelegere a limbii.

Cine caută, găseşte
Wer sucht, der findet

4 Surse ale expresiilor idiomatice în română şi germană

În acest capitol se discută sursele şi căile de transmitere a expresiilor idiomatice în română şi germană după care se operează clasificări din perspectiva mijloacelor de îmbogăţire a vocabularului precum şi din cea a factorilor generatori de imagini şi comparaţii.

4.1 Ce este sursa?

Definiţia dată de DEX este, în trei din cele patru puncte ale sale, aplicabilă şi studiului de faţă. Sursa este

> 1. Loc unde se produce, unde se poate găsi sau de unde se propagă ceva; sediul sau obârşia unui lucru [...]. 3. Fig. Loc de unde emană o informaţie, o noutate; 4. Fig. Izvor, obârşie, origine. [...] – Din fr. *source*.

Întrebările care se impun în urma acestei definiţii sunt: *cine, când, unde* şi *cum* s-au creat şi s-au transmis expresiile idiomatice? Aceste întrebări apar, în special, în cadrul frazeologismelor de provenienţă populară; în cazul celor literare întrebarea fiind: dacă scriitorul este acela care a creat acea expresie sau el doar a preluat-o din vorbirea populară contribuind astfel la răspândirea uneia sau alteia dintre expresiile idiomatice de astăzi. Vom încerca să răspun-

dem, succint, la întrebări:

- C i n e ? – Din câte ştim, expresiile idiomatice sunt creaţia unei singure persoane şi nu ale unui grup, căci numai un singur individ poate crea.
- C u m ? – Expresiile se transmit şi devin cunoscute prin repetiţie, adaptare şi cizelare.
- C â n d ? – La multe dintre frazeologisme nu se poate stabili cu exactitate data la care au apărut. Este însă demonstrat faptul că astfel de expresii s-au transmis încă dinaintea erei noastre.
- U n d e ? – La această întrebare am putea răspunde astfel: la fiecare cultură în parte sau pe acel teritoriu pe care s-a stabilit o comunitate.

4.2 Preocupări pentru stabilirea de surse şi căi de transmitere a expresiilor idiomatice la autori germani şi români

Activitatea de consemnare şi strângere a expresiilor idiomatice poate fi urmărită până în antichitate: vechile tăbliţe sumeriene conţineau, de exemplu, adevărate culegeri de proverbe (cf. Edmund Gordon, *Sumerian Proverbs and Their Cultural Significance*, Dizertaţie, University of Pennsylvania, 1955. Ap. Röhrich/Mieder 1977: 28). Paremiografi antici precum Zenobius, Diogene, Plutharh, Ciprius şi Aristotel – acesta din urmă considerat a fi, cu a sa "Paroimiai", părintele cercetării paremiologice (Tabarcea 1982: 16) – au adunat materiale care, între timp, au o circulaţie universală. În sfera de atracţie a expresiei idiomatice s-au situat numeroşi autori celebri din cele două mari culturi antice; vom numi doar pe Platon, Apollonius, Sofocle, Homer, Aristofan, Eschil, Euripide şi pe Plaut, Terenţiu, Cicero, Horaţiu şi Ovidiu. Traduse, vechile expresii idiomatice greceşti şi romane există şi astăzi, fiind chiar percepute ca aparţinând fondului lexical al fiecărei limbi europene. Expresii precum

de la Scilla la Caribda
grăbeşte-te încet

o mână spală pe alta

sunt transmise de la o generaţie la alta şi nu şi-au pierdut, nici până astăzi, forţa expresivă. Dacă întocmirea de culegeri este o preocupare foarte veche, stabilirea surselor şi căilor de transmitere este o activitate relativ recentă. Atât pe terenul limbii germane, cât şi pe cel al limbii române, sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea au însemnat o perioadă de intense cercetări în această direcţie, cercetări care continuă şi în zilele noastre.

Din numeroasele clasificări întreprinse de către cercetători, vom aminti mai întâi o împărţire cvasi-unanimă a expresiilor idiomatice (în sensul cel mai larg al cuvântului, incluzând aici şi paremiile) în expresii idiomatice populare şi literare. Numărul celor p o p u l a r e este incomparabil mai mare decât al celor literare. Este sigur că multe expresii au fost uzuale în limba vorbită cu mult timp înainte de a fi preluate în scrieri. Ca şi basmele sau cântecele populare, a căror formă s-a modificat de multe ori prin repetarea lor, şi expresiile idiomatice au suferit numeroase transformări până să ajungă la forma pe care o cunoaştem noi astăzi. Să adăugăm şi că instabilitatea limbilor vechi a dus la variabilitatea formelor unuia şi aceluiaşi frazeologism, de unde şi variantele în număr diferit în cele două limbi. De exemplu, pentru formularea

să nu ştie mâna stângă ce face dreapta,

Zanne (II: 238-239) consemnează şapte variante, în timp ce pentru germ.

die rechte Hand nicht wissen lassen, was die linke tut,

Röhrich (II: 648) identifică doar cinci variante.

Traducerea B i b l i e i de către Luther, acest moment al naşterii limbii literare germane, ca şi traducerea în româneşte a Scripturii înseamnă, printre altele, şi pătrunderea de expresii idiomatice pe cale cultă – chiar dacă nu toate frazeologismele care par să-şi aibă originea în Biblie sunt, cu adevărat, creaţii biblice. Cele mai multe existau deja în scrierile ebraice şi greceşti, fiind preluate apoi în traducerea latină. De exemplu, cercetările par a arăta că nu Isaiia a enunţat

primul

a semăna vânt şi a culege furtună (Isaiia VII,7),

Röhrich găsind că expresia este anterioară *Bibliei*, fiind cunoscută lui Eschil, Solomon şi Homer (Röhrich 1995/2: 30). Ocupându-se, în culegerea sa de proverbe şi de proverbele biblice, Gheorghe (1986: 43) face precizarea că pentru multe exprimări, "menţiunea corectă este *figurează şi în Biblie*, iar nu, cum din eroare, se scrie frecvent, *din Biblie*": explicaţia ar trebui căutată în circulaţia unor expresii biblice la populaţii analfabete, într-o vreme în care *Biblia* încă nu fusese tradusă. *Biblia* a fost, pentru mult timp, cartea cea mai citită şi expresiile idiomatice cuprinse în ea se bucură şi astăzi de o popularitate deosebită, foarte multe nefiind percepute ca având sorginte biblică. Cine spune

nimic nou sub soare (Solomon 26,27)
cine sapă groapa altuia cade singur în ea (Eclaziastul 1,10)

nu are nici decum o percepţie biblică a acestor frazeologisme.

Prin referirea la Biblie, am intrat în domeniul c u l t al surselor expresiilor idiomatice: cercetătorii afirmă, în general, unanim existenţa sursei culte. Următorul parcurs, enunţat de Seiler în ceea ce priveşte pătrunderea frazeologismelor în limba germană, poate fi extins – cel puţin la nivelul mecanismului – şi asupra limbii române: se calchiază din latină, după cum dovedeşte exemplul următor (fenomenul fiind prezent şi în modelele după slavonă şi greacă):

fames licit lupum de nemore – der Hunger treibt den Wolf aus dem Walde/foamea scoate lupul din pădure

sau se preiau expresii din limbajul popular, "adaptându-le" necesităţilor (pe de o parte, în funcţie de rimă, ritm, melodie etc. şi, pe de altă parte, în funcţie de situaţia în care sunt folosite), după cum a făcut de ex. Freidank:

der esel und diu nahtegal singent ungelîchen schal

ca la un moment dat – mai ales la autorii recenţi –, unele expresii să fie rodul, aproape exclusiv, al creatorilor culţi:

wer rät, der gerät mit hinein (Theodor Fontane, *Stine*).

Pentru spaţiul european, secolele XVI-XVII sunt considerate a fi perioada de aur a paremiilor şi expresiilor idiomatice. William Shakespeare, Ben Jonson şi Christopher Marlowe în Anglia, Giambattista Basile în Italia, Miguel de Cervantes Saavedra în Spania, François Rabelais în Franţa, Martin Luther, Thomas Murner şi Hans Sachs în Germania precum şi cronicarii şi Dimitrie Cantemir în spaţiul românesc au preluat zeci şi, pe alocuri, chiar sute de proverbe în lucrările lor, ceea ce denotă popularitatea acestora în uzul vorbitorilor acelei epoci, epocă nu numai războinică ci şi didacticistă şi satirică. În perioada barocului, folosirea proverbelor a mers până la absurd – un bun exemplul în acest sens îl oferă opera lui Christoffel von Grimmelshausen, plină de tirade de proverbe, expresie a stilului inflamat al timpului. Decenţa iluminismului şi clasicismului readuce paremia şi expresia idiomatică la cote "normale". Abia în secolul al XIX-lea acestea vor cunoaşte o nouă revigorare în nuvelele şi povestirile rurale ale lui Johann Peter Hebel, Jeremias Gotthelf, Otto Ludwig, Theodor Storm ca şi ale lui Anton Pann ("cel isteţ ca un proverb"), Vasile Alecsandri, Costache Negruzzi – precursorul lui Ion Creangă ("un maestru al incorporării, de tip rebelaisian, a expresiilor idiomatice, a zicătorilor şi proverbelor în proza noastră artistică", Dumistrăcel 1991: 97) – ori Mihai Eminescu. Autori contemporani precum Alfred Döblin, Günter Grass, Peter Handke, Erwin Strittmatter, Martin Walser şi mai ales Bertold Brecht ori, în cultura română, Eugen Barbu şi Marin Preda se folosesc de proverbe şi expresii idiomatice, adeseori, şi într-o manieră parodistică. Din punctul de vedere al încadrării în text, Stelian Dumistrăcel face două observaţii: expresiile idiomatice sunt ori citate propriu-zis în text, ori încadrează

> diacronic faptul particular în dimensiunile experienţei şi atitudinii colective [...] în chip de concluzii după un comentariu. (Dumistrăcel 1991: 94)

O modalitate de transmitere a expresiilor idiomatice o reprezintă c o l e c ţ i i l e . Este o cale "de mijloc", în sensul în care în colecţie, ca lucrare scrisă, sunt înregistrate mai ales materiale populare. Nu-

mărul foarte mare de colecţii existente în toate culturile se explică prin atracţia exercitată de frazeologisme – în mod special de proverbe – asupra vorbitorilor. Nu este de neglijat nici aspectul reluării fondului, o dată constituit, în dicţionare tematice şi/sau zonale, ceea ce amplifică volumul publicaţiilor. O trecere în revistă a tuturor colecţiilor germane şi româneşti este o întreprindere de anvergură care poate face obiectul unei cercetări distincte. Aici vom aminti doar marile colecţii, întocmite pe baze ştiinţifice, în care se pot urmări sursele, prima consemnare, eventual în context original. Pentru limba germană, de referinţă sunt lucrările lui Johannes Agricola (1529/1534) – de fapt prima colecţie germană de paremii şi frazeologisme –, colecţia de 110000 de proverbe şi expresii întocmită de Karl Friedrich Wilhelm Wander (1867-1880), colecţia Ida von Düringsfeld/Otto von Reinsberg-Düringsfeld (1872/1975), reprezentând bazele cercetării frazeologice comparative, excepţionalul dicţionar de expresii idiomatice al lui Lutz Röhrich (1973), precum şi dicţionarul lui Hans Scheman (1993), cu cele mai multe cuvinte titlu. Pentru limba română vom aminti colecţiile lui Iordache Golescu, *Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate, adunate de dumnealui Dvornicul Iordache Golescu,*1827-1845, Anton Pann (1847/1952), J.C. Hinţescu (1877) care vor folosi – alături de alte numeroase surse – la întocmirea de către Iuliu Zanne a unui dicţionar monumental de proverbe (zece volume) (1895-1912). Seria lucrărilor de referinţă româneşti se continuă cu lucrarea lui Theodor Capidan (1928), cu dicţionarele tematice ale lui S. Teodorescu-Kirileanu (1923) şi Mircea Duduleanu (1972, 1974, 1975), cu colecţia în patru volume a lui Teofil Simenschy (1970-1975) şi cu dicţionarul de expresii idiomatice cu referire la mentalul autohton ale lui Stelian Dumistrăcel (1997/2002).

4.3 Clasificare din perspectiva mijloacelor de îmbogăţire a vocabularului

Când se vorbeşte de surse şi căi de transmitere a expresiilor idiomatice, fiecare autor tratează problema din unghiul care serveşte

cel mai bine scopului pe care și l-a propus: în contribuțiile referitoare la mijloacele de îmbogățire a vocabularului, de exemplu, interesează mai ales aspectul împrumutului și calcului frazeologic (cf. Hristea 1984: 155). Cercetători preocupați de stabilirea factorilor creatori de imagini și comparații caută, după cum vom vedea, alte posibilități de clasificare.

4.3.1 Creațiile interne

Capacitatea creatoare a fiecărei limbi se manifestă, printre altele, în domeniul realizării de asociații, metafore, comparații din care rezultă, la un moment dat, îmbinări stabile de cuvinte. Această creativitate lingvistică se manifestă atât la nivel popular, cât și la nivel cult. Raportul numeric dintre cele două niveluri este, în mod decisiv, în favoarea celui popular.

A) Semnele care indică sursa populară a frazeologismelor sunt multiple. Un semn sigur sunt cuvintele arhaice; unele dintre ele și-au pierdut semnificația pentru vorbitorul contemporan, fiind înlocuite, în vorbirea curentă, de cuvinte noi:

> ***mit leerem Wampen ist's nicht gut gampen/mit leerem Bauch ist nicht gut tanzen*** (nu e bine să dansezi cu burta goală).

Asemenea formulări pietrificate au o circulație tot mai redusă, fapt explicabil prin aceea că vorbitorii nu mai realizează metafora din spatele expresiei. Aceasta, ca și veșmântul ei lexical, s-au născut din imaginația unei singure persoane dar, datorită procesului de transmitere "din gură în gură", numele autorului se pierde, motiv pentru care expresiile sunt considerate anonime. Prin repetarea lor, în timp, ele s-au cizelat, unele păstrându-și forma, dar modificându-și semnificația, altele înlocuind arhaismele cu neologisme. Prin asemenea mutații, ori prin etimologie populară, se întâmplă ca sensul unor expresii idiomatice să se deplaseze. Expresia

> ***a da sfoară în țară*** "a răspândi o veste"

provine de la ***a da sfară/şfară în ţară***. *Şfară* care înseamnă "fum înecăcios şi miros greu rezultat din arderea grăsimilor" a fost asimilat lui *sfoară*, de unde şi ***a da sfoară prin vecini/în sat/în mahala***. (Dumistrăcel 1980: 181 ş.u.).

Un alt semn care indică sursa populară a frazeologismelor este folosirea de forme/cuvinte dialectale. Aceasta face şi ca aria de răspândire a respectivelor expresii să se limiteze, de cele mai multe ori, la zona în care se vorbeşte dialectul în cauză. În câte regiuni se înţelege oare formularea din Schleswig-Holstein

> ***se hebbt wat achter'n Barg*** (ridică ceva în spatele muntelui "sie hebt was hinter dem Berg") "au economisit ceva?"

B) Creaţii interne se înregistrează şi la nivelul literaturii care contribuie şi ea, chiar dacă în mai mică măsură, la îmbogăţirea vocabularului frazeologic. Scriitorii, prin imaginaţia şi creativitatea lor şi prin puterea de mânuire savantă a cuvântului, au creat îmbinări de cuvinte care, cu timpul, prin repetiţie, au devenit stabile. Descrierea aventurilor lui Don Quijote şi lupta sa cu morile de vânt l-au inspirat pe Lessing care a folosit pentru prima oară în limba germană

> ***gegen (mit) Windmühlen kämpfen – a se bate cu morile de vânt.***

Expresia se regăseşte nu numai în old. ***hij vecht tegen de windmolen***, dar şi în fr. ***combattre contre des moulins à vent***, de unde este preluată în română.

De la Goethe foloseşte, la un moment dat, în *Wahlverwandschaften* o sintagmă metaforică

> ***der rote Faden – firul roşu***

pentru linia conducătoare a unui gând pus pe hârtie. În spatele acestei formulări stă imaginea firului vieţii tors de zeiţele destinului. Pe de altă parte, *firul roşu* era un fir împletit în odgoanele marinei regale englezeşti pentru a indica proprietarul (cf. Furger 1995). Circulaţia este însă impusă de Goethe şi preluată, printre altele şi în română, pe cale cultă. Această îmbinare de cuvinte cunoaşte, în ultima vreme, noi semnificaţii semantice: *firul roşu* este firul care a legat capitalele est europene de Moscova şi firul de transmitere confiden-

ţială a mesajelor între marile capitale.

C) Vorbind despre creaţii interne, nu vom neglija nici aspectul derivării frazeologice.

Aur negru – schwarzes Gold
poala muntelui – Fuß des Berges
ferestrele sufletului – Fenster der Seele

sunt perifraze metaforice (Hristea 1984: 148-151) care au la bază o metaforă populară sau cultă. Ele se află în strânsă legătură cu procesul de repetare a unor asociaţii lexicale libere până la fixarea acestora în conştiinţa vorbitorilor ca îmbinări stabile, ca expresii idiomatice. Sigur că şi contextul indică statutul de frazeologism ori cel de simplă îmbinare lexicală:

a scăpa trenul – der Zug ist abgefahren
a mânca borş – den Mund nicht so voll nehmen
a da roade – Früchte tragen

se încadrează, în funcţie de context şi de prezenţa sau absenţa expresivităţii în una din cele două situaţii amintite.

4.3.2 Împrumuturile

Îmbogăţirea vocabularului frazeologic se realizează şi prin împrumuturi mai vechi sau mai noi (neologistice) din alte limbi. Prin împrumut vechi înţelegem, de fapt, expresii idiomatice preluate din greacă şi latină.

Consemnarea în colecţii şi studii merge, deseori, până la înregistrarea unor expresii idiomatice din antichitate. Aici nu ne vom întoarce în timp până la frazeologismele încrustate în tăbliţele sumeriene, ci ne vom opri la expresia

eine wahre Xanthippe sein/einer Xanthippe gleichen (a fi o adevărată Xantipă)

cu sensul de "femeie răutăcioasă, certăreaţă". Xantipa, soţia filosofului grec Socrate, este pe nedrept considerată ca fiind imaginea

primordială a femeii insuportabile. Probabil că şi soţul ei a avut partea lui de vină în neînţelegerile conjugale, doar că scrierile părtinitoare ale adepţilor săi (Xenofon) au aşezat-o într-o lumină nefavorabilă. Lessing a încercat, la 1747, o reabilitare a personajului, dar până şi în abecedarele vremii mai apăreau versuri de genul: "Xanthippe war ein böses Weib,/Der Zank war ihr ein Zeitvertreib". Într-un calendar din secolul al IX-lea, tinerele fete sunt sfătuite să nu semene personajului antic. Proverbele conţin observaţii contradictorii: pe de o parte, se spune ***Xanthippen werden nicht geboren***, deoarece femeile răutăcioase se dezvoltă doar în condiţii neprielnice şi, pe de altă parte, se spune ***Xanthippen werden noch immer geboren***, adică spiţa femeilor răutăcioase nu moare niciodată (Röhrich: 1753).

Pentru a exemplifica şi sursa latinească, am apelat la bine-cunoscuta expresie

veni, vidi, vici.

De peste 2000 de ani se transmit ştiri, dar nici o telegramă modernă nu ar putea fi mai scurtă ca acest ***veni, vidi, vici***. Din câte se ştie, expeditorul a fost Iulius Cezar (100-44 î.e.n.), iar destinatarul ar fi fost prietenul său Amintiu din Roma. Acest text extrem de scurt şi lapidar nu este altceva decât raportul lui Cezar despre victoria sa rapidă asupra lui Pharnakus al II-lea în august 47 î.e.n. Monroe E. Deutsch a arătat că este foarte posibil ca Cezar să se fi inspirat de la Terenţiu (192-159 î.e.n.) care a spus "imus, venimus, videmus". Expresia lui Cezar este folosită în foarte multe limbi şi în forma sa tradusă. Dar varianta originală din latină este adesea preferată în limbajul modern, aşa cum se întâmplă şi cu alte frazeologisme clasice, ca de exemplu cu formularea

in vino veritas.

Cuvintele lui Cezar au devenit "productive" prin transformări mai mult sau mai puţin ciudate, prima fiind întreprinsă la începutul secolului al VI-lea sub Carol al V-lea: ***veni, vidi, Deus vicit***. Mai numim aici ***veni, vidi, Vichy*** (R. Brugere, 1944), ***veni, video, vici*** şi, de curând, a apărut ***veni, vidi, Visa*** (este vorba de cardul bancar).

Atât limba germană, cât şi limba română au preluat din limbile

moderne şi mai ales din franceză, dar şi din engleză ori italiană, un număr important de expresii idiomatice:

> ***tête á tête, savoir vivre, mise en scéne, dolce far niente, five o'clock tee.***

Tête á tête cu sensul de "discuţie între patru ochi", ori o "întâlnire tandră" a pătruns din franceză atât în germană cât şi în română. În germană, prima consemnare este în lexiconul universal al lui Zendler (1744) şi are încă sensul de "luptă de la bărbat la bărbat", sens ce se va mai păstra aproape o sută de ani, deşi înţelesul pe care i-l atribuim astăzi apăruse deja la 1760 într-un roman al lui Mannlich (Röhrich 1995: 1608). Italienismul ***dolce vita*** însemna iniţial traiul dezordonat al tinerilor de bani gata ce-şi "îndulceau" viaţa cu femei frumoase. Expresia a cunoscut o răspândire foarte mare prin filmul *La dolce vita* al lui Federico Fellini (1959). De-a lungul timpului, prin folosire repetată, a dobândit semnificaţia generală de lenevire (de exemplu în concediu).

Din limba engleză/americană împrumuturile sunt destul de recente, dar prin folosirea de către un număr tot mai mare de vorbitori ai acestei limbi, ritmul de preluare a frazeolexemelor este mult mai mare în comparaţie cu celelalte limbi. Ne vom opri la

> ***O.K.: ceva/cineva este O.K.*** "este mulţumitor"/"este de încredere, integru, sănătos".

O.K. este cel mai cunoscut americanism. Se cunosc până la treizeci de posibile explicaţii de provenienţă (Röhrich: 1118); de la preşedintele A. Jackson – care nestăpânind prea bine ortografia ar fi scris *all korrekt* în loc de *all correct* –, ori de la numele clubului New Yorkez *Okay* – botezat aşa în amintirea preşedintelui Martin van Buren, a cărui poreclă era *Old Kinderhook*. Nu lipsesc nici surse franceze de genul *aux quais*, finlandeze (*oikea*), scoţiene (*och aye*) sau greceşti (profesorii greci notau încă în antichitate cu O (*ola* = totul) şi K (*kalla* = bine) lucrările învăţăceilor lor). Foarte probabilă este însă şi explicaţia dată de Röhrich: limba africană mandingo cunoaşte cuvântul *o ke* pentru "în ordine". Sclavii negri au adus expresia în America Nu lipseşte nici sursa germană unde *O.K.* ar putea însemna

ohne Korrektur sau că un anume Otto Kaiser şi-ar fi semnat produsele cu O.K.

4.3.3 Calcurile

Majoritatea enunţurilor neologice nu sunt creaţii interne şi împrumuturi, ci calcuri sau traduceri după unităţi frazeologice străine.

De cele mai multe ori se calchiază structura unei expresii:

fr. ***prendre la parole*** > rom. ***a lua cuvântul***
fr. ***avoire le dernier mot*** > germ. ***das letzte Wort haben***/rom. ***a avea ultimul cuvânt***
fr. ***vivre sur un grand pied*** > germ. ***auf großem Fuß leben***/rom. ***a trăi pe picior mare.***

Atunci când se copie, prin traducere literară, structura întregii expresii idiomatice şi, în acelaşi timp, şi structura unuia dintre elementele ei componente, se vorbeşte de calcuri lexico-frazeologice (Hristea (1984: 102). Un exemplu care revine în literatură este

fr. ***faire antichambre*** > rom. ***a face anticameră.***

Pentru o expresie idiomatică se pot invoca două sau chiar trei surse externe; în această situaţie se vorbeşte de calcuri multiple: pentru apariţia sintagmei româneşti

război rece

putem trimite atât la fr. ***guerre froide***, cât şi la rus. ***holodnaia voina*** sau germ. ***kalter Krieg***. Modelul iniţial al expresiilor din limbile amintite este însă engl. ***cold war***.

4.4 Clasificare din perspectiva factorilor generatori de imagini şi comparaţii

O a doua direcţie în aflarea surselor, dar, în acelaşi timp, şi în formarea expresiilor idiomatice trebuie căutată în factorii care gene-

rează imagini şi comparaţii. De la cer până în adâncul pământului, de la materie la suflet, de la datul *a priori* la tehnica în progres, tot ce ne înconjoară din cele văzute, simţite ori gândite sunt tot atâtea surse de imagini şi comparaţii.

Unele expresii, numite de Stelian Dumistrăcel "imaginare" (1980: 137), de tipul

a-şi lua inima în dinţi
a fi cu scaun la cap
a da bir cu fugiţii

sunt termeni ai unor comparaţii ireale şi se aseamănă figurilor de stil create de scriitori. Expresiile, numite de acelaşi autor "cópii ale realităţii", de tipul

a se spăla pe mâini
a trage obloanele
a vinde gogoşi

au avut iniţial o funcţie obiectivă de comunicare. Între aceste două categorii există numeroase puncte de contact condiţionate de "situaţia în cadrul lexicului a cuvintelor ce compun izolările" (Dumistrăcel 1980: 137).

Provenienţa unui mesaj se poate afla în surse similare, dar este posibil ca el să-şi aibă originea şi în surse aflate la oarecare distanţă una de alta. Românescul

a-i lipsi o doagă,

cu sensul de "a nu fi întreg la minte", provine din limbajul dogarilor şi este foarte sugestiv, deoarece "echilibrul şi funcţionalitatea întregului sînt de neimaginat în lipsa unei piese" (Dumistrăcel 1997a: 68). Sursa se află în sfera meseriilor, dogăritul fiind o îndeletnicire foarte importantă pentru vremurile de altădată. Vorbitorul de astăzi s-a orientat deja spre tărâmul tehnicii, rezultând

a-i lipsi o lampă

cu varianta

a-i filá o lampă.

Expresia germană

nicht alle Tassen im Schrank haben

a luat naştere în mediul strict domestic şi sugerează ordinea gospodinei nemţoaice, în dulapul căreia domneşte o rânduială desăvârşită. Să consemnăm însă că S.A. Wolf ("Erklärungen einiger Berliner Redensarten", în *Muttersprache* 1956/66: 28) explică frazeologismul cu ajutorul etimologiei cuvântului idiş *toschia* care înseamnă "înţelepciune, minte". Expresiile idiomatice scot astfel la iveală ocupaţii sau obiceiuri caracteristice fiecărei culturi indicând timpul şi mediul în care au luat naştere.

*
* *

În căutarea unei clasificări acceptabile, am adoptat schema de clasificare după sistemul noţiunilor propusă de Hallig/Wartburg (1963), căreia i-am adus, pe de o parte, simplificări şi, pe de alta, am completat-o, adaptând-o pentru a sluji scopului propus: de sistematizare a sursele expresiilor idiomatice.

Autorii menţionaţi (Hallig/Wartburg 1963: 15-21) au plecat de la premisa că unei noţiuni îi corespunde o anumită constanţă ce asigură comunicarea între membri unei comunităţi lingvistice. Pentru diverşii vorbitori, noţiunea poate fi mai mult sau mai puţin clară, cu amendamentul că neclaritatea ţine de gradul de cunoştinţe din jurul respectivei noţiuni şi nu de noţiunea însăşi: aceasta înseamnă că se păstrează, în orice caz, constanţa noţiunii ca element al ansamblului noţional supraindividual, indiferent de gradul de înţelegere din partea participanţilor la actul comunicării. În viziunea lingviştilor Hallig/Wartburg, sistemul noţiunilor este o "unealtă", un ansamblu de raporturi căruia i se va ordona materialul lexical pentru a recunoaşte, prin permanentă comparaţie, construcţia acestuia (Hallig/Wartburg 1963: 22). Sistemul noţiunilor reprezintă "das zuerst benötigte ausführliche Denkmodell" (Heinz Glinz, "Die Darstellung eines Wortschatzes", în *Zeitschrift für Mundartforschung* 22, 1954: 34-45. Ap. Hallig/Wartburg 1963: 23), o schemă anticipată, în cea mai mare parte detaliată.

Ca reflectare a formelor mentale, schema de clasificare după

sistemul noţiunilor concepută de Hallig/Wartburg este foarte avantajoasă pentru analiza frazeologismelor. Acest avantaj a fost intuit, încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea, de Iuliu Zanne care a întocmit o culegere de proverbe prezentând materialul după aceeaşi optică. Zanne a eliminat, de la bun început, clasificarea proverbelor şi expresiilor idiomatice după litera de început şi s-a oprit la enumerarea lor "după cuvântul cel mai de căpetenie" (Zanne 1895: XLIII), astfel încât în capitolul despre om toate proverbele şi expresiile în legătură cu "mâna" se găsesc grupate la titlul *mână*. Alături de acest criteriu de clasificare stă un al doilea care constă în gruparea proverbelor după înţelesul lor general în *Natura fizică* (cap. I-II în care se regăsesc expresiile legate de univers – astre, anotimpuri, timp, sărbători, an etc. – şi de pământ – sol şi subsol, plante, cultura pământului etc.). Proverbele care au punct de plecare lumea animală sunt grupate în capitolul *Despre animale*, urmând ca *Omul şi organele sale* să se regăsească în capitolul IV. Zanne a cules multe proverbe care vorbesc *Despre viaţa fizică* (cap. V-VII) a omului, de la trup şi stări sufleteşti la simţuri, de la obiceiuri la gospodăria casei, de la mâncare la băutură etc. Multitudinea de situaţii a făcut ca acestui sector să îi revină trei capitole la fel ca şi celui intitulat *Despre viaţa socială* (cap. VIII-X) în care se trimite la vecini, prieteni, stări, război, justiţie meserii etc. *Proverbe istorice* şi *Credinţi, eresuri, obiceiuri* fac obiectul capitolelor XI şi XII. Fără a mai fi la fel de sistematic, autorul a reunit în patru capitole (XIII-XVI) material *Despre viaţa intelectuală şi morală*, deoarece noţiuni din sfera de desemnare a sufletului, conştiinţei, virtuţilor, viciilor etc. sunt surse importante pentru un număr foarte mare de proverbe şi frazeologisme. Următoarele capitole conţin *Poveţe şi opriri, maxime, sentinţe, pilde filosoficeşti* (XVII), *Maxime extrase din diferiţi autori români* (XVIII) ori *Maximele lui Iordache Golescu* (XIX). Această din urmă sursă este reluată după *Asemănările din literatura poporală* (cap. XX) şi în *Asemănările lui Iordache Golescu* (cap. XXI). Lucrarea se încheie cu un supliment la cap. I-XVIII intitulat *O seamă de idiotisme şi locuţiuni* (cap. XXII) şi *Cimilituri* (cap. XXIII).

Trecerea în revistă a sistemului noţiunilor în concepţia lui Zanne

vine în sprijinul argumentării privind adoptarea, în această lucrare, a sistemului de clasificare a expresiilor idiomatice după sistemul noţiunilor. Din perspectiva factorilor generatori de imagini şi comparaţii, această schemă de clasificare reflectă cel mai bine formele mentale.

În continuare, vom proceda la o trecere în revistă a celor mai importante elemente din schema de clasificare pe care ne-am propus-o şi ne vom sprijini opţiunea pe exemple de expresii idiomatice româneşti şi germane, alese, cel mai adesea, în aşa fel, încât una şi aceeaşi expresie să se regăsească în construcţii asemănătoare în ambele limbi. Exemplele vor dovedi o anumită simetrie în această privinţă între frazeologismele din română şi germană: este un fapt vrednic de reţinut, cu atât mai mult, cu cât nu este un aspect obligatoriu. Şi atunci când o expresie nu are o "pereche" în cealaltă limbă, sau echivalenţele, dacă există, sunt mai degrabă divergente, se pot trage concluzii interesante asupra istoriei civilizaţiei materiale şi spirituale ale unei comunităţi.

4.4.1 Universul

Primele surse pentru formarea expresiilor idiomatice le căutăm – sprijinindu-ne pe dihotomia numită mai sus expresii idiomatice cópii ale realităţii vs. expresii idiomatice imaginare – printre cele referitoare la Univers. De la cer şi atmosferă, vom trece la lumea anorganică (pământul) şi vom încheia cu lumea organică aranjată în ordinea de la simplu la complex, deci de la plante la animalele.

4.4.1.1 Cerul şi atmosfera

În acest capitol grupăm expresiile idiomatice referitoare la cer şi corpuri cosmice (stele, soare, lună), la vreme, vânturi etc. Faţă de forţa naturii, omul a fost mereu supus. Chiar dacă de cele mai multe ori nu i s-a putut împotrivi, nimeni nu l-a putut opri să se folosească de fenomenele naturii, uneori fie chiar şi numai în construirea de imagini verbale.

A vorbi în vânt – in den Wind reden

se spune cuiva care vorbeşte degeaba, căci vântul duce vorbele. Expresia apare chiar la Ovidiu "dare verba in ventos", iar apoi şi în traducerea *Bibliei* lui Luther.

Înaltul cerului a fascinat din totdeauna omenirea. Privim spre cer ca spre locul paradisului, al speranţei, al iertării. Se cunoaşte expresia

der Himmel hängt voller Geigen (din cer atârnă nenumărate viori) – ***a fi în al nouălea cer***

care este, în cazul frazeologismului german, în strânsă legătură cu imaginea imprimată de baroc pentru cerul plin de îngeri (cântând imnuri de slavă divinităţii în acompaniament de instrumente muzicale), ceea ce nu înseamnă că expresia ar fi o creaţie a barocului – era cunoscută şi lui Luther. Concepţia creştinismului despre cer se bazează pe credinţe mai vechi. Încă în Vechiul Testament existau mai multe ceruri în care pluteau fără de trup îngerii şi sufletele alese. În cel de-al şaptelea/al nouălea plutea însuşi Dumnezeu. Învăţătura despre cel de-al şaptelea cer corespunde viziunii rabinice şi este descrisă în Talmud, de unde a trecut în Coran. Credinţa ortodoxă a mai adăugat două sfere, ajungându-se astfel la un număr de nouă ceruri. Imaginea cerului ca sediu al sufletelor alese se mai regăseşte în expresiile

den Himmel auf Erden haben – raiul pe pământ

cunoscute şi în fr. ***c'est le paradis sur terre***, în old. ***hij geniet eenen hemel op arde***, ori în engl. ***a heaven on earth***. Pentru muzica celestă rădăcinile trebuie căutate în vremuri şi mai îndepărtate decât al şaptelea/al nouălea cer, dacă ne gândim că pentru pitagoreici, de exemplu, muzica sferelor înalte juca un rol extrem de important (Furger 1995: 93).

4.4.1.2 Pământul

Munţii şi văile, apele, mineralele, metalele etc., într-un cuvânt, Pământul, cu tot ce îl formează, este o sursă generoasă de simboluri, metafore şi alegorii. Asocierea măreţiei ori a dificultăţii deosebite se face, în unele cazuri, cu muntele.

Berge versetzen (wollen) – a muta munţii

este o comparaţie biblică pentru o minune extremă. Hiob o spune în Vechiul Testament în sensul de "a face imposibilul posibil". În versetul 17,20 din Matei:

> Adevărat vă spun că, dacă aţi avea credinţă cât un grăunte de muştar, aţi zice muntelui acestuia: "Mută-te de aici acolo" şi s-ar muta; nimic nu v-ar fi cu neputinţă.

şi în alte locuri se regăseşte motivul credinţei care *poate muta munţii din loc*, a credinţii nestrămutate care împlineşte orice dorinţă curată. Pe de altă parte, cine spune că ar putea muta munţii din loc poate fi considerat un lăudăros: poeţii renascentişti Boiardo şi Ariost povestesc în poemele lor închinate lui Roland de un uriaş fanfaron pe nume Rodomonte, adică "rostogolitor de munţi", de unde "Rodomontade" care înseamnă "lăudăroşenie, fanfaronadă".

Contrastul dintre măreţia muntelui şi micimea şoricelului sugerează efortul disproporţionat faţă de efectul produs:

> ***der Berg hat ein Mäuslein geboren/der Berg kreißt und bringt ein Mäuslein hervor/der kreißende Berg gebiert nur eine Maus*** (muntele a născut un şoricel)

se regăseşte şi în old. ***de berg heeft een muis gebaard***, fr. ***la motagne a enfanté une souris***, engl. ***the mountain has brought forth a mouse***. Imaginea muntelui în durerile facerii trimite la vechile mituri în care munţii erau lăcaşul zeilor, ceea ce a dus la identificarea lor cu divinităţile. Un mit sirian descrie chiar o situaţie extremă, violarea zeiţei Iştar de către muntele Pishaisha. Miturile antropogonice povestesc despre munţi care ar fi născut oameni. Încă de pe vremea lui Esop aseme-

nea "naşteri montane" erau parodiate copios, Phedru foloseşte expresia într-o fabulă, iar Horaţiu spune, în *Ars poetica*, V.139: "parturiunt montes, nascetur ridiculus mus". Luther, la rândul său, foloseşte aceeaşi imagine pentru a taxa eforturile exagerate din care nu rezultă mai nimic: "Die Berge gehen schwanger, und wird eine Maus daraus" (munţii rămân gravizi şi din aceasta iese un şoarece). Minnesängeri (Hartmann von Aue), scriitori din vremea Reformei (Rollenhagen) şi, mai târziu, fabuliştii (La Fontaine, *La montagne qui accouche* ori Gleim, *Der gebärende Berg*) se folosesc de aceeaşi metaforă despre care există şi o versiune pe măsura imaginaţiei omului din vremurile mai apropiate: la originea imaginii muntelui născând ar sta răvăşirea şi inflamarea scoarţei terestre de către cârtiţă, doar că în locul ei s-a pus un animal şi mai mic (Furger 1995: 174). În frazeologia românească (Zanne I: 220 ş.u.), prima consemnare, în forma

fată munţii şi născură un şoarece

se găseşte la Dimitrie Cantemir, în *Istoria Ieroglifică*. Apoi, în colecţia Iordache Golescu se poate citi: "Mari dureri de facere pe munte apucă şi greu gemea că nu putea să nască, d-odată şi născu, şi când născu ieşi din el un şoarece şi acela orb" alături de consemnarea: "se zice pentru cei ce mult se socotesc să facă oarece, şi când săvârşesc, fac nimic". Varianta

s-a scremut muntele şi a născut un şoarece

se găseşte, în colecţiile George Baronzi (*Limba română şi tradiţiunile ei*, Galaţi, 1872), J. C. Hinţescu (*Proverbele românilor*, Sibiu, 1877), E. B. Mawer (*Proverbele românilor. English Proverbs. Proverbes francais. Deutsche Sprichwörter*, Bucureşti, 1882), iar formele

se screm munţii ca să nască şoareci
se screme muntele să nască un şoarece

se întâlnesc în dicţionarul lui Laurian şi Massim (*Dicţionarul limbei române*, Bucureşti, 1871-1876).

4.4.1.3 Plantele

Un rezervor generos generator de imagini este mediul imediat înconjurător, adică flora şi fauna (copacii, pădurea, plantele alimentare, utilitare, ornamentale etc.). Am ales spre exemplificare expresia

den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen – a nu vedea pădurea din cauza copacilor

folosită atunci când cineva are în faţa ochilor ceea ce caută şi totuşi nu vede acel lucru. Forma pe care o cunoaştem în ziua de azi pentru germană ne duce la Christoph Martin Wieland (1733-1813), care spune în *Musarion*: "Die Herren dieser Art blend't oft zu vieles Licht; /Sie sehn den Wald vor lauter Bäumen nicht." De fapt, Wieland doar a cizelat această imagine care apare, prima dată, la Ovidiu: "Nec frondem in silvis nec aperto mollia prato/Gramina nec pleno flumine ceruit aquas. (Ovidiu, *Tristia* V. 4: 9)." Aceeaşi imagine a fost preluată apoi de mai mulţi scriitori, dintre care îl vom aminti pe Johann Wolfgang Goethe care scrie în *Materialien zur Geschichte der Farbenlehre*: "Man sieht lauter Licht, keinen Schatten, vor lauter Hellung keinen Körper,/den Wald nicht vor Bäumen; die Menschheit nicht vor Menschen."

Calităţile unor plante de leac ori, dimpotrivă, efectele nocive pe care le poate provoca contactul cu plantele otrăvitoare au inspirat creaţii frazeologice de tipul

er hat Alraun gegessen – parcă i-a dat cineva mătrăgună

cu sensul de "a înnebuni". Mătrăguna (mandragora), cu rădăcina ei de formă umanoidă, făcea parte din arsenalul vrăjitorilor. Credinţa în efectul nefast al plantei este de origine orientală şi a pătruns în Europa, probabil, pe cale cultă, prin literatura magică. Încă în Antichitate şi apoi în Evul Mediu se folosea mătrăgună în licorile de dragoste şi ca anestezic, iar calităţile ei soporifice au condus la asocierea cuvântului cu sensul de "greoi, lent, adormit":

einen Alraun im Leib haben,

idee care în civilizaţia romană luase forma *bibere mandragoram*. La rădăcina de mătrăgună se poate însă apela, aproape în mod paradoxal, şi pentru noroc şi bogăţie, aşa cum aflăm din vorbele lui Mefisto din *Faust II* de Goethe: "Da stehen sie umher und staunen,/Vertrauen nicht dem hohen Fund,/Der eine faselt von Alraunen,/Der andre von dem schwarzen Hund."

4.4.1.4 Animalele, păsările şi insectele

În strânsă legătură cu lumea vegetală, lumea animală (animale şi păsări sălbatice şi domestice, peşti, reptile, insecte etc.) a exercitat şi ea o atracţie deosebită asupra omului, indiferent dacă a fost vorba de animale sălbatice sau de cele de pe lângă casă. Astfel, pe seama măgarului au apărut tot felul de poveşti – de cele mai multe ori ironice – deci şi expresii:

a se certa pe umbra măgarului – um des Esels Schatten zanken

se spune despre cei care se ceartă pentru lucruri de nimic. Atât varianta românească, cât şi cea germană are la bază o istorioară pe care Demostene ar fi povestit-o atenienilor: un atenian a închiriat un măgar. În timpul zilei s-a făcut atât de cald, încât bărbatul s-a aşezat la umbra măgarului şi aşa a început o ceartă grozavă între acesta şi proprietar care pretindea că nu i-a închiriat şi umbra măgarului. (Röhrich 1995: 396; Zanne 1895/1: 536).

În credinţa populară, cucul este, în general, o pasăre aducătoare de noroc, atribuindu-i-se chiar şi forţe profetice. Goethe însuşi îl numeşte în poezia *Frühlingsorakel* pasăre profetică. Pasărea şi-a dobândit această faimă mai ales datorită capacităţii de a prezice prin numărul de strigări anii de viaţă ai omului. La 1330, Hugo von Trimberg scria: "Swie lange aber wer sîn fröuden spil,/az weiz der gouch (Kuckuck), der im vür wâr/hat gegutzet hundert jâr."

În frazeologia românească, Anton Pann şi J.C. Hinţescu înregistrează

a cânta cucul cuiva

adică a-i merge cuiva bine. Despre un om norocos Iordache Golescu a cules sintagma

bine-i cântă cucul.

Cu acelaşi înţeles se mai spune şi

i-a cântat cucul în faţă/în dreapta.

Vasile Alecsandri a preluat, la rândul său, în *Poesii poporale* menirea păsării de a aduce omului căruia îi cântă sănătate şi noroc: "Cuculeţ, pasăre sură,/.../Cântă-n dreapta mea cu foc/Să am parte de noroc./ Cântă-n faţa mea cu drag/Că ţi-oi da frunză de fag/Să nu mai fii tot pribeag." În acelaşi context, dar cu o conotaţie negativă, de prevestitor al dispariţiei, al morţii se înscriu expresiile

der hört den Kuckuck nicht mehr rufen – n-are să-i (mai) cânte cucul

cu sensul de "a nu mai apuca anul viitor".

De multe ori, calităţile sau defectele oamenilor sunt asemuite cu cele ale animalelor. Una dintre cele mai harnice vietăţi este albina, de unde a apărut şi comparaţia

a fi harnic(ă) ca o albină – bienenfleißig sein

atunci când cineva lucrează neobosit de dimineaţă până seara. Dar albinele nu au fost întotdeauna admirate; Democrit detesta albinele, pentru că muncesc ca nişte avare, de parcă ar trăi o veşnicie; şi Charles Dickens era de părere că albinele exagerează. Dar acestea, cât şi alte "atacuri" la adresa albinelor, nu au putut întuneca imaginea pe care le-a impus-o mitologia antică. Fiind foarte apropiată omului, asemenea unei partenere cu care se poate sfătui, albina apare în literatură – şi nu numai – văzută din cele mai diferite unghiuri. Paradoxal, un rol mai nevinovat îl joacă acul albinei:

er ist von der Biene gestochen

se spune despre cineva care se enervează repede.

4.4.2 Omul

Dacă prin ființa sa fizică, omul ocupă un loc pe pământ, prin ființa sa spirituală el umple universul. Trăind în societate, o modelează și o transformă după necesitățile sale. Din acest domeniu al Omului se inspiră poate cele mai multe expresii idiomatice, pentru că aici sunt reunite numeroase surse generatoare de metafore.

4.4.2.1 Omul, ființă fizică

Când spunem "Corpul omenesc", ne referim la expresii idiomatice care au în componența lor un termen numind o parte a acestuia (părțile corpului, organele și funcțiile lor) ori o trimitere la sex, rasă, simțuri, sănătate ori boală, naștere, vârste, moarte, alimentație, îmbrăcăminte etc. Este firesc ca domeniul să fie foarte bine reprezentat, căci asemenea expresii idiomatice se formează, se mențin și se transmit cu mult mai multă ușurință atunci când sursa din care se inspiră este foarte bine cunoscută. Și ce poate fi cuiva mai familiar decât propriul său corp și tot ceea ce stă în strânsă legătură cu acesta?

Să luăm spre exemplificare temenul *mână*. La capitolul *Omul și organele sale*, Zanne a înregistrat o sută douăzeci și patru de exemple care au în componență lexemul *mână* cu cel puțin două, trei variante fiecare, ba uneori ajungându-se chiar la zece variante. Una din imaginile formate cu ajutorul mâinilor este în legătură cu vinovăția sau nevinovăția cuiva:

> ***für einen die Hand ins Feuer legen – a băga mâna în foc pentru cineva***

adică "a garanta pentru cineva" poate fi pus în comparație și cu forma negativă fr. ***je n'y mettrais ma main au feu***/rom. ***a nu-și băga mâna în foc***. Imaginea acestei expresii (numită de lingviști somatism: expresie în componența căreia intră părți și secreții ale trupului) provine din Evul Mediu, de la judecata divinității, potrivit căreia cel invino-

vățit trebuia să treacă proba de foc (fier încins sau apă clocotită); dacă după ce băga mâna în foc, mâna rămânea nevătămată sau se vindeca repede, atunci nevinovăția era dovedită. Această probă o putea suporta oricare altă persoană convinsă de inocența învinuitului (Dumistrăcel 1997a: 75-76).

Un număr important de somatisme se formează plecând de la *picior*. O expresie care circulă din Evul Mediu în toată Europa este

a trăi pe picior mare – auf großem Fuße leben.

Povestea acestui frazeologism începe în secolul al XII-lea, când baronul Geoffrey Plantagenet de Anjou și-a comandat încălțări cu un vârf foarte lung pentru a-și ascunde o inflamație a piciorului. Fiind considerat un arbitru al eleganței, modelul pantofilor săi, numiți *chaussure à la poulaine, Galionenschuhe sau Schnabelschuhe*, a fost imitat de îndată și s-a ajuns ca în secolul al XIV-lea prestanța cuiva să se măsoare nu după capacitatea, intelectul, ori hărnicia acelui om, ci după mărimea pantofilor pe care îi purta. Pantofii unui duce măsurau 2,5 picioare, ai unui baron 2, ai unui cavaler 1,5 picioare și ai unui târgoveț doar 1 picior.

4.4.2.2 Sufletul și intelectul

Percepția, conștiința, reprezentarea, sentimentele, gândirea, imaginația, memoria, voința, morala etc. sunt teme foarte importante și este firesc ca în procesul comunicării să existe un număr important de expresii idiomatice din această sferă.

Noțiunea "noroc" (în sens terminologic și nu în înțelesul dat de Mario Wandruszka în studiul despre universul semantic al "norocului", *Das Leben der Sprachen. Vom menschlichen Sprechen und Gespräch*, Stuttgart, 1984, studiu în care chiar și un capitol se intitulează "Norocul nu este o noțiune") a însemnat inițial "soartă", "îndemânare", "finalul unui lucru". Prin alăturarea atributului "bun" (noroc bun) – cum se mai află astăzi în română în urarea minerească ***noroc bun*** dar și în engleză (***good luck, bad luck***) – respectiv "rău" (noroc rău), "norocul" a căpătat valențe noi. În timp, adaosul "bun" s-a

suprimat, iar noroc mai desemnează doar şansa, faptul pozitiv (neaşteptat). Norocul este văzut adesea orb

norocu-i orb – das Glück ist blind,

iar zeiţa Fortuna este reprezentată cu ochii legaţi (fr. *le hazard est aveugle*). Omului norocos, chiar dacă nu este prea deştept, îi merge mereu bine:

mai mult noroc ca minte/mehr Glück als Verstand.

Dar să nu se uite că norocul este trecător şi adesea ajungem în situaţia de a rezuma:

norocul e de sticlă: se sparge (tocmai) când străluceşte – Glück und Glas, wie schnell bricht das,

replică dată cândva şi de Publius Syrus în *Sententiae*: "fortuna vitrea est: tum cum splendet, fragitur" (Simenschy 1979: 644). Cine nu-şi apreciază şansa şi se poartă necuviincios

şi-a mâncat norocul

şi atunci se poate spune că

das Glück kehrt ihm den Rücken.

Candrea (1912) a înregistrat

a avea noroc porcesc,

expresie căreia îi aflăm în limba germană o formă redusă la

Schwein haben.

Calităţile oamenilor sunt apreciate iar condamnabila lipsă a unor calităţi este prilej de ironizare, de luare în derâdere, de tratare cu sarcasm a unei situaţii în care este implicată o persoană considerată proastă. Dacă deşteptăciunea, inteligenţa au fost întotdeauna admirate, prostia nu se iartă. Formulările care au ca temă prostia omenească conţin, cel mai adesea, comparaţii şi diferite grade de comparaţie:

prost ca un bou/o oaie, ca noaptea, de dă în gropi

er ist so dumm wie lang
er ist dümmer als die Polizei erlaubt
er ist so dumm wie Bohnenstroh
er ist so dumm wie ein Regiment Soldaten
er ist so dumm, dass ihn die Gänse/Schweine beißen
er ist dümmer als ein Stück Vieh/als ein Ochse/ein Esel/ein Schaf/ eine Kuh/ein Kalb

sunt doar câteva din expresiile care amendează prostia. Comparaţiile cele mai frecvente sunt cu animalele de casă mari dar lipsite de personalitate (bou, vacă, oaie) sau cărora li se pune în seamă îndărătnicia stupidă (măgarul) ori ignoranţa naturală (viţelul). Chiar simpla aluzie la expresii de genul *a sta ca viţelul la poarta nouă* este suficientă pentru a ironiza pe cei lipsiţi de perspicacitate: în *Moromeţii* lui Marin Preda aflăm următorul schimb de replici: "Gata poarta Moromete! – Nu e gata! ... Mai trebuie un viţel care să se uite la ea!". Chiar şi reconstituită, zicătoarea îşi păstrează factura acidă. Dacă unele animale mari trimit la ideea de fiinţă greoaie în gândire, schimbând unghiul de vedere, creatorii populari au surprins în discrepanţa dintre statura omului şi dimensiunile animalelor mici o altă posibilă sursă de ironizare, spunând despre creaturile mici (de exemplu despre gâscă, dar nu numai) că ar avea ceva mai multă minte decât unii oameni.

4.4.2.3 Omul, fiinţă socială

Aproape de om şi de natura care îl înconjoară se află sfera relaţiilor sociale care pot fi familiale (familia, rudenia, casa, educaţia) sau extrafamiliale (munca, meseriile, comerţul, naţiunea, limba, statul, organizare socială şi raporturile sociale, organizarea judiciară, războiul etc.).

Relaţiile de familie au generat un număr important de expresii care reflectă atitudini, sentinţe, sentimente etc. Raporturile dintre membri familiei indică poziţia fiecărui membru în cadrul colectivităţii familiale.

A fi stăpân în propria-ţi casă – Herr im eigenen Haus sein

înseamnă a dispune de poziţia cea mai importantă, ce nu poate fi pusă la îndoială şi căreia i se subordonează, într-o formă sau alta, toţi membri unei colectivităţi. Una dintre cele mai vechi formule de drept german consemnează această expresie în anul 1244 (Röhrich): "Wir wellen auch, daz einem ieglichen purger sein haus sein veste sei". Este între timp o expresie prezentă şi în fr. ***être maître chez soi*** şi engl. ***a man is king in his own house***.

În relaţiile extrafamiliale, instanţa supremă a reprezentat-o *domnul/regele/împăratul/paşa*, căruia i se închina suflarea supuşilor, care era ascultat şi al cărui cuvânt era lege. În ochii mulţimii, domnul întruchipa nu numai puterea, ci şi bunăstarea nemărginită, aşa încât dorinţa omului de a trăi mai bine, de a se bucura de belşug, de un trai fără griji, de consideraţie din partea celor din jur se va întruchipa şi în expresii în care se vor regăsi cuvinte care denumesc noţiunea de 'domn' (în cele mai diverse ipostaze). Un exemplu este

wie ein Fürst leben – a trăi ca un paşă/un rege.

Germ. *Fürst* ("principe") este un superlativ substantivizat care semnifica, iniţial, "cel din faţă, primul (dintr-o colectivitate)", ca mai apoi să dobândească sensul de "domnitor (împăraţi, regi, apoi duci şi înalţi demnitari)". Domnitorul, ca

uns al lui Dumnezeu – Kaiser von Gottes Gnaden

împărţea cu stricteţe dreptatea dar era obligat şi să dovedească generozitate faţă de supuşii săi, de unde expresia

Gnade vor Recht (ergehen lassen).

O aluzie la bunăstarea şi statutul Regelui Soare se regăseşte în formularea

wie Gott in Frankreich leben.

La polul opus stă maxima aspră a lui Friedrich cel Mare "Domnitorul este primul servitor al statului său" care se dorea o reflectare a apropierii domnului de supuşii săi (trecem peste doza de ipocrizie din acest enunţ). În româneşte, pentru *Fürst* găsim corespondentul

paşă, fapt explicabil prin împrejurările istorice ale locului. Forma cu *rege* trebuie să fie de dată mai recentă, de când locul domnitorului a fost luat de rege.

Din sfera meseriilor vine expresia

a fi între ciocan şi nicovală – zwischen Hammer und Amboss sein

aşa se poete spune despre cineva care se află într-o situaţie ingrată, la strâmtoare. În forma sa latinească (expresia fiind probabil de factură medievală) ***inter malleum et inculem*** a fost folosită de Erasmus von Rotterdam, iar Goethe a preluat imaginea şi a transpus-o în versuri, în a 14-a *Epigramă veneţiană*: "Diesem Amboss vergleich ich das Land,/ den Hammer dem Herrscher,/und dem Volke das Blech,/ das in der Mitte sich krümmt./Wehe dem armen Blech!"

Din aceeaşi sferă a meseriilor ni s-au transmis expresii cu componenta *moară*. Instalaţie de mare utilitate pentru economia rurală, cuvântul *moară* a căpătat sensuri figurate (Dumistrăcel 1980: 210 ş.u.) şi intră în construcţii de tipul

moară de treierat "batoză"
moară de oloi
moară de tabac
moară de hârtie < Papiermühle

(primele asemenea mori fiind construite de meşteri germani) expresie atestată în secolul al XVI-lea, din timpul lui Matei Basarab (Dumistrăcel 1980: 210 ş.u.). Cineva căruia

îi merge gura ca o moară – ihre Zunge geht wie eine Klappermühle "vorbeşte exagerat de mult".

Expresia idiomatică

a-i da/veni cuiva apă la moară – das ist Wasser auf seine Mühle "a-i crea cuiva o situaţie favorabilă"

se regăseşte în întreg spaţiul cultural european, dovadă fiind, de exemplu, existenţa ei şi în olandeză ***dat is water op zijn molen*** şi franceză ***c'est de l'eau à mon moulin*** (Rat 1973). Limba română cunoaşte şi forma negativă

a tăia cuiva apa de la moară "a opri/întrerupe ceva/pe cineva", frazeologism întâlnit la Marin Preda (ap. Dumistrăcel 1984: 160).

4.4.2.4 Magie, religie, credințe

Cu predilecție în mediul rural, au luat naștere credințe și obiceiuri respectate, adeseori cu sfințenie, de membri unei comunități. Supranaturalul, mitologia, religia și sentimentele religioase sunt izvoare de expresii figurate în întreg spațiul cultural european. Chiar dacă unele dintre frazeologismele cu componentă lexicală din sferele amintite au o circulație restrânsă, zonală, ele întruchipează adevăruri general valabile.

Un obicei legat inițial numai de biserică și de una din activitățile de cult, și anume trasul clopotelor, a câștigat, în timp, valențe noi, fapt răsfrânt și în expresiile idiomatice cu lexemul *clopot*. Cândva, în caz de pericol sau atunci când se anunțau evenimente deosebite se trăgeau clopotele. Obiceiul a "supraviețuit" în

an die große Glocke hängen – a atârna de clopotul bisericii.

În anumite comunități, în acest mod erau chemați cei care trebuiau să judece pe cineva. Tot prin tragerea clopotelor erau chemați și datornicii. Cu timpul, sensul expresiei s-a schimbat, astfel încât în ziua de astăzi, dacă cineva atârnă ceva de clopotul bisericii, înseamnă că "dă pe față spusele sau faptele altuia, socotite ca tainice" (Zanne 1895-1912/6: 515).

Rolul jucat de religie în viața unei colectivități este incontestabil. Faptul că la început limba vorbită în biserică (slavonă respectiv latină) nu era aceeași cu cea vorbită de membri colectivităților, nu i-a împiedicat pe aceștia să aibă propria lor credință. Odată cu traducerea *Bibliei* au apărut numeroase expresii idiomatice, majoritatea având astăzi un cu totul alt înțeles. Crucea, un simbol esențial al creștinismului, se regăsește în frazeologisme de tipul

sein Kreuz tragen – a-și purta crucea "a duce cu răbdare, cu smerenie greutățile vieții" – vezi și fr. ***porter sa croix***.

Expresia se găseşte la proorocii Matei 10,38, şi Luca 14,27: "Şi cine nu îşi poartă crucea sa şi nu mă urmează, acela nu poate fi ucenicul meu". În dicţionarul Duda (1985) întâlnim la conceptul 'cruce' următoarele expresii populare:

cruce de voinic "bărbat voinic"
a da cu crucea peste cineva "a întâlni pe cineva pe neaşteptate"
a ţi se face calea cruce "a ţi se deschide o răspântie", "a şovăi"
a face cruce "a se încrucişa"
a-şi face cruce "a se mira"
a-şi face cruce/cu stânga " a se mira peste măsură"
în crucea amiezii/nopţii "la ora 12/24"
în crucile satului "în mijlocul satului"
a se pune cruce "a se împotrivi"
a pune cruce cuiva/la ceva "a considera lichidat/pierdut"
a umbla cu crucea în sân "a fi evlavios" dar şi "a fi făţarnic".

În germană, expresia a fost răspândită prin cântecul lui Johannes Scheffler (1624-77) "Mir nach, spricht Christus, unser Held". Deja în Evul Mediu, începând cu secolul al XIII-lea, crucea capătă sensuri figurate de suferinţă, tristeţe. Apropiindu-ne de zilele noastre, înţelesul de suferinţă dată de Dumnezeu se transformă în cel de supărare, de nevoi de tot felul.

4.4.3 Omul şi Universul

Omul percepe lumea în parte intuitiv, prin categoriile primordiale de la care porneşte cercetarea şi cunoaşterea ştiinţifică (în sensul cel mai larg al cuvântului). Această cunoaştere nu este un scop în sine, ea serveşte omului în demersurile sale creatoare şi de transformare a lumii în care trăieşte.

4.4.3.1 A priori

Existenţa umană este guvernată de "daturi", de factori a priori, ce se situează în afara sferei de influenţă a oamenilor, daturi pe care

oamenii i-au numit existenţă, formă, dimensiune, măsură, relaţie, ordine, valoare, număr, spaţiu, timp, cauzalitate, calitate, cantitate etc. şi care, prin faptul că sunt valori omniprezente, influenţează existenţa umană de la naştere până la moarte. Este firesc deci ca aceste daturi să stea, în toate limbile, şi la baza unor expresii idiomatice.

Valoarea, ea însăşi un dat, poate fi aplicată la obiecte care se măsoară cu ceea ce astăzi, în aproape tot spaţiul cultural european, este metrul şi kilogramul – metrul a luat locul cotului, kilogramul al ocalei. Expresiile idiomatice

mit der kurzen Elle messen
a umbla cu ocaua mică

stau pentru "a înşela", şi amândouă reflectă raporturi comerciale. Cotul (50-78 cm) este o măsură din vremurile în care măsurătorile se făceau cu părţi ale trupului (picior, pas, palmă). Deoarece acestea erau mărimi variabile, existau etaloane la primării sau la judecătorii. În spaţiul de limbă germană se pare că existau peste o sută (unele surse indică 132) de mărimi diferite pentru cot. Cu ocaua (1200-1300 gr) se măsura atât greutatea, cât şi volumul. Negustorul necinstit măsura sau cântărea cu o oca falsificată şi, pentru că *umblă cu ocaua mică*, era pedepsit prin ţintuirea de o ureche în mijlocul târgului. Faima ocalei se consolidează în vremea domniei lui Cuza-Vodă care a adus reglementări noi în domeniul unităţilor de măsură, legi prin în care s-a introdus o nouă oca, numită în popor

ocaua lui Cuza.

Despre cineva care este de prisos, pentru care nu se găseşte utilizare se spune că este

a cincea roată la căruţă – das fünfte Rad am Wagen.

Metafora este consemnată pentru prima dată în secolul al XI-lea în colecţia de proverbe latineşti *Fecunda ratis* a lui Egbert von Lüttich: "Quem fastidimus, quinta est nobis rota plaustri". De fapt, autorul a preluat o expresie care circula la popoarele europene (fr. *être la cinquième roue de la charette/du carosse*, it. *essere la quinta ruota del carro*),

deci și în germană. Este o imagine îndrăgită, mai târziu, și de Luther ("Eben so nutz alß dz funfft rad dem wagen") (Röhrich 1995: 1219). În limba română expresia se bucură de o circulație la fel de mare ca și în restul Europei, trecând din limba vorbită în cea a scriitorilor: Marin Preda, de exemplu, "selectează practicieni ai vorbirii cu tâlc" și unul dintre aceștia explică, cum "Bilă a fost ***a cincea roată la căruță***" (Dumistrăcel 1984: 160).

4.4.3.2 Științele și tehnica modernă

Științele (științe exacte, umane și socio-politice, filozofie) au o istorie foarte lungă, în schimb, ceea ce înțelegem astăzi prin tehnică (tehnică și industrie bazate pe științe etc.) este de dată mult mai recentă. Ambele domenii sunt surse generoase de imagini plastice. Și aici, copiind realitatea, unele îmbinări de cuvinte au primit, în timp, conotații diferite de cele avute inițial și au ajuns să circule în formă stabilă de frazeologism. Spre exemplificare am ales două obiecte tehnice, ambele invenții relativ recente.

Una dintre ele este mitraliera (prima mitralieră a apărut în Germania la 1901), arma automată de calibru mic cu care se poate trage într-un timp scurt un număr mare de proiectile. Cine vorbește repede și fără oprire "te omoară cu vorba" – acelei persoane i se potrivește expresia

a vorbi/turui ca o mitralieră – (los)eden wie ein Maschinengewehr.

Expresia vine în continuarea sintagmei desprinse din sfera meseriilor

îi merge gura ca melița – vorbește ca o moară hodorogită.

Măsurarea timpului este o preocupare veche a oamenilor. Deșteptătorul însă este o invenție destul de recentă. În

du fällst mir auf den Wecker

cu sensul de "mă enervezi, mă inoportunezi" avem de a face cu o adaptare umoristică a expresiei ***du fällst (gehst) mir auf die Nerven.*** Asocierea cu deșteptătorul se bazează, probabil, pe înțelegerea min-

ţii (ca loc al înţelepciunii) ca pe un mecanism de ceas. S. A. Wolf ("Erklärung einiger Berliner Redensarten", în *Muttersprache*, 1956/66: 28) oferă o altă explicaţie: ar fi vorba de germanizarea cuvântului idiş *weochar* care înseamnă "mă enervează foarte tare". De aici, *Wecker* care, luat parte cu parte, nu are nici un sens. Este un punct de vedere care nu se mai verifică şi în formularea

da bleibt der Wecker stehen!

care este o expresie a uimirii, formată prin anii douăzeci ai secolului al XX-lea după modelul ***da bleibt mir der Verstand stehen***, frazeologism pe care îl cunoaşte şi limba română: ***îmi stă mintea (în loc)***.

[illegible]

[illegible] istorie foarte lungă. În schimb, [illegible] tehnică şi industrie bazate pe ştiinţă [illegible] este de dată mult mai recentă. Ambele domenii sunt [illegible] de imagini plastice. Şi aici, [illegible] realitatea, unele îmbinări de cuvinte au primit, în timp, conotaţii diferite de cele avute iniţial şi au ajuns să circule în formă stabilă de frazeologism. Spre exemplificare am ales [illegible] tehnice, ambele invenţii relativ recente.

Una dintre ele este [illegible] (prima [illegible] a apărut în Germania în 1901), [illegible] cu care se poate [illegible] într-un timp scurt un număr mare de proiectile. Cine vorbeşte repede şi fără oprire [illegible] – acelei persoane i se potriveşte expresia

a vorbi [illegible] ca o mitralieră – [illegible] wie ein Maschinengewehr.

[illegible]

[illegible]

Măsurarea timpului este o preocupare veche a oamenilor. Dar [illegible] este o invenţie destul de recentă. În

[illegible]

[illegible]

Cine se aseamănă se adună
Gleich und gleich gesellt sich gern

5 Contrastivitatea în frazeologie

În acest capitol se discută bazele comparării frazeologice interlingvistice, şi se schiţează un model contrastiv prin alegerea, din multitudinea de posibilităţi (cum sunt compararea de expresii idiomatice, contrastivitatea în domeniul originii expresiilor, a grupelor frazeosemantice – de ex. somatismele –, a tipurilor structurale, ori chiar a unor sisteme frazeologice complete), a acelor criterii care servesc cel mai bine conceptul de frazeologie contrastivă.

În frazeologie, metoda contrastivă este mai ales inductivă. Expresiile idiomatice sunt complexe de semne create "secundar", din unităţi ale sistemelor primare (lexic, sintaxă, morfologie). De aceea, în procesul comparării se distinge, practic, între aspectul lexical (compoziţia componentelor), cel structural-sintactic (expresii verbale, nominale etc.) şi cel structural-semantic (organizarea semantică, de ex. domeniile tematice).

Deşi, mai recent, există preocupări în studierea comparativă a expresiilor la nivelul varietăţilor lingvistice şi al dialectelor unei limbi, cele mai numeroase şi mai complexe lucrări rămân cele de frazeologie comparată interlingvistică.

Metoda contrastivă în frazeologie are la bază studiul din 1972 al lui R. A. Glazyrin ("Sopostavitel'nyi analiz komparativnych frazeolo-

gičeskich edinic v sovrementnich germanskich jazikach. Na materiale nemeckogo, anglijskogo i švedskogo jazykov. Maskwa. Avtoreferat kandidatskoij dissertacii." Ap. Burger/Buhofer/Sialm 1982: 290). Lingvistul sovietic delimitează metoda contrastivă de cea tipologică după cum urmează:

- scopul contrastului este contrastarea și caracterizarea de fapte din sfera pur lingvistică, pe când scopul tipologiei este clasificarea tipologică și construirea de regularități și reprezentări ale caracteristicilor structurale generale ale limbii;
- obiectul contrastului îl constituie un material unitar, "închis" și unități lingvistice de aceeași structură, pe când materialul tipologiei este unul "deschis" și unitățile cercetate sunt structural nelimitate;
- în compararea contrastivă metalimbajul îndeplinește un rol ajutător, pe când în tipologie metalimbajul este o parte componentă integrată;
- materialul de plecare în procesul comparării îl reprezintă faptele lingvistice aleatorii, pe când în tipologie materialul de plecare îl reprezintă chiar rezultatele contrastului;
- în metoda contrastivă domină inducția, pe când în metoda tipologică domină deducția.

Metoda contrastivă se ocupă cu microsistemele diferitelor limbi, așa încât acesteia trebuie să-i preceadă analiza intralingvistică a unităților acestui microsistem.

Cu alte cuvinte, domeniul supus cercetării trebuie descris calitativ și inventariat cantitativ, urmând a se proceda apoi la compararea unităților, adică la analiza perechilor de expresii, luându-se în considerație factorii lingvistici și extralingvistici și comparând, mai întâi, componentele și apoi unitățile frazeologice în totalitatea lor. Abia apoi se trece la compararea microsistemelor.

5.1 Bazele socio- şi interculturale ale analizei contrastivităţii frazeologice

În discuţia asupra fundamentului socio- şi intercultural ale contrastivităţii frazeologice interesează atât aspectele în legătură cu specificul cultural românesc şi german reflectat în expresii idiomatice, cât şi bazele interlingvistice ale contrastivităţii frazeologice româno-germane.

5.1.1 Problema specificului cultural românesc şi german în frazeologie

Prin compararea expresiilor idiomatice ies la iveală nu numai aspecte structurale, morfosintactice ori semantice, ci şi diferenţe şi asemănări culturale şi de specific naţional, cu atât mai mult, cu cât expresiile dispun, pe lângă funcţii comunicative, şi de o funcţie cumulativă. Aceasta din urmă se manifestă prin oglindirea şi fixarea experienţelor şi rezultatelor practicii sociale în *langue* şi *parole*. La baza expresiilor idiomatice au stat, de regulă, îmbinări libere de cuvinte care s-au impus şi au trecut din *parole* în *langue* deoarece în ele este cuprinsă şi prin ele este transmisă experienţa sociolingvistică şi psiholingvistică colectivă. În frazeologie se regăsesc vechi tradiţii, obiceiuri, fapte istorice, aspecte ale vieţii sociale şi politice precum şi relaţii socio-economice şi valori culturale.

În cazul perechii de limbi română-germană, ca urmare a apartenenţei la spaţiul cultural comun european, chiar dacă sistemele frazeologice prezintă numeroase asemănări, se pot consemna totuşi şi suficiente diferenţe determinate de specificul cultural. Această situaţie a întâlnit-o şi cercetătorul ungur Földes (1996: 86-94), în studiul dedicat contrastivităţii frazeologice germano-maghiare la care facem trimitere pentru unele puncte de vedere şi structuri de organizare a materialului.

În frazeologie – înţeleasă ca o componentă culturală a poporului

respectiv – se disting, din punctul de vedere al genezei expresiilor idiomatice, două grupe principale:

1. Expresii care nu dispun de echivalent în sistemul lingvistic, în cultura sau gândirea celeilalte comunităţi lingvistice, situaţie în care lipseşte, de fapt, denotatul:

cuiul lui Pepelea "pretext născocit pentru a stingheri pe alţii"
Bălan să-ţi aleagă din gură "nu înţeleg ce spui"
(a ajunge) la gherlă (de la numele oraşului Gherla, unde există o închisoare celebră) "la închisoare"
(la orice treabă) pe Stan Păţitul întreabă "consultă-te cu un om priceput"
din gardul Oancei "răspuns negativ la o pretenţie ce nu poate fi satisfăcută"
(a fi/a umbla) teleleu Tănase "zăpăcit, aiurit"
ţara lui Cremene "loc fără stăpân unde fiecare face ce vrea"
vrabia Mihai Viteazul (derivat de la *vrabia mălai visează*) "a-şi face iluzii"
der deutsche Michel (Michel german) "simbolul mic burghezului german cinstit, dar, din punct de vedere politic, adormit"
etw nach Johann Ballhorn verbessern (a corecta ceva ca Johann Ballhorn – tipograful Johann Ballhorn (din Lübeck, sec. 16) intervenea adesea neinspirat asupra textelor) "a modifica inadecvat şi ridicol un lucru, cu intenţia de a-l îmbunătăţi"
Sankt Ulrich rufen (a chema pe Sf. Ulrich – joc fonetic, *ulr* fiind o onomatopee pentru zgomotul produs de un stomac în suferinţă) "a voma"
nach Speyer appelieren (a apela la Speyer – asemănare fonetică între numele oraşului şi verbul *speien* "a scuipa") "a voma"
mit dem Stadtgraben um die Wette gehen (a se întrece cu şanţul de apărare al oraşului – apa din acest şanţ se mişcă foarte încet) "lene mare"
einem den Martinsmantel umhängen (a îmbrăca pe cineva cu mantaua lui Martin – expresie din Freiburg, unde la Martinstor era cândva puşcăria) "a băga pe cineva la închisoare"
nach Melaten kommen (a veni la Melaten – după o suburbie a oraşului Köln, unde a existat o leprozerie şi s-a construit, mai apoi, ci-

mitirul) "a muri".

2. Expresii idiomatice ale căror model logico-semantic este, din punct de vedere tipologic, identic pentru cele două culturi, dar în ale căror realizări concrete apar componente culturale diferite. Acest fenomen pune în evidenţă complexitatea frazeologiei, în ea reunindu-se, practic, universalul şi specificul: baza logico-semantică a expresiilor idiomatice ale celor două limbi coincide tipologic, în tip ce conţinutul lexical concret este ceva specific, nerepetabil. Unele din expresiile acestei grupe au la bază o motivaţie ce ori nu mai poate fi refăcută, ori este, pur şi simplu, întâmplătoare. În principiu, majoritatea metaforelor de aici ar putea fi folosite şi în cealaltă limbă:

când o face plopul pere şi răchita micşunele "niciodată"
când o face plopul mere şi tânjala viorele "niciodată"
când o zbura porcul/boul "niciodată"
s-a suit scroafa-n copac "a se făli peste măsurat"
la Paştile cailor "niciodată"
a umbla cu Iordane "vorbe goale"
wenn Ostern und Pfingsten auf einen Tag fallen (când Paştele şi Rusaliile cad în aceeaşi zi) "niciodată"
wenn meine Tante Räder hätte (dann wäre sie ein Omnibus) de-ar avea mătuşa mea roţi (ar fi un autobus)) "nu se poate".

În alte expresii, conţinutul lexical a fost determinat, de la bun început, exclusiv după specificul civilizaţiei respective, astfel încât nici teoretic nu este posibilă o versiune "inversă"

a o întoarce ca la Ploieşti "a schimba cele spuse în favoarea vorbitorului"
a prinde cu ocaua lui Cuza "a prinde pe cel necinstit cu măsură falsă"
a-şi găsi Bacăul "a-şi afla stăpânul"
de pe vremea lui Papură-vodă "de demult"
ţara lui Papură-vodă "sărăcie/devălmăşie/absolutism"
a fi Novac "om trupeş şi harnic"
a trăi cât zidul Goliei (după numele mănăstirii din Iaşi) "a trăi mult"
a ajunge la Petrache (după numele directorului penitenciarului din Severin) "a ajunge la închisoare"

(a ajunge la) spitalul 7/9, Socola/Bălăceanca (după numerele şi/sau numele spitalelor de psihiatrie din Iaşi şi Bucureşti) "spitalul de nebuni"

a fi bun de Balamuc (de la numele localităţii Malamuc,unde exista un ospiciu) "nebun"

cât turnul Colţii (de mare) (turn construit în Bucureşti la începutul sec. XVII) "foarte mare"

Bier nach München/Dortmund bringen (a duce bere la M/D) "a face ceva inutil"

so alt wie der Böhmer/Thüringer Wald sein (a fi bătrân ca pădurea Boemiei/Türingiei) "a fi foarte bătrân"

der Mond ist wie ein Eierkuchen (luna e ca o omletă) – ***luna e cât/ca o mămăligă*** "mare şi rotundă"

(groß) wie das Heidelberger Fass sein (mare cât butoiul din Heidelberg – de văzut şi astăzi în beciurile cetăţii) "uriaş, exagerat"

ein pommerscher Trunk (o băutură pomerană – Pomerania este cunoscută ca o zonă unde se mănâncă şi se bea bine) "o sorbitură straşnică"

ein pommerscher Magen (un stomac pomeran) "un stomac bun"

das dauert keine Leipziger Messe (nu durează cât slujba din Leipzig – la Leipzig slujbele de Paşti şi de Sf. Mihail ţineau 14 zile) "nu durează mult"

jmdn zur Minna machen (a face pe cineva Minna – după numele dat generic slujnicelor) "a trata pe cineva fără mănuşi/menajamente"

auf der Wartburg sitzen (după numele unei cetăţi, unde femeile aşteptau în Evul mediu peţitorii, soţii, să nască etc.) "a aştepta timp îndelungat".

Elementele semantice relevante din punctul de vedere al civilizaţiei româneşti/germane pot apărea, şi după părerea noastră, pe cel puţin trei trepte diferite de generalizare:

- cu semnificaţia unei componente a expresiei idiomatice, componentă marcată de cultura respectivă şi care reflectă situaţii specifice acelei culturi, recognoscibile prin însăşi componentele respective:

a prinde cu ocaua lui <u>Cuza</u> (Cuza a uniformizat unităţile de măsură) "a prinde pe cel necinstit cu măsură falsă"

a mânca din pita lui Vodă "a fi slujbaş la stat"
a-şi găsi Bacăul "a-şi afla stăpânul"
Vodă vrea şi Hâncu ba "deosebire de păreri; când un inferior are mai multă putere decât mai marele său"
a fi azi aici, mâine-n Focşani (poimâine la Botoşani) "nestatornic"
Fraktur mit jmdm reden (a vorbi cu cineva fraktur – fraktur este denumirea pentru scrierea germană, *Fraktur reden* însemnând "a vorbi nemţeşte") "a spune cuiva părerea pe şleau"
rangehen wie Blücher (a porni/a ataca o problemă precum Blücher – legendarul mareşal care a înfruntat armatele napoleoniene) "a porni cu curaj"
kalt wie Blücher (rece ca Blücher) "liniştit, neînfricat"
wir zwei und Rothschilds Geld (noi doi şi banii lui Rothschild – trimite la avuţia familiei Rothschild) "am reuşi, de-am avea banii lui Rothschild"
lass dir's bei den Berchtesgadenern drechseln (du (ceva) la strunjit la cei din Berchtesgaden – localitate renumită pentru arta prelucrării lemnului) "dă la rectificat, la îndreptat".

- cu semnificaţia literală a întregii expresii în care se reflectă o situaţie cu specific naţional:

o viţă în Gherghiţa şi alta în Ialomiţa "rar, depărtat"
a nimerit orbul Brăila/Suceava "este posibil orice lucru incredibil iniţial"
de la Vlădică până la opincă "toţi"
se bat turcii la gura lui "cineva care vorbeşte repede"
bis in die Puppen gehen (a merge până în păpuşi – după marea stea de la grădina zoologică din Berlin, ornamentată cu statui ale zeităţilor antice, numite de berlinezi păpuşi) "a merge departe/mult"
das ist zum Oder zuschütten (asta e de umplut râul Oder – din vremea în care s-au închis unele braţe ale râului pentru a se câştiga teren) "cantitate/rezervă mare dintr-un anumit produs"
HB-Männchen machen (a face omuleţi HB – după reclama la ţigările HB în care cineva sare în aer, dar îşi regăseşte liniştea fumând o ţigară HB) "a se enerva".

- cu semnificaţia generală a expresiei idiomatice (numărul acestor expresii este, în comparaţie cu abundenţa de situaţii de la cele-

lalte două puncte, destul de restrâns):

calul bălan "simbolul pedepsei" din școlile de altădată
sfântu' Niculae "biciul" cu care se pedepseau copii
Baba Rada "om prost, de nimic"
Tanda Manda "doi se potrivesc, sunt la fel de proști"
Vrușlu cu Nușlu "două persoane strâns legate"
Stan Pățitul "om pățit și care, drept urmare, știe multe"
tufă de Veneția (Veneția e construită pe ape, nu are vegetație) "care nu poate fi; neștiutor"
der blaue Brief (scrisoarea albastră – denumită așa după culoarea ei) "demisia" sau "scrisoarea trimisă părinților unui elev aflat în situație de corijență/repetenție"
grüner Heinrich (Heinrich albastru) "supă de arpacaș"
falscher Wilhelm (Wilhelm fals) "perucă"
rote Zahlen (schreiben) ((a scrie) cifre roșii) "a avea datorii".

Exemplele de mai sus conțin componente cu specific național care sunt, în același timp, componente importante în procesul comunicării. Cele din primele două categorii reflectă și fixează situații culturale prin forma internă a unităților lingvistice, iar cele din cea de a treia categorie prezintă o relevanță directă și comunicativ actuală.

5.1.2 Domenii frazeologice germane din perspectiva limbii române

În continuarea observațiilor de la capitolul precedent, este important să se stabilească – din perspectiva limbii române – domeniile frazeologice în care se poate recunoaște (uneori cu pregnanță, alteori mai timid) civilizația germană. Numărul acestor domenii poate fi foarte mare, de aceea, din motive de economie a lucrării, ne vom limita doar la cele mai importante:

- Un prim aspect îl constituie modul de gândire (și interpretare) convențional al germanilor, simbolistica tradițională cu rădăcini în trecutul îndepărtat, în credințele populare specifice, în super-

stiţiile germanilor, austriecilor şi elveţienilor, în credinţa creştină de rit catolic şi protestant etc.:

Wurst wider Wurst (cârnat contra/pentru cârnat – de la obiceiul pomenii porcului) "a plăti cu aceeaşi monedă"
gelbe Suppe (supă galbenă – supă grasă, de găină) "trai îmbelşugat"
wissen wo Barthel den Most holt (a şti de unde aduce Barthel mustul – a face rost de must pe 24 august, de Sf. Bartolomeu, cu mai bine de o lună înainte de culesul viilor!) "şmecher, priceput"
jmdm aufs Dach steigen (a se sui cuiva pe acoperiş – după procedura de drept prin care proscrişilor li se zmulgea acoperişul) "a pune la punct, a certa pe cineva"
jmdm den Wein ausrufen (a striga cuiva vinul – după un vechi obicei de a se striga/lăuda vinul) "a denigra pe cineva"
Ablass nach Rom tragen/Ablass in Bern holen und kein Geld mitbringen (a duce indulgenţe la Roma/a lua indulgenţe de la Berna fără să ai bani la tine – de la obiceiul medieval al indulgenţelor papale) "a face ceva inutil"
dastehen wie die Orgelpfeifen (a sta ca fluierele orgii – aluzie la forma în care sunt aranjate fluierele orgii) "descrescător, în ordinea mărimii"
jmdm das Gloria singen (a cânta cuiva Gloria – de la cântarea "gloria in excelsis Deo/et in terra pax/hominibus bonae voluntaris", Luca 2,14) "a da cuiva o lecţie, a-i ţine o litanie".

• Numeroase expresii idiomatice germane îşi au originea în istorie, o parte a acestora stând în directă legătură cu evenimentele istorice laice sau bisericeşti, mai vechi sau mai recente:

wie Zieten aus dem Busch (ca Zieten din tufiş – aşa de repede ca renumitul general de cavalerie al lui Friedrich cel Mare pe câmpurile de bătălie din Războiul de şapte ani) "a apărea brusc şi pe neaşteptate"
nach Canossa gehen (a merge la Canossa – trimitere la Henric al IV-lea, excomunicat de Vatican, rege care a mers la 1077 pe jos la Papa, la Canossa, să ceară iertare) "a se umili"
alle Wege führen nach Rom (toate drumurile duc la Roma – deoarece la Roma, la Vatican, se află centrul catolicismului) "oricum s-ar proceda, tot acolo se ajunge"

rangehen wie Blücher (a porni/a ataca o problemă precum Blücher – legendarul mareşal care a înfruntat armatele napoleoniene) "a porni cu curaj"

ein homerisches Gelächter loslassen (a râde homeric – în "Iliada" şi în "Odiseea" lui Homer există expresia Ἄσβεστος γέλως = râs de nestins) "râs îndelungat"

seinen Friedrich Wilhelm druntersetzen (a-şi pune Friedrich Wilhelm-ul dedesubt – de la semnătura integrală, cu cele două nume ale regelui Friedrich-Wilhelm I) "a se semna"

das ist für den alten Fritz (asta e pentru bătrânul Fritz – trimitere la Friedrich II al Prusiei sau la Friedrich-Wilhelm I, cel din urmă cunoscut ca fiind foarte zgârcit) "zadarnic"

mein Name ist Hase (ich weiß von nichts) (numele meu este Hase, nu nu ştiu de nimic – expresie folosită de un student din Heidelberg in faţa tribunalului universitar după ce a ajutat un coleg să fugă în Franţa) "a nu şti nimic",

pe când altele redau noţiuni istorice, unele dintre aceste noţiuni pierzându-şi, între timp, prin evoluţiile petrecute în societate, puterea de circulaţie, iar altele ieşind (aproape) complet din uz:

fluchen wie ein Landsknecht (a înjura ca un landsknecht – Landsknecht este denumirea dată din secolul al XV-lea mercenarilor din landurile imperiale) "a înjura straşnic (ca un birjar), necontenit"

ein unsicherer Kantonist (un cantonist nesigur – Friedrich Wilhelm I a introdus cantoanele care au rezistat până la 1841, ca zone de recrutare a soldaţilor) "un om în care nu poţi avea nădejde"

das ist ein Havas (este un Havas – după numele agenţiei franceze de ştiri, astăzi uitată, care transmitea în timpul primului război mondial ştiri false) "o minciună sfruntată".

- Literaturile naţionale de limbă germană (literaturile germană, austriacă, elveţiană, chiar şi cea luxemburgheză) au contribuit productiv la îmbogăţirea frazeologiei, datorită predilecţiei de a cita din vorbele unor scriitori cunoscuţi (sau care au fost, la un moment dat, la modă):

ein bewaffneter Friede (o pace înarmată – dintr-o poezie de Friedrich

von Logaus)

er ist ein Narr auf eigne Hand (e nebun pe mâna lui – Goethe, *Den Originale*)

mehr Licht (mai multă lumină – Goethe, *Faust I*; vorbele lui Goethe, pe patul de moarte)

die Zeit ist kurz, die Kunst ist lang (timpul este scurt, arta dăinuie – forma prescurtată din replica lui Wagner din *Faust I* de Goethe: Ach Gott! Die Kunst ist lang,/Und kurz ist unser Leben" care este, la rândul ei, o prelucare a discursului hippocratic "Ars longa, vita brevis")

der rote Faden (firul roşu – Goethe, *Wahlverwandschaften*)

vor Tau und Tag (înainte de rouă şi de ziuă – după titlul unei culegeri de nuvele de Clara Viebig) "în zori".

• Din perspectivă culturală, este interesant de constatat în ce măsură numele proprii se integrează expresiilor idiomatice. Astfel, ca incidenţă, numele de persoane (mai ales cele masculine) sunt mai frecvente decât cele geografice (Fleischer 1982: 100 ş.u.). Ele conţin, mai ales, personalităţi istorice:

nach Adam Riese (după Adam Riese – Adam Riese este autorul celor mai răspândite cărţi de aritmetică ale secolului al XVI-lea) "calculat exact"

durch den Knigge gerast sein (a fi gonit prin Knigge – după scriitorul von Knigge (1752-1796), autorul celebrei cărţi "Der Umgang mit Menschen") "purtare foarte proastă"

den dicken/großen Wilhelm machen/spielen/markieren (a face pe marele Wilhelm – de la Wilhelm II, mare iubitor de uniforme, fast şi lux) "a se făli"

eine wahre Xanthippe sein (a fi o adevărată Xantipă – soţia lui Socrate) "o femeie rea"

einem das Benedicte machen (a face cuiva un Benedicte – de la numele unui cardinal) "a ţine cuiva o litanie"

vom großen Christoph reden (a vorbi de marele Christoph – Sf. Christophorus era zugrăvit foarte mare pe pereţii exteriori ai unor biserici) "a se lăuda"

ein treuer Eckart sein (a fi un Eckart (erou de legendă) credincios) "foarte devotat, credincios"

sau nume proprii imaginare ori prenume prin care sunt caracterizaţi (de cele mai multe ori ironic şi chiar acid) cei din jur, mai ales leneşii, proştii, zgârciţii, calicii, mincinoşii etc. :

ein Herr (Baron) von Habenichts sein (a fi un baron de Nainimic – din cumpunerea *haben+nichts*) "e sărac, nu are nimic"
er sitzt da wie Karl Arsch (şade aici precum Karl Arsch – joc de cuvinte, *Arsch* "cur") "pierde vremea"
ein Dieldapp/Dilldapp sein (a fi un Dieldapp/Dilldapp – după numele unui personaj de carnaval) "a fi un tântălău"
mit jmdm das Hänschen machen (a face cu cineva Ionuţul) "a trata/a lua pe cineva de prost".
Hans Liederlich "hahaleră, om destrăbălat"
Hans Taps "flăcău neîndemânatic/nătâng"
Hans Dampf in allen Gassen (Hans Dampf pe toate uliţele) "omniprezent şi cu pretenţia de a se pricepe la orice".

- În mod asemănător se petrec lucrurile şi cu numele geografice, şi ele intrând în componenţa unor unităţi idiomatice care denumesc năravuri, obiceiuri, caracterizări ale vorbitorilor etc.:

ab nach Kassel! (valea, la Kassel! – după locul de întâlnire pentru a participa, de partea englezilor, la războiul colonial din America) "pleacă!/sterge-o!/ieşi!"
Wasser in den Rhein/die Warra/die Donau tragen (a duce apă la Rin, Warra, Dunăre) "a face ceva inutil, zadarnic".

La acest capitol al numelor geografice (fără a le putea numi toponime), mai intră şi numele fictive, ironice, menite a batjocori lenea, prostia, zgârcenia ş.a.:

(nicht) von Gebersdorf sein (a nu fi din Satul-darnicilor) "a (nu) fi invidios, a nu da nimic"
(nicht) von Dummersdorf sein (a (nu) fi din Satul-proştilor) "a (nu) fi prost"
(nicht) von Trippstill/Buxtehude/Schilda/Lappenhausen sein (a (nu) fi din T/B/Sch/L) "a (nu) fi prost, nebun".

- Domeniul climei de care depinde viaţa ţăranului şi, în bună parte, şi cea a orăşeanul marchează numeroase expresii idiomatice

germane:

es schneit Kuhjungen/Bauernjungen (plouă cu văcari/cu copii de țărani) "plouă foarte tare"
das ist alter Schnee (asta este zăpadă veche) "un lucru prea bine cunoscut"
Schnee nach Lappland tragen (a duce zăpadă în Laponia) "a face ceva inutil"
es regnet Gold (plouă cu aur) "belşug mare"
aus dem Regen in die Traufe kommen (a ajunge din ploaie în baltă) "din lac în puț"
in die Regenbogenpresse kommen (a ajunge în presa curcubeu) "a ajunge în ziare de scandal/în presa bulevardieră"
wie eine gebadene Maus (ca un şoarece plouat) "ud până la piele"
es hagelt Strafen/Prügel (plouă (cu grindină) cu pedepse/bătaie) "pedeapsă grea, bătaie din toate părțile"
politisches Tauwetter (vreme de dezgheț politic) "dezgheț politic".

- Aparținând vieții de zi cu zi a vorbitorilor şi determinând, în cea mai mare parte, stratificarea socială a acestora, unitățile monetare se regăsesc şi ele în expresii idiomatice:

keinen Pfennig/Groschen/Taler wert sein (a nu valora nici cât un pfennig...) "fără valoare"
den Pfennig dreimal umdrehen (a răsuci de trei ori pfennigul) "a fi zgârcit"
keine müde Mark (nici cât o marcă obosită) "lipsit de valoare/importanță"
die Mark springen lassen (a lăsa să sară marca) "a plăti pe loc"
jmdm fällt der Groschen (cuiva îi pică groşenul) "a pica fisa cuiva"
kein Deut wert (nu valorează nici un "deut" – *Deut* "monedă olandeză de valoare mică", a circulat şi în spațiul german) "fără valoare"
sich keinen Deut um etwas kümmern (a nu se interesa nici de un "deut" de ceva) "a nu se interesa deloc de un anumit lucru".

- Unitățile de măsură tradiționale sunt constituenți productivi în idiomatică, spectrul acestor componente fiind destul de larg: cotul, piciorul, lățimea degetului şi a palmei, țolul etc.:

alles nach seiner Elle messen (a măsura totul după cotul său – cotul

avea nu mai puţin de 132 de dimensiuni diferite) "a judeca totul din propriul punct de vedere"

einen Scheffel Salz (mit jmdm) gegessen haben (a fi mâncat o scafă de sare cu cineva – Scheffel este o măsură germană de 23-223 litri) "a fi lucrat multă vreme cu cineva, a-l cunoaşte bine"

keine Handbreit/Fußbreit weichen (a nu se da de-o parte nici cu o lăţime de palmă/de picior) "a nu renunţa, ceda cu nici un chip"

drei Meilen gegen den Wind riechen/stinken (a mirosi/puţi trei mile împotriva vântului) "duhoare, miros intens, neplăcut".

- Experienţe ale practicilor cotidiene precum bucătăria, obiceiurile de mâncat şi băut dau un număr foarte mare de componente expresive în limba germană:

das ist (nicht) mein Bier (nu e berea mea) "nu e treaba mea"

das Bier trocken runterwürgen müssen (a înghiţi berea uscată – nemţii beau adesea bere cu Schnaps/tărie) "a bea bere fără tărie"

es geht um die Wurst (e vorba de cârnat) "e vorba de un lucru important"

da haben wir den Salat (acum avem salata) "am făcut-o de oaie"

Petersilie auf allen Suppen sein (a fi pătrunjel prin toate supele) "a fi peste tot/omniprezent"

ins Fettnäpfchen treten (a călca în vasul cu grăsime – folosind pentru impregnarea încălţămintei şi pus, de obicei, lângă uşă) "a călca în străchini; a da cu bâta în baltă".

- În expresiile idiomatice se regăsesc mulţi factori paralingvistici şi de metalimbaj (mimică, gestică) care, chiar dacă nu sunt specifici numai spaţiului cultural de limbă germană, trebuie consemnaţi ca având o foarte mare importanţă în construirea multor expresii:

einen zur Brust nehmen (a lua unul la piept – de la obiceiul studenţesc de a duce paharul cu bere mai întâi la piept şi doar apoi la gură) "a bea"

Däumchen drehen (a învârti din degeţele) "a pierde vremea"

ein langes Gesicht machen/ziehen (a face o faţă lungă) "a se mira, a rămâne perplex"

lange Finger machen (a face degete lungi) "a fura"

den Finger auf den Mund legen (a pune degetul pe gură) "a cere tăcere"
jmdm den Daumen drücken/halten (a strânge/ține pumnii cuiva) "a ura/dori cuiva succes"
große Augen machen (a face ochi mari) "a se mira"
die Augen aufsperren (a căsca ochii) "a fi atent la ceva"
die Nase rümpfen (a strâmba din nas) "a nu conveni"
das Maul aufsperren (a căsca gura) "a pierde vremea (privind/asistând la ceva)".

5.2 Bazele lingvistice ale analizei contrastivității frazeologice româno-germane

5.2.1 Factori de convergență a expresiilor idiomatice românești și germane

Chiar dacă, până în prezent, nu s-au întreprins studii comparativ-contrastive care să constate și să susțină statistic ideea că intențiile comunicative identice sunt exprimate în română și germană adesea prin expresii idiomatice asemănătoare, cercetările proprii ne îndreptățesc să plecăm de la această premisă și să urmărim în analiza comparativă gradul de convergență a sistemelor frazeologice cercetate. Prin aceasta înțelegem relația cantitativă a expresiilor echivalente și parțial echivalente (cf. Gréciano 1999). Cu cât este mai mare procentul de expresii echivalente sau parțial echivalente, cu atât mai mare este gradul de convergență a sistemelor, reciproca fiind de asemenea valabilă: cu cât sistemele frazeologice, în întregul lor, sunt mai convergente, cu atât mai mare este procentul de expresii echivalente.

Referitor la formarea echivalențelor construcțiilor frazeologice românești și germane, se pot distinge, pentru început, trei tipuri principale (ap. Földes 1996: 96-102):

1. Există un număr apreciabil de așa-numite internaționalisme frazeologice care se întâlnesc în majoritatea lim-

bilor europene. Un prim exemplu îl formează "cuvintele înaripate", în măsura în care sunt expresii idiomatice, aşa cum le cunoaştem din Biblie, din scrierile antice sau din opere ale literaturii universale. În cazul unora, fundamentul biblic sau mitologic este foarte transparent:

arca lui Noe – die Arche Noahs
(a merge/a fi trimis) de la Ana la Caiafa – von Pontius zu Pilatus (laufen/gehen/geschickt werden)
a suferi chinurile lui Tantal – Tantalusqualen leiden
a-l nimeri în călcâiul lui Ahile – ihn an seiner Achilesferse treffen
ultimul (dintre) mohican(i) – der letzte (der) Mohikaner
în braţele lui Morfeu – in Morpheus' Armen
a fi muza cuiva – die Muse von jmdm sein
i-a devenit a doua natură – das ist ihm zur zweiten Natur geworden
să vezi Neapole şi apoi să mori – Neapel sehen und sterben
măgarul lui Buridan – Buridans Esel.

În cazul altor expresii, chiar dacă astăzi sunt în bună parte opace, ele au la bază tot un mit, o legendă, o operă literară:

a fi un spin în ochiul cuiva – jmdm ein Dorn im Auge sein

provine dintr-o spusă biblică (4. Moise 33,35), unde Moise porunceşte izgonirea locuitorilor Canaanului pentru a nu ajunge "spini în ochii voştri şi ţepi în sufletele voastre". În mod asemănător, despre cineva care nu se poate hotărî ori despre un om duplicitar se spune că este

nici rece, nici cald – weder kalt, noch warm

expresia făcând referire la spusele lui Ioan 3,15-16: "Cunosc operele tale, că nu eşti nici rece, nici cald." Pentru a exemplifica un cuvânt înaripat născut din pana unui scriitor, vom lua exemplul

un corb alb/o cioară albă – ein weißer Raabe

care era cunoscut încă de pe vremea poetului roman Juvenal ("Saturnaliile" VII,202), "corvus albus" denumind un om care ocupă o poziţie de excepţie între semenii săi şi care are opinii diferite de

aceştia.

2. Anumite expresii idiomatice, asemănătoare în cele două limbi, se bazează pe o b s e r v a ţ i i s a u e x p e r i e n ţ e i d e n t i c e (sau cel puţin apropiate) ale celor două colectivităţi lingvistice, adică pe cunoştinţe colective asupra lumii, în mare parte, corespondente.

În această grupă se regăsesc numeroase corespondenţe interlingvistice care se constituie şi în limbi neînrudite genetic şi diferite tipologic, independent de acestea. Asemenea paralele frazeologice se explică prin legile universale ale gândirii omeneşti care utilizează pentru realizarea funcţiei emoţionale a limbii aceleaşi mecanisme prin care realizează şi unităţi lingvistice (mai mult sau mai puţin) identice.

Dintre modelele logico-semantice universale care participă la realizarea inventarului frazeologic românesc şi german, cele mai productive sunt:

- a n t i t e z a, atunci când semnificaţia generală rezultă din integrarea semantică a lexemelor antonimice în cadrul unui grup de cuvinte:

  zi şi noapte – Tag und Nacht "în permanenţă"
  pe viaţă şi pe moarte – auf Leben und Tod "aprig/hotărât"
  tineri şi bătrâni – alt und jung "toţi"
  cu mic cu mare – groß und klein "toţi"
  din zori şi până-n seară/noapte – von früh bis spät "toată ziua"
  un du-te-vino – ein Kommen und Gehen "agitaţie"
  a pune în mişcare cerul şi pământul – Himmel und Hölle in Bewegung setzen "a face tot posibilul";

- modelul identităţii sau al asemănării care operează cu c o m p a r a ţ i i:

  a se prăbuşi ca un joc de cărţi/ca un castel de nisip – wie ein Kartenhaus/wie eine Sandburg zusammenstürzen "a nu rezista"
  a sta ca în sânul lui Avraam – wie in Abrahams Schoß sitzen "a sta confortabil, a fi protejat"
  wie ein begossener Pudel – ca un câine plouat "spăşit, umilit"

galben ca ceara – gelb wie Wachs "palid (de boală)";

- h i p e r b o l a, prin care expresia idiomatică se realizează pe baza exagerării conştiente a unor situaţii, calităţi etc.:

 frumoasă de pică – zum Umfallen schön "foarte frumoasă"
 cât ai clipi – in Null Komma nichts "foarte repede"
 a avea nervi de oţel – Nerven wie Drahtseile haben "a avea nervi buni"
 a sta ca pe jăratec – wie auf (glühenden) Kohlen sitzen "a nu mai avea răbdare"
 a avea bani gârlă/cu ghiotura – Geld wie Heu haben (bani cât fânul) "a avea bani mulţi"
 a înota în bani – in Geld schwimmen "a avea mulţi bani"
 ochi cât cepele – Augen wie Mühlräder (cât pietrele de moară) "ochi mari, bulbucaţi/şi ca semn de mirare";

- m e i o z a, adică realizarea imaginii frazeologice prin procedeul opus exagerării, prin diminuarea/minimalizarea conştientă a unor situaţii, calităţi etc.:

 a nu vedea dincolo de vârful nasului – nicht über seine Nasenspitze hinweg sehen "a fi un om limitat"
 a-şi câştiga bucata de pâine – seine Brötchen verdienen (a-şi câştiga pâiniţele) "a munci cinstit (eventual şi greu)"
 a lua una mică/o cinzeacă – gern einen Tropfen nehmen (a lua cu plăcere o picătură) "a bea cu plăcere";

- a l o g i s m u l, adică realizarea de construcţii frazeologice bazate pe situaţii ireale:

 a sta în cap pentru ceva – Kopf stehen für etw "a face orice pentru a obţine ceva"
 a-şi sparge capul – sich den Kopf zerbrechen "a se chinui"
 a-şi pierde capul – den Kopf verlieren "a se pierde cu firea"
 a scoate cuiva ochii – jmdm die Augen auskratzen "a reproşa cuiva ceva cu insistenţă"
 a suci gâtul cuiva – jmdm den Hals umdrehen "a omorâ".

Având la bază cunoaşterea lumii, deci experienţele de viaţă ale colectivităţilor umane în discuţie, expresiile idiomatice din această

grupă cuprind, din punct de vedere al metalimbajului, cum este și firesc, mai ales lumea direct înconjurătoare.

Următoarele exemple vin să ilustreze unele domenii sursă pentru asemenea expresii:

- observații generale, experiențele cotidiene despre muncă, joc, distracție, oamenii din jur etc.

  a fi galben ca ceara – gelb wie Wachs sein "palid (de boală)"
  negru pe alb – schwarz auf weiß "evident, dovedit"
  negru de supărare – schwarz vor Ärger "foarte supărat"
  a fi a cincea roată la căruță – das fünfte Rad am Wagen sein "a fi în plus"
  a tăbăci pielea cuiva – jmdm das Fell gerben "a bate pe cineva"
  a avea o păsărică – einen Vogel haben "a nu fi normal"
  a tăbăci fundul cuiva – jmdm den Arsch versohlen "a bate pe cineva"
  începe dansul – der Tanz geht los "începe ceva, unde nu sunt toți de acord";

- numeroase paralele frazeologice au la bază vechi tradiții și superstiții:

  a se scula cu fundul în sus – mit dem linken Bein/Fuß zuerst aufstehen (a se scula mai întâi cu piciorul stâng) "a fi indispus"
  îl are pe dracu' (în el) – den Teufel (im Leibe) haben " a fi nestăpânit, iute, nervos"
  a suporta/trăi chinurile iadului – Höllenqualen ausstehen/leiden "a avea dureri insuportabile"
  a avea noroc porcesc – Schwein haben "a avea mult noroc";

- unele expresii idiomatice sunt rezultatul observațiilor făcute asupra fenomenelor naturii:

  ca un trăznet (din senin) – wie ein Blitz (aus heiterm Himmel) "foarte repede"
  plouă-n mai, ai mălai – Mairegen bringt Segen (ploaia de mai aduce binecuvântare/bunăstare)
  plouă cu broaște – es regnet Frösche "plouă foarte tare"
  jmdn im Regen stehen lassen – a lăsa pe cineva în ploaie "a abando-

na pe cineva";

- compararea caracteristicilor omeneşti, a atitudinilor şi reacţiilor cu cele ale animalelor şi, mai ales, cu ale animalelor de casă a dat naştere unui număr mare de expresii precum:

  a ciuli urechile – die Ohren spitzen "a fi atent"
  a munci ca un cal – wie ein Pferd arbeiten "a munci din greu"
  a (i) se zbârli părul – die Haare sträuben sich "a se îngrozi de ceva"
  a mânca cuiva din palmă – jmdm aus der Hand fressen "a fi docil"
  a scoate/arăta ghearele – die Krallen zeigen "a fi agresiv"
  jmdm auf dem Schwanz treten – a călca pe cineva pe coadă "a supăra, deranja"
  a înota ca un peşte – wie ein Fisch schwimmen "a înota bine";

- punct de plecare în crearea metaforelor frazeologice au fost şi gesturile şi mişcările emoţionale:

  a primi/întâmpina/aştepta pe cineva cu braţele deschise – jmdn mit offenen Armen aufnehmen/empfangen/erwarten "a primi pe cineva cu bucurie"
  a-şi smulge părul (din cap) – sich die Haare raufen "a se căina"
  a se încrunta – die Stirn runzeln "a-şi manifesta nemulţumirea"
  a întinde cuiva o mână – jmdm eine Hand reichen "a ajuta pe cineva"
  a pune piciorul în prag – den Fuß vor die Tür setzen "a-şi impune voinţa"
  a-şi freca mâinile – sich die Hände reiben "a se bucura de ceva";

- în continuarea punctului anterior se situează interpretarea mimicii şi fixarea acestei interpretări în expresii idiomatice:

  a face ochi mari – große Augen machen "a se mira"
  a purta nasul pe sus – die Nase hoch tragen "a fi închipuit"
  a căsca ochii – die Augen aufsperren "a fi atent la ceva"
  a căsca gura – das Maul aufsperren "a pierde vremea (privind/asistând la ceva)"
  a strâmba din nas – die Nase rümpfen "a nu conveni"
  a strânge din dinţi – die Zähne zusammenbeißen "a se stăpâni (cu greu)".

Dacă acceptăm că expresiile idiomatice se regăsesc, atât în română, cât şi în germană, în toate domeniile psihicului uman şi al relaţiilor sociale şi interumane, atunci vedem că domeniul ţintă îl reprezintă acele grupe semantice care transpun frazeologic sfera nominaţiei, cea care cuprinde cele mai subiective participări şi interese ale vorbitorilor: lauda şi cearta, fericirea şi nefericirea, dragostea şi ura, succesul şi eşecul, moartea, boala, prostia, distrugerea, supărarea, furia etc.

Bazele figurative sunt în directă legătură cu regularităţile asociative ale gândirii figurate care se manifestă în limbă, deoarece fiecare imagine lingvistică porneşte de la relaţii asociative extralingvistice. Această apropiere trimite spre semantica cognitivă şi procedeele ei de cercetare, adică spre cercetarea care operează cu prototipuri. Se pare că acest tip de cercetare este cel mai potrivit pentru analiza semantică a expresiilor idiomatice: studiul pe bază de prototipuri luminează bazele asociativ-noţionale ale mecanismului denominativ şi caracterul universal al operaţiilor de gândire la interpretarea frazeologică.

3. Cea de a treia cauză care duce la realizarea de expresii idiomatice corespondente în cele două limbi este împrumutul şi calcul. Expresiile au circulat în Europa, au trecut dintr-o limbă în alta şi adeseori este foarte greu de stabilit unde s-a născut o expresie şi cum a pătruns într-o limbă sau alta.

Pentru a-i urmării drumul migraţiei se vor lua în calcul factori istorici, etnografici, culturali, socio-economici ş.a. precum şi relaţiile dintre respectivele popoare şi dintre limbile lor. În tot acest proces, importantă rămâne dispoziţia cognitivă a receptorului de a prelua imaginea frazeologică. Sunt transferate sau calchiate expresiile cu imagini clare, adică cele cu o motivaţie "vie". Expresia idiomatică

a pune pe tapet – aufs Tapet bringen < mettre une affaire sur le tapis "a aduce în discuţie"

este preluată atât de germană, cât şi de română din franceză, unde se pare că a ajuns, pe filieră spaniolă, din arabă. Origine multiplă, posibil şi germană, au şi expresiile:

a avea sânge albastru – blaues Blut haben (de la span. *sangre azul*) "nobil"

(a aşterne) covorul roşu – den roten Teppich ausrollen (de la covorul desfăşurat înaintea personalităţilor) "a primi cu fast"

a fi pe lista neagră – auf der schwarzen Liste sein/stehen (de la registrul negru în care se consemnau numele răufăcătorilor) "a fi vizat"

piaţa neagră – der schwarze Markt (piaţă apărută după război, cu mărfuri, în parte, de contrabandă, foarte scumpe) "piaţa ilegală"

a fi oaia neagră – das schwarze Schaf sein "neacceptat/neînţeles de familie"

a arăta cartonaşul galben – die gelbe Karte zeigen (de la jocul de fotbal) "a admonesta pe cineva"

masa verde – der grüne Tisch (trimite la mesele cancelariilor) "masa tratativelor".

Pentru a exemplifica calcul din germană am ales câteva formulări, dintre care prima ne vine din germana austriacă:

a ţine evidenţa < die Evidenz halten "a ţine la curent, a înregistra"

rezistenţă pasivă < passiver Widerstand (vorbe spuse la 1848 de Viktor Unruh, în momentul în care gărzile civile au oferit protecţie armată Adunării Naţionale) "a protesta fără violenţă"

a vorbi în vânt < in den Wind reden "a vorbi zadarnic"

a da undă verde < grünes Licht geben "a permite"

firul roşu < der rote Faden (Goethe, *Wahlverwandschaften*).

Nu am putut evidenţia exemple semnificative de transfer "total" de expresii germane în limba română (împrumuturi), exemplul kantian

das Ding an sich "existenţa obiectivă lucrurilor, în afara acţiunii omeneşti"

fiind doar una din puţinele excepţii. Formularea

a fi (beat) krupp "beat" < *a fi beat tun* "foarte beat"

este o derivare, numele firmei germane înlocuind lexemul care numeşte obiectul fabricat de aceasta, tunul. Există şi un număr foarte restrâns de preluări de expresii ori cuvinte compuse prin adaptare la limba română:

cu țucumpac < mit Sack und Pack "cu tot calabalâcul"
ceac-pac < Sack und Pack "repede, fără a pierde timp (cu împachetatul)".

5.2.2 Probleme de echivalență interlingvistică a expresiilor idiomatice românești și germane

Pentru compararea/contrastarea expresiilor idiomatice românești și germane este necesară fixarea unor tipuri și trepte de echivalență.

Prin echivalență înțelegem concordanța semnificațiilor unităților lingvistice, ceea ce nu presupune însă și identitatea acestora, egalitatea semnificației expresiilor fiind relativă. Deoarece dimensiunile fenomenelor supuse comparării/contrastării (cu alte cuvinte domeniul generator de metafore, semantica, lexicul, morfosintaxa și pragmatica) sunt foarte cuprinzătoare, este util ca la baza echivalențelor să stea un evantai de criterii ordonatoare, rolul principal fiind preluat de mărimea dominantă și invariabilă care este semnificația denotativă. Materialul următor se sprijină pe rezultatele cercetătoarei Higi-Wydler (1989) pe care îl vom completa cu numeroase exemple și situații din limba română și germană, precum și cu comentarii specifice.

Echivalența cantitativă ia în discuție numărul de corespondențe – 1 la 1; 1 la mai mult de 1; 1 la 0; mai mult de 1 la 1 (cf. Burger/Buhofer/Sialm 1982: 356-359) –, pe când *echivalența calitativă* trimite la natura echivalenței, cu alte cuvinte la alcătuirea ei. Echivalența calitativă este importantă în tehnica traducerii. Din perspectiva actului comunicării, semnificativă este echivalența calitativă, motiv pentru care aici ne vom ocupa numai de aceasta din urmă.

Vom evidenția pentru perechea de limbi română și germană o sumă de corespondențe calitative bazându-ne pe semnificațiile, comentariile și interpretările semantico-stilistice indicate în dicționare. În capitolele anterioare s-a atras atenția asupra faptului că expresiile idiomatice sunt un complex cu baze socio- și interculturale. Semnifi-

caţiile expresiilor din culegeri şi dicţionare reprezintă doar un segment, ce-i drept adesea cel mai important, din întregul reprezentat prin contextul istoric, cultural, sociologic, psihologic etc. în care se folosesc expresiile idiomatice.

În funcţie de asemănările şi deosebirile din punct de vedere structural-morfologic şi lexico-semantic, corespondenţele frazeologice sunt totale şi parţiale.

5.2.2.1 Echivalenţa frazeologică totală

Echivalenţa totală presupune o congruenţă (=concordanţă formală sintactică şi morfologică) structurală, semantică şi funcţional-comunicativă, ceea ce înseamnă o aceeaşi semnificaţie generală denotativă şi conotativă emoţional-expresivă şi stilistică, o congruenţă totală în lanţul componentelor şi o imagine identică care să stea la baza expresiei. Aceste criterii se regăsesc, de exemplu, în următoarele unităţi frazeologice:

a fi mâna dreaptă a cuiva – jmds rechte Hand sein "om de încredere"
a fi Toma necredinciosul – ungläubiger Thomas sein "a fi neîncrezător"
o carte cu şapte peceţi – ein Buch mit sieben Siegeln "de nepătruns"
cu un picior în groapă – mit einem Bein im Grab "a fi pe moarte"
a avea o inimă de piatră – ein Herz aus Stein haben "a fi neînduplecat, rău"
ceva merge din gură în gură – etwas geht von Mund zu Mund "se transmite oral"
o furtună într-un pahar cu apă – ein Sturm in einem Wasserglas "disproporţionat"
a da mână liberă – freie Hand geben "a permite"
a avea sânge albastru – blaues Blut haben "a fi de viţă nobilă"
până la capătul lumii – bis ans Ende der Welt "pretutindeni"
fructul oprit – die verbotene Frucht "nepermis"
ciuma roşie – die rote Pest "comunismul".

Date fiind diferenţele cultural-semantice dintre purtătorii de semni-

ficaţie din cele două limbi, ca şi diferenţele de tipologie lingvistică, tipul acesta de echivalenţă nu se numără printre cele mai frecvente.

În **plan morfo-sintactic** (cf. Higi-Wydler 1989: 163-177, Keil 1997: 21-27) vom remarca unele caracteristici specifice limbilor română şi germană care considerăm că nu afectează echivalenţa totală a expresiilor idiomatice. Este vorba, mai ales, de regimul prepoziţiilor şi de construcţiile cu verb-suport (Funktionsverbgefüge).

1. În ceea ce priveşte **prepoziţiile**, cele germane se disting fundamental de cele româneşti în privinţa structurii şi a utilizării lor, diversitatea aceasta tipologică manifestându-se şi în interiorul expresiei idiomatice. Prepoziţia românească este, mai ales, un semn abstract a cărui semnificaţie este determinată, în cele mai multe cazuri, de context (de ex. de verb). Cele mai des întâlnite prepoziţii sunt *de, pe, din, la, de la*, gradul lor de abstractizare manifestându-se, printre altele, în sistemul declinării, unde acestea îndeplinesc doar un rol funcţional, şi anume, exprimarea relaţiei logice dintre diferitele păţi de propoziţie. Prepoziţiile germane sunt, în schimb, mult mai precise, ele purtând, în bună parte, o semnificaţie şi depind, prin aceasta, mai puţin de context. Prepoziţiilor *din, de la* le corespund, de exemplu, mai multe prepoziţii germane, accentuate, adesea, de particule verbale:

el iese din pădure – er tritt aus dem Wald heraus.

Prepoziţiilor germane *auf* şi *aus*, foarte des întâlnite în expresii, au în limba română o diversitate de corespondenţe:

auf: *schwarz auf weiß – negru pe alb*
auf einen Hieb – dintr-o lovitură
Schlag auf Schlag – lovitură după/cu lovitură
ein Koloss auf tönernen Füßen – un colos cu/pe picioare de lut
bis auf die Zähne – până în dinţi

aus: *aus ganzem Herzen – din toată inima*
aus gutem Hause – de casă bună

aus Dummersdorf sein – a fi de la Orbeni

in: *sich in den Kopf stellen – a-și pune în cap*
Arm in Arm – braț la braț
in einem Zug – dintr-o suflare.

Considerăm că și în cazul unor asemenea prepoziții echivalența este totală.

2. O problemă spinoasă o constituie existența construcțiilor cu verb-suport (Funktionsverbgefüge) din limba germană și corespondențele acestora în limba română. Pentru a exprima durativitatea, cauzalitatea, incoativitatea etc. cele două limbi apelează la diferite verbe, cum este cazul verbelor germane *setzen*, *legen*, *stellen*, cărora în română le corespunde verbul *a pune* (Higi-Wydler 1989: 164):

in Gang setzen – a pune în mișcare
zu Füßen legen – a pune la picioare
auf die Probe stellen – a pune la încercare.

Aceste verbe au doar o funcție gramaticală și sunt golite de sens, iar utilizarea lor nu influențează semnificația denotativă și conotativă a expresiilor, ceea ce ne determină să includem unitățile frazeologice care conțin asemenea construcții cu verb-suport în categoria expresiilor de echivalență totală. Asemănător se comportă și verbele *sitzen*, *liegen*, *stehen*; limba română folosește pentru acestea sintagme precum *a fi/a se afla/a sta culcat, în picioare, pe scaun*:

auf dem Spiel stehen – a fi/a se afla în joc
zu Füßen liegen – a fi/a se afla/a sta la picioare
auf der Straße sitzen – a sta pe stradă.

3. Rămânând în planul morfo-sintactic, echivalența totală se manifestă și în cazul unor adjective românești (precedate, cel mai adesea, de prepoziție) cărora le corespund în limba germană substantive: așa cum sintagmei *der deutsche Botschafter* îi corespunde *ambasadorul Germaniei*, tot astfel se prezintă situația în cazul unor expresii idiomatice de tipul:

un colos cu/pe picioare <u>de lut</u> – ein Koloss auf <u>tönernen</u> Füßen
cortina <u>de fier</u> – der <u>eiserne</u> Vorhang
doamna <u>de fier</u> – die eiserne Lady.

4. Când se vorbește de echivalență totală, se pune și problema folosirii substantivelor cu sau fără articol. Expresiile idiomatice prezintă numeroase anomalii sintactice, ceea ce face ca existența, respectiv lipsa articolului să însemne un mare grad de stabilitate obținut de o expresie în timp. Din acest punct de vedere, lipsa articolului nu este o caracteristică lingvistică ci una idiomatică și, în acest context, nu are nici o influență asupra semnificației denotative sau conotative a frazeologismului sau asupra expresivității acestuia. Din acest motiv, vom considera ca fiind total echivalente expresiile idiomatice care se deosebesc numai din punctul de vedere al existenței sau lipsei articolului. Exemple de expresii idiomatice fără articol în limba germană:

Berge versetzen – a muta munții
mit offenen Armen empfangen – a întâmpina/primi cu brațele deschise
aus vollem Herzen – din toată inima
aus heiterem Himmel – din cerul senin
Himmel und Hölle in Bewegung setzen – a pune în mișcare cerul și pământul (pentru 'iad', *pământ*) "a se sili intens"
wie Sterne am Himmel – ca stelele pe cer "nenumărați".

Următoarele exemple stau pentru expresii idiomatice fără articol doar în limba română:

până în dinți – bis auf die Zähne
în fond – im Grunde
a se afla în joc – auf dem Spiel stehen
a aduce pe lume – zur Welt bringen
a pune la perete – an die Wand stellen
a-și pune în cap – sich in den Kopf setzen
a cumpăra mâța în sac – die Katze im Sack kaufen
a vorbi în vânt – in den Wind reden
a avea ceva pe inimă – etwas auf dem Herzen haben.

5. În general, expresii total echivalente se găsesc în toate grupele funcţionale, fapt ilustrat de următoarele situaţii:

- Expresii prepoziţionale. Prin folosirea frecventă, conotaţiile acestor expresii a pălit. Unele dintre aceste unităţi frazeologice prezintă forme sinonime:

  în cursul/pe parcursul – im Laufe
  pe baza/din cauza – auf Grund
  în ochii (mei) – in (meinen) Augen.

- Expresii adjectivale. Acestea au funcţie predicativă sau atributivă:

  până în dinţi – bis auf die Zähne
  (Gott) in Person – (Dumnezeu) în persoană.

- Expresii nominale. Această grupă este mai bogată decât precedentele, capacitatea de combinare a substantivului fiind destul de importantă:

  bufet rece – kaltes Buffet
  duş rece – kalte Dusche
  întreaga lume – alle Welt.

- Expresii adverbiale (fără dublete). Unităţile frazeologice din această grupă au o mare răspândire şi, în consecinţă, o expresivitate destul de redusă:

  înainte de toate – vor allem
  în orice caz – auf jeden Fall
  (speriat) de moarte – zu Tode (erschrocken).

- Expresii adverbiale (dublete). Din acelaşi motiv al circulaţiei excesive, nici dubletele nu sunt mult prea expresive, cu excepţia unora dintre ele, unde din motive eufonice (asonanţă şi aliteraţie), se poate vorbi de o anumită expresivitate:

  mai mult sau mai puţin – mehr oder weniger
  pas cu pas – Schritt für Schritt
  din ce în ce – mehr und mehr.

- Expresii verbale (fără componentă nominală). Gradul de figurativitate al acestora este relativ redus:

  îmi pare rău – tut mir leid
  a merge prea departe – zu weit gehen
  (asta) nu are nimic de-a face (cu) – (das) hat nichts zu tun (mit).

- Expresii verbale (cu componentă nominală). Aceasta este grupa cea mai bogată, expresivitatea expresiilor acoperind întreaga scală, de la foarte puţin la extrem de expresiv:

  a avea dreptate – Recht haben
  a sări în ochi – ins Auge springen
  a muta munţii (din loc) – Berge versetzen
  a aduce la disperare – in Verzweiflung bringen.

Echivalenţă totală considerăm că este şi în cazul unor cuvinte compuse germane care permit, după noua ortografie, şi o scriere în două cuvinte:

aufgrund – auf Grund – din cauza
kaltlassen – kalt lassen – a lăsa rece.

În ceea ce priveşte semantica unor componente ale expresiilor idiomatice, polisemia lexemelor duce la existenţa în una dintre limbi a mai multor corespondenţe pentru una şi aceeaşi unitate frazeologică din limba cealaltă (cf. Gréciano 1992). De exemplu, pentru germ. *Grund* există în română lexemele *cauză*, *fond*, *motiv* etc. Contextul selectează, în general, una dintre corespondenţele date de *langue*, dar, cu toate acestea, mai există şi situaţii în care se manifestă o sinonimie aproape perfectă. Asemenea situaţii se regăsesc şi la componentele expresiilor idiomatice. Dacă în exemplele

auf Grund – pe baza
im Grunde – în fond

auf einen Streich – dintr-o lovitură
einen Streich spielen – a juca o festă

contextul impune, fără dubii, una sau alta dintre variante, în cazul

formulărilor

im Laufe – în cursul/pe parcursul
auf Grund – pe baza/din cauza
dintr-o lovitură – auf einen Hieb/auf einen Streich
a deschide gura – den Mund auftun/aufmachen

avem de a face cu expresii sinonime.

În încheiere, mai trebuie amintite următoarele aspecte:

a) concordanţa – în sensul echivalenţei totale – dintre expresiile idiomatice româneşti şi germane presupune că orice modificare a expresiei într-o limbă atrage după sine o modificare a acesteia şi în limba a doua. Presupunând că s-ar extinde expresia cu un cuvânt, acesta va apărea şi în varianta celeilalte limbi:

a juca un rol considerabil – eine erhebliche Rolle spielen
a face un salt decisiv – einen entscheidenden Sprung machen;

b) modificarea unei expresii, în sensul utilizării unei părţi de vorbire nelexicalizate într-o limbă, nu trebuie să ducă obligatoriu la forme tot nelexicalizate şi în cealaltă limbă: de exemplu, alături de expresiile germane cu verbe lexicalizate

den Mund aufsperren/aufmachen/auftun – a deschide gura

există şi forma cu verb nelexicalizat, resimţită în germană ca fiind mai puţin colocvială:

den Mund öffnen – a deschide gura.

5.2.2.2 Echivalenţa frazeologică parţială

Echivalenţa parţială se referă la limitarea echivalenţei doar la nivelul denotativ, celelalte crierii pretinse de echivalenţa totală putând prezenta abateri atât în domeniul structurii morfo-sintactice a unităţilor frazeologice, cât şi în cel al structurii lexicale, al semnificaţiei conotative şi al caracteristicilor stilistice. Cele mai multe expresii idiomatice se circumscriu acestei clase de echivalenţă (cf.

Higi-Wydler 1989: 185-192).

Păstrând structura analizei întreprinse asupra echivalenţei totale, vom consemna, mai întâi, diferenţele care se manifestă în p l a n m o r f o - s i n t a c t i c: cu trimitere la număr, prefixarea verbelor, metataxă şi funcţii gramaticale diferite.

1. Diferenţele între română şi germană se manifestă, de exemplu, în utilizarea diferită a n u m ă r u l u i s u b s t a n t i v u l u i. Uzul fiecărei limbi a impus forme numai de singular sau numai de plural:

a lua pe cineva sub aripa sa – jmdn unter seine Fittiche nehmen
a pune degetul pe rană – die Finger auf die Wunde legen
peştele mare înghite pe cel mic – große Fische fressen die kleinen
a fi (ochi şi) urechi – ganz Ohr sein
depărtările albastre – die blaue Ferne
a trăi ca mâţa cu şoarecii – wie Katz und Maus leben.

2. Dat fiind că v e r b e l o r c u p r e f i x dintr-o limbă (şi se ştie că limba germană este bogată în asemenea verbe) le pot corespunde verbe neprefixate în cealaltă limbă, echivalenţa nu poate fi decât parţială:

a suci capul cuiva – jmdm den Kopf verdrehen
a fi tras de păr – an den Haaren herbeigezogen sein
ans Licht bringen – a aduce la lumină.

3. Tot la nivelul morfo-sintactic se situează echivalenţa parţială a m e t a t a x e i. În formulările

(etw) nicht übers Herz bringen – a nu avea inima să faci (ceva)
mit beiden Füßen auf der Erde stehen – a avea ambele picioare pe pământ
jmdm auf dem Schwanz treten – a călca pe cineva pe coadă.

obiectului prepoziţional, complementului circumstanţial şi complementului în dativ din germană le corespunde în română un complement direct, pe când în cazul expresiei

(etw) kommt aufs Tapet – a pune (ceva) pe tapet

sunt inversaţi actanţii.

4. Ca şi în cazul echivalenţei totale, regăsim echivalenţe, de data aceasta parţiale, în toate grupele funcţionale. Aici este însă necesar să se facă distincţia între cele trei niveluri de conotaţie: aproape identică, limitată şi diferită. Expresiile provin, adesea, din surse comune sau foarte apropiate şi/sau au semnificaţii identice, diferenţele manifestându-se la nivelul structurii sintactice sau la acoperirea lexicală a diferitelor componente. Se poate întâmpla ca, în una dintre limbi, expresia să conţină o componentă lexicală suplimentară ori expresivitatea unităţii frazeologice să fie într-o limbă mai puternică decât în cealaltă.

- Expresii prepoziţionale şi conjuncţionale. Aceste unităţi frazeologice au o putere expresivă destul de redusă şi semnificaţia denotativă nu este întotdeauna uşor de stabilit:

  în privinţa – im Hinblick
  de dragul ... – um ... willen
  în cazul – gesetzt den Fall "dacă".

- Expresii adjectivale:

  a(-şi) păstra un cap limpede – einen kühlen Kopf bewahren (pentru 'limpede', *kühl* "rece") "calm"
  a acţiona cu sânge rece – kaltblütig handeln.

- Expresii nominale. Acoperirea semantică a unor componente nu este sinonimă sau nu corespunde deloc în cele două limbi:

  punctul slab/sensibil – der wunde Punkt (punctul rănit)
  cu căţel, cu purcel – mit Kind und Kegel (cu copil şi bastard) "cu toţii, cu toate cele".

- Expresii adverbiale fără dublete. Exemplele conţin în una din limbi o componentă lexicală suplimentară:

  ca pe bandă – wie am laufenden Band
  cu o singură lovitură – auf/mit einem Schlag.

- Expresii adverbiale cu dublete. În exemplele noastre, dubletul

există doar în una dintre limbi ori are în componenţa sa un cuvânt suplimentar, în unul din cazurile de mai jos, o prepoziţie

sub cheie – hinter Schloss und Riegel
din cap până în picioare – von Kopf bis Fuß.

- Expresii verbale fără componentă nominală. Lipsa componentei nominale se poate manifesta doar în una dintre cele două limbi. Chiar dacă abaterile de semnificaţie denotativă sunt foarte mici, în următoarele exemplificări există diferenţe lexicale şi gramaticale importante:

  a avea de a face (cu) – es zu tun kriegen (mit)
  a lua (pe cineva) cu frisoane – (jmdn) heiß und kalt überlaufen (cu fierbinte şi rece).

- Expresii verbale cu componentă nominală. Această grupă este poate cea mai bogată, aici regăsindu-se unităţi frazeologice în care una dintre componente este mai expresivă, îi corespunde în cealaltă limbă două lexeme ori este chiar total diferită:

  a trimite la dracu' – zum Teufel jagen (a fugări la dracul)
  a fugi ca de ciumă – meiden wie die Pest (a ocoli ca pe ciumă) "a evita pe cineva"
  a-şi murdări mâinile – sich die Hände schmutzig machen (a-şi face mâinile murdare)
  a se arunca de gâtul cuiva – um den Hals fallen (a cădea de gâtul cuiva) "a tăbărî pe cineva"
  a se ţine pe linia de plutire – über Wasser halten (a ţine deasupra apei) "a rezista".

Dacă la nivel morfo-sintactic perechile de expresii pot prezenta unele abateri, astfel încât echivalenţa să fie doar parţială, acest lucru nu este un dat cvasi-permanent. Diferenţele care însoţesc aproape toate unităţile frazeologice din această categorie se situează mai ales la alt nivel, şi anume la **nivelul componentelor lexicale**. În următoarele exemple structurile morfo-sintactice sunt identice, diferenţa manifestându-se la nivelul componentelor lexicale:

a-şi ţine pliscul – sein Maul halten (*Maul* "gură")
cunoscut ca un cal breaz – bekannt als ein bunter Hund (cunoscut ca un câine bălţat).

O altă posibilitate o oferă suplimentarea cu o componentă a expresiei din una dintre limbi. Aceasta poate specifica sau accentua semnificaţia, mai ales în cazul expresiilor idiomatice verbale. Există situaţia în care expresia germană are o componentă suplimentară:

cu timpul – im Laufe der Zeit
ca pe bandă – wie am laufenden Band

ca şi situaţia în care acest fenomen se manifestă la expresia românească

a fi la capătul nervilor – am Ende sein
cu o/dintr o singură lovitură – mit einem Schlag
a sta pe vârful limbii – auf der Zunge liegen.

Cele mai multe expresii idiomatice conţin cel puţin o componentă identică în ambele limbi:

punctul sensibil – der wunde Punkt (punctul rănit) "care trebuie tratat cu atenţie"
a lua în serios – für voll nehmen (a lua de plin) "a trata cu seriozitate"
nici o adiere – kein Lüftchen "linişte totală"
a câştiga marele loz – das große Los ziehen (a trage marele loz) "a fi câştigător"
a vorbi ca din/ca la carte – reden wie ein Buch (a vorbi ca o carte) "a te exprima bine".

Există o categorie de lexeme, numite componente unice (unikale Komponente), care nu există decât în anumite combinaţii de cuvinte, precum:

a spune braşoave "a spune minciuni"
a le spune braşoveneşte "înflorit, ocolind adevărul"
a fi bun de băsărăbi "bun de rele"
a scoate din sărite "a enerva"
auf Anhieb "din prima (lovitură)"

auf der Lauer liegen "a sta la pândă"
aufs Geratewohl "la întâmplare".

Se observă că asemenea cuvinte nu se pot traduce în cealaltă limbă ca atare, ci doar în contextul expresiei, ceea ce înseamnă că ele au o semnificaţie exclusiv la nivelul unităţii frazeologice.

În ceea ce priveşte s t r u c t u r a   s e m a n t i c ă a perechilor de expresii parţial echivalente, semnificaţia conotativă merge de la "destul de asemănător" la "foarte diferit", parcursul de la un capăt la celălalt al intensităţii conotaţiei fiind cursiv. În cazul în care expresiile din cele două limbi conţin cel puţin o componentă lexicală (substantiv, eventual verb) concordantă, conotaţia este relativ identică (cf. Gréciano 1993), existând deci o anumită sinonimie structurală, ceea ce înseamnă o echivalenţă în semnificaţie şi model sintactic, dar o concordanţă doar parţială a componentelor:

a trimite pe cineva la dracu' – jmdn zum Teufel jagen "a izgoni"
a avea la/ţine în mână – in der Hand haben (a avea în mână) "a stăpâni"
a întoarce foaia – das Blatt umkehren, în germană există şi expresia *das Blättlein/Blättchen umkehren* (a întoarce foicica/foiţa) "a schimba placa"
a închide un ochi – ein Auge zudrücken (a apăsa un ochi) "a trece cu vederea"
o picătură în ocean – ein Tropfen auf dem heißen Stein (o picătură pe piatra fierbinte) "cantitate neglijabilă".

Majoritatea somatismelor (expresii idiomatice cu componente părţi şi secreţii ale trupului) corespund clasei cu conotaţie mai scăzută decât cea anterioară, deci parţial asemănătoare în cele două limbi. Se poate observa cum, în română şi germană, se folosesc lexeme diferite:

din carne şi os – aus Fleisch und Blut (pentru 'os', *Blut* "sânge")
a apuca (pe cineva) de gât – (jmdm) an die Gurgel gehen (pentru 'gât', *Gurgel* "beregată") "a ataca pe cineva"
a mânca (cuiva) ficaţii – (jmdm) an die Nieren gehen (pentru 'ficaţi', *Nieren* "rinichi") "a chinui, a afecta pe cineva"

drumul spre rai e pavat cu bune intenţii – der Weg zum Himmel ist mit guten Absichten gepflastert (pentru 'rai', *Himmel* "cer")
îi fumegă creierul – jmdm raucht der Kopf (pentru 'creier', *Kopf* "cap") "gândeşte cu mare intensitate, învaţă mult"
(a arunca) mărgăritare la porci – Perlen vor die Säue (werfen) (pentru 'mărgăritare', *Perlen* "perle", pentru 'porci', *Säue* "scroafe") "a irosi pentru cine nu merită".

Abaterile formale ale constituenţilor expresiilor idiomatice se manifestă la nivelul modificării lexicale a uneia şi aceleiaşi imagini metaforice:

a sta părul măciucă – die Haare zu Berge stehen (a sta părul spre munte) "a fi îngrozit de ceva"
a tremura ca varga – wie Espenlaub zittern (Espenlaub=frunza de plop tremurător) "a-ţi fi foarte frică"
cămăşile verzi – die braunen Hemden (cămăşile maro) "fascişti"
ce naşte din pisică şoareci mănâncă – Katzenkinder mausen gern (copiii de pisică "şoricesc" cu plăcere) "năravurile se moştenesc"
întrebând ajungi la Roma – mit Fragen kommt man durch die Welt (cu întrebări treci prin lume) "a nimeri după multă chibzuire".

Sunt posibile şi prescurtări sau, dimpotrivă, completări ale imaginii metaforice:

a se spăla pe mâini – seine Hände in Unschuld waschen (*Unschuld* "nevinovăţie" nu apare în varianta românească)
a înjura ca un birjar – wie ein Bierkutscher fluchen (Bierkutscher=birjarul carului cu bere)
ultimul (dintre) mohican(i) – der letzte (der) Mohikaner (ultimul dintre mohicani) "a fi ultimul din/dintre".

Ultimul dintre frazeologisme de mai sus se referă în varianta germană şi la ultimul ban, ultima bucată de prăjitură ş.a., pe când perechea românească trimite, mai degrabă, la ultimul reprezentant al unui mod de viaţă, al unei ideologii etc.

Situaţia în care conotaţiile sunt complet diferite sunt provocate de structurarea complet diferită a expresiilor

für einen Apfel und ein Ei (pentru un măr şi un ou) – *pe mai nimic* "foarte ieftin"
den Gänsen predigen (a ţine predică gâştelor) – *a vorbi în van* "zadarnic"
(etw) ist für die Katz (e pentru pisică) – *e de pomană* "degeaba"
der Hättich und der Wöttich sind Geschwister (de-aş avea şi aş dori sunt fraţi) – *dacă şi cu parcă* "dorinţă fără sorţi de izbândă",

de folosirea diferită a unei construcţii cu verb-suport:

a ţine aproape – dicht halten
a rămâne în formă – in Stimmung bleiben
a-i fi frică – Angst haben

sau cu o figurativitate foarte redusă, cum este cazul expresiilor adverbiale:

de fapt – in der Tat
de altfel – im übrigen
de regulă – in der Regel.

Expresiile de echivalenţă parţială se deosebesc prin expresivitate, prin gradul de figurativitate şi prin **r e g i s t r u l   s t i l i s t i c**, ceea ce înseamnă că avem de a face cu o echivalenţă incompletă a semnificaţiei generale datorită unei diferenţieri pe plan stilistic sau în domeniul pragmatic. În exemplul

depărtările albastre – die blaue Ferne

varianta românească este din limbajul poetic, pe când cea germană este o formulare învechită şi/sau ironică. Acesta este un exemplu pentru o realitate care nu trebuie neglijată: limbile dispun, în general, de etaloane stilistice şi sisteme normative diferite. Această eterogenitate îngreunează descrierea contrastivă, deoarece categoriile dintr-o limbă nu se suprapun în totalitate cu cele din cealaltă limbă. Limbajul colocvial, de exemplu, apelează la imagini groteşti de genul celor ce urmează:

a-şi muşca degetele – sich in den Hintern beißen (a se muşca de fund) "a-ţi fi ciudă"
a se căţăra pe pereţi – auf die Palme bringen (a căţăra în/pe palmier)

"a (se) enerva"

s-a suit scroafa în copac – der Esel spielt sich als Reitpferd auf (măgarul face pe calul de cursă) "s-a obrăznicit, face pe grozavul"

a rupe pisica în două "a acţiona energic"

da wird der Hund in der Pfanne verrückt (înnebuneşte câinele în tigaie – de la o glumă a lui Till Eulenspiegel) "mirare nemărginită".

5.2.2.3 Echivalenţa zero

În cazul corespondenţelor ne-frazeologice, unei expresii idiomatice dintr-o limbă îi corespunde în cealaltă limbă doar un lexem. Acest lucru se întâmplă, mai ales, din cauza unor compensaţii interlingvistice: semnificaţiile exprimate în una din limbi prin unităţi lingvistice de un anumit tip îşi găsesc expresia în cealaltă limbă prin unităţi lingvistice de alt tip. Astfel stau lucrurile atunci când unei expresii idiomatice din limba sursă îi corespunde în limba ţintă un lexem (simplu sau complex) fără semnificaţie figurată, fapt care duce la pierderea (totală sau parţială) a puterii expresive a frazeologismului din limba sursă. Ceea ce se obţine, în acest caz, nu este o echivalenţă stilistico-funcţionalo-comunicativă, ci doar o echivalenţă de traducere. De exemplu, construcţiei frazeologice germane

seinen Friedrich Wilhelm unter etw setzen (a-şi aşeza Friedrich-Wilhelm-ul sub ceva) "a semna cu numele întreg"

în limba română nu-i corespunde (chiar şi numai din motiv de realitate culturală specifică) o expresie idiomatică echivalentă. Se mijloceşte o valoare cognitivă dar se pierde complet valoarea conotativă.

Cu alte cuvinte, echivalenţa zero (pe care am putea-o numi de tip perifrastic) apare atunci când – pe baza unor factori lingvistici sau extralingvistici – anumitor expresii idiomatice dintr-o limbă nu le corespund semne lingvistice frazeologice sau lexicale în cealaltă limbă. În asemenea situaţii se apelează la strategii de compensare, al căror rezultat principal îl constituie parafrazarea (interpretarea) semnificaţiei denotative, efectul pragmatic pierzându-se aproape

întotdeauna. Asemenea parafraze le-am putea privi, într-o oarecare măsură, ca pe un echivalent de circumstanţă. De exemplu, dacă în germană se spune

etw nach Johann Ballhorn verbessern (a corecta ceva după Johann Ballhorn)

în română se va apela la perifraza: "a modifica un lucru neconform şi ridicol, cu intenţia de a-l îmbunătăţi". Faptul că structura morfosintactică a expresiei idiomatice şi cea a perifrazei sunt adesea identice nu înseamnă că perifraza ar fi altceva decât o "traducere" a acelui frazeologism:

im Grunde – în realitate
imstande sein – a fi capabil.

Mai trebuie remarcat că, de obicei, parafraza unei expresii verbale/adverbiale/nominale etc. îndeplineşte aceeaşi funcţie gramaticală ca în limba sursă:

ausfindig machen – a detecta
auf jeden Fall – mereu
alles Drum und Dran – tot necesarul
a ţine în vizor – beobachten
când şi când – manchmal
o cruce de bărbat – ein Riese,

dar, alteori, funcţia gramaticală diferă faţă de cea a limbii cu care se face comparaţia:

durch und durch (f. adverbială) – *în adevăr* (f. adjectivală)
in die Quere kommen (f. verbală) – *în contradictoriu* (f. adjectivală/adverbială).

5.2.2.4 Pseudo-echivalenţa

În căutarea corespondenţelor interlingvistice, ne lovim, uneori, de false echivalenţe, cunoscute sub denumirea de *faux amis*. Apariţia lor semnalizează, de cele mai multe ori, o înţelegere greşită a

semnificaţiei unei expresii.

Aceşti "falşi prieteni" apar atunci când o expresie se traduce în altă limbă apelând doar la semnificaţia conotativă, nu şi la cea denotativă, ceea ce duce la o interpretare greşită a frazeologismului din limba sursă. Existenţa lor îngreunează semnificativ realizarea de relaţii de echivalenţă autentice.

Între expresiile idiomatice germane şi româneşti din exemplul următor – la care se manifestă, după cum vom vedea, o abatere de la semnificaţia generală – se constată o relaţie de omonimie frazeologică, adică o concordanţă (mai mult sau mai puţin perfectă) la nivelul componentelor şi al structurilor. În

a se bate în piept – sich an die Brust schlagen
a se bate cu morile de vânt – mit den Windmühlen kämpfen

prima expresie germană estefolosită cu sensul "a regreta ceva", pe când cea românească pentru "a se mândri/făli cu ceva". Expresia a doua semnifică în germană o luptă inutilă iar în română lupta cu dificultăţi imaginare. Formulările

a pomeni pe cineva în rugăciunile sale – jmdn ins Gebet nehmen

au în cele două limbi semnificaţii aproape antagonice: în limba română înseamnă "a se ruga pentru cineva din dragoste, din recunoştinţă", pe când în limba germană sensul este acela de "a cere cuiva socoteală, a-i aduce reproşuri".

Dacă se spune despre cineva

(cineva/ceva) nu-i de pe lumea asta – (jd/etw) ist nicht von dieser Welt

românul înţelege "un om naiv/rupt de realitate", pe când germanul se gândeşte la cineva care "aparţine lumii de dincolo (din paradis)" ori care este "dumnezeiesc de frumos/frumoasă". Sintagma

aur alb – weißes Gold

parafrazează în rom. "aluminiul" iar în germ. "porţelanul".

În încheiere, vom nota un tip de expresii foarte rar întâlnit, care nu mai sunt omonime; unor constituenţi şi structuri sintactice con-

gruente le corespund semnificaţii antagonice, un exemplu elocvent fiind

a avea tărâţe în cap – Grütze im Kopf haben.

Expresia românească semnifică "a fi prost", pe când cea germană "a fi deştept".

Acest "fals prieten" apar atunci când o expresie se traduce [illegible] dintr-o limbă [illegible] literal [illegible] [illegible], care ne duce la o interpretare greşită a frazelor [illegible]

[illegible] relaţii de echivalenţă semantică.

Între expresiile idiomatice germane şi româneşti din [illegible] similare – în care se manifestă, după cum vom vedea, o abatere de la semnificaţia generală – se constată o relaţie de sinonimie [illegible] logică, adică o concordanţă mai mult sau mai puţin perfectă [illegible] [illegible] componentelor şi al structurilor. In

[illegible] – sich an die Haare kriegen

[illegible] – [illegible]

prima expresie germană [illegible] cu sensul "a regreta ceva", pe când cea românească pentru "a se [illegible] cu ceva". Expresiile [illegible] semantice în germană o [illegible] în română [illegible] ficultăţi în [illegible]. Formula

a [illegible] – jmdn ins Gebet nehmen

în cele două limbi [illegible] antagonice. În limba [illegible] înseamnă "a se ruga pentru cineva din dragoste, din recunoştinţă", pe când în limba germană sensul este acela de "a cere cuiva [illegible] [illegible]".

Dacă se [illegible] pentru cineva

[illegible] – [illegible]

românul [illegible] "nu [illegible] de [illegible]", pe când germanul [illegible] [illegible] limbă [illegible] [illegible]. Sintagmele

[illegible] – [illegible]

[illegible] "[illegible]" iar în germ. "[illegible]"

[illegible] [illegible] componenţi şi structuri sintactice [illegible]

Câte bordeie, atâtea obiceie
Landesart, Landessitte

6 Expresiile idiomatice şi istoria, cultura materială, sociologia şi psihologia populară românească şi germană

Studiile de caz din acest capitol urmăresc exemplificarea unor aspecte ale motivării semantice şi figurativităţii expresiilor idiomatice româneşti şi germane. Domeniile supuse analizei sunt reprezentative pentru o gamă mult mai largă de preocupări spirituale şi materiale.

6.1 Orientarea în spaţiu şi perceperea timpului

Efectele exprimării formelor mentale primare româneşti şi germane legate de orientarea individului în spaţiu şi timp acoperă o arie largă de manifestări paremiologice şi frazeologice. Spre exemplificare, ne vom opri la doar două dintre acestea, şi anume:

- la marcarea trecerii categoriei temporale de la ciclicitatea naturală la linearitatea socială şi
- la marcarea numerică a relaţiilor temporo-spaţiale.

6.1.1 De la ciclic la linear: *timpul costă bani*

Numeric, populaţia Evului Mediu european era dominată de pătura ţăranilor. Traiul lor depindea de producţia agricolă, iar aceasta, la rândul ei, de condiţiile climatice: perioadele de belşug alternau cu cele de foamete, după cum ploua sau dogorea soarele. Ritmul vieţii şi perceperea timpului în societatea agrară erau deci determinate de natură, la care s-a mai adăugat – atât în societatea germană, cât şi în cea românească – biserica.

Sute de proverbe şi "Bauernweisheiten" precum

> ***dacă nu plouă în mai, nu se mănâncă mălai – Mairegen bringt Segen***

ilustrează parcursul ciclic al vieţii la ţară, locul unde se respectau cu stricteţe rigorile tradiţiei în care ţăranul a avut o foarte mare încredere. Orice lucrare trebuia executată la un anumit moment, astfel încât sintagma

> ***totul la timpul său – alles zu seiner Zeit***

îndemna la cumpătare, ori se referea, de exemplu, la sculatul dis-de-dimineaţă, căci nu degeaba

> ***cine se scoală de dimineaţă, departe ajunge/ziua bună se cunoaşte de dimineaţă/dimineaţa poartă aur în gură – Morgenstunde hat Gold im Munde,***

dar şi la aşteptarea momentului (propice) în care se putea spune, fără a greşi, că

> ***a sosit timpul – die Zeit ist reif*** (timpul este copt),

pentru ca la capătul drumului, în clipa în care

> ***s-a scurs timpul – die Zeit ist abgelaufen***

să existe motive de mulţumire şi nu de amară constatare că

> ***s-a pierdut timpul – man hat Zeit verloren.***

Asemenea paremii şi expresii caracterizează o percepere a timpului orientată după munci, adaptată ritmurilor şi ciclurilor naturale. Cine urma tradiţia şi înţelepciunea populară nu risca prea mult, altfel spus, acestea reprezentau o formă de raţionalitate. Timpurile naturale esenţiale în care trebuie îndeplinite anumite munci agricole, erau ziua şi anotimpurile. De aici rezulta o permanentă alternanţă între muncă şi odihnă.

Structurarea naturală a timpului a fost accentuată şi completată de Biserică. Ritmul săptămânal era creat prin odihna duminicală, iar numeroasele sărbători de peste an îl structurau şi îi imprimau puncte culminante.

Aceste două ritmuri, cel natural şi cel bisericesc, se completează reciproc: de exemplu, în spaţiul de limbă germană, Biserica aniversează Sărbătoarea Recoltei şi ziua ***Die kalte Sophie*** (Sofia cea rece, numită astfel după ultimele geruri nocturne din luna mai – cf. http://www.heiligenlexikon.de). În spaţiul ortodox, în una din zilele geroase ale lui ianuarie, se serbează Boboteaza, ***gerul Bobotezei*** intrând, prin metaforizare, în lexiconul frazeologic. Sărbătorile bisericeşti au fost dintotdeauna repere temporale puternice – mai ales cele două mari praznice, Paştele şi Crăciunul –, fapt răsfrânt şi în expresii idiomatice:

> ***la Paştele cailor*** "niciodată"
> ***joi după Paşti*** "niciodată"
> ***din an în Paşti*** "foarte rar"
> ***Crăciunul sătul, Paştele fudul***
> ***la Crăciun se vede, dacă-i bună nuca*** "urma alege".

Cine se întindea prea mult cu treaba era ironizat cu remarca

> ***de la Sân-Petru la Sân-Medru*** "vreme îndelungată".

Din vechime, omul şi-a raportat şi orientat activitatea cotidiană şi capacitatea de a îndeplini sarcini precum şi năzuinţele sale spre împlinire în funcţie de reperul fundamental "timp". Astfel, munca – în sensul cel mai larg al cuvântului – executată la timp fereşte de

> ***timpi morţi***

şi îl situează pe cel vrednic cu mult înaintea celorlalţi membri ai obştei

seiner Zeit (weit) voraus sein (a fi (cu mult) înaintea timpului său "antemergător",

pe când referirile la omul delăsător cuprind sintagme de genul

a fi depăşit de timp – nicht mehr in der Zeit sein (a nu mai fi în timp).

Bunul gospodar nu-şi permite

a pierde timpul – dem lieben Gott die Zeit stehlen (a fura timpul bunului Dumnezeu)
a-şi omorî timpul – die Zeit totschlagen
nur alle heilige Zeit etwas tun (a face ceva doar de sărbători) "foarte rar".

Să mai adăugăm şi faptul că omul bun este şi generos, dispus spre sacrificiu, pe când cel hain la suflet este egoist şi îi ignoră pe cei din jur, trăsături de caracter reflectate în frazeologsme precum

a(-şi) sacrifica timpul (pentru cineva/ceva) – Zeit (für jmd/etw) opfern
jmdm die Zeit nicht bieten/gönnen (a nu oferi cuiva timpul) "a ignora".

Percepţia ciclică a timpului era lipsită de orice trăsătură idilică. Traiul, adesea la limita existenţei, a stat în permanenţă sub ameninţarea catastrofelor: foametea, molimele, inundaţiile, incendiile, alunecările de teren etc. au reprezentat tot atâtea pericole imposibil de evitat. Apropierea dintre viaţă şi moarte şi legătura acestora cu percepţia ciclică a timpului răzbate şi din panseuri precum

Zeit macht und tödt die Leut (timpul îi face şi îi omoară pe oameni),

ori din expresii idiomatice de tipul

i-a bătut ceasul – seine (letzte) Stunde hat geschlagen/sein Stündlein hat geschlagen.

Această din urmă expresie include un element – ceasul – care, deşi

cunoscut încă din secolul al XV-lea î.H., îşi dobândeşte binemeritata răspândire abia în Evul Mediu târziu. Sistematizarea, precizarea şi răspândirea obiceiului de măsurare a timpului cu ceasul (după ce secole de-a rândul acesta s-a făcut cu calendarul) a determinat, la un moment dat, modificarea reprezentării temporale. Timpul nu mai este reprezentat punctual, prin evenimente, ci, tot mai des, prin durate (spaţii) temporale, iar reprezentarea ciclică a evenimentelor repetabile este completată de reprezentarea lineară a timpului care se scurge uniform şi irevocabil. În felul acesta, timpul a devenit mai abstract, continuu şi uniform, asemănându-se astfel unităţilor standardizate de numărare şi calcul, de exemplu banilor. Odată cu trecerea de la societatea agrară la cea industrială a crescut şi presiunea resimţită faţă de timpul tot mai limitat de care se dispunea. Expresiile idiomatice reflectă şi ele faptul că unităţile de măsură nu mai sunt neapărat anii

an de an – jahraus, jahrein/Jahr für Jahr
la anul şi la mulţi ani "niciodată"
la anul cu brânză "niciodată"
anul şi găvanul "femei care nasc des"
zu (seinen) Jahren kommen/in die Jahre kommen (a ajunge în ani) "a îmbătrîni",

anotimpurile

primăvara vieţii "adolescenţă/tinereţe"
zi de vară până-n seară "ziuă lungă"
im Sommer des Lebens stehen (a fi în vara vieţii) "la mijlocul vieţii"
toamna se numără bobocii "toamna se face/trage bilanţul"
einen vollen/schlechten/armen Herbst machen (a face o toamnă plină/proastă/săracă) "a avea o recoltă..."
iarna car şi vara sanie "a face totul la timpul potrivit"/"a fi precaut"
einen weißen und einen grünen Winter haben (a avea o toamnă albă şi una verde) "frig permanent",

lunile

lună de lună – Monat für Monat
an den russischen Monat denken (a-şi aminti de luna rusească) "a nu

uita o jignire, pentru a se răzbuna la momentul potrivit"
13 Monate für ein Jahr geben (a da 13 luni pe un an) "a face cuiva o ofertă foarte avantajoasă",

săptămânile

săptămână de săptămână – Woche für Woche
săptămâna nebunilor

și zilele

zi de zi – Tag für Tag
la/în ziua de apoi – am Jüngsten Tag (ziua judecății divine) "niciodată"
a trăi de azi pe mâine – in den Tag hinein leben/von heute auf morgen (leben) "sărac"
a scoate la lumină – an den Tag bringen (*Tag*, metaforic pentru "lumină")
a număra zilele – die Tage zählen "nerăbdare"
cât toate zilele "mare"
a avea zilele numărate – seine Tage sind gezählt
a avea zile/a scăpa cu zile "noroc"
a avea o zi neagră – einen schwarzen Tag haben "o zi în care nu-ți merge bine"
a face cuiva zile fripte "a chinui"
zile înșirate cu ață "vreme pierdută"
a nu fi de ieri – nicht von gestern sein "a nu fi naiv",

nici chiar ceasurile

ceasul rău "moment nefavorabil"
ceasul morții
nu aduce anul ce aduce ceasul
în al doisprezecelea ceas – in zwölfter Stunde "în ultima clipă"
dem Glücklichen schlägt keine Stunde (fericitului nu-i bate nici un ceas) "când faci ce-ți place și ești mulțumit, timpul nu mai contează"
ein Mann der ersten Stunde (omul primului ceas) "primul"
die rechte Stunde wahrnehmen (a prinde ceasul bun) "a fi pe fază",

ci, tot mai adesea, minutele

in letzter Minute kommen (a sosi în ultimul minut)
fünf (Minuten) vor zwölf (cinci minute înainte de douăsprezece) "în ultimul moment"

şi, mai apoi, secundele (pentru care se folosesc, de obicei, metaforele "clipă/clipită", şi "moment")

clipă de clipă "permanent"
într-o clipă/clipită "imediat"
dintr-o clipă în alta/dintr-un moment în altul – jeden Augenblick "iminent"
cât ai clipi "foarte repede"
în ultima clipă – im letzten Augenblick
a prinde clipa/momentul "la momentul optim"
pe moment "acum/în momentul de faţă".

Imperiozitatea utilizării raţionale a timpului l-a determinat pe politicianul şi scriitorul american Benjamin Franklin să formuleze la 1748, într-un *Ghid către un tânăr meseriaş* "remember that time is money" (http://www.english.udel.edu/lamay/franklin/), sintagmă preluată, în unele cazuri cu mici adaptări, în toate limbile de circulaţie, deci şi în română şi germană

timpul costă bani – Zeit ist Geld.

Succesul profesional reflecta, în viziunea puritanului Franklin, o îndreptăţită binecuvântare divină: doar prin muncă şi, implicit, prin câştigarea banilor omul se ţine la distanţă de lene şi delăsare şi de multele păcate ce pornesc de aici. Acestă interpretare a provocat numeroase controverse, expresia însă a depăşit sfera polemicilor teologice şi este evocată ori de câte ori cineva încearcă să ne răpească timpul.

6.1.2 Simbolistica cifrelor în expresii idiomatice

Folosirea simbolică a cifrelor şi a entităţilor numărabile este un fapt curent în spaţiul cultural românesc şi german. Cifrele sunt de importanţă primordială în ordonarea spaţiului şi timpului, atât în sens

"terestru" cât şi în sens cosmic. Există dovezi încă din timpurile de început ale omenirii care certifică coordonarea macro- şi microcosmosului pe bază de cifre. Pentru pitagoreici, cifrele erau simboluri ale ordinii mondiale divine (formată din cifre pare şi impare), iar magia cifrelor este cunoscută în – probabil – toate civilizaţiile umane (vezi Endres/Schimmel 1995; bibliografie: http//www.02.u-page.sonet.ne.jp/ db3/nyogura/ra/Bibliography.html). În ceea ce priveşte preocupările faţă de rolul jucat de cifre ca simbol lingvistic în frazeologisme, acestea sunt de dată recentă (cf. Dobrovol'skij/Piirainen 1997 de la care vom adopta sistemul de clasificare).

Cifrele sunt elemente ale codului cifric al unui sistem semiotic propriu, independent de limbă. Prin numerale însă, ele sunt integrate într-un alt sistem semiotic, fundamental diferit, aparţinător limbii, unde ocupă o poziţie deosebită. Numeralele sunt semantic foarte stabile – cu excepţia numeralului *unu* ele nu au sinonime şi antonime şi, în principiu, nu cunosc o folosire metaforică (doar dacă sunt alăturate altui element, ca în exemplul ***două diamante***, pentru "doi ochi (strălucitori)").

Cu totul altfel se comportă numeralele ca simboluri lingvistice în context frazeologic unde dezvoltă funcţii simbolice care se pot afla în relaţii sinonimice sau antonimice unele faţă de altele. În componenţa expresiilor idiomatice intră, mai ales, numerale cardinale şi ordinale, ele denumind un aspect cantitativ sau locul dintr-o înşiruire. Doar în cazul conceptului "doi" avem o multitudine de constituenţi, urmare a dualului indogerman (*beide*) ca şi a influenţei limbilor antice asupra limbilor europene (*dublu*, *secund*, *par*).

Unu

Între cifrele impare, *unu* este simbolul unităţii indivizibile, al depăşirii principiului mondial dualist, al perfecţiunii, este începutul şi originea tuturor celorlalte cifre. În simbolistica biblică, *unu* este numărul perfect (o divinitate, o credinţă, un botez etc.).

În simbolistica intuitivă, populară, *unu* este sinonim cu "deosebit de bun" şi coincide cu ierarhia valorilor pe bază de cifre naturale, unde, se ştie că *unu* reprezintă "cel mai bun". Semnificaţia simbolică a

"primului" ca fiind "cel mai bun" se regăseşte în viaţa cotidiană (în sport, cel mai bun câştigă locul întâi, la şcoală, cel mai bun elev ia premiul întâi). În exegeza creştină, prin celebrul verset din Liturghia lui Matei (19,30) "cei dintâi vor fi cei de pe urmă şi cei de pe urmă vor fi cei dintâi" moartea relativează ierarhia puterii. *Unu* reprezintă realităţi în legătură cu individualitatea şi unicitatea: interpretarea simbolică are la bază opoziţia "persoană individuală"-"grup de persoane"/"societate". Prin apreciere pozitivă, individualitatea duce la "unicitate", iar prin conotaţie negativă la "însingurare, izolare".

Şi în frazeologie *unu* stă în legătură cu semnificaţii precum "unic", "singur", "egal". În aceste situaţii, numeralul nu poate fi delimitat strict de alte categorii de cuvinte (articol, adjectiv pronominal), cu excepţia expresiilor în care apare ca numeral ordinal. Pentru *unu*, cele mai importante funcţii în expresii idiomatice sunt:

- Unic: *Unu* este un simbol clar al "unicităţii", fără a putea distinge însă între numeralul *unu* şi alte părţi de vorbire care îmbracă aceeaşi formă. În exemple, din punct de vedere formal, *eins* – *una* nu este un numeral ci un pronume adjectival:

  a fi/se face una cu cineva/ceva – mit jmdm/etw eins sein/wereden "a fi de aceeaşi părere cu cineva, a forma o unitate cu cineva/ceva"
  a face una cu pământul "a distruge".

  Accentul pe *ein* – *unul* din formularea

  toţi ca unul – wie ein Mann "a avea aceeaşi părere, atitudine"

  subordonează aceste expresii funcţiei simbolice de "unitate". Adeseori, această funcţie se sprijină pe semnificaţia "egal(itate)", mai ales în expresii în care este vorba mai puţin de cifra *unu*, cât mai ales de *unu* în rolul altor părţi de vorbire:

  într-o/dintr-o suflare – in einem Atem "aproape concomitent"
  într-un glas – mit einer Stimme (cu un glas) "de comun acord".

- Important, bun/bine: În cele mai multe cazuri – în care expresiile cu *unu* acoperă această arie simbolică – se subînţelege şi perechea opusă, cu componenta *doi*:

numărul unu – Nummer eins "cel mai important, cel mai bun".

Funcţia simbolică de "cel mai bun, cel mai important (chiar şi cu o conotaţie negativă)" este reprezentată prin numeroase expresii, conceptul "unu" fiind realizat de numeralul ordinal. Este evidentă marcarea punctului de plecare în ierarhizare şi prin substantivele din componenţa expresiilor:

de primă mână – aus erster Hand "autentic, din sursă sigură; foarte bun"
de primă calitate – erste Wahl "cea mai bună calitate"
în primul rând – in erster Linie "mai întâi".
primul din coadă – erster von hinten "cel mai prost, slab..."

Alta este situaţia în exemplul următor

a fi vioara întâi – die erste Geige spielen "a juca rolul principal",

unde se constată o interacţiune a două tipuri de motivaţii: pe de o parte, frazeologismul cu baza "unu" poate fi interpretat ca simbol al "importanţei/ceea ce este mai bun", iar pe de altă parte, este vorba de o motivare metaforică: în interiorul orchestrei, vioara întâi este instrumentul cel mai important şi, prin interferenţă, la nivel de grup, cineva care joacă rolul conducător este *vioara întâi*. Despre ceva foarte bun se spune că este

clasa întâi/de primă clasă – erster Klasse "calitativ cel mai bun, cel mai scump",

o problemă/oameni de valoare foarte importantă pot fi

tema (numărul) unu – Thema (Nummer) eins şi "sex (ca temă de discuţii)"
erster Ordnung/ersten Ranges – de prim ordin/rang
unul şi unul – einer besser als der andere (unul mai bun ca celălalt).

- Puţin: Aici este vorba, de fapt, de "unu + substantiv" care stau pentru o entitate izolată, de valoare redusă etc.:

cu o floare nu se face primăvară – eine Schwalbe macht noch keinen Sommer (cu o rândunică nu se face vară) "o circumstanţă favorabilă/accidentală nu trebuie luată ca un semn de reuşită".

- Lipsit de importanță: Asemenea funcției precedente, și aceasta se regăsește destul de puțin în frazeologie, și este urmarea unei anumite "antinomii interne" la semnificația simbolică "important":

primul venit – der erste beste "un oarecare".

Doi

Din contrastul cu *unu* ca unitate, *doi* apare ca simbol al dezbinării, al rupturii, al polarității. Principiul dualității este universal (vezi proprietățile antagonice de bine-rău, masculin-feminin, sus-jos, stânga-dreapta, zi-noapte etc.). Ca cifră divizibilă, *doi* se regăsește în diverse conjuncturi, ca cifră a împerechierii, a diviziunii, a neînțelegerii, a răului etc. Totuși, dacă se pornește de la preceptul "contrastele se atrag", atunci această cifră funcționează și ca un simbol al complementarității, al dialogului, al reunirii. Tema dualității, a polarității universale se regăsește în exegeza creștină (Adam și Eva, Cain și Abel etc.), în motivul fraților din basme (Hänsel și Gretel, fata moșului și fata babei) etc.

În afara numeralului – cu derivările și compunerile sale (de ex. *doi, al doilea, de două ori, zwei, zweierlei, zweimal*) – intră în discuție și lexeme de tipul *dublu, amândoi, celălalt*. Dintre simbolurile pe care le poate avea *doi* în expresia idiomatică, vom reține:

- Unitar: "Anti-unitatea" se întâlnește în domenii care denumesc avantaje-dezavantaje, suspiciune, minciună, opinii divergente etc. Obiectele plate care se pot întoarce/răsuci (o foaie de hârtie, o medalie etc.) au două fețe. În expresii se folosește imaginea celei de-a doua fețe pentru a crea legătura dintre "bine" și "rău":

reversul medaliei – die Kehrseite der Medaille "dezavantajul"
om cu două fețe – zwei Gesichter haben (a avea două fețe – de la mitologicul cap al lui Janus) "fals, trădător".
o sabie cu două tăișuri – ein zweischneidiges Schwert

Gura și limba, ca instrumente ale vorbirii, puse în legătură cu *doi*

indică falsitatea, trădarea, minciuna:

a vorbi cu două guri – mit doppelter Zunge reden/mit zweierlei Zungen reden (a vorbi cu limbă dublă/cu două feluri de limbă) "a fi fals, a trăda"

mit gespaltener Zunge reden (a vorbi cu limbă despicată) "a minți".

În cazul celui de-al doilea exemplu nu este exclusă nici asocierea cu imaginea șarpelui, simbol al falsității, care are limba despicată. Neunitare pot fi și unitățile de măsură, ceea ce reprezintă o altă realizare a acestei funcții simbolice:

a măsura cu două măsuri – mit zweierlei Maßen messen "a fi nedrept prin folosirea a două etaloane".

Pentru lucruri complet diferite, germanul folosește un frazeologism cu componenta "cizmă", ceea ce trimite la încălțămintea orășenilor și, mai ales, a militarilor.

das sind zwei Paar/zwei verschiedene/zweierlei Stiefel (astea sunt două perechi de cizme/sunt perechi diferite de cizme) "lucruri complet diferite, ce nu pot fi comparate".

- Neimportant: În contradicție cu "cel mai bun, cel mai important" reprezentat de *unu, doi* simbolizează un rang mai mic, ceva indirect, ceva de mijloc:

la mâna a doua – aus zweiter Hand "nu de la sursă"

în al doilea rând – in zweiter Linie "mai puțin important; după altceva"

calitatea a doua – zweite Wahl "nu prea bun"

a fi vioara a doua – die zweite Geige spielen "de importanță mai mică".

Pentru cel care pierde, germana consemnează expresia

zweiter Sieger bleiben (a rămâne al doilea învingător),

pe când în română, ceva (chiar și cineva) care nu este de cea mai bună calitate/cea mai mare importanță se circumscrie ca fiind de

de mâna/de clasa a doua
(cetățeni/oameni) de rangul doi/de mâna a doua.

- Mult: Aici există, adesea, o referire la *unu*, în sensul de "ceea ce depășește pe unu, mai mult ca unu".

două dintr-o lovitură – zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen "a rezolva două lucruri dintr-o dată"
nu zi de două ori – sag es nicht zweimal "a face ceva fără mari rugăminți".

Spiritul econom al germanului se răsfrânge într-un frazeologism în care apare chiar moneda națională, pe când cel al românului s-a materializat într-o expresie idiomatică cu componenta *para*:

jede Mark/jeden Pfennig/Kreuzer zweimal umdrehen (a răsuci de două ori fiecare marcă/pfennig/creițar)
a nu face nici două parale.

Tot la capitolul "mult" se înscrie expresia

măsoară de două ori și taie o dată "a gândi bine înainte de a face/întreprinde ceva".

- Puțin: Și în cazul unor expresii idiomatice cu funcțiile "neunitar", "neimportant" și "mult" se simte ceva din semnificația simbolică "puțin, mai puțin decât celălalt". În română, pentru a exprima un lucru fără valoare avem formulări cu componenta *para*, unitatea de plată anterioară leului, *ban* și *leu*:

nu face (nici) două parale/nu face (nici) doi bani
a nu da doi bani pe cineva/ceva
doi la leu.

Cine apreciază o exprimare concisă, în puține cuvinte și, în același timp clară, își formulează gândurile

în două vorbe,

iar atunci când o persoană este superficială, când nu pune preț pe exactitate, face ceva de mântuială și este, eventual, și plictisită face /numără/execută ceva

din doi în doi.

Ca unitate de măsură se pot folosi degetele, de exemplu atunci când se apreciază cantitatea turnată într-un pahar sau rămasă într-o sticlă, după cum, cu aceeaşi măsură se poate scurta sau lungi o fustă ori alt obiect de îmbrăcăminte:

de două degete/cu două degete mai mult/mai puţin.

Trei

Dintre toate cifrele, *trei* ocupă un loc aparte în toate studiile referitoare la simbolistica cifrelor. Cauza trebuie căutată în legităţile atât interne ale naturii, cât şi în experienţele general umane. *Trei* este prima cifră care denumeşte multitudinea, ea înseamnă depăşirea dezbinării şi este o sinteză din *unu* şi *doi*, ceea ce o face o cifră a împlinirii. Atât în cultura românească, cât şi în cea germană, *trei* este o cifră mistică, şi aceasta se răsfrânge nu numai în trinitatea creştină, ci şi în structura fundamentală a existenţei manifestate în elementele cosmice (soare, lună, stele), antropologice (corp, suflet, spirit), de spaţiu (tridimensional, forma ideală este triunghiul), de timp (trecut, prezent şi viitor). Biblia, textele liturgice şi exegezele sunt pătrunse de categoria trinităţii (tată, fiu şi duh sfânt; tripticul etc.). *Trei* este cifra cea mai des întâlnită în basme, la fel şi în incantaţiile rituale magice. Categoria triadei în filozofie (teză, antiteza, sinteză), trilogia în literatură şi trisonul ca armonie în muzică sunt aspecte ale universalităţii cifrei *trei*.

Ca simbol frazeologic, *trei* îmbracă funcţii asemănătoare cu cele ale celorlalte cifre:

- Mult: Aceasta este funcţia cel mai bine reprezentată, mai ales în limba germană. Pentru cine nu vrea să inoportuneze (primul exemplu) sau pentru cine nu vrea să fie deranjat (exemplul al doilea) se spune

  jmdm drei Schritte vom Leibe bleiben (a sta la trei paşi de cineva)
  jmdn drei Schritte vom Leibe halten (a ţine pe cineva la trei paşi distanţă).

În contextul expresiilor idiomatice, lexemul *dreimal – de trei ori* are semnificaţia "de multe ori, în mod repetat, adesea":

jede Mark/jeden Pfennig dreimal umdrehen (a răsuci marca de trei ori) "a fi foarte zgârcit".

Dacă *drei Tage* înseamnă un timp îndelungat, *drei Meilen* se referă la o distanţă maximă:

ein Gesicht wie drei Tage Regenwetter machen (a face o faţa ca trei zile de ploaie) "o mină indispusă"
etwas drei Meilen gegen den Wind riechen (a mirosi ceva de la trei mile împotriva vântului) "a observa ceva din timp; a mirosi ceva fără dubii"
drei Meilen gegen den Wind stinken (a puţi de la trei mile împotriva vântului) "miros insuportabil".

În frazeologia românească, *trei* se regăseşte în expresii care denumesc o acţiune energică sau o cantitate ori o capacitate deosebită, dar şi o deplasare mult prea înceată:

a lua (pe cineva) la trei-păzeşte "a certa"
(face, mănâncă, bea) cât trei "mult"
trei-trei "mers încet".

- Cifră benefică/sacră: În germană, ca lucrurile/întâmplările să fie bune/împlinite ele trebuie să fie în număr de trei, ceea ce dovedeşte că este o cifră sacră (de ex. se bat trei mătănii sau trei cruci):

aller guten Dinge sind drei (toate lucrurile bune sunt trei).
dreimal darfst du raten! (poţi ghici de trei ori) "e simplu de priceput; doar ştii asta!".

- Simplă cifră: În câteva expresii, puţine la număr, cifra *trei* nu are altă funcţie decât de cifră pur şi simplu. În principiu, ea ar putea fi înlocuită cu orice altă cifră, fără a schimba sensul expresiei:

trei Doamne şi toţi trei
a lua pe cineva la trei păzeşte "a certa pe cineva"
ewig und drei Tage (o veşnicie şi trei zile) "un timp foarte îndelungat;

o durată extraordinar de mare".

Patru

Cifrei *patru* i se atribuie calităţi pământene, mai ales în domeniul dimensiunilor spaţiale (patru membre ale corpului, patru pereţi ai casei/camerei, patru direcţii cardinale). Din domeniul temporal reţinem: patru etape ale zile, patru anotimpuri, patru faze ale lunii. Să mai amintim şi cele patru elemente din filozofia antică (foc, aer, pământ, apă). În exegeza creştină *patru* este strâns legat de simbolul crucii. În plus, mai trebuie amintite cele patru Evanghelii, cei patru Heruvimi ca şi patru sărbători creştine mari (Crăciun, Paşte, Rusalii, Înălţarea).

Pentru *patru* nu am găsit decât o singură funcţie simbolică în frazeologie, şi anume:

- Mult: Cele mai multe expresii cu componenta *patru* sunt în legătură cu cele patru membre ale corpului şi cei patru pereţi (şi în sens figurat) ce ne înconjoară acasă ori trupul – despre cineva care a murit se spune că a ajuns

  între patru scânduri – zwischen vier Brettern
  alle viere von sich strecken (a-şi întinde cele patru (membre)).

  Atât în română, cât şi în germană există o expresie care denumeşte un lucru/un eveniment aflat/petrecut pretutindeni, în toate direcţiile:

  în cele patru vânturi – in alle vier Winde "peste tot".

Cinci

Cinci este considerată a fi, prin excelenţă, cifra corpului uman: degetele de la o mână, trunchiul cu capul, mâinile şi picioarele, cele cinci simţuri. În natură, florile au, în general, cinci petale. Simbolistica creştină consemnează cinci cărţi ale lui Moise, cinci pâini împărţite la cinci mii de oameni, cinci fecioare înţelepte şi cinci nebune, cinci răni făcute lui Iisus pe cruce.

În frazeologie cifra este prezentă cu mai multe funcţiuni:

- Mult: Primul din cele două exemple de mai jos este propriu ambelor arii culturale și semnifică "ceva inutil, în plus". Cel de-al doilea stă în raport cu *patru*, și anume cu cei patru pereţi ai unei case sau cu cele patru colţuri ale casei, aşa cum le aflăm în viaţa reală. Trecerea de la patru la cinci colţuri reprezintă o creştere, interpretabilă ca "mult":

  a fi a cincea roată la căruţă – das fünfte Rad am Wagen sein.
  mit jmdm über fünf Ecken verwandt sein (a fi înrudit cu cineva peste cinci colţuri) "a fi înrudit de departe".

- Puţin: Această funcţie este reprezentată de o expresie idiomatică germană care trimite la operaţii aritmetice foarte simple ce se pot face cu ajutorul celor cinci degete. În acelaşi domeniu se plasează şi o expresie cunoscută şi în limba română, cu observaţia că pentru cifra *cinci* poate sta şi *trei* ori *zece*:

  sich etwas an den fünf Fingern abzählen können (a număra ceva pe cele cinci degete) "uşor de înţeles, de prevăzut".
  a (nu putea/şti) număra până la cinci – (nicht) bis fünf zählen (können) "a (nu) fi suficient de capabil".

Şapte

Universalitatea interpretării simbolistice derivă din perceperea cifrei *şapte* ca cifră cosmică. În timpuri străvechi s-au făcut observaţii asupra ciclului de şapte zile în fazele lunii, s-au descoperit cele şapte planete (care au fost puse în legătură cu al şaptelea cer), apoi cele şapte tonuri, şapte culori, şapte metale etc. Şi astăzi se mai vorbeşte de cele şapte minuni ale lumii antice, pe lângă care vom mai aminti de cele şapte porţi ale Thebei. Dintre heptadele din Vechiul Testament mai cunoscute sunt visul simbolic al lui Iosif despre şapte vaci grase şi şapte slabe (Moise 41,2-7), a şaptea zi a Genezei ca zi de odihnă. Din Noul Testament vom aminti doar îndestularea mulţimii cu şapte pâini precum şi omniprezenţa acestei cifre în Apocalipsă: şapte peceţi, şapte tunete, şapte capete ale balaurului, şapte pedepse/chinuri etc. Cifra mai este interpretată şi pe baza calităţii aritmetice, ca sumă din *trei* spiritual şi *patru* terestru/pămân-

tean: şapte rugăminţi în "Tatăl nostru", şapte cuvinte ale lui Isus pe cruce etc. De aici şi până la clasificări precum şapte arte, şapte ştiinţe a mai fost doar un pas.

În expresiile idiomatice, *şapte* îndeplineşte următoarele funcţii:

- Mult: La baza expresiilor

  im siebten Himmel sein (a fi în al şaptelea cer) "a fi foarte fericit"
  sich wie im siebten Himmel fühlen (a se simţi (ca) în al şaptelea cer)

  se află o metaforă conceptuală conform căreia starea/sentimentul se exprimă lingvistic prin "sus" şi în cadrul căreia *şapte* semnifică, în comparaţie cu alte cifre, ceva "deosebit de mult". Conotaţia pozitivă derivă, în primul rând, de la semnificaţia actuală a frazeologismului şi nu de la cifră, perceperea acesteia ca pe o "cifră norocoasă" fiind deci indusă de factori semantici.

  Din sursă biblică a pătruns (în ambele limbi) o expresie care denotă ceva tainic, neînţeles, de nepătruns. În plus, cifra se regăseşte în sintagma "şapte zile" care evocă săptămâna ca pe un timp îndelungat:

  a fi o carte cu şapte peceţi – ein Buch mit sieben Siegeln sein.
  ein Gesicht machen wie sieben Tage Regenwetter (a face o mutră ca şapte zile de ploaie) "a avea o înfăţişare/privire supărat/ă".

  Alături de durata destul de lungă a "şapte ani" necesari primei formări ai omului pentru viaţă, în frazeologismul următor valoarea "educaţională" este indusă de semantica sintagmei "de acasă":

  a (nu) avea cei şapte ani de acasă.

  Pentru numirea unei persoane foarte tăcute, a unui grad îndepărtat de rudenie, a poftei de mâncare gargantuelice, a încrederii în sine se apelează la *şapte:*

  er schweigt in sieben Sprachen (tace în şapte limbi) "a tăcea mâlc"
  (rudă) de a şaptea spiţă – mit jmdm um/über sieben Ecken verwandt sein (a fi înrudit după şapte colţuri) "rudă îndepărtată
  a mânca/a bea cât şapte "poftă mare de mâncare/băut"

a nu se da pe şapte "a se considera superior cuiva".

În limba germană există un frazeologism cu componenta *sieben*, în care aceasta poate fi interpretată, pe de o parte, ca ţinând de aria "mult", pe de alta, de cea "puţin":

seine Siebensachen/sieben Sachen packen (a-şi aduna cele şapte lucruri) "a-şi aduna lucrurile/catrafusele".

Siebensachen însemna, mai demult, "puţinele lucruri ale cuiva/ puţina avere a cuiva". Simţul lingvistic de astăzi trimite însă în altă direcţie, pentru că s-a ajuns ca lexemului *Siebensachen* să i se atribuie semnificaţia de "lucruri multe şi mărunte".

În basmele româneşti eroii au de parcurs distanţe foarte mari pentru a-şi împlini menirea, obiectul dorinţelor lor aflându-se

peste şapte mări şi şapte ţări "foarte departe".

Şi această expresie se circumscrie funcţiei "mult", şi anume în sensul distanţei mari.

- Simplă cifră: În frazeologia românească nu am aflat expresii care să conţină pe *şapte* cu valoare de cifră, pur şi simplu. În tradiţia germană, cine a trecut cu bine de primii şapte ani de căsnicie, poate spera într-o viaţă în doi foarte lungă şi fericită. Cel de-al şaptelea an, anul în care se consideră că ar putea apărea probleme, este numit

das verflixte siebte Jahr (cel de-al şaptelea an blestemat).

Nouă

Dacă ne referim la mistica religioasă, cifra nouă o regăsim în numărul corurilor îngereşti şi al treptelor spre iertarea divină. Un rol cu mult mai important îl joacă însă în mitologia germanică: cosmogonia nordică cunoaşte nouă lumi, fiinţele supranaturale de rang mai mic (pitici, sirene) apar în grupe de câte nouă, Beowulf înfruntă nouă monştrii marini, Odin a petrecut nouă zile în copac pentru a intra în posesia runelor, termenele pentru îndeplinirea diferitelor sarcini era de nouă zile, de unde se deduce că săptămâna germanicilor trebuie

să fi fost de nouă zile (Karl Weinhold, *Die mystische Neunzahl bei den Deutschen*. Berlin: Königliche Akademie der Wissenschaften). Tradiţiile legate de cifra *nouă* s-au transmis în întregul spaţiu nord- şi central-european, pe când în estul Europei locul acesteia îl ia, în general, cifra *şapte*: de exemplu, dacă la noi se spune că pisica are şapte vieţi, în spaţiul german ea ar avea nouă.

Din punctul de vedere al funcţiilor în expresii idiomatice, *nouă* acoperă doar valoarea de

- Mult: Funcţie care se verifică doar în limba română:

  în al nouălea cer "extrem de fericit"
  a avea nouă băieri la pungă "a fi foarte zgârcit".

  În viziunea românului cu bun simţ, cel care ridică pretenţii prea mari/nejustificate, se comportă şi, mai ales, vorbeşte de parcă ar avea mai multe guri cu care ar vrea să-şi convingă interlocutorul asupra propriului punct de vedere:

  a avea nouă guri.

Doisprezece

Aceasta este cifra orelor zilei şi nopţii, a lunilor anului, cifra de bază a sistemului duozecimal care a stat la baza sistemului de calcul în culturile vechi. O reminiscenţă o reprezintă numărarea "cu duzina": şi astăzi se mai cumpără câte o duzină (sau o jumătate de duzină) de tacâmuri, de farfurii etc. Mitologia cunoaşte doisprezece zei în Olimp, douăsprezece munci ale lui Hercules, în Vechiul Testament ni se vorbeşte despre neamul lui Israel care a avut douăsprezece seminţii, iar în Noul Testament despre copilul Isus care la doisprezece ani a izgonit pe negustori din Templu, dar şi despre cei doisprezece apostoli. În toate situaţiile *doisprezece* poartă o conotaţie pozitivă.

În frazeologie, cifra are două funcţii:

- Mult: Atât în cultura românească, cât şi în cea germană, pentru a arăta cât de mult timp s-a pierdut deja fără a se fi rezolvat ceva din cele necesare, se spune

  în cel de al doisprezecelea ceas – in zwölfter Stunde "în ultima clipă,

în ultimul moment".

- Simplă cifră: În germană, cu valoare doar de cifră, *doisprezece* apare în expresia idiomatică

  davon gehen zwölf auf ein Dutzend (intră doisprezece din acestea/ aceştia într-o duzină) "ceva nu e semnificativ, e lipsit de importanţă".

O sută

În sistemul zecimal, *suta* este marea cifră rotundă, cifra împlinirii. Cu toate că sistemul zecimal este baza pentru aproape toate calculele, *suta* apare doar izolat în câteva basme (frumoasa din pădurea adormită este trezită, printr-un sărut, la viaţă după o sută de ani).

În domeniul frazeologiei, această cifră se regăseşte în câteva expresii idiomatice germane îmbrăcând următoarele funcţii:

- Mult: Aceasta este funcţia centrală pentru *o sută*. În germană se cunosc două expresii idiomatice care denumesc furia:

  jmdn auf hundert bringen (a aduce pe cineva la sută) " a înfuria pe cineva"
  auf hundert kommen (a ajunge la sută) "a fi furios".

  Următoarea expresie (pe care o vom regăsi şi la cifra *o mie)* evidenţiază ascendentul imaginii asupra cuvintelor:

  ein Bild sagt mehr als hundert Wörter – o imagine e mai grăitoare decât o sută de cuvinte.

- Simplă cifră: Această funcţie stă în directă legătură cu cea de "mult" şi poate fi evidenţiată în frazeologismele

  sută la sută "absolut sigur"
  vom Hundertsten ins Tausendste (din sută în mie) "a se depărta tot mai mult de tema propriu-zisă".

O mie

În cultura europeană, *o mie* este cea mai mare cifră rotundă. Versetul din Biblie "căci o mie de ani sunt în faţa Ta asemenea zilei care a trecut ieri" (Psalm 90,4) a întărit această imaginea de împlinire mijlocită de această cifră.

Dacă ignorăm funcţia de cifră pur şi simplu din ultima expresie de la cap. *sută*, singura funcţie notabilă este cea de

- Mult: Spaima foarte mare îşi găseşte (în limba germană) expresia în formulări în care, pe lângă lexemele moarte şi *spaimă*, apare şi cifra *o mie*:

  tausend Tode sterben (a muri o mie de morţi) "a-ţi fi foarte frică"
  in tausend Ängsten schweben (a pluti în mii de spaime).

  Despre o persoană care se exprimă cu multă uşurinţă ori despre un preot care predică foarte frumos se spune

  er spricht/redet mit tausend Zungen (vorbeşte cu o mie de limbi).

  Limba română apreciază o mulţime nenumărată ori o cantitate copleşitoare

  (cu sutele şi) cu miile "foarte mult".

- Simplă cifră: Când cineva este foarte sigur de ceea ce susţine şi doreşte să-şi convingă şi partenerul de discuţie despre aceasta, se jură că totul este adevărat

  mie în mie, mie în sută.

  Acest "superlativ" al lui ***sută la sută***, tot mai frecvent întâlnit în zilele noastre, se bazează şi pe funcţia de "mult" a numeralului *o mie*.

6.2 Ocupaţii primordiale

Legătura formelor primare aflate în corelaţie cu spaţiul şi timpul se continuă cu ocupaţiile primordiale raportate la tipare general umane.

6.2.1 Pescuitul şi vânătoarea

Pământul, apa şi aerul caracterizează domeniile vitale fundamentale, motiv pentru care componentele structurale 'animal', 'peşte' şi 'pasăre'/'insectă' prezintă tendinţe evidente de frazeologizare:

ca peştele pe uscat – wie ein Fisch auf dem Trockenen
a avea o păsărică – einen Vogel haben
harnic ca o albină – emsig wie eine Biene
a se purta ca un animal – zum Tier herabsinken.

Hiperonimul "animal" subsumează atât "peşte" şi "pasăre", cât şi "mamifer", "animal domestic", "nevertebrat", "insectă" etc. Rezultatele vieţii sociale fiind conservate corespunzător experienţei personale ale individului şi ale grupului din care face parte, în diferitele etape ale dezvoltării sociale au predominat una sau alta dintre denumirile din sfera animalelor, în funcţie de ocupaţiile preponderente ale participanţilor la actul comunicării, ajungându-se ca, în timp, unele expresii să dobândească o circulaţie cvasi-universală.

Atât în cultura românească, cât şi în cea germanică, animalele au fost înzestrate cu funcţii simbolice şi metaforice. Înfăţişarea, atitudinile, relaţiile lor cu omul sunt încărcate de semnificaţii figurate. Nu numai că activitatea ori caracterul omului au fost asemuite cu necuvântătoarele ori cu atitudinea şi obiceiurile acestora, dar animalelor de pe lângă casă ori celor sălbatice li s-au atribuit uneori şi capacităţi supranaturale, ceea ce le-a asigurat intrarea în basme şi în mitologie.

Expresiile idiomatice din sfera ocupaţiilor primordiale ilustrează faptul că terminologiile legate de primele ocupaţii ale omului (pescui-

tul, vânătoarea, păstoritul, albinăritul) reflectă mentalul primar al civilizaţiilor româneşti şi germane.

6.2.1.1 Expresii din terminologia pescuitului

Activitatea pescarului nu se mărgineşte la momentul tehnic al aruncării undiţei ori a mrejelor şi al plasării de capcane în apele curgătoare, în bălţi sau în mare (cf. Caraman 1997: 185). Pescarul are bune cunoştinţe de anatomia peştelui şi cunoaşte metode de conservare ale prăzii sale. Pentru a ieşi pe apă, trebuie să-şi fi confecţionat unelte de pescuit şi să fie şi un bun barcagiu. Asemenea păstorului, pescarul se orientează foarte bine în spaţiu şi în timp.

Numărul mare de expresii cu componente din sfera pescuitului (atât in română cât şi în germană) indică importanţa acestei îndeletniciri încă din vremurile de început ale civilizaţiei. De la simple constatări (dintre care cea mai cunoscută este muţenia peştelui) s-a ajuns la expresii foarte sugestive (cf. Dumistrăcel 1980: 196):

tăcut/mut ca un peşte – stumm wie ein Fisch "tăcut, discret"
a tăcea chitic "a nu scoate o vorbă"
peştele cere vin/vrea să înoate – der Fisch will schwimmen/den Fisch schwimmen lassen "la peşte se bea vin"
a da la peşti – die Fische/Krebse füttern (a hrăni peştii/racii) "a avea rău de mare, a voma"
peştele a muşcat – der Fisch hat angebissen "cineva a fost păcălit"
are balta peşte! "abundenţă"
Durst haben wie ein Fisch (a avea o sete ca un peşte) "a fi băutor, beţiv".

Relaţii sociale în care lupta pentru putere, concurenţa, rivalitatea, egoismul celor mari şi puternici etc. sunt parodiate lingvistic prin foarte sugestiva expresie

peştele mare înghite pe cel mic – die großen Fische fressen die kleinen.

Găsirea unui partener – pentru un timp mai scurt sau pentru o viaţă

– este asemuită cu prinderea peştelui cu undiţa sau năvodul. În toate expresiile transpare nuanţa de "a păcăli, a pune mâna pe":

zum Fischen gehen (a merge la pescuit) "a căuta să-ţi atingi scopul; a căuta un partener"
a agăţa pe cineva – sich einen Mann/eine Frau angeln (a prinde (cu undiţa) un bărbat/o femeie) "a acosta"
sich jmdn an Land ziehen (a-şi trage pe cineva la mal) "a acosta; a pune mâna pe cineva"
a arunca plasa – seine Netze auswerfen "a căuta un partener"
a pica în plasa/mrejele cuiva – jmdm ins Netz gehen "a găsi un partener"
jmdn ins Netz locken (a ademeni pe cineva în plasă) "a ademeni un partener".

Dintre alte situaţii/aspecte care se oglindesc în expresiile cu componente din mediul pescăresc amintim graba prematură a unora de a se lăuda înainte de a avea certitudinea unei realizări:

a vinde peştele în baltă – das sind ungefangene Fische (aceştia sunt peşti neprinşi) "a dispune de un lucru pe care nu îl posezi încă"
a fi cu borşul pe foc şi cu peştele în iaz "a te lăuda prematur".

Lucrurile mici şi lipsite de importanţă, vorbele multe şi goale, într-un cuvânt fleacurile sunt asemuite cu peştele mărunt

kleine Fische (peşti mici) "lucru lipsit de importanţă"
a vorbi cegă şi păstrugă "a vorbi fleacuri".

Pentru a numi un lucru nedefinit, un aspect ambiguu, românul a apelat la reflecţia metaforică a animalelor din ogradă, pe când germanul a spus:

nici cal nici măgar – das ist weder Fisch noch Fleisch (nu e nici peşte nici carne).

Peştele este văzut ca un animal iute, zglobiu, plin de bună dispoziţie, ceea ce ar putea explica frazeologisme precum:

a trăi/a fi vioi ca peştele în apă – gesund/munter wie ein Fisch im Wasser sein (sănătos, vioi ca un peşte în apă) "a o duce foarte

bine".

Imaginea opusă stă pentru omul plin de nevoi care o duce/se zbate

ca peştele pe uscat – wie ein Fisch auf dem Trockenen

şi nu are spor în ceea ce întreprinde, ba mai dă şi înapoi:

merge ca racul – den Krebsgang gehen (a merge mersul racului).

Experienţa pescarului spune că racii nu se prind uşor, de unde (combinat, probabil şi cu mersul racului) expresia germană

jmd hat schwer zu krebsen (a prinde raci cu greu; *krebsen*=a prinde raci) "a trage din greu, a-ţi câştiga traiul cu multă muncă".

Tot de imaginea racului, dar, de data aceasta, de culoarea pe care o capătă acest animal acvatic la fiert, se leagă şi expresia

a se face ca racul – Krebse sieden (a fierbe raci) "a se înroşi de ruşine".

Racii şi peştii se prind cu plasa. Pentru unele lucruri, pentru care s-au depus eforturi disproporţionate faţă de rezultatele obţinute, adică zadarnic s-au folosit "năvoade aurite":

mit glodenen Netzen fischen (a pescui cu năvoade aurite).

Alte lucruri se obţin/se realizează, în schimb, cu repeziciune, cu multă uşurinţă, cu alte cuvinte

cât ai zice peşte.

Sintagma este o reducere de text prin analogie cu formularea *e lesne a zice plăcinte, dar mult e pân' se fac* (cf. Dumistrăcel 1997: 188-190), sensul modificându-se prin pierderea celei de-a două părţi a expresiei în care se vorbea despre dificultatea prinderii peştelui.

Înţelepciunea populară spune că relele pornesc de sus, de la cel care deţine puterea de decizie:

peştele de la cap se împute – der Fisch fängt beim Kopf an zu stinken.

Stricăciunea, mirosul neplăcut de peşte alterat a indus ideea de "pa-

lavre", "minciună", "lucru necurat":

faule Fische (peşti putrezi)
es riecht nach faulen Fischen (miroase a peşti putreziţi).

În imaginaţia populară, temperatura scăzută a peştelui este asemuită cu insensibilitatea, dar şi cu moliciunea:

kalt wie ein Fisch sein (a fi rece ca un peşte) "rece, insensibil"
Fischblut haben (a avea sânge de peşte)"a fi lipsit de temperament".

Când se adună/aliază doi neisprăviţi, germanul îi aseamănă cu peştele împuţit şi untul rânced:

faule Fische und stinkende Butter.

Pescuitul primitiv în ape tulburate pentru a aduce peştele cu branhiile înnămolite la suprafaţă, în căutare de oxigen, este cunoscut în întreaga Europă (cf. Dumistrăcel 1997: 186 ş.u) şi stă la originea expresiei

– *a pescui în ape tulburi – im Trüben fischen* "a profita de o situaţie confuză".

Din comparaţiile făcute între caracterul şi aspectul omului şi înfăţişarea unor peşti au rezultat expresii care prin alăturarea a unui adjectiv potrivit au dobândit o valenţă sugestivă deosebită:

ein toller Hecht (o ştiucă teribilă) "bărbat de lume, fustangiu"
ein schmaler Hering (un hering subţirel) "om slăbănog"
glatt wie ein Aal (lunecos ca un ţipar) "diplomat, rafinat"
der Hecht im Karpfenteich sein (a fi o ştiucă în balta cu crapi) "a avea rol conducător".

De dată mai recentă este expresia care trimite atât la bancul de sardele, cât şi la conserva în care sunt îngrămădite sardelele

îngrămădiţi ca sardelele/sardinele – aufeinander gepfercht wie Heringe.

Barca/luntrea şi uneltele pescăreşti au intrat şi ele în circuitul frazeologic al celor două limbi. Pescarii dintr-o barcă împărtăşesc aceeaşi

soartă și ostenesc deopotrivă, de unde expresiile idiomatice

alle sitzen in einem Boot (toți șed în aceeași barcă)
im richtigen Boot sein (a fi în barca potrivită) "a avea dreptate; a fi în locul potrivit"
a se face luntre și punte "a-și da multă silință".

O persoană indecisă, eventual versatilă, care caută să tragă foloase prin înșelăciune și din mai multe părți stă

cu fundul/curul în două luntre.

Un lucru, poate chiar un om căzut în apă, mai ales iarna, la copcă, este ca și pierdut:

a se duce pe copcă "a muri, a se prăpădi".

Somnul se prinde cu *hapca*, un cârlig mare care să reziste la forța de zbatere a somnului. Prin asociere cu interjecția *hap* și cu substantivul *japca* "laț, cursă" s-a ajuns ca pentru "a lua cu forța, cu de-a sila" să se spună

a lua cu hapca.

Expresiile din terminologia pescuitului, chiar dacă mai puține decât cele din alte domenii de activitate, și-au câștigat un loc stabil în limbajul popular de unde au trecut, în bună parte, și în cel cult.

6.2.1.2 Expresii din terminologia vânătorii

Vânătoarea a constituit – alături de pescuit și culesul plantelor și fructelor din vegetația spontană – cea dintâi îndeletnicire a omului în căutare de hrană și îmbrăcăminte. Vânătorul este un om abil, cu bune cunoștințe de orientarea în spațiu și timp, care a învățat multe despre mediul înconjurător, despre unelte și tehnicile de prindere a animalelor și păsărilor de tot felul, despre pregătirea vânatului etc.

Metaforele care s-au format în baza unor termeni și a unor situații din sfera vânătorii sunt și astăzi foarte sugestive. Însăși denumirea acțiunii

a pleca/ieși la vânătoare – auf die Jagd gehen/ziehen

a căpătat, alături de sensul strict al grupului de cuvinte, și o semnificație metaforică: "victima" este, cel mai adesea, o femeie, dar poate fi și orice altă persoană, poate chiar și un obiect/un lucru după care s-a tânjit:

a cădea în plasă – ins Netz fallen.

Componenta *plasă* din frazeologismul de mai sus trimite și la terminologia pescuitului, ambele îndeletniciri operând cu plase. Un alt tip de capcană" este "lațul", cele două limbi semnalând expresii cu asemenea termeni:

a cădea/pica/ademeni în capcană/laț – in die Falle fallen/locken "a păcăli, a amăgi".

Dacă "vânătorul" este mulțumit de "captură", atunci înseamnă că este vorba despre o captură importantă:

ein großer Fang (o captură mare) "a prinde/pune mâna pe ceva/cineva important".

Dintre tehnicile imaginate de vânători, una se bazează pe cârpe întinse pe sfori pentru delimitarea teritoriului; în bătaia vântului, aceste cârpe (germ. *Lappen*) speriau vânatul și îl întorceau în bătaia puștii. Nu scăpa decât animalul care se încumeta să treacă printre ele, de unde și expresia

durch die Lappen gehen (a trece prin cârpe) "a scăpa (aproape ca prin urechile acului)".

Dintotdeauna vânătoarea s-a făcut cu câini, mai exact cu ogari. Judecând după expresia

Schläge/Prügel bekommen wie ein Jagdhund (a căpăta bătaie ca un ogar),

se pare că ogarul care scapă prada este tratat cu multă duritate de către stăpânul său.

Vânătorii (ca și pescarii, de altfel) sunt cunoscuți pentru lăudăroșenia lor, de aceea o poveste incredibilă este de domeniul

poveştilor vânătoreşti "exagerare, minciună".

Pentru a arăta cât de "construite" sunt aceste poveşti, germanul a alăturat termenului *vânător* pe cel de *latină* creând un compus ciudat şi nostim, *Jägerlatein*:

das ist reines Jägerlatein (asta este curată latină vânătorească).

Când o întâmplare neaşteptată zădărniceşte buna intenţie şi minimalizează efortul depus, te simţi asemenea vânătorului căruia i s-a udat praful de puşcă:

dem hat's auf die Flinte geregnet/geschneit (aceluia i-a plouat/nins pe puşcă).

Nici cine se apucă de o treabă peste puterile sale nu are sorţi prea mari de izbândă şi poate fi asemuit unui ogar neputincios:

s-a dus câine surd la vânat.

Pe lângă puşcă şi ogar vânătorii mai au şi corn prin care se înştiinţează unii pe alţii asupra parcursului partidei de vânătoare. În limba germană, tradiţia suflatului în corn (care este un instrument cu un singur ton) a inspirat expresia

ins (gleiche)Horn blasen/tuten (a sufla/suna în acelaşi corn) "a fi de aceeaşi părere".

Vânătorul se furişează, se apropie tiptil de pradă sau, dimpotrivă, face mult zgomot (la vânătoarea de vulpi, de exemplu). Acest din urmă mod de a vâna se numeşte

mit Hals und Horn jagen (a vâna cu gâtul şi cornul).

La vânătoare participă trei actanţi: vânătorul, ogarul şi vânatul. Cel din urmă – denumit cu o varietate de termeni, corespunzători tot atâtor animale care cad în bătaia puştii – contribuie mult la îmbogăţirea fondului frazeologic. Am ales, spre exemplificare, "iepure" şi "vulpe".

La vânătoarea de iepuri, se trage pe linia direcţiei în care aleargă iepurele şi nu se urmăreşte fuga acestuia în zig-zag. Imaginaţia populară a corelat priceperea de a doborî un animal cu o alergare atât

de neregulată cu capacitatea de înţelegere a unei situaţii:

> ***wissen, wie der Hase läuft*** (a şti cum aleargă iepurele) "a cunoaşte starea de fapt".

Faima iepurelui stă şi în viteza cu care aleargă să se pună la adăpost, de aceea se spune despre cineva care se îndepărtează foarte grăbit că

> ***fuge/o tuleşte iepureşte.***

O minte pătrunzătoare deduce cu uşurinţă miezul problemei, aşa cum un vânător iscusit găseşte ascunzişul iepurelui:

> ***merken, wo der Hase liegt*** (a observa unde stă iepurele) "a şti ceva în mod cert".

Din limbajul vânătorilor provine superstiţia cu privire la ghinionul ce te paşte dacă îţi taie calea un iepure (mai târziu, locul acestuia a fost luat de pisica neagră, de popă, de omul chior etc.); în credinţa populară, vrăjitoarele iau, uneori, chipul iepurelui şi al pisicii. Chiar dacă această credinţă există şi la români, doar în limba germană s-a mai păstrat varianta frazeologică cu iepurele:

> ***mir ist der Hase/die Katze über den Weg gelaufen – mi-a tăiat calea o pisică*** "am avut ghinion".

Neşansa paşte şi pe cel care

> ***aleargă după doi iepuri*** "urmăreşte două interese; face două lucruri deodată".

pentru că vorba populară spune că nu va prinde nici unul.

În tradiţia germană există un loc, undeva foarte departe de aşezările omeneşti, unde cândva îşi urau vulpile/lupii somn uşor. Astăzi sintagma alătură vulpea şi iepurele:

> ***wo Fuchs und Hase einander gute Nacht sagen*** (unde îşi spun noapte bună vulpea şi iepurele) "un loc foarte îndepărtat şi izolat".

Ciudata alăturare, într-o singură sintagmă, a celor două animale induce ideea de imposibil, eventual de excepţional de dotat, aşa cum

trebuie să fie cineva care este în veşnică mişcare:

> ***Fuchs und Hase*** (vulpe şi iepure) "şiret şi iute".

Formula antonimică reprezintă, desigur, pe omul care nu realizează nimic, care nu este bun de nimic:

> ***weder Fuchs noch Hase*** (nici vulpe, nici iepure) "om slab".

În multe civilizaţii, vulpea este simbolul şireteniei; nici vânătorul nu o prinde prea uşor, de unde şi vorba

> ***a fi şiret ca o vulpe – schlau wie ein Fuchs sein***
> ***a fi o vulpe – ein Fuchs sein***
> ***a fi vulpe bătrână – ein alter Fuchs sein.***

Omul şiret numai cu şiretenie poate fi prins, după cum se procedează şi la vânătoare: se dă drumul unei vulpi în călduri pentru a ademeni vulpile masculi:

> ***Füchse mit Füchsen fangen*** (a prinde vulpile cu vulpi),

ori se lovesc tufişurile şi se asmut câinii pentru a stârni vulpile (dar şi alte animale şi păsări) să iasă din ascunzători; cum vulpea nu se prinde prea uşor, tot aşa nici omul viclean nu poate fi dovedit cu una, cu două:

> ***den Fuchs aus dem Busch klopfen*** (a zgândări vulpea din tufiş) "a scoate, prin insistenţe, la iveală"
> ***auf dem Busch klopfen*** (a bate în tufiş) "a cerceta".

Forma cea mai violentă de a prinde o vulpe constă în mânarea vulpii în plasă, unde se încâlceşte îngrozitor şi apoi este lovită şi bătută până moare. De la sintagma *den Fuchs prellen* (a lovi vulpea), prin reducere, s-a format frazeologismul

> ***jmdn prellen – a lua pielea de pe cineva*** "a escroca/înşela".

Disperarea animalului de a scăpa din plasă îl face să pară şi mai sălbatec, de "parcă ar fi posedat". Din această conjunctură este posibil să se fi născut adjectivul *fuchswild* (sălbatec ca o vulpe) "extrem de agitat", "din cale afară de nervos" (este una dintre explicaţiile accep-

tate, alături de sursa *fuchsen* "a se supăra" care vine de la mai vechiul *fucken*, "a alerga de colo-colo"). La superlativ, adjectivul a fost extins cu substantivul *Teufel*, ceea ce a dus la

fuchsteufelswild sein "a fi foarte furios".

Pe parcursul întregii partide de vânătoare, vânătorul nu-şi lasă arma din mână. Cea mai cunoscută expresie românească cu componenta "puşcă" este

a se duce/a merge puşcă/ca scăpat din puşcă "direct, de-a dreptul".

În germană, ideea de "neabătut", "drept la ţintă" este mijlocită de componenta "schnur" din cuvânt compus *schnurgerade (gehen)*. Distanţa pământ-lună este una foarte mare, aşa că a trage spre/în lună este o întreprindere sortită eşecului. Atât românii, cât şi germanii au imaginat o expresie cu componentele "puşcă" şi "lună" care, fără a semnifica acelaşi lucru, au în comun tocmai ideea că distanţa prea mare zădărniceşte orice intenţie de a realiza ceva sau de a scăpa de cineva:

a fi un puşcă-n lună "om nesocotit care îşi supraevaluează puterile"
jmdn auf den Mond schießen (a împuşca pe cineva în lună) "a dori să scapi de cineva".

Ca să poţi prinde/nimeri pe cineva e nevoie de o distanţă cel mult

cât bate puşca "distanţă nu prea mare".

Din limbajul vânătorilor (preluat, în părţile legate de arme, de cel al militarilor) provine o expresie care a pornit, de fapt, de la ochirea unei ţinte: puşca are vizor şi cocoş. Frazeologismul românesc are componenta "vizor", pe când cel german foloseşte componenta "cocoş":

a avea (ceva) în vizor – (etw) aufs Korn nehmen (a lua ceva pe cocoş) "a observa ceva cu mare atenţie".

Expresia s-a extins metaforic, mai apoi, de la ţintele "animal" şi "pasăre" la "oameni": în română înseamnă "a sta cu ochii pe cineva", pe când în germană mai semnifică şi "a pregăti un atac împotriva cuiva,

a plănui o răzbunare împotriva unei persoane indezirabile":

a lua pe cineva în vizor – *jmdn aufs Korn nehmen* (a lua pe cineva pe cocoş)

jmdn auf dem Korn haben (a avea pe cineva pe cocoş).

6.2.2 Agricultura, păstoritul şi apicultura

Cea de a doua mare ramură de ocupaţii primordiale este ulterioară pescuitului şi vânătorii. Odată devenit sedentar, omul a dezvoltat aptitudini pentru muncile din jurul gospodăriei.

6.2.2.1 Expresii din terminologia agricolă

Agricultura este îndeletnicirea prin care omul a renunţat la traiul migrator şi s-a "legat" de pământ. Terminologia care se referă la această activitate este cunoscută de toţi vorbitorii unei limbi (aici nu discutăm gradul de cunoaştere care, din motive variate, poate fi mai mare sau mai mic). Numărul mare de construcţii frazeologice cu componente din sfera agricolului se explică prin chiar această cunoaştere generalizată a lexicului specific şi prin prelungirea în psihicul omului de astăzi a experienţelor lingvistice şi extralingvistice trăite de generaţiile anterioare.

Orice cultură agricolă începe cu pregătirea terenului, cu aratul, domeniu din care provin expresii a căror caracteristică principală este, în general, "sporul", "activitatea plină de elan":

a apuca plugul de coarne – *die Hand an den Pflug legen* "a se apuca în mod hotărât de o treabă"

a pune (boii) în plug cu cineva – *mit jmdm an einem Pflug ziehen* "a se asocia, a avea aceleaşi interese"

parcă-i merg plugurile "îi merge bine, se bucură".

Foarte apropiată, ca formă, cu frazeologismul precedent, este sintagma cu semnficaţie antagonică

parcă trage în plug "e obosit".

Aici efortul este marcat stilistic prin schimbarea perspectivei: efortul nu mai este depus de unealta de muncă (numită printr-un substantiv la plural) ci de ţăran. Prin scoaterea actantului "om" din expresie şi folosirea unui verb care indică imobilismul, semnificaţia ajunge în zona acţiunii zadarnice, a insuccesului:

a-ţi sta plugul "a nu mai avea nici un folos, nici un succes".

După cum lucrul la ogor presupune, pe lângă efort, şi disciplină, tot aşa şi omul poate fi întors pe calea cea bună, asemuită de vorba populară brazdei:

a (se) da pe brazdă "a (se) cuminţi".

Timpul, în general, şi momentul propice unei anumite activităţi/acţiuni, în special, se măsurau în societatea agrară, printre altele, şi după ciclul de coacere a cerealelor,

a dat (orzul) în copt – sein Korn ist reif "a sosit timpul".

Cum pentru animale (mai ales pentru cai), răsplata unei zile de muncă era o baniţă bună de ovăz, transpunerea în sfera umanului este destul de transparentă:

seinen Hafer verdient haben (a-şi fi meritat ovăzul) "a merita"
a-şi merita mălaiul "a merita ceea ce s-a obţinut/recompensa".

Se observă că expresia corespondentă din limba română se referă la produsul boabelor de porumb, la mălai, întâlnit (cu sensul lărgit, de "mămăligă") şi în formulări precum

(a-şi trăi traiul), a-şi mânca mălaiul "a nu mai avea nici o perspectivă, a fi sfârşit".

Câmpul, odată arat, este pregătit pentru a primi sămânţa. Sensurile proprii şi figurative ale rodului care incumbă sămânţei se interpătrund, dând naştere la expresii idiomatice precum:

hier ist gut Hafer säen (aici e bine de semănat ovăz) "un loc bun"
sein Weizen blüht (îi înfloreşte grâul) (şi cu sens figurat de "grâu fru-

mos") "îi merge foarte bine".

Spre deosebire de acestea, o semănătură rară nu poate promite o recoltă bogată, astfel încât despre un lucru făcut cu zgârcenie se spune

etw ist dünn gesät (e însămânţat rar),

iar omul care nu face provizii şi este risipitor este ironizat cu afirmaţii de tipul

sein Korn grün essen (a-şi mânca grâul crud)
das Korn essen, ehe es grün ist (a mânca grâul înainte de a fi verde).

După cum a fost îngrijit ogorul, tot aşa va fi şi rodul: de vremea secerişului (în general a culesului) se leagă atât în română, cât şi în germană numeroase expresii idiomatice. De această vreme a secerişului se leagă cele mai mari satisfacţii ale ţăranului. Acum este momentul răsplatei pentru o muncă de un an de zile, pentru eforturi şi cheltuieli. Celor puţini, care au agonisit peste măsură, averea le este o povară, aşa cum este spicul greu pentru paiele ce-l susţine, de unde expresia

spicul plin stă plecat.

Cele mai multe frazeologisme cu componente din câmpul semantic "recoltă de cereale" au puternice conotaţii negative, permiţând interpretări ironice, după cum arată expresiile româneşti

a trimite de la coasă la seceră "a scăpa de un rău şi a da peste altul"
a da ca în păpuşoi "a lovi cu putere" (cum se bate păpuşoiul)
a o lăsa moartă în păpuşoi "a abandona o idee/o intenţie"
a da şi cu coasa şi cu gresia "a încerca prin toate mijloacele"
şi-a găsit coasa gresia "a se potrivi la năravuri"
a nu-i tăia coasa "a nu îndrăzni"
o aruncătură de secure "o distanţă nu prea îndepărtată",

ca şi cele germane

aus dem Hafer in die Gerste geraten (a ajunge din ovăz în orz) "din rău în mai rău"

Dresche kriegen (a fi treierat) "a lua bătaie".
jmdm aufs Maul dreschen (a treiera pe cineva pe bot) "a da peste bot"
fressen wie ein Drescher (a mânca precum un secerător) "poftă mare de mâncare"
das Klavier dreschen (a secera pianul) "a cânta fals/chinuit"
weg wie Haferspreu (dispare ca pleava de ovăz) "dispare repede şi fără urme"
mit Haferspreu lohnen (a răsplăti cu pleavă de ovăz) "a nu răsplăti".

Recolta care trebuia să asigure traiul până în anul următor, era drămuită, şi doar un om necugetat

a strica orzul pe gâşte "a dărui celor care nu ştiu preţui"
a face orz din grâu "a căpăta un lucru prost în schimbul altuia mai bun"
den Hafer von der Gans kaufen (a cumpăra orzul de la gâscă) "a cumpăra neavantajos".

Cerealele sunt sursa bunăstării nu numai pentru ţăran, ci şi pentru morar: câtă vreme moara se învârte, viaţa îşi urmează făgaşul ei firesc. Figurativ, formularea

das ist Korn auf seine Mühle (asta este grâu la moara sa)

trimite, ca şi expresia idiomatică românească

a da apă la moară,

în care componenta cereală lipseşte, la un lucru/fapt/aspect "convenabil/avantajos".

Aspectul lanului nesfârşit şi cel al spicului au, creat de asemenea, metafore. Lanul, prin unduirea sa, îmbie la melancolie:

im Gerstenfeld mit seinen Gedanken sein (a fi cu gândurile în lanul de ovăz) "dus pe gânduri/absent".

La rândul lui, forma spicului de orz (care, ascuţit fiind, poate înţepa) a dat naştere sintagmei

îl împunge/înţeapă orzul "nu are astâmpăr",

pe când calitatea aceleiaşi cereale de a balona a stimulat creatorul popular în descrierea înfumurării prin expresia

s-a umflat orzul în el "este foarte de mândru/închipuit/înfumurat".

6.2.2.2 Expresii din terminologia păstoritului

Păstoritul – care presupune o foarte bună orientare în spaţiu şi timp, păşunatul turmei depinzând, în mod esenţial, de flora anumitor regiuni şi de orientarea în climă şi în vreme – a însemnat pentru populaţiile trăitoare în teritoriile de astăzi ale României şi ale ţărilor de limbă germană una din sursele cele mai importante de supravieţuire, toate produsele de la oi şi capre găsindu-şi întrebuinţare în folosul omului. În asemenea situaţie, este firesc ca la baza unor metafore frazeologice să stea aceste animale, caracteristicile lor şi tot ce este legat de activitatea de păstorit (cf. Dumistrăcel, 1980: 193-195, Densusianu 1968).

Grija pentru animalul care asigura traiul familiei stă la baza următoarelor expresii care enunţă metaforic obţinerea de foloase fără distrugerea sursei de bunăstare:

a tunde oaia fără a-i lua şi pielea/oaia s-o tunzi, dar nu s-o razi – das Schaf scheren ohne es zu schinden "cu grijă"

Din multitudinea de expresii idiomatice şi paremii cu componenta *oaie*, aceasta este una din puţinele cu conotaţie pozitivă.

Vom mai aminti câteva, dintre care unele nu se regăsesc decât în una dintre limbi. Despre omul care ştie să-şi fructifice avantajul, ori care-şi asigură câştigul, germanul spune

er hat sein Schäfchen geschoren (şi-a tuns oiţa)
er weiß sein Schäfchen zu scheren (ştie să-şi tundă oiţa)
sein Schäfchen ins Trockene bringen (a-şi duce oiţa pe uscat).

Această din urmă expresie reflectă grija ciobanului de a nu ţine oile în zone mlăştinoase, unde ar putea face distomatoză, o boală de baltă, periculoasă care decimează turmele. De asemenea, păstorul

este dator

a deosebi între oaie şi berbec – die Schafe von den Böcken scheiden,

aşa cum Dumnezeu va alege între bunii credincioşi şi păcătoşi la judecata de apoi. Expresia denumeşte deci capacitatea individului de a discerne între bine şi rău, între folositor şi inutil. Echivalenţa între cele două limbi în cazul acestui frazeologism se explică probabil prin faptul că provine din Biblie (Matei 25,32 ş.u.).

Atât româna, cât şi germana au preluat din franceză o expresie care semnifică revenirea la tema discuţiei:

să revenim la oile noastre – auf besagten Hammel kommen

doar că în germană, în locul lexemului *oaie* se foloseşte *batal.*

Exemplele de mai sus argumentează conotaţia pozitivă care se răsfrânge din sfera componentei frazeologice *oaie*. Majoritatea expresiilor pornesc însă de la proverbiala prostie care se atribuie oii şi care, în frazeologism, se răsfrânge şi asupra omului:

a fi deştept/şiret/prost ca oaia – dumm wie ein Schaf sein/ein rechtes Schaf sein.

De la această caracteristică a animalului derivă, în limba germană, expresii precum:

das merkt ein Schaf (asta vede şi o oaie) "asta vede oricine, doar prostul nu"
sich vom Schaf beißen lassen (a se lăsa muşcat de oaie) "a fi prost".

Acestui din urmă frazeologism îi corespunde, în limba română, o sintagmă în care prostului

îi mănâncă câinii din traistă,

iar omul care face, voit sau nu, o prostie este privit prin aceiaşi optică a păstorului când

o face de oaie.

Dacă *Schaf* se înlocuieşte cu *Hammel*, aria desemnată se lărgeşte de la "prost" la "grosolan":

dumm/grob wie ein Hammel (prost/grosolan ca un batal).

Omul care se adaptează grupului, îi respectă regulile și îl urmează poate fi privit ca un individ cu spirit de echipă (orice angajator german cere *Teamgeist*, cum și orice angajator român pretinde din partea subalternilor capacitatea de a munci în echipă), ceea ce este un aspect pozitiv. În alte circumstanțe, aceluiași individ i se poate pune în seamă "spiritul de turmă" (cu sau fără păstor ori câine):

o turmă fără câini "un grup fără ocrotitor"
o turmă fără păstor "un grup fără conducător"
dem Herdentrieb folgen (a urma spiritul de turmă) "a face ca ceilalți, a nu fi individualist".

Oaia și mielul au animat imaginația vorbitorilor și prin imobilismul lor care poate fi interpretat ca un gest de mare răbdare:

geduldig wie ein Schaf/Lamm sein (răbdător ca o oaie/miel).

Așa cum o oaie râioasă poate contamina o turmă întreagă, tot așa și omul vicios este un pericol pentru colectivitatea în care trăiește:

a fi oaia râioasă – das räudige Schaf sein

este o expresie folosită încă în antichitate (Juvenal, *Satira a II-a*, V.80).

Nici cei care fac mult zgomot pentru nimic nu dau dovadă de prea multă minte și sunt ridiculizați de comunitatea în care își duc traiul. În acest context germanul spune

der eine schert das Schaf, der andere das Schwein (unul tunde oaia, celălalt porcul)
viel Geschrei und wenig Wolle (mult zgomot și puțină lână),

iar românul trimite la două animale domestice deodată, când spune despre un om prost, dar, în același timp, și obraznic

este oaie cu șorici.

Următoarea sintagmă se bazează pe antagonismul oaie-lup și denumește perfidia, șiretenia, nesinceritatea:

un lup în blană de oaie – ein Wolf im Schafspelz.

Obiceiul profitorului de a trage foloase din toate părţile situează expresia

a suge de la două oi

în sfera relaţiilor sociale. În limba română, cea mai mare circulaţie a câştigat-o, în acest sens, al goanei după un câştig exagerat, expresia

a umbla să iei două piei de pe o oaie.

Cel cu un comportament nonconformist, neînţeles de către familie, ori numai teribilist este

o oaie neagră – ein schwarzes Schaf/schwarzer Bock

(aici se trimite la Biblie, Moise 30,32). În această din urmă sintagmă se remarcă cele două lexeme (*Schaf/Bock*) echivalente ale lexemului românesc *oaie*. *Bock* înseamnă atât "berbec", cât şi "ţap" şi se întâlneşte mai mult în frazeologia germană decât în cea românească. Românul preferă în loc simbolul catârului ori al lupului:

einen Bock haben/stur wie ein Bock sein – încăpăţânat ca un catâr
den Bock zum Gärtner machen – a pune lupul paznic la oi.

Pentru ultimul exemplu românesc există şi un echivalent german foarte apropiat:

den Wolf zum Hirten machen (a pune lupul păstor).

Coarnele berbecului şi ale ţapului au semnificaţii diferite, chiar antagonice, divergenţa pornind de la simbolul atribuit celor două animale: berbecul (ca şi cerbul ori taurul) este (încă din antichitate, cf. Blok 1982) întruchiparea virilităţii; la aceste animale face trimitere expresia

a lua în coarne – auf die Hörner nehmen "a domina, a se impune".

Cornele ţapului (animal ce întruchipează pe bărbatul care acceptă infidelitatea nevestei sale), stau la baza unei metafore prin care este ironizat însuşi bărbatul înşelat:

a pune coarne (cuiva) – jmdm Hörner aufsetzen.

Din tradiţia pastorală germană s-au născut şi alte expresii cu componenta *Bock*:

einen Bock schießen (a împuşca un ţap) "a face o gafă"
wenn die Böcke lammen (când vor făta berbecii) "niciodată"
den Bock melken (a mulge berbecul) "a încerca ceva imposibil".

Din compunerea exprimărilor tautologice (*Bock* "ţap" = "greşeală" şi *Mist* "gunoi, rahat" = "tâmpenie") s-a născut expresia

Bockmist machen (a face gunoi de ţap) "a greşi".

De dată recentă sunt frazeologismele din limbajul tinerilor

Bock haben (auf etw) (a avea ţap) "a avea chef"
Null Bock haben (a avea zero ţap) "a nu avea chef".

Dacă *Bock* este mai bine reprezentat în frazeologia germană, *capra* apare mai des în cea românească. Pentru germani, în limba cărora există doi termeni pentru această noţiune (*Ziege=Geiß*), animalul este mai puţin valoros în raport cu alte vietăţi domestice, ocupând o poziţie asemănătoare celei pe care ţăranul român o acordă măgarului faţă de cal, de unde şi vorba:

vom Gaul auf die Geiß kommen (a ajunge de la gloabă la capră) – *a ajunge din cal măgar.*

Sărăcia, neputinţa, lipsa de valoare se exprimă cu formulări în care metafora este creată în jurul caprei:

die Ziege am Schwanze halten (a ţine capra de coadă) "a nu avea succes"
keine Geiß wert sein (a nu valora nici cât o capră).

Pentru păstorul şi ţăranul român, capra a jucat, se pare, un rol mai important, cu toate că în alăturarea oaie-capră, cea din urmă ocupă, şi la români, locul secund:

brânza de capră strică şi pe cea de oaie.

Pentru omul nevoiaş, capra a fost o sursă nepretenţioasă de supra-

vieţuire şi aprecierea o aflăm în expresiile idiomatice:

> ***fată capra bani*** "cuiva îi merge bine"
> ***a împăca şi capra şi varza*** "a împăca două interese opuse"
> ***capră râioasă*** "sărac şi mândru"
> ***a sări capra*** "a exagera".

Înainte de a ajunge la un alt termen din domeniul în discuţie, (termen care are şi el o circulaţie foarte largă în frazeologie) – brânza –, vom mai aminti că, în expresiile următoare, "a cumpăra bâta ciobanului" înseamnă a achiziţiona un lucru foarte valoros, "a aprinde un foc ciobănesc" nu este altceva decât a se bate cu palmele peste braţe spre a se încălzi, iar cine "urmează turma" nu este un individualist, ci se adaptează majorităţii:

> ***dem Schäfer die Keule abkaufen*** (a cumpăra bâta ciobanului)
> ***ein Schäferfeuer anzünden*** (a aprinde un foc ciobănesc)
> ***dem Herdentrieb folgen*** (a urma turma).

Cuvântul *brânză*, de origine traco-dacă (ca şi *urdă* ori *zer*) denumeşte unul din felurile preferate de mâncare ale românului, ceea ce explică şi frecvenţa lui în componenţa expresiilor idiomatice:

> ***a nu face brânză cu cineva*** "a nu se înţelege cu cineva"
> ***a nu fi bun de nici o brânză*** "a nu fi bun de nimic"
> ***a strica brânza*** "a se supăra"
> ***s-a împuţit brânza*** "s-a stricat prietenia"
> ***zgârie brânză*** "zgârcit".

Brânza a fost (şi mai este încă) un fel de mâncare la îndemâna tuturor – faptul acesta a dus în frazeologie la utilizări divergente. Pe de o parte, termenul apare în expresii apreciative, de genul

> ***s-a băgat brânza în putină*** "s-a terminat cu risipa"
> ***a alege brânza de zer*** "se alege binele de rău"
> ***i-a căzut brânza în barbă*** "s-a îmbogăţit"
> ***sich den Käse nicht vom Brot nehmen lassen*** (a nu permite cuiva să-ţi ia brânza de pe pâine) "a se apăra"
> ***den Käse ohne Brot essen*** (a mânca brânza fără pâine) "a-şi lua ce-i mai bun"

alter Käse (brânză veche) "chestiuni prea bine cunoscute".

Despre un om capabil, dar de un caracter îndoielnic, se spune că este

brânză bună în burduf de câine.

Pe de altă parte, termenul se regăseşte în expresii care ironizează zgârcenia, prostia, calicia. În tradiţia germană, "brânza" stă, mai ales, pentru fapte/lucruri mărunte, prosteşti, de cele mai multe ori fapte/lucruri de nimic:

so ein Käse! (aşa o brânză!) "aşa o aiureală/prostie"
das ist alles Käse! (astea-s toate brânză!) "totul este o prostie, nu face doi bani"
sich über jeden Käse aufregen (a se enerva din cauza oricărei brânze) "a se enerva inutil",

aspect pe care îl aflăm însă şi în vorba românească

a (nu) face mare brânză "a nu face mare lucru"
a nu face nici o brânză/a nu fi bun de nici o brânză "a nu face nici o ispravă".

Cea de-a doua expresie numeşte un om care nu e capabil de mai nimic şi care nu izbuteşte în ceea ce întreprinde. Limba germană consemnează un echivalent formal al acestui frazeologism dar care, din punctul de vedere al semnificaţiei, ţine de categoria expresiilor care denumesc "gafa":

(keinen) Käse machen (a (nu) face brânză) "a (nu) face prostii".

Zgârcenia este asociată de român cu imaginea cărpănosului care nu se îndestulează, ci doar zgârie brânza, spre a se amăgi cu gustul ei. Despre un *zgârie-brânză* se spune că

pune brânza-n sticlă şi întinge pe dinafară
pune brânza-n strachină şi întinge pe alăturea.

În apusul Europei, brânza se serveşte la sfârşitul mesei, ceea ce explică o expresie care denumeşte întârzierea, venitul "la spartul târgului":

zum Käse kommen (a veni la brânză).

Dacă în română avem variante frazeologice cu componenta *caş*

cu caş la gură "tânăr şi nepriceput"
a deşerta caşul "a o zbughi"
caş la stână "belşug",

cu componenta *caşcaval*

a se întinde/îndulci la caşcaval "a se obrăznici"
a trăi în/ca într-un caşcaval "a trăi bine"
a avea caşcaval de ros "a avea rezerve"

şi componenta *urdă* (vezi *supra*), în germană am întâlnit frazeologisme cu componenta *Quark* (brânză proaspătă de vaci):

sich um jeden Quark kümmern (a se îngriji de orice brânză) "a se îngriji de toate nimicurile"
davon verstehst du einen Quark (din asta înţelegi o brânză) "nu pricepi nimic"
Quark in den Händen haben (a avea brânză în mâini) "a nu avea putere în mâini, a fi neputincios".

Pentru a obţine o brânză bună este nevoie de un cheag bun – reflectarea în lumea metaforicii a acestui adevăr se regăseşte în formularea

cheagul societăţii "oamenii/pătura de bază dintr-o societate".

Pitorescul expresiilor cu termeni din sfera păstoritului face ca acestea să dăinuie peste timp şi să se regăsească, şi astăzi, atât în limba populară, cât şi în cea literară.

Expresii din terminologia apicultorilor

Hărnicia albinelor, pe de o parte, şi dulceaţa mierii, pe de alta, au constituit surse de comparaţie şi etalon de măsură pentru vrednicia şi bunătatea oamenilor. Dacă

a fi harnic ca o albină – emsig wie eine Biene sein/bienenfleißig

sein "foarte harnic"

este o apreciere a eforturilor depuse de o persoană. Prin contrast, comparaţia cu "trântorul" este complet dezavantajoasă

a fi (a şede ca) un trântor – eine Drohne sein "a fi leneş, profitor"
a duce o viaţă de trântor – ein Drohnendasein führen "a se complace în lene",

după cum, prin alăturarea unor adjective cu semnificaţia "nostim", "uşuratic", nemăgulitoare sunt şi expresiile

dufte/kesse Biene (o albină nostimă) "o fată de gaşcă"
flotte Biene (albină iute/vioaie) "o fată uşuratică".

Pe această scală valorică, cea mai devalorizantă exprimare este

eine Bruchbiene sein (a fi o albină "ruptă/retezată") "prostituata soldaţilor".

O posibilă interpretare a originii acestui frazeologism constă în vechiul obicei de recoltare a mierii numit

die Bienen brechen (a rupe/reteza albinele) – *retezatul/tunsul stupului.*

Cele mai multe expresii idiomatice născute din experienţa apicultorilor nu provin însă din aria semantică "albină", ci din sfera termenilor tehnici legaţi de activitatea albinăritului în general. Albinele au fost domesticite prin prinderea şi creşterea lor în stupi. Sintagmele

ca în stup – wie im Bienenkorb
das kribbelt wie im Bienenkorb (foială ca într-un stup)

pot sta pentru "agitaţie mare/activitate intensă", dar şi pentru "curăţenie" fizică

curat ca în stup

şi morală: încă din vechime, stupul a fost simbolul purităţii societăţii unite în credinţă (cf. Röhrich 1994: 192 ş.u.). Unde este atâta hărnicie şi ordine sunt şi roade, de unde expresiile

stup de bani "foarte bogat"
plin ca stupul "bogat".

Atât în română, cât şi în germană, roiul semnifică un număr mare de indivizi, o colectivitate în continuă activitate:

das ist wie ein Bieneschwarm (este ca un roi de albine) "activitate mare".

Grupul, dacă nu are un conducător,

umblă ca roiul fără matcă/bezmetic "zăpăcit, fără rost".

Albinele au fost îmblânzite pentru miere şi ceară. Este firesc ca aceste două produse să se regăsească în limbajul metaforic, cu atât mai mult cu cât primul este dulce iar celălalt foloseşte la fabricarea lumânărilor cu care s-au luminat casele şi au folosit în ritualurile religioase secole de-a rândul. Cine vorbeşte cu duhul blândeţii satisface prima parte a expresiei

are pe buze miere (şi în inimă fiere)
are vorbă dulce – süß wie Honig reden

cea de a doua sintagmă provenind din expresia

limbă dulce ca mierea (şi amară ca fierea).

Despre un discurs împodobit cu mult prea multe elemente care au menirea de a face plăcere interlocutorului se spune că este

honigsüße Rede (rostire dulce ca mierea).

Expresia era cunoscută încă în antichitate, Homer povestind despre Nestor "ale cărui vorbe curgeau din gură mai dulci decât mierea" (Iliada I, 249).

În relaţiile interumane, tactul şi diplomaţia netezesc căile de comunicare. În acest sens, metafora mierii stă pentru "satisfacţie", "tact", "bunătate":

a unge la inimă < a unge la inimă cu miere "
a mânca miere "a se bucura de ceva"
a tăia vorba cu miere "cu tact"

(de) parcă este miere "bun, cumsecade",

dar și pentru acțiuni mai puțin lăudabile precum mituirea și lingușirea:

a unge (pe cineva) cu miere "a mitui"
jmdm Honig ums Maul/um den Bart schmieren (a unge pe cineva cu miere în jurul gurii/bărbii) "a linguși".

Și limba română cunoaște o expresie asemănătoare cu componentele *miere* și *bot*, doar că aici nu mai este vorba de o acțiune a lingușitorului ci de caracterizarea unei persoane care știe să se facă plăcută și vorbește frumos:

parcă e cu miere în bot.

O recoltă bogată de miere aduce bunăstare apicultorului, fapt transpus metaforic în formulări precum

a da de miere "a avea noroc"
a da peste mierea ursului "a avea noroc"
a-i curge cuiva numai miere "a-i merge bine"
a înota în miere "a fi bogat".

Pentru a exprima plastic zădărnicia unei acțiuni, germanul a creat frazeologismul

den Honig mit Zucker bestreuen (a presăra zahăr pe miere).

Se apelează la metafora mierii și pentru a descrie o situație incomodă care provoacă neplăceri:

das ist kein Honiglecken/Honigschlecken (asta nu este un lins de miere) "nu face plăcere"
das ist nicht der reine Bienenhonig (asta nu e miere curată de albine) "nu e o bucurie prea mare".

Tot în legătură cu mierea, creatorul popular a construit în limba română o sintagmă care circumscrie caracterul intrigant:

a băga ac în miere "a băga zâzanie între oameni".

Cópie a realității (faptul istoric al dijmei luate pe miere și pe ceară),

următoarea expresie idiomatică pune în relaţie mierea, banul pierdut şi umilirea ţăranului:

a da bani pe miere "a ocărî, a batjocori".

Prin consistenţa lui, cel de-al doilea produs apicol, ceara, a indus ideea de "maleabil", "versatil", ceea ce s-a răsfrânt în expresii precum:

a fi ceară în mâinile cuiva – Wachs in den Händen eines anderen sein (a fi ceară în mâinile altuia) "a fi supus, influenţabil"
a fi moale ca ceara – weich wie Wachs sein "maleabil"
etw ins Wachs drücken (a presa ceva în ceară) "a ţine minte o jignire pentru a se răzbuna mai târziu".

Culoarea cerii trimite la un prim semn de boală, la "paloare" (care poate fi, în aceeaşi măsură, şi o manifestare a fricii):

(a arăta/a fi) galben ca ceara "palid".

Limba păstrează în structura unor frazeologisme amintirea unor practici de tortură, de exemplu picuratul cu ceară fierbinte: o persoană încăpăţânată nu va ceda nici dacă

îl pici cu ceară.

Albinăritul se subordonează unor ritmuri cosmice (cf. Ghinoiu 1997: 31 ş.u.) (succesiunea anotimpurilor astronomice, evoluţia anuală a temperaturilor) şi biologice (ciclul de dezvoltarea a plantelor melifere, împerecherea mătcii şi depunerea ouălor) fundamentale. Fiind insecta cea mai sensibilă la schimbarea vremii, prisăcarii obţineau date meteorologice foarte utile pentru prevederea timpului: timpul frumos se va schimba dacă huiesc albinele ziua şi noaptea la prisacă, dacă năvălesc la om şi-l muşcă, dacă umblă trântorii pe dinaintea stupului etc.

6.2.3 Meşteşuguri şi meserii

Orice ţăran autentic a prestat dintotdeauna şi activităţi tehnice care i-au permis să-şi cultive pământul, să-şi prelucreze, în parte, produsele agricole şi animaliere, să-şi ridice casa şi să-şi construiască acareturile necesare. Faţă de ţăranul obişnuit, meseriaşul s-a definit prin cunoştinţele mai perfecţionate în ceea ce priveşte executarea operaţiilor de transformare şi de prelucrare a diferitelor materii prime, prin utilizarea unor tehnici de lucru şi a unor unelte mai evoluate şi mai adecvate ţelului urmărit, printr-o îndemânare superioară, printr-o mai extinsă iscusinţă de a inova şi, nu în ultimul rând, prin aceea că producţia sa depăşea cerinţele propriei gospodării, iar surplusul era destinat schimbului pe alte categorii de produse sau pe bani (cf. Iordache 1996: 9-13).

Rolul jucat de meşteşuguri, din vechimea antică şi, mai ales, medievală şi până în anii industrializării, în dezvoltarea economică a civilizaţiilor se răsfrânge şi în limbă. Spre deosebire de domeniile discutate până acum, unde în dezvoltarea societăţilor româneşti şi germane s-au putut constata multe puncte de convergenţă, domeniul meşteşugurilor marchează în mod deosebit viaţa materială şi culturală a germanilor, unde ponderea meşteşugarilor din vechile aşezări orăşeneşti medievale atingea un procentaj de 60-70 la sută din populaţia activă (cf. Röhrich/Meinel 1971/72). Totuşi, chiar dacă societatea românească a fost preponderent agrară, aceasta nu înseamnă că nu s-a bucurat şi ea de aportul activităţilor meşteşugăreşti (altminteri nu ar fi atât de cunoscut proverbul *meseria e brăţară de aur*), doar că ponderea a fost – comparativ cu statele germane – mai mică.

Meseriaşii (<*meserie* (<lat. *mesereare*) + suf. *-aş*), descinşi din rândurile agricultorilor propriu-zişi, şi meşteşugarii (<*meşteşug* (<magh. *mesterség*) + suf. *-ar*), cei care creau obiecte ce împleteau funcţionalul cu artisticul (numiţi iniţial *măieştri* <lat. *magister*) au fost organizaţi în bresle care fixau numărul de meşteri (Meister), care verificau gradul de cunoaştere al meseriilor şi vegheau cu străşni-

cie asupra păstrării onoarei de meseriaş. Între meşteri şi ucenici/ calfe existau importante diferenţe sociale, cei din urmă având, de fapt, foarte puţine drepturi şi extrem de multe obligaţii. Din relaţiile dintre aceştia, din relaţiile breslelor cu clienţii precum şi din semantizarea diferitelor caracteristici ale meseriilor s-au născut expresii idiomatice ce au ajuns să fie cunoscute şi de vorbitorii din afara breslei.

Mândria pentru propriile realizări străbate din frazeologisme cu punctul de pornire "meşter/maistru", "meserie":

a fi (om) meşteşugos – ein Meister seines Fachs sein (a fi meşter în meseria ta) "foarte priceput"
eine Sache meistern (a meşteri un lucru) "a duce la bun sfârşit ceva"
sein Meisterstück vollbracht haben (a fi îndeplinit/împlinit lucrarea sa măiastră) "a fi dat tot ce e mai bun din tine"
sich seines Handwerks (seiner Kunst) rühmen (a se lăuda cu meşteşugul său/cu arta sa) "a se lăuda cu ce a realizat"
a şti/a cunoaşte meserie – sein Handwerk verstehen (a-şi cunoaşte meseria) "a fi priceput"
a face ceva meseriaş "a se pricepe"
a fi meseriaş (la ceva) "priceput"
seinen Meister finden (a-şi găsi meşterul) "a-şi găsi naşul"
der rote Meister (meşterul roşu) "călăul".

Pentru a realiza o lucrare de calitate este nevoie de unelte potrivite. Pentru "unealtă", în germană s-a folosit, mai întâi, cuvântul *Zeug*, apoi acesta a devenit polisemantic şi, simţindu-se nevoia redenumirii exacte a noţiunii, cuvântul a fost extins cu termenul "creaţie, lucrare" rezultând *Werkzeug.* Vechea formă dăinuieşte în sintagma

das Zeug zu etwas haben (a avea unealta pentru ceva) "a fi capabil".

În română avem o expresie cu componenta *unealtă* care are însă o conotaţie negativă:

a fi unealta cuiva "a se lăsa folosit de cineva în scopuri necinstite".

Meseriaşii care nu aparţineau breslei primeau interdicţie de a profesa, de aici venind vorba

jmdm das Handwerk legen (a pune jos meseria cuiva) "a prinde/lega

pe cineva".

Cei care continuau să lucreze, pentru că făceau lucrări de proastă calitate, erau ocărâţi şi numiţi *cârpaci* (germ. *pfuschen, Pfuscher* – de unde rom. *a fuşări, fuşăraie* – mai înseamnă şi "trişor"):

bei etwas pfuschen (a fuşări (la) ceva) "a face treabă de mântuială"
das ist doch Pfusch! (asta e fuşăraie) "nu face doi bani"
jmdm ins Handwerk pfuschen (a fuşări cuiva în meserie) "a te băga, unde nu te pricepi".

Expresiile germane care se referă la "ucenic" au, în general, legătură cu experienţele acestor tineri în perioada de drumeţie. Calfelor noastre le lipseşte această trăsătură, semn că la români ucenicii nu cutreierau prin ţară, ci erau (mai) sedentari. Rostul uceniciei era de a învăţa, de ***a fura meseria*** de la meşter. Acesta, la rândul său, era obligat să-l înveţe pe tânăr cât mai mult din tainele meseriei sale. Strădania, dar şi reuşita acestui demers s-a fixat în frazeologismul

a scoate calfă din cineva "a învăţa pe cineva".

La vârsta năzbâtiilor se putea atinge "perfecţiunea" şi în încercări mai puţin lăudabile, de unde expresia cu conotaţie negativă

a ieşi calfă în ceva "a ieşi perfect, a atinge perfecţiunea în ceva (negativ)".

Ucenicul era un tânăr foarte sărac a cărui avuţie putea fi adunată într-o boccea/legătură:

sein Bündel schnüren/packen/nehmen (a-şi strânge/împacheta/lua/bocceaua) "a-şi aduna lucrurile"
Bündel kriegen (a căpăta boccele) "a lua bătaie"
sein Bündel zu tragen haben (a avea de dus bocceaua sa) "griji, nevoi".

În drumeţiile lor, la hanuri ucenicii nemţi dormeau într-o încăpere comună, destinată lor. Îngrămădirea într-un spaţiu restrâns predispunea la furtişaguri şi se pare că cea mai simplă cale de a scăpa de învinuirea de a fi furat ceva este de a ascunde acel obiect printre lucrurile celorlalţi din încăpere, obicei de care mai aminteşte construc-

ția idiomatică:

> ***einem etwas in die Schuhe schieben*** (a vârî cuiva ceva în pantofi) "a da vina pe altul".

Ucenicii erau, în general, tratați foarte prost; locuind în casa meșterilor munceau din zori și până în noapte și numai duminica aveau liber. Cu timpul, prin insistențe, unii au reușit să mai capete o zi liberă pe lună, zi numită ***blauer Montag*** (cf. Röhrich/Meinel 1971/72: 170 ș.u.). Astăzi expresia

> ***blauen Montag machen/blau machen*** (a face o luni albastră/a face albastru) "a-și lua, nemotivat, liber de la muncă, de la serviciu"

are o conotație negativă, fiind pusă în legătură cu mahmureala după o duiminică în care s-a băut prea mult.

Numeroase expresii pot fi atribuite unei anumite ocupații, fapt pe care îl vom exemplifica prin referiri la expresii idiomatice din două sfere de ocupație, una foarte apropiată de activitatea casnică – morărit și brutărie – și alta cu îndeletniciri mai specializate – fierărie și dogărit.

6.2.3.1 Expresii din terminologia morarului și brutarului

Moara de apă este considerată a fi arhetipul oricărei mașini: cunoscută în întreaga Europă, ea a "pus la lucru" forțele apelor și și-a găsit, mai apoi, întrebuințări din cele mai diverse (cf. Caraman 1997: 186-335; Dumistrăcel 1980: 209-212). Preluată de germanici de la romani, tehnica morăritului s-a transmis, mai departe, la celelalte popoare europene. În perioada de început a industrializării, cuvântul *moară* cunoaște o importantă revigorare semantică, începând cu compusul *moară de hârtie* care provine din germ. *Papiermühle*, și continuând cu numeroase altele: *moară de tabac, de lut, de scânduri, de oloi* etc.

Morarul nu s-a bucurat de faima unui om prea cinstit, poziția izolată a morii făcând să planeze bănuiala că acolo s-ar petrece nereguli mai mici sau mai mari, după cum era firea morarului. Din

această bănuială s-au născut construcţii expresive precum

únul macină la moară "avantajele sunt ale unuia singur"
mână apa la moara lui – alle Wasser auf seine Mühle leiten/richten (a aduce/orienta toate apele la moara sa) "a-şi procura avantaje pe căi necinstite"
das ist Wasser auf seine Mühle (aceasta este apă la moara sa) "îi aduce avantaje"
Oberwasser bekommen/haben (a avea apă de sus (adică din bazinul de acumulare)) "a fi în avantaj".

Moara care se învârte fără întrerupere şi face un zgomot specific, zgomot care devine de nesuportat când moara se strică, a inspirat comparaţia cu omul vorbăreţ, flecar:

a umbla gura moară/cuiva îi merge gura ca moara – jmdm geht das Maul wie eine Mühle
a fi (a merge ca) o moară stricată/hodorogită/spartă, neferecată
seine Mühle steht nie still (moara sa nu se opreşte niciodată)
s-a pornit moara
a îndruga/vorbi ca la moară
a vorbi ca în moară (mai înseamnă şi "a vorbi tare", vezi şi formularea germ. ***man meint, du wärst in der Mühle groß geworden*** (s-ar crede că ai crescut la moară))
parcă umblă moara fără grăunţe.

Moara, ca să se învârtă, are nevoie de apă. Fără apă stă pe loc şi nu mai face nici un zgomot. De unde şi ideea că pentru a aduce la tăcere un guraliv trebuie să-i ***iei apa de la moară***, situaţie în care ajunge să

turuie ca o moară fără apă.

În această construcţie, aparent contradictorie, funcţia "vorbire neîntreruptă" a elementelor *turuie* şi *moară* este anulată prin extensia *fără apă*, expresia dobândind, în ansamblul ei, valoarea de "a tăcea".

Apa necesară funcţionării morii se acumulează într-un stăvilar. Frazeologismul

a pune stavilă gurii

trimite la stavila pusă apei pentru a nu se risipi. Dacă i "se ia apa", moara nu mai funcţionează. Tot astfel, şi omul este privat de anumite avantaje dacă se întâmplă

a (i se) lua apa de la moară – einem das Wasser abgraben (a scurge cuiva apa).

La moară se respecta ordinea sosirii, bogatul şi săracul aşteaptă răbdători să le vină rândul la măcinat; oriunde se formează un rând ordonat, se spune că se stă

la rând ca la moară "unul după altul".

Piatra de moară este o piatră foarte grea, ceea ce a sugerat o metaforă sugestivă pentru "greutăţile vieţii", ele fiind resimţite ca adevărate

pietre de moară – wie Mühlsteine "apăsător",

ceea ce înseamnă că viaţa omului respectiv – care cu siguranţă că nici înainte nu o fi dus-o mult mai bine – s-a înrăutăţit, cu alte cuvinte

a ajuns de la moară la morişcă "din rău în mai rău".

Tot despre sărăcie (de lipseau grăunţele de dus la moară, era semn că omul respectiv o duce foarte greu) vorbesc şi următoarele construcţii:

a nu avea de moară "a fi sărac" < *a avea de moară* "a fi bogat"
cuiva îi stă moara "nu-i merge bine, a sărăcit"
cineva s-a isprăvit de moară idem.

La vânturatul cerealelor se alege poziţia cea mai favorabilă în funcţie de direcţia vântului. De aici provin şi câteva frazeologisme care caracterizează pe oportunist ori pe nestatornic, deci pe cel care

vede dincotro bate vântul
se dă după vânt
se întoarce ca moara după vânt.

Moara fiind locul pe la care se perindau toţi sătenii, este firesc ca limba populară să preia formule tehnice ale morarilor pentru a ex-

prima noţiuni din cele mai diverse – precum "dorinţă împlinită", "succes", "chibzuinţă"

a măcina cuiva "a împlini dorinţele cuiva, a-i merge bine"
a veni/da cuiva apa la moară
mă măcina un gând "a chibzui"
ein Mühlrad geht mir im Kopf herum (îmi umblă o roată de moară prin cap) "gânduri multe".

Omul cam prost, răbdător şi umil este asemuit cu măgarul de la moară, cel care cară cu răbdare sacii:

Müllers Sackträger sein (a fi cărăuşul morarului).

Încheiem domeniul morăritului cu două construcţii expresive din care una stă pentru chinul la care se simt supuşi oamenii în anumite situaţii, iar cealaltă pentru dificultatea de a găsi un reazem într-o anumită împrejurare:

jmdn durch die Mühle drehen (a răsuci pe (roata) morii pe cineva) "a chinui, a lua tare pe cineva"
kein Handhabe finden (a nu găsi un *handhabe* = utilaj cu care se transportau sacii foarte grei) "a nu găsi un punct de plecare/de sprijin".

De la ***pâinea cea de toate zilele*** şi de la activitatea brutarului pornesc expresii care denumesc bunătatea, blândeţea, calitatea, dar şi puterea şi dominaţia, precum şi construcţii expresive care arată sărăcia, nevoile, lenea şi, uneori, prostia.

Aprecierea pentru bunătatea manifestată de cineva într-o anumită împrejurare, caracterul său nobil ori faptul că dispune de puterea de decizie se răsfrânge în expresiile

bun ca pâinea caldă "foarte bun"
o pită de om idem
a avea pâinea şi cuţitul "despre cel care hotărăşte".

Un lucru bun, de calitate este dorit de toată lumea şi

se dă/vinde ca pâinea caldă – wie warme/frische Semmeln abgehen (a se duce precum covrigii calzi/proaspeţi),

la fel de repede petrecându-se lucrurile şi atunci când treburile îţi merg din plin, ai spor şi dovedeşti (precum brutarul la învârtitul covrigilor) multă îndemânare:

> ***das geht wie's Brezelbacken*** (asta merge precum coptul covrigilor) "foarte repede".

Pentru a-şi asigura traiul (pâinea semnificând "mijloace necesare vieţii") (cf. Dumistrăcel 1997: 192 ş.u), cu alte cuvinte pentru

> ***a câştiga o (bucată/un codru de) pâine,***

un meseriaş bun, în cazul de faţă un brutar, nu depinde de alţii, este stăpân pe viaţa lui, spre deosebire de omul nepriceput care depinde de cei din jurul său:

> ***sein eigenes Brot essen*** (a mânca propria pâine) "a fi propriul său stăpân"
> ***anderer Leute Brot essen*** (a mânca pâinea altor oameni) "a nu fi propriul său stăpân".

Omul ponderat, econom, nu va ajunge *la mila altora*, pentru că nu va mai lăsa coşul cu pâine la îndemână (metaforă pentru cheltuieli/ risipă), reducându-şi astfel, indirect, porţia:

> ***den Brotkorb höher hängen*** (a atârna coşul cu pâine mai sus) "a reproduce porţia, câştigul".

Din vechime şi până astăzi, cei mai mulţi oameni muncesc din greu pentru a-şi asigura "traiul zilnic", sintagmă reprezentată metaforic de "pâine". Acest aliment esenţial din hrana omului are în română şi un alt corespondent: dacă în Europa centrală şi de vest se mânca mai ales pâine, pe masa românului s-a aflat, mai mereu, mămăliga. Această tradiţie culinară face ca în unele expresii locul *pâinii*, ca element principal, să fie luat de *mămăligă*:

> ***a-şi câştiga cu greu mămăliga – sein Brot sauer verdienen*** (a-şi câştiga acru pâinea) "a munci din greu"
> ***a nu avea sare de mămăligă – nicht Salz zum Brot haben*** (a nu avea sare la pâine) "a fi foarte sărac".

Frazeologia germană circumscrie lipsa de inițiativă, trândăvia cu imaginea metaforică a ucenicului care nu se grăbește să-și dea examenul de brutar, pe când frazeologia românească folosește tot metafora mămăligii:

> ***das Bäckerexamen machen*** (a da examenul de brutar) – ***a fi o mămăligă/a fi mămăligă mare*** "fără inițiativă, leneș".

În legătură cu omul naiv – care nu știe ce îl așteaptă și nu realizează încă dificultatea acțiunilor ce urmează a le întreprinde, ceea ce îl poate duce în situația de a cere iertare – se spune

> ***dem ist sein Brot gebacken*** (aceluia i s-a copt pâinea) "nu știe ce îl așteaptă"
> ***dazu gehört mehr als Brot essen*** (pentru asta e nevoie mai mult decât să mănânci pâine) "nu e o treabă simplă"
> ***kleine Brötchen backen*** (a coace pâinițe mici) "a cere iertare, a se umili",

în timp ce omul isteț și capabil care a acumulat multă experiență și este

> ***trecut prin ciur și prin sită/dârmon*** "om cu multă experiență",

este, cu siguranță, în stare de multe lucruri pentru că

> ***er kann mehr als Brot essen*** (a putea/a fi în stare să mănânci mai mult decât pâine) "nu este prost".

Cine rămâne din cauza unor circumstanțe nefavorabile sau din cauza răutății semenilor fără mijloace de subzistență, aceluia

> ***i s-a luat pâinea/pita (de la gura cuiva)***
> ***trece din ciur în dârmon*** "din rău în mai rău".

Din realitatea crudă a închisorilor – unde se trăia, la modul propriu, cu pâine uscată și apă – derivă o expresie care denumește "sărăcia cruntă":

> ***(a trăi) cu pâine și apă – bei Wasser und Brot.***

Ultimele două construcții expresive se circumscriu noțiunii de

"înşelare" şi au ca punct de plecare brutarul necinstit şi individul perfid/mincinos:

seine Seele ins Brot backen (a-şi coace sufletul odată cu pâinea) "a înşela"
das ist vorgegessenes Brot (asta e pâine premâncată) "înşelăciune".

6.2.3.2 Expresii din terminologia fierarului şi dogarului

Vânătoarea, muncile agricole, viaţa casnică etc. nu s-ar fi putut dezvolta fără contribuţia unuia dintre cei mai de vază meseriaşi ai obştei săteşti, fierarul. Însăşi locul de aşezare a comunităţilor se făcea, după cum transmit cronicile,

în bătaia fierului "la loc bun, bine aşezat",

adică ori acolo, unde cădea săgeata (cu vârf metalic) trimisă de vreun voievod ori dregător înalt. Şi chiar mai înainte de acele vremuri – încă din Antichitate – norocul însuşi este pus în legătură cu fierarul/faurul (de unde *a făuri*, folosit şi astăzi în sensul "creaţiei") relaţie reflectată în expresia

a-şi făuri norocul/soarta
der Schmied seines Glückes sein (a fi fierarul propriului noroc).

Fierul, materialul cel mai trainic din gospodăria omului, şi fierarul, simbol al bărbăţiei, energiei şi forţei stau la baza metaforelor

mână de fier – eiserne Hand
a fi tare ca fierul – von Stahl und Eisen sein (a fi din oţel şi fier)
tare ca fierul, iute ca oţelul (urare la sorcovit).

Obiceiul însemnării/arderii vitelor cu fierul înroşit şi, mai ales, al însemnării, în Antichitate a sclavilor şi, mai apoi, în Evul Mediu, a femeilor necredincioase s-a prelungit până astăzi în frazeologismul

a arde cu fierul roşu "a înfiera".

După cum metalul se prelucrează doar cât e cald, ceea ce presupune o mare îndemânare şi multă grabă, cu tot atâta pricepere şi

la fel de repede trebuie rezolvate şi problemele de care se loveşte omul în viaţă:

bate fierul cât e cald – das Eisen schmieden, solange es heiß ist.

Tendinţa firească spre împlinire, spre perfecţiune se poate afla şi în executarea unui banal cui: acesta ajunge a fi un obiect util numai în momentul în care i se face aşa-numita "floare". Metafora o regăsim în expresia

Nägel mit Köpfchen schmieden/machen (a aface cuie cu cap/floare).

Cuiul este, de altfel, un motiv care apare în numeroase frazeologisme, fapt datorat mai ales formei sale ascuţite ca şi asocierii cu durerea pe care o poate provoca un asemenea obiect. Dacă

a-şi bate (singur) cuie în cap/talpă

semnifică greutăţile/durerile/necazurile pe care omul şi le provoacă de unul singur, din vină proprie, asocierea cuiului cu coşciugul, simbol al întoarcerii omului în pământ, ataşează metafora tot ideii de "distructiv":

(a bate cuiva) (a fi) (încă) un cui la sicriu – das sind Nägel zum Sarge.

O oarecare atenuare a imaginii se află în Biblie – acest rezervor nesecat de metafore –, într-o povaţă a Sf. Petru (II, 479), unde "răului" i se acordă calităţi "curative":

cui pe cui se scoate – ein Nagel/Keil treibt/gräbt den anderen aus.

În altă ordine de idei, în rezolvarea unor situaţii neplăcute sunt necesare măsuri radicale (de schimbare totală) ori adaptate stării de fapt. Expresiile de tipul

cuiul nou îl scoate pe cel vechi
tot cuiul îşi află gaura – zu jedem Nagel passt ein Loch

arată că doar prin perseverenţă se poate ieşi din necaz. Cine are noroc şi a nimerit bine

a nimerit/lovit cuiul în cap – den Nagel auf dem Kopf treffen,

cine nu, umblă în toate părţile fără să facă mare lucru. Ineficienţa, chiar pericolul "ruginirii" prin inactivitate are un corespondent metaforic în expresiile

se învârte ca un cui într-o căldare
alte Nägel halten nicht (cuiele vechi nu ţin).

Şi cu toate că fierul poate rugini, el rămâne materialul de bază pentru executarea cuielor (excepţii pot fi, de exemplu, cuiele de lemn din cizmărie). Alte utilizări în acest sens ale lemnului, mai puţin fericite, au creat metafore tocmai datorită paralelelor care se pot face între caracteristicile lemnului şi caracterul omului:

cui de tei "om slab/lucru pe care nu se poate pune temei".

Având în vedere că termenul românesc pentru "garderobă", *cuier,* provine tot de la obiectul în discuţie, este firesc ca gestul atârnatului în cui să se încarce semantic şi cu semnificaţii metaforice precum abandonul sau sărăcirea:

a pune ceva în cui
a pune pe cineva în cui "a sărăci pe cineva".

Mult mai "dureroasă" este şi imaginea cuiului înfipt în carne (metafora îşi are sursa în obiceiul măcelarilor de a atârna hălcile de carne în cârlige):

sich zwischen Nagel und Fleisch drängen (a se înghesui între cui şi carne).

Pornind de la forma ascuţită a cuielor, prin analogie cu ţurţurii, s-a ajuns ca despre o persoană care tremură de frig să se spună că

face cuie.

Una din îndeletnicirile esenţiale ale fierarului era potcovirea cailor. Din sfera acestei activităţi provine o expresie care are în cele două limbi semnificaţii complet diferite. Dincolo de verbul *a potcovi/ beschlagen* alte echivalenţe nu mai există între aceste expresii:

a potcovi pe cineva "a înşela prin viclenie"
gut beschlagen sein (a fi bine potcovit) "a avea multă experienţă".

Uneltele fierarului stau la baza unor metafore foarte sugestive: în primul rând, ciocanul/barosul și nicovala. Imaginea cuiva aflat între aceste două unelte este terifiantă:

> ***(a fi/sta) între ciocan/baros și nicovală – zwischen Hammer und Amboss (sein/stehen)*** "a fi la mare ananghie".

Cleștele trimite și el la ideea de "ananghie", de imposibilitate de mișcare/acțiune, de unde și frazeologismele

> ***a fi prins ca în cleşte – wie in der Zange feststecken*** (fără scăpare)
> ***a ține/apuca pe cineva în cleşti*** (a fi cu totul în puterea cuiva),

De la un om încăpățânat ori foarte hotărât este imposibil de obținut o informație, oricât s-ar strădui cineva:

> ***a nu (putea) scoate (nici) cu cleştele – (etw) mit keiner Zange herauskriegen.***

Tot fierarul era cel care contribuia, cel puțin în parte, și la realizarea unuia dintre cele mai răspândite obiecte utilitare casnice, butoiul. Secole de-a rândul, păstrarea proviziilor (brânză, varză, murături, vin, țuică) s-a făcut în recipienți de lemn (butoaie/butii/putini) dogăritul numărându-se, astfel, printre meseriile cu o tradiție foarte lungă, fapt certificat și de trecerea unor noțiuni din limbajul dogarilor români sau germani în sfera expresiilor idiomatice.

Complementaritatea dintre noțiunile de "butoi" și "băutură" se răsfrânge asupra dogarului punându-i acestuia în seamă (pe drept sau pe nedrept) atât obiceiul băutului excesiv cât și urmarea firească a acestui viciu, sărăcia. Despre cine se spune că

> ***suge ca o butie – wie ein Fass trinken/saufen*** "bețiv"
> ***zechen wie ein Fassbinder*** (a bea ca un dogar) "bețiv"
> ***ein Fass ohne Boden sein*** (butie fără fund) "bețiv",

acela va ajunge, mai devreme sau mai târziu, sărac lipit pământului:

> ***arm sein wie der ärmste Fassbinder*** (sărac precum cel mai calic dogar).

Meseria de dogar nu a fost una ușoară: pe lângă execuție, aces-

ta trebuia, uneori, să livreze marfa la domiciliul clientului. Imaginea meseriaşului sau a calfei alergând şi rostogolind butoiul s-a păstrat în expresiile idiomatice

laufen wie ein Fassbinder (a alerga ca un dogar)
das Fass ins Rollen bringen (a face să se rostogolească butea) "a porni o treabă".

O altă metaforă, cu punct de pornire în limbajul dogarilor, se referă la dezechilibrul provocat de lipsa unei componente, fie aceasta chiar şi numai o doagă:

a lipsi o doagă "a nu fi întreg la minte"
ein Fass ohne Reif (fällt auseinander) (un butoi fără doagă, se desface) "incomplet"
a ajunge/cădea în doaga cuiva "a te identifica – în extravaganţă – cu cineva"
außer Rand und Band sein (a fi în afara marginilor şi doagelor) "zgomotoşi, nestăpâniţi (despre copii)".

Orice lucru (prin extensie, acţiune) are un început şi un sfârşit. În acest sens, un butoi plin, pus la păstrare, se închide cu un cep sau un capac:

a pune cep/a pune capac – das Fass zuschlagen (a pune capac butoiului) "a închide, a isprăvi"

pentru a fi desfăcut la momentul necesar, când se scoate cepul, de unde şi sintagma

a da cep "a desface, a porni, a începe".

Meşteşugul dogăritului presupunea şi o anumită cumpătare: o doagă prea strânsă ar fi făcut să sară capacul/fundul butoiului. Imaginea o regăsim în expresia

a sări capacul – das schlägt dem Fass den Boden aus "a se enerva"

care, în varianta germană, se circumscrie întru totul domeniului dogăritului, pe când varianta românească s-a impus, poate, şi datorită trimiterilor la domeniul casnic al "capacului de oală", aflat, de altfel,

şi la baza unei expresii româneşti, căreia în limba germană îi corespunde o formulare tot din limbajul dogarilor:

> ***fiecare oală cu capacul ei – jedes Fass braucht seinen eigenen Boden*** "fiecare/orice lucru cu perechea sa"

Dacă în limba română expresia

> ***a vorbi ca din butoi***

trimite la un glas "înfundat" şi o rostire neclară, frazeologismul german cu aceeaşi reprezentare literală are semnificaţia "a vorbi fără temei":

> ***aus dem hohlen Fasse reden.***

6.3 Practici magice şi credinţe religioase

Existenţa umană a fost însoţită pe parcursul întregii istorii de credinţe şi practici care aveau rolul de a îndepărta orice necaz, boală, răutate etc. de cel care invoca supranaturalul, în orice formă şi l-a imaginat omul de-a lungul vremii. Ritualurile au fost, şi mai sunt şi astăzi, însoţite de incantaţii şi formule magice, menite a fi pe placul forţei adulate. Aceste practici şi formule s-au transmis din generaţie în generaţie, unele s-au pierdut, altele s-au adăugat, astfel încât, şi astăzi, se mai cunosc o mulţime de asemenea ritualuri. Considerăm că, în contextul dat, este firesc să existe numeroase expresii idiomatice inspirate din însăşi aceste practici. Spre exemplificare, vom urmări istoria a două expresii, una germană (cf. Mieder 1995c: 161-182) şi alta românească (cf. Dumistrăcel 2001: 271-277).

6.3.1 *Das Kind mit dem Bade ausschütten*

Cercetători avizaţi, Bächthold-Stäubli (1931/1932), Röhrich (1973), Mieder (1995c) apreciază unanim că rădăcinile expresiei *das*

Kind mit dem Bade ausschütten (rom. ***a arunca/zvârli copilul odată cu scalda*** fiind un calc după germană) nu sunt precreștine, chiar dacă superstițiile au însoțit, începând cu nașterea, dintotdeauna copilul prin toate etapele dezvoltării sale.

Baia sugarului era, înainte de toate, o măsură naturală de igienă care nu trebuie să fi avut neapărat de a face cu un ritual magic. "Ritualul" îmbăierii a condus abia în epoca creștină la atașarea de semnificații magice, de purificare, de lepădare de păcatul originar. Lumea germanică precreștină nu ar fi putut imagina purificarea prin spălare, deoarece în credințele germanilor nu se regăsește conceptul păcatului originar, așa încât imaginea impurității mamei și copilului este improbabilă pentru acea perioadă. În credința creștină însă, băii purificatoare i s-au atașat chiar mai multe superstiții: însemnătate magică aveau temperatura apei de scaldă și adausurile puse în ea. În vechea Romă și în Sparta vinul conferea putere de viață, ca și sarea care, în fapt, dezinfecta apa. În regiunea Palatinat, din Germania, apei de baie i se adăuga, pe lângă vin, și lapte, pentru ca pruncul să aibă pielea albă și obrajii roșii – semne clare de sănătate –, precum și coajă de salcie și pojarniță sfințită, acestea din urmă având, desigur, și proprietăți medicinale; nu în ultimul rând, se mai aruncau în apa primei băi bani, pentru ca nou născutul să se bucure de bunăstare în viață (cf. Bächthold-Stäubli 1931/1932: vol IV, col. 1315; Dumistrăcel 2001: 27-31).

Desfășurarea în diacronie la care ne referim în continuare o datorăm lui Mieder 1995c. Prima consemnare a expresiei idiomatice germane ***das Kind mit dem Bade ausschütten*** "a nu amesteca lucrurile folositoare/bune/utile cu cele nefolositoare/rele/inutile" este consemnată, la 1512, în *Narrenbeschwörung* der Thomas Murner, regăsindu-se în chiar titlul unui capitol (81) și de patru ori pe parcursul celor treizeci și două de versuri ale acelui capitol.În plus, Murner reia frazeologismul de mai multe ori în diferite predici și alte scrieri – bisericești (*Eine christliche und briederliche Ermahnung*, 1520) și laice (*An den grossmächtigsten und durchlautigsten Adel deutscher Nation*, 1520) –, ceea ce lasă impresia cercetătorilor că nu el ar fi creatorul acestei expresii, ci că a preluat-o, probabil, din circuitul

popular. Expresia trebuie să fi fost, în viziunea lui Murner, foarte sugestivă, de vreme ce o reia cu atâta încântare. De aici şi bănuiala că ea nu se "tocise" încă printr-un uz îndelungat şi ar putea fi chiar o formulare de dată recentă, respectiv din secolul al XV-lea.

Câţiva ani mai târziu, reformatorul Martin Luther introduce expresia (în limba germană) prin scrierile sale de limbă latină (*Vorlesung über den Prediger Salomo*, 1526). Este posibil ca Luther s-o fi preluat de la Murner (ale cărui scrieri îi erau, cu siguranţă cunoscute), dar aceeaşi probabilitate există şi în ceea ce priveşte sursa folclorică. Originea populară este susţinută şi de următorul raţionament: în timp ce expresia idiomatică ***das Kind mit dem Bade ausschütten*** capătă, ca metaforă, semnificaţie prin includerea într-o propoziţie, Luther a ridicat formularea la statutul de proverb prin adăugarea sintagmei "man soll": ***Man soll das Kind nicht mit dem Bade ausgießen*** (*ausgießen* este un sinonim al verbului *ausschütten*), aliniind-o în şirul nesfârşit de proverbe care încep cu *man soll (nicht)*. Cum proverbele moralizatoare cu *man soll (nicht)* erau foarte gustate în Evul Mediu târziu, cum au fost preţuite, de altfel, şi în epocile următoare, este de presupus că Luther a apelat la sursa populară. Rezumativ, se poate afirma că toate aceste consemnări (Murner: frazeologism + Luther: proverb) dovedesc ascendenţa istorică a expresiei idiomatice asupra proverbului. Frazeologismul în sine este neutru din perspectiva încărcăturii valorice, preluând anumite semnificaţii nuanţate abia în cadrul unui context lingvistic, pe când proverbul conţine în el însuşi valori morale şi chiar sentenţiale.

După anul 1541 (anul celei dintâi înregistrări într-o culegere, cea a lui Sebastian Franck, *Sprichwörter/Schöne/Weise/Herrliche Clugreden*), atât frazeologismul, cât şi proverbul intră în circuitul colecţiilor şi dicţionarelor, cele două fenomene frazeologice perpetuându-se până în zilele noastre.

Rezumăm în continuare rezultatele cercetării lui Mieder 1995c: Dacă în secolul al XVI-lea cele două entităţi frazeologice se regăsesc în deja amintitele scrieri satirico-polemice ale lui Th. Murner şi M. Luther, la care se adaugă şase *Centurii* de J. Nas, în secolul următor ele se continuă în satire sociale (E. Eyering, *Proverbiorum Copia,*

1601; J. Kepler, *Tertius interveniens*, 1610; A. Gryphius, *Horribilicribrifax Teutsch*, 1663), iar în al XVIII-lea în cele moralist-iluministe (J. Chr. Blum, *Deutsches Sprichwörterbuch*, 1780; J. M. R. Lenz, *Hofmeister*, 1774; G. A. Bürger, *An Gökingk*, 1778; J. W. v. Goethe, *Dichtung und Wahrheit*, 1811/14). În secolul al XIX-lea are loc standardizarea lexicografică a entităţilor şi plasarea lor în împrejurimi socio-politice (K. Fr. W. Wander, *Deutsches Sprichwörterlexikon*, 1867; Ida v. Düringsfeld, *Das Sprichwort als Humorist*, 1863; J. Gotthelf, *Uli der Pächter*, 1847; Th. Fontane, *Cecilie*, 1887), iar secolul al XX-lea aduce cu sine manipularea literară (Th. Mann, *Adel des Geistes*, 1948; E. Toller, *Pastor Hall*, 1970; G. Grass, *Die Blechtrommel*, 1964; H. Böll, *Versuch über die Vernunft der Poesie*, 1973; D. Höss, *Hösslich bis heiter*, 1979) şi jurnalistică a entităţilor în discuţie. Studiul se încheie cu o listă cronologică de proză ultrascurtă cu componenta ***das Bad mit dem Kinde ausschütten***.

În ziua de astăzi, expresia este variată, răsucită, deformată, ironizată şi parodiată în fel şi chip pentru a fi pusă foarte modern, în final, sub semnul întrebării (un singur exemplu: "Wer das Kind mit dem Bade ausschüttet, rettet es vielleicht vor dem Ertrinken?" (Cine aruncă copilul odată cu scalda, îl salvează poate de la înec?) – E. Berthel, *Kurz und mündig*).

Şi pe viitor, vorbitori cu pricepere lingvistică şi, mai ales, scriitori inspiraţi vor găsi noi funcţii şi utilizări unei expresii vechi de peste cinci secole, a cărei semnificaţie literală mai ţine şi astăzi de practici magice inspirate de credinţe religioase.

6.3.2 *A se face (a fi) oale şi ulcioare (ulcele)*

Spre deosebire de frazeologismul precedent, expresia idiomatică ***a fi oale şi ulcele*** (variante ***a fi/a se face oale şi ulcioare***), cu semnificaţia "a fi mort demult", se plasează – pe o scară imaginară a formulelor care denumesc trecerea omului prin viaţă – la capătul opus naşterii. Din punctul de vedere al lingvistului, legătura dintre noţiunile 'naştere' şi 'moarte' ("întoarcerea în pământ") se poate realiza prin trimite-

rea la rădăcina comună a celor de 'pământ' și 'om', *humus-homo* provenind dintr-o rădăcină comună indoeuropeană.

În cele ce urmează ne sprijinim, mai ales, pe informațiile culese din dicționarul frazeologic al lingvistului Dumistrăcel (2001: 271-277).

Dictonul biblic pe care slujitorii Bisericii îl pomenesc în slujbele de înmormântare "Pământ ești și în pământ te vei întoarce" (*Facerea*, 3,19) remodelează semantic vechi enunțuri legate de diferite practici funerare în care numitorul comun îl reprezintă *pământul* în formă de *țărână*, *lut* ori *praf*.

Înainte de a discuta aceste practici, trebuie amintit că imaginea biblică a fost reluată și prelucrată și de poeți și prozatori, dobândind, în funcție de stilul și intenția fiecăruia, de la simple valori bipolare (de exemplu, la Alecsandri, când spune în *Maiorul Iancu Bran*: "Trupul tău ce-a fost *țărână* în *țărână* s-a preface"), la cele meditative, în preajma unui trup neînsuflețit ("Privesc apoi *lutul* ... culcat în sicriu", Eminescu), și până la licențele cu care ne-a obișnuit Arghezi: "Femeie scumpă și ispită moale/Povar-acum, când vie, te-am pierdut,/de ce te zămislii atunci din *lut*/Și nu-ți lăsai pământul pentru oale?" (*Jignire*). Sadoveanu, la rândul său, aduce o încărcătură solemnă în *Județ al sărmanilor*, când povestitorul, după ce bea vinul, "cu mâna stângă făcu vânt oalei peste flăcările focului. O auzii țipând în întuneric, la grămada ciobirilor, – se sfărmă și tăcu, încheindu-și soarta. – Asta n-a mai cunoaște băutură, vorbi iar ciobanul rânjind, – și nu ne-om mai întâlni decât după ce-oi fi și eu ulcior". Suportul biblic este evident, deși între *țărână* și *lut* – materia primă din care se ard oalele și ulcioarele – legătura este doar reunirea în termenul generic *pământ*.

În ritualul funerar, oala însăși a avut, din totdeauna, o semnificație aparte (pentru tradiția olăritului, cf. Iordache 1996: 15-198.). Obiceiul românesc cerea ca la trecerea mortului peste pragul casei, precum și la groapă să se spargă o oală, simbol al trecerii acestuia în lumea morților (cf. Marian 1892), de unde și expresia ***(cuiva) i s-a spart oala/i s-a frânt olul***.

Un om grav bolnav, pe moarte, ***sună a oală*** (Zanne, IV: 25), iar

de sufletul celor duși dintre noi se dau de pomană, până în ziua de astăzi, oale, ulcele și ulcioare.

Dumistrăcel (2001: 273-274) înaintează ipoteza existenței formei prepoziționale inițiale **a se face (a fi) DE oale și ulcele*, "descriind situațiile cînd cineva *sună a oală*, *i se (va) sparge oala*, adică este pe moarte, respectiv când trupul decedatului este trecut peste pragul casei, este îngropat, iar apoi pomenit (și) prin vasele cu diverse lichide menite să-i astâmpere setea". Dar, odată ajuns în pământ, omul ajunge, în timp, materie primă pentru oale și ulcele.

Aici ar putea fi luată în considerație și o altă interpretare, și anume, incinerarea în urnă. Această practică era răspândită în cultura precreștină din spațiul carpato-balcanic iar memoria colectivă se poate să-i fi păstrat amintirea în obiceiul ca oala care se sparge la mormânt să fie umplută cu cenușă, fapt ce întărește supoziția existenției expresiei prepoziționale. "Din această perspectivă, *a se face (a fi) DE oale (și ulcioare)*, pînă la generalizarea înhumării creștine, a putut însemna 'a muri și a deveni cenușă, destinată depunerii în urnă'." (Dumistrăcel 2001: 274).

Dictonul biblic a fost cel care a perpetuat enunțurile arhaice de depunere în oală a cenușii celor incinerați. Acest aspect, în sine tehnic, se poate să fi avut și o componentă mai puțin cunoscută, cea a depunereii trupurilor (mai ales de copii) în vase de lut, după model roman (de sorginte etruscă). Însăși posibila traducere din lat. *fractus est ei ollus* (Marian 1892: 268) a expresiei *i s-a frânt olul* vine în sprijinul ipotezei unui obicei arhaic al incinerării – și chiar înmormântării – în vase de lut.

Rămânând în acest perimetru al presupozițiilor, expresia *a pune în oală (pe cineva)* "a birui, a întrece" poate fi interpretat drept consemnarea unei biruințe asupra dușmanului, uciderea acstuia și incinerarea în urnă. Coincidența cu expresia *a pune (a băga) în cofă* "a răpune/ înfunda pe cineva" este de netăgăduit. De altfel, *a pune în oală* este atestată de un singur cercetător, Iordan (1975: 293), și pare a fi o expresie derivată din *a pune în cofă*.

De la izgonirea din Rai a lui Adam și a Evei, căzuți în păcatul originar, destinul hărăzit urmașilor lor este dominat de ideea morții și

întoarcerii în pământul din care Dumnezeu a zămislit primii oameni: "În sudoarea feţei tale îţi vei mânca pâinea ta, până te vei întoarce în pământul din care eşti luat: căci pământ eşti şi în pământ te vei întoarce" (*Facerea* 3,19). Ritualurile bisericeşti amintesc, cu diferite prilejuri de această pedeapsă divină, ea nelipsind, desigur, din slujba de înmormântare: "Tu singur eşti fără de moarte, Cel ce ai plăsmuit cu mâna pe om; iar noi pământenii din pământ suntem zidiţi şi în acelaşi pământ vom merge, precum ai poruncit cel ce m-ai zidit şi mi-ai zis: pământ eşti şi în pământ vei merge, unde toţi pământenii mergem" (*Peasma a 6-a, irmos*).

În continuarea acestor consemnări se pot adăuga, spre completare, şi alte expresii idiomatice din sfera semantică a "întoarcerii în pământ": ***a se face (a ajunge) praf şi pulbere*** "a muri/a se distruge", ipostază în care ne putem imagina că, din particolele de praf adunate, într-un târziu, în formă de lut se vor arde oale din care se va bea la praznicile de înmormântare ori care se vor sparge, într-o bună zi, din nou, la un mormânt. O interpretare asemănătoare se poate da şi expresiei ***a se alege praful (de pe urma cuiva/ceva)*** "a nu rămâne nimic în urmă".

Spune drept, ca neamţul
Deutsch und gut

Excurs: "Neamţul" în frazeologia şi paremiologia românească

În această secţiune, vom grupa – după sistemul noţiunilor – şi analiza, din perspectivă semantică, proverbe şi expresii idiomatice cu componenta "neamţ", pentru a evidenţia imaginile mentale care au stat, pe lângă alţi factori, la baza comunicării interculturale. Axiomatic, "neamţul e privit de poporul român ca omul cel mai meşteşugar din lume". (Zanne VI: 226)

Românii i-au privit dintotdeauna pe germani de o manieră unitară, ca pe un întreg, neţinând seama sau, cel puţin, neluând prea bine aminte de originea lor. Pentru români, "neamţ" este atât germanul, cât şi austriacul, sasul şi şvabul. Generalizarea conceptului de 'neamţ' o găsim, după spusele germanistului Mihai Isbăşescu, în faptul că

> rareori se face vreo deosebire cât de cât sensibilă între germanii din ţările de limbă germană şi cei trăind în Transilvania sau România (ap. Heitmann 1995: 19).

Chiar şi definiţiile date în DEX

> 'neamţ' = (pop.) german sau austriac; 'sas' = persoană care face

parte din populaţia germană colonizată între sec. XII şi XIII, în unele regiuni ale Transilvaniei; 'şvab' = nume generic dat coloniştilor germani, francezi, italieni, spanioli şi bulgari aşezaţi succesiv în unele regiuni din Banat şi Transilvania, prin sec. XVIII; persoană care face parte dintre urmaşii acestor colonişti,

vin să întărească această afirmaţie.

Imaginea unui popor despre altul se formează de-a lungul anilor, ba chiar al secolelor, judecăţile, odată formate, având o inerţie foarte mare şi schimbându-se foarte greu. Expresiile idiomatice şi proverbele au rolul de a descoperi atât părţile mai bune şi mai puţin bune ale "ceiluilalt", ale unei alte naţionalităţi, cât şi propriile calităţi şi defecte, constatate prin însăşi vieţuirea laolaltă, prin contactul nemijlocit (vremelnic sau îndelungat) cu o populaţie de altă limbă, cultură şi confesiune. Traiul în comun produce şi satisfacţii şi nemulţumiri, cu remarca însă că nemulţumirile generează exagerări, după cum observa A. D. Xenopol :

> În istorie nu lucrează numai ideile adevărate. Ba s-ar putea chiar ca eroarea, falsul şi minciuna să joace un rol mult mai mare în viaţa popoarelor. Desfăşurarea evenimentelor se face pe baza ideilor. Este absolut indiferent dacă acestea conţin adevărul sau contrapartea lui (ap. Heitmann 1995: 7).

Proverbele, expresiile, strigăturile etc. sunt oglinda în care se recunoaşte, chiar şi peste secole, sensul fundamental al unor relaţii în care germanul a fost, în conştiinţa populară românească, purtătorul atributului de progres şi, mai apoi, "occidental".

Lingvişti, etnologi, lexicografi etc. au constatat, înregistrat şi transmis felul în care se reflectă, într-o manieră foarte sugestivă, mentalul primar (convertit în caracter şi morală, adică în modul propriu de a gândi, vedea şi simţi) în proverbe şi expresii idiomatice. Asemenea preocupări au existat, şi continuă să se manifeste, şi pentru relaţia interculturală şi interlingvistică germano-română (cf. Zanne III/IV/V/VI/X; Stanciu 1982; Negreanu 1983; Dumistrăcel 1996, 2000).

Având în vedere îndelungata convieţuire – de peste şapte secole – cu germanii (vom folosi acest termen în accepţiunea sa globală de "vorbitori de limbă germană"), proverbele româneşti, cu privire la "nemţi", sunt variate, cuprinzând o arie foarte vastă a experienţelor şi a trăirilor celor două popoare. Faţă de numărul paremiilor, cel al frazeologismelor este cu mult mai mic: explicaţia trebuie căutată, printre altele, în unele caracteristici ale proverbului, precum capacitatea sa de a crea comparaţii şi rolul său, adesea, moralizator.

Grupate pe diverse domenii, cele cca 70 de paremii şi expresii înregistrate în colecţii compun un tablou al experienţelor interculturale în care recunoaştem diferite niveluri de aşteptare ce se cer satisfăcute atât dinspre "nemţi" spre români cât şi invers. Expresiile nu îi "definesc" deci exclusiv pe germani, ci sunt – prin raportare la activităţi, obicieiuri, apucături, stare materială etc. – reflecţia mentalităţii autohtone, una de "alteritate", de regulă, negativă.

Sistematizând materialul frazeologic şi paremiologic după principiile noţiunilor enunţat de Hallig/Wartburg (1953) (cf. cap. 4.4), vom putea urmări cu destulă uşurinţă imaginile mentale pe care s-au întemeiat opiniile şi atitudinile societăţii româneşti rurale şi, mai apoi, şi ale celei orăşeneşti, faţă de germani. În acelaşi timp, prin aceste proverbe şi expresii, vom descoperi şi un segment (chiar dacă foarte mic) din felul în care s-a construit imaginea de sine a românilor.

1. Caracter/intelect

1.1. Trăsături pozitive

1.1.1. cinstit
- *a spune drept, ca neamţul*
- *a păzi, ca neamţul*
- *neamţu-i prost că spune drept*

1.1.2. disciplinat/ordonat/ conştiincios
- *neamţul ştie de poruncă şi-n foc se aruncă*
- *toate la neamţ îs cu rânduială, să nu rămână cu burta goală*
- *la neamţ cucul cântă în casă*

- *neamţul întâi şi-a făcut ceasornic, după aceea a tăiat cocoşul*

1.1.3. perseverent
- *neamţul şi pe dracul l-a învăţat ca să meargă încălţat*
- *merge înainte ca pajura nemţească*

1.1.4. mândru
- *neamţu-i fălos şi nu merge pe jos*
- *cocoşul neamţului pe vîrful bisericii*
- *a sta/merge drept, ca neamţul*

1.1.5. deştept
- *neamţu-i aşa de deştept, că se trage cu toţi în piept*

1.1.6. inventiv
- *neamţul a scornit căruţa cu foc, s-ajungă iute-n alt loc*
- *neamţul nu-şi găseşte loc, şi-a făcut moară cu foc*
- *neamţu-i şod, face peste apă pod*
- *neamţul cu ţugul, românul cu plugul*

1.1.7. meşteşugar
- *neamţul crede-n meşteşug, cum crede românu-n plug*
- *neamţul face banul bătând cu ciocanul*
- *neamţul cu scula, tu cu sula*

1.1.8. harnic
- *dacă vrei să vezi hărnicie, du-te la neamţ în gospodărie*
- *neamţu-i şi paur, neamţu-i şi faur*
- *ogorul neamţului îi ca ochiul dracului*
- *fata românului poate ajunge hargată, a neamţului niciodată*

1.1.9. echilibat
- *lasă-te, cum s-a lăsat neamţul de ismene*
- *a tăcea ca neamţul*

1.2. Trăsături negative

1.2.1. zgârcit
- *neamţu-i om de omenie, dar nu-ţi dă scula şi ţie*
- *neamţu-i neamţ, a pus la uşa clobanţ*
- *unde pune neamţul mâna, îşi ia*

	Dumnezeu mila
1.2.2.răzbunător/ intolerant	*- mintea românului după urmă nu-i bună; mintea neamţului după păţanie se răzbună* *- a furat de la neamţ un creiţar şi-a ajuns la crimanar* *- neamţu-i de altă lege şi cu noi nu se-nţelege*
1.2.3. prefăcut/închipuit	*- a se face neamţ* *- ţăranul cu ţărănia, neamţul cu fudulia*
1.2.4. prost	*- fie sasul cât de prost, numai să fie mare*
1.2.5. laş/leneş/molâu	*- neamţ puturos, lasă puşca jos* *- Neamţ puturos,/ia puşca de jos,/ şi împuşcă raţele,/le mănîncă maţele.* *- a fi neamţ fără căţel* *- a o ţine ca neamţul cu tararaua*
1.2.6. neîngrijit	*- Vai, sărace neamţule, cum îţi cură zdrenţele!* *- neamţul cu flendurile, românul cu straiele* *- neamţ gol, îmbrăcat pistol şi la cârciumă dator*
1.2.7. beţiv	*- a vorbi nemţeşte* *- a fura (a apuca/a lua) luleaua neamţului* *- a luat luleaua neamţului şi stă-n fundul şanţului* *- a fi beat criţă, beat tun, beat krupp* *- neamţu-i cuminte după amiază, când are mintea trează* *- neamţul crede-n băutură şi unguru-n înjurătură* *- neamţul, câtu-i el de neamţ, câteodată doarme-n şanţ*

- *neamţul a venit cu puşca şi-a băut vinul cu duşca*

1.2.8. energic/despotic
- *neamţul se crede cel mai mare şi cere la toţi ascultare*
- *neamţul îţi dă de mâncare, dar cere ascultare*
- *vorba neamţului e pentru surzi*
- *câinele neamţului mănîncă şi mere pădureţe*

1.2.9. profitor/exploatator
- *neamţul vrea trai uşor pe spinarea tuturor*
- *banul românului îi creiţarul neamţului*
- *nemţii cu împărăţia, românii cu cătănia (sărăcia)*
- *arde-l-ar focul de neamţ că ţara mi-a pus în lanţ*
- *neamţu-i pân' ce piere neamţ şi ţine pe altu-n lanţ*
- *Ho! că nu-i pajură nemţească!*

2. Obiceiuri, tradiţii, statut social

2.1. locuinţă
- *neamţul nu stă în bordei, ci-şi face casă cu temei*
- *în casa neamţului nu ştii care-i podul*
- *după nemţoaică poţi culege mac*
- *pe podele neamţul joacă; românul pe toloacă*

2.2. îmbrăcăminte/port
- *neamţul nu ştie ce-i cuşma*
- *când vei vedea neamţ în opinci şi mâncând alivinci*
- *Spune, leleo, und'te duci?/ La neamţ, să-mi cumpăr papuci.*
- *de când cu nemţii cu coadă*

2.3. alimentaţie
- *neamţul mănîncă barabule, românul borş cu fasule*
- *mămăliga-i a românului, pâinea-i a neamţului*

	- *neamţul te pofteşte o dată; românul de zece ori*
	- *dacă-i dai neamţului bere, apoi vin el nu mai cere*
	- *neamţul cu tararaiul nu mănîncă mălaiul*
	- *neamţ, neamţ cotofleanţ*
	- *a spune tot, ca neamţul*
3. statut social	- *a ajunge nemţoaică*
	- *a ajunge fräulein*
4. Atributul "nemţesc", referitor la calităţi şi defecte	- *cald nemţesc*
	- *haine nemţeşti*
	- *tarara nemţească*
	- *june nemţesc*
	- *denie nemţească*
	- *pungă turcească şi sermaia nemţească*
	- *cur nemţesc*
5. Nume proprii	- *beat krupp*
	- *îi zice Franţ şi-i neamţ*
	- *a fi ţais*
	- *a merge (lucrurile) ţais*

Lămuriri cu privire la construcţia sistemului conceptual:

- În denumirea categoriilor noţionale din această clasificare, nu am introdus elementul "neamţ" (de exemplu "caracterul neamţului, defectele neamţului" etc.), deoarece expresiile înregistrate nu se referă şi nu definesc carcateristici, obiceiuri etc. proprii doar neamţului, ci, indirect, prin contrapunere, le circumscriu, adesea, pe cele ale românului.

- Introducerea categoriilor "atributul 'nemţesc'" şi "nume proprii" în sistemul empiric de referinţe extralexicale este un artificiu care serveşte, exclusiv, cuprinderii, într-o imagine panoramică, a întregului volum de expresii şi proverbe cu componenta "neamţ".

- Unul şi acelaşi proverb poate corespunde, prin interpretare/ repartizare semantică, mai multor categorii. Limba fiind un organism viu, şi expresiile cunosc evoluţii, schimbări de sens, dobândiri de noi semnificaţii (sinonimie, antonimie) etc. Domeniul fiind foarte interpretabil – şi pentru a nu încărca schema de clasificare – am consemnat fiecare paremie sau expresie în doar una din clase.

O primă privire asupra sistematizării de mai sus pune în evidenţă, mai întâi, anumite proporţii (nu este vorba de o interpretare statistică strictă, lucru imposibil, de altfel, în condiţiile enunţate anterior): volumul de expresii referitoare la trăsături pozitive de caracter, la ceilalţi, este sensibil egal cu cel referitor la trăsăturile negative, defectele. Aceste constatări ne îndreptăţesc să credem că, în conştiinţa populară românească (ignorăm, aici, cu bună ştiinţă, distincţiile geopolitice şi cronologice), specificul etnic german este receptat în toate coordonatele sale, uneori cu admiraţie, alteori ireverenţios, uneori cu uimire, alteori cu indignare, şi, doar foarte rar, cu dispreţ.

Judecăţile asupra obiceiurilor, activităţilor şi mentalităţilor germanilor s-au produs prin comparaţie cu propriile atitudini. Chiar dacă românul a admirat cinstea neamţului (*a spune drept, ca neamţul; a păzi, ca neamţul*), trăind la porţile Orientului şi purtând în spate o tradiţie orientală multiseculară care l-a învăţat să se descurce cu jumătăţi de adevăr, el vede în sinceritatea absolută şi o oarecare doză de naivitate (*neamţu-i prost că spune drept*).

Buna rânduială pe care o pune germanul în tot ceea ce face (*toate la neamţ îs cu rânduială, să nu rămână cu burta goală; neamţul întâi şi-a făcut ceasornic, după aceea a tăiat cocoşul*) şi perseverenţa acestuia (*neamţul şi pe dracul l-a învăţat să meargă încălţat*) i-au asigurat un trai mai bun decât cel dus de români. Acest fapt i-a conferit un sentiment, dacă nu de superioritate, cel puţin de mândrie (*neamţu-i fălos şi nu merge pe jos; cocoşul neamţului pe vârful bisericii*). Spiritul de disciplină la care ne-am referit mai sus poate împinge însă şi la atitudini mecanice, lipsite de discernământ (*neamţul ştie de poruncă şi-n foc se-aruncă*), la executarea, orbeşte, a poruncilor, ceea ce generează

urmări tragice. Expresia a fost premonitorie pentru nenorocirile, ce aveau să se întâmple în secolul al XX-lea, printre altele şi din această urmare docilă a poruncilor.

În mod direct, explicit, germanului nu i se recunoaşte, decât într-o singură paremie, deşteptăciunea (*neamţu-i aşa de deştept, că se trage cu toţi în piept*), în schimb, ea transpare din admiraţia pentru spiritul său inventiv (*neamţul a scornit căruţa cu foc, s-ajungă iute-n alt loc; neamţul nu-şi găseşte loc, şi-a făcut moară cu foc; neamţu-i şod, face peste apă pod*). Prin hărnicie (*dacă vrei să vezi hărnicie, du-te la neamţ în gospodărie*), prin neliniştea sa creatoare şi prin talentele meşteşugăreşti/inginereşti înnăscute, germanul a impus un respect nemăsurat (dublat, chiar, de o anumită teamă faţă de lucrarea "diavolească": "Cu Némţu nici o dată să nu te apuci, că el a rĕmas şi pe dracu. Némţu a scos în lume câte maşinării tóte. [...] Dracu mişcă maşinile, dracu e care duce vorba pe sîrmă!" – Zanne VI: 226-227). Unele proverbe sunt simple constatări, "neutre", ale manualităţii germanilor (*neamţul face banul bătând cu ciocanul*), altele însă trag concluzii referitoare şi la mentalitatea românului, conjugată cu realităţile autohtone (*neamţul crede-n meşteşug, cum crede românu-n plug; neamţul cu scula, tu cu sula*).

Impresiile despre germani (în sensul generic al cuvântului) se bazează pe realităţi ale vremurilor mai îndepărtate şi iau, nu o dată, forme de alteritate negativă. Serviciul militar, experienţele negative trăite (mai ales în Ardeal şi Banat) fac din neamţ elementul exploatator/ profitor (*arde-l-ar focul de neamţ, că ţara mi-a pus în lanţ; nemţii cu împărăţia, românii cu sărăcia; neamţul vrea trai uşor pe spinarea tuturor*) şi despotic (*neamţul se crede cel mai mare şi cere la toţi ascultare; neamţul îţi dă mâncare, dar îţi cere ascultare*). În acest context, diferenţele confesionale se adaugă, şi ele, frustrării induse de nedreptăţile suferite (*neamţu-i de altă lege şi cu noi nu se-nţelege*).

Prin observarea atentă şi evidenţierea caracteristicilor negative ale nemţilor, românul se "răzbună", într-o oarecare măsură. Neamţul poate fi şi leneş (*neamţ gol, îmbrăcat pistol şi la cârciumă dator*), şi, mai ales, beţiv: *a vorbi nemţeşte*, adică de neînţeles, este o metaforă pentru "a fi beat". I se recunoaşte însă neamţului o anumită distincţie

atunci când încearcă să-si păstreze, și în aceste circumstanțe, mersul drept (*a merge (drept) ca neamțul*). Distincția se năruie însă în momentul în care cineva *fură luleaua neamțului*, pentru că doar aflat într-o profundă stare de beție i se poate întâmpla acestuia așa ceva. Este interesant de observat că năravul băuturii este o sursă generoasă de proverbe și expresii. Considerăm că acestea nu reprezintă o formă de manifestare a alterității negative – pentru că nu reflectă, neapărat, separarea de români –, ci recunoaștem, mai degrabă, bucuria descoperirii unei anumite identități: la beție, nici neamțul nu-i mai bun decât românul (*neamțul, câtu-i el de neamț, câteodată doarme-n șanț; neamțu-i cuminte după amiază, când are mintea trează; neamțul crede-n băutură și unguru-n înjurătură*).

Alteritatea se manifestă pregnant în sfera tradițiilor și obiceiurilor. Locuința germanului este de tip "occidental" (*neamțul nu stă în bordei, ci-și face casă cu temei*), îmbrăcămintea lui nu seamănă cu cea a țăranului român, de unde și numele de *haine nemțești* pentru hainele de orășean. Din frazeologismul *când vei vedea neamț în opinci și mâncând alivinci* ("niciodată") și din strigătura *Spune leleo, und' te duci? La neamț să-mi cumpăr papuci* extragem (și) obiceiul germanilor de a purta pantofi. Tradițiile culinare departajează clar între felurile cartofi + pâine și mămăligă+borș: *neamțul mănâncă barabule, românul borș cu fasule; mămăliga-i a românului, pâinea-i a neamțului*. Obiceiul germanilor de a cultiva cartofi a rezonat în formula *neamț, neamț, cotofleanț* (de la germ. *Kartoffelpflanzer*, cultivator de cartofi), iar obiceiul de a pune toate felurile de mâncare odată pe masă a rămas consemnat în expresia *a pune tot, ca neamțul*. Românul a observat că tradiția, orientală, de a-și îmbia, în mod repetat, oaspeții la mâncare, nu se verifică la alte etnii: *neamțul te poftește-o dată, românul de zece ori*.

Frazeologismele construite cu atributul "nemțesc" denumesc articole din cele mai diverse: hainele alese sunt *haine nemțești*, un băiat tomnatec este numit *june nemțesc* (știut fiind că nemții se căsătoresc mai târziu), fanfara este *tararaua nemțească*, cine suferă de diaree are *cur nemțesc*. Ironicul Alecsandri numește spectacolele frecventate cu "habotnicie", la începuturile spectacolelor de gen, în România, *denie nemțească*. Pronunțarea surdă a consoanelor sonore românești a ge-

nerat una din cele mai "gustate" observaţii lingvistice populare asupra limbii germane: ***cald nemţesc*** "frig" (germ. *kalt* "rece" este asimilat rom. *cald*). În sfârşit, cel ce face planuri măreţe, fără a avea un suport autentic de realizare, înseamnă că are ***pungă turcească şi sermaia nemţească*** (atribuirea încrucişată a adjectivelor crează sintagme goale de fond).

Unele nume proprii au dobândit, prin importanţa noţiunilor pe care le denumesc, prestanţa superlativului. Utilizate în combinaţii inedite, crează metafore pitoreşti de genul ***a fi beat krupp*** (cel mai faimos oţel din lume este asociat cu băutura!). Expresia ***a fi beat tun*** are aceeaşi provenienţă, fiind vorba de... "tunurile Krupp" (apoi, prin falsă analiză, ***a fi beat crupă***). Produsele Zeiss (executate la Jena) au întărit, şi ele încrederea românului în exactitatea, corectitudinea şi buna rânduială germană: ***a fi ţais; a merge (lucrurile) ţais***. Fără a fi nume propriu, "fräulein" este numele, generic, dat guvernantei germane: ***a ajunge fräulein*** ori ***a ajunge nemţoaică*** (să consemnăm şi semnificaţia "orăşancă") însemna a ocupa o anumită poziţie în societatea românească din Regat – pentru "nemţoaică", o poziţie mai înaltă, pentru "fräulein", una de guvernantă. La polul opus (din punct de vedere al statutului social) se află numele propriu, foarte frecvent în onomastica germană, "Franz". Tocmai această frecvenţă şi, poate, în parte, şi fonetica acestui cuvânt, au făcut ca ***a fi franţ*** să însemne nu numai "a fi neamţ", ci şi "a nu fi prea deştept". Ataşamentul popular faţă de rimă a creat zicala ***îi zice Franţ şi-i neamţ***.

Considerăm că reflectarea mentalului popular autohton în paremii şi expresii idiomatice cu componenta "neamţ", prin trimiterea explicită la alteritate, şi-a găsit astfel un loc justificat în economia studiului nostru contrastiv.

Vorba, vorbă aduce
Ein Wort gibt das andere

7 Frazeologia în structuri narative

La nivelul creatorului cult expresia idiomatică îndeplineşte funcţii diferite faţă de cele pe care le îmbracă la nivelul popular şi al vorbirii colocviale, idee pe care o vom exemplifica prin două texte reprezentative.

7.1 Expresii idiomatice şi manipulare lingvistică în "Rollenverteilung" de Helmut Heißenbüttel

manche sind drauf reingefallen von denen ist einigen ein Licht aufgegangen da blieb ihnen die Spucke weg andere haben den Kopf in den Sand gesteckt um nicht in Teufels Küche zu geraten andere haben aufs falsche Pferd gesetzt sie waren auf dem Holzweg und sind die Dummen geblieben und haben bis heute nichts dazu gelernt

manche sind ausgerutscht und haben sich rangeschmissen sie wollten die erste Geige spielen und Karriere machen und sich nichts abgehn lassen sie sind auf die schiefe Bahn geraten und mussten klein beigeben und haben bis heute nichts dazugelernt

manche hatten Pech es ging ihnen belämmert sie mussten auf alles gefasst sein eine Menge von ihnen blieb auf der Strecke

und ging verschütt einige hatten Schwein die sind mit einem blauen Auge davogekommen und haben sich wieder bekrabbelt

manche habens nicht anders gewollt die waren ganz wild drauf und haben einen groβen Hals gehabt und sich in die Brust geschmissen sie waren auβer Rand und Band und schlugen über die Stränge bis ihnen das Maul gestopft wurde und das Handwerk gelegt da hat es ihnen die Sprache verschlagen sie haben die Hosen vollgehabt und eine schlechte Figur gemacht aber heute sind die schon wieder obenauf

die Leidtragenden waren die die sich nicht wehren konnten auf ihnen wurde herumgetrampelt sie wurden zugrunde gerichtet und zuschanden gemacht sie hatten nichts zu melden und viele sind dabei draufgegangen und die nicht draufgegangen sind die hats aus der Fassung gebracht

dies angezettelt hatten die haben in Saus und Braus gelebt und sich gegenseitig den Rang abgelaufen und den dicken Wilhelm markiert es ist mit ihnen durchgegangen bis sie eins auf den Deckel gekriegt haben und ihnen der Marsch geblasen wurde da sie im Eimer oder sind in der Versenkung verschwunden

einige waren zu allem fähig und sind vor nichts zurückgeschreckt sie haben sich nicht gescheut bis zum äuβersten zu gehen sie haben sich kein Gewissen draus gemacht sie wollten ihr Mütchen kühlen und sich ins Fäustchen lachen da haben sie ihr Teil gekriegt es ist kurzer Prozess mit ihnen gemacht worden

die meisten aber haben sich durchmogelt und die Konjunktur ausgenutzt und ihr Schäfchen ins Trockene gebracht es ist ihnen glatt herunter gegangen sie sind gut drüber weggekommen sie haben das beste draus gemacht sie haben es immer besser gewusst und wissen von nichts und gehen auch heute noch auf Nummer sicher

die paar die die Augen offen gehalten oder den Laden durchschaut haben die haben keinen Hund hinterm Ofen rausgelockt wer nicht die Klappe gehalten hat hats bezahlen müssen

und sich in die Nesseln gesetzt und wer nicht Schluss gemacht hat der ist das ist merkwürdig nicht ganz schlecht dabei gefahren

(Helmut Heißenbüttel, *Textbuch 5*. Olten, 1965: 15-16)

H. Heißenbüttel a construit acest montaj de expresii idiomatice cu intenţia de a-i "înfiera" pe acei dintre concetăţenii săi care s-au făcut şi se mai fac încă vinovaţi de manipularea limbii în scopul camuflării unor atitudini pe care aceştia şi le-ar fi dorit uitate pe veci. Autorul a urmărit "deconspirarea" unor automatisme de vorbire şi evidenţierea modelului de gândire care le incumbă. Cu patru ani înainte de *Rollenverteilung*, Heißenbüttel nota într-un jurnal (*Textbuch 2*. Olten, 1961: 11) următoarele trei cuvinte: "expresii, scuze, pretenţii". Ele nu sunt altceva decât exprimarea în ecuaţie (expresii = scuze + pretenţii) a unui enunţ aforistic despre manipularea periculoasă a expresiilor (cf. Mieder 1985: 37-44).

În text sunt înşiruite cca şaptezeci de expresii idiomatice şi paremii într-o ordine aparent aleatorie. La prima vedere, singura structurare pare a fi împăţirea textului în nouă paragrafe (de lungimi aproximativ egale). Lipsa oricăror semne de punctuaţie creează o imagine lingvistică bizară. De la bun început, primele patru cuvinte – "manche sind drauf reingefallen" – stârnesc curiozitatea cititorului şi îl provoacă la lectură. Cum expresiile idiomatice şi proverbele se potrivesc unui număr nesfârşit de situaţii, autorul se foloseşte de ele în prezentarea unei situaţii general umane pentru care fiecare cititor îşi va imagina singur fundalul.

Aparenta dezordine este contrazisă de o subtilă structură opoziţională internă: ***unora le-a picat fisa***, şi, chiar dacă ***au rămas cu gura căscată***, ***au băgat capul în nisip*** nevrând să ştie de nimic. Alţii, de la bun început, ***au pariat pe*** calul perdant, ***au apucat pe o cale greşită*** şi ***au rămas proşti***. Ştiinţa şi neştiinţa sunt puse faţă în faţă şi nici una dintre ele nu duc la adevărata cunoaştere, deoarece aceşti oameni (oricare ar fi ei) "nu au învăţat nimic din toate acestea".

Textul trimite cu gândul la perioada nazistă din Germania şi la

propaganda şi manipularea cărora le-au căzut victime atâţia oameni, dar rămâne, în acelaşi timp, deschis şi altor interpretări, în funcţie de experienţele (nu doar) intelectuale ale fiecărui cititor.

Metoda dualistă de lucru a lui Heißenbüttel ni se prezintă şi în al doilea paragraf: există mereu oameni care vor ***să fie vioara întâi***, dar autorul arată şi cum se poate ***ajunge astfel pe calea pierzaniei***. Repetarea fragmentului "nu au învăţat nimic din toate acestea" amplifică atitudinea pesimistă a textului.

Împărţirea rolurilor (Rollenverteilung) şi, implicit, structura antagonică – de data aceasta manifestată prin sarcasm şi optimism – se acutizează în paragrafele trei şi patru. Expresiile ***a avea ghinion*** şi ***a rămâne de căruţă*** stau în contradicţie cu ***a avea noroc*** şi ***a scăpa cu un ochi vânăt***, după cum ***a face gât*** şi ***a se bate cu cărămida în piept*** sunt opuse expresiilor ***a închide gura cuiva***, ***a pune cuiva cătuşe***, ***a face în pantaloni*** şi ***a face o figură proastă***.

După patru paragrafe în care ni se prezintă obiceiurile cotidiene de vorbire ale oamenilor şi, prin aceasta, şi caracterul lor oportunist, urmează un paragraf, cel de mijloc – de cumpănă în economia generală a textului –, în care perspectiva se schimbă: aici este vorba de victime, de cei care ***duc greul***, care sunt ***călcaţi în picioare***, ***făcuţi de doi bani***, care ***nu au ce raporta***. În acest fragment median lipseşte structura dualistă prezentă în toate celelalte secţiuni ale textului (cu încă o excepţie, paragraful opt), iar schimbarea perspectivei este evidenţiată suplimentar prin folosirea diatezei pasive.

Următoarele patru paragrafe îi prezintă pe cei care au participat la maltratarea concetăţenilor lor la fel de cras, poate chiar mai drastic, decât primele patru. Dacă unii ***au luat-o pe cocoaşă***, cei care ***au pus totul la cale***, care ***nu s-au dat înapoi*** de la nimic, care ***au sărit calul*** au trăit ***ca în sânul lui Avram***. În final însă, ***şi-au primit porţia***, adică au fost condamnaţi. S-ar putea crede că, odată cu întoarcerea la sfânta dreptate, textul ar putea sfârşi aici (după paragraful şase). Numai că autorul simte că mai poate oferi un crescendo al obiceiurilor de vorbire în reţete prefabricate. Apogeul criticii e atins atunci când se trece de la "unii" (oameni) la "cei mai mulţi": este vorba de paragraful opt în care, pentru a doua oară, lipseşte structura opoziţioală/dualis-

tă şi în care ni se prezintă atitudinea masei căreia ***nu i-a păsat***, care ***n-a vede, n-aude***, care s-a strecurat prin viaţă pentru ***a-şi pune oiţele la adăpost***. Masa a permis grozăviile întâmplate şi felul în care se exprimă, arată egoismul ei inuman.

Ultimul paragraf se întoarce la punctul de plecare şi sugerează un cerc vicios: posibilitatea – probabilitatea chiar – ca totul să se repete. Şi aici sunt, ca şi la începutul textului, câţiva care ***au ţinut ochii deschişi***, care au văzut dincolo de aparenţe dar care ***n-au mişcat*** totuşi ***nici un pai***, deoarece cei care ***nu şi-au ţinut gura s-au opărit***. Ciudat este doar că celor care ***nu au ştiut să pună punct*** nu ***li s-au luat caii de la bicicletă*** (deşi se vorbise într-un paragraf anterior de dreapta lor condamnare!), doar că "nu au învăţat nimic din toate acestea".

Prin parabola sa modernă, Heißenbüttel ne transmite un mesaj neliniştitor: atâta vreme cât expresiile idiomatice sunt folosite deliberat pentru globalizarea şi, prin aceasta, justificarea vinovăţiilor individuale, ele pot reprezenta o formă, ce-i drept, subtilă de manipulare a opiniei publicului vizavi de slăbiciunile unora în detrimentul celor mulţi.

7.2 Joc paremiologic şi frazeologic: "Scrisoarea XII" de Costache Negruzzi

«Fine! De vrei să trăesci bine şi să aibi ticnă, să te sălesci a fi totdea-una la midzloc de masă şi la colţ de ţară, pentru că e mai bine să fii fruntea codzii decât coada frunţei. Şedzi strâmb şi grăesce drept. Nu băga mâna unde nu-ţi ferbe oala, nici căuta cai morţi să le iei potcoavele, căci pentru Behehe vei prăpădi şi pre Mihoho.

Bate ferul până e cald, şi fă tot lucrul la vremea lui.

Nu fii bun de gură; gura bate c... Vorba multă e sărăcie omului, şi toată paserea pe limba ei pere.

Nu fii sgârcit, căci banii strângĕtorului, intră în mâna cheltuitorului, şi scumpul mai mult păgubesce, leneşul mai mult aleargă; dar nici scump la tărâţe şi eftin la faină.

Nu te apuca de multe trebi odată. Cine gonesce doi iepuri, nu prinde nici unul. Nu te intovărăşi cu omul becisnic. Mai bine este să fii cu un om vrednic la pagubă, decât cu un mişel la dobăndă. Nu te vări in judecăţi. In ţeara orbilor, cel c'un ochiu e impărat. Cel mai tare e şi mai mare, şi dreptul ămblă totdeauna cu capul spart. La judecători ce intră pe o ureche, ease pe alta, căci sătulul nu crede celui flămănd, şi mai bună e o invoială strimbă, decât o judecată dreaptă, Să n'ai a face cu cei mari. Corb la corb nu scoate ochii. Ce ease din măţă, şoareci prinde, şi lupul pĕrul schimbă, iar năravul ba.

Nu te increde in ciocoi. Ciocoiul e ca răchita; de ce-l tai, de ce răsare, şi din coadă de căne, sită de matasă nu se mai face. Nu fii duşmănos, căci cine face, face-i-se, şi nu e nici o faptă fără plată.

Feresce-te de proşti şi de nebuni. Nebunul n'asudă nici la deal, nici la vale, şi prostului nici să-i faci, nici să-ţi facă. El invaţă bărbieria la capul tĕu. Şede pe măgar, şi caută măgarul. Nu-l primesc in sat, şi el intreabă casa vornicului. Prostia din născare, leac-nu mai are. Cine se mestecă in tăriţe, il mănăncă porcii; şi apoi spune-mi cu cine te aduni, să-ţi spun ce fel de om eşti.

Nu te hrăni cu nădejdea şi cu făgăduinţile. Inţeleptul făgăduesce, nebunul trage nădejde. Să trăesci, murgule, să paşti earbă verde. Ce'i in mănă, nu'i minciună, şi e mai bine acum un ou, decăt la anul un bou.

Chelbosului tichie de mărgăritar nu'i trebue, pentru aceea nu te apuca de lucruri mari, căci e lesne a dzice plăcinte, dar cu b... de fată mare, nu se facu oule roşii.

Dobăndă mare, rupe ciochinile, şi pănă a nu găsi mantaoa, nu erai dator. Cu rudele bea şi benchetuesce, dar neguţitorii nu face, căci de şi săngele apă nu se face şi cămeşa e mai aproape decăt anteriul, dar nepotul e salba dracului. Frate, frate, brăza e cu bani. Nu fii răpitor. Mai bine nici oaiea cu doi mei, nici lupul flămănd. Să nu vie vremea să dai cinstea pe ruşine, şi să-ţi dzică: c... lupe, ce ai măncat. Lasă pre oameni in ideile lor. Vĕntul bate; cănii latră. Altui ii e drag popa, şi altu-

ia preuteasa. Tot ţiganul işi laudă ciocanul. Dzicu dzece, tu taie una. Vrabiea mălaiu visează, şi calicul comăndare.

Nu da imprumut ca să nu-ţi faci duşmani. Dă-ţi popo pintenii, şi bate iapa cu călcăele; ş'apoi, prinde orbul, scoate-i ochii. Nu te bucura la căştiguri mici, pentru că cu un rac tot sărac, cu-un pitic, tot calic; dar când ămbli cu miere, linge-ţi degitele. Primesce ori ce-ţi vor da. Calul de dar nu se caută in gură; şi cine n'are ochi negri, sărută şi albaştri. Când vei voi să te apuci de ceva, prinde iepurele cu carul. Măţa cu clopot, nu prinde şoareci. Nu te ingriji cum o s'o scoţi in capĕt. Nevóia, invaţă pre cărăuş, şi cine are barbă, are şi peptene.

Nu te amesteca in intrigi. Nici pre Dracul să vedzi, nici cruce să-ţi faci. Nici lupul pre balaiea, nici balaiea pre lup. Ia-ţi catrafusele, şi fugi ca Dracul de tămie.

Nu te increde in caracterul omului in slujbă. El este o brănză bună, in burduh de căne. Făgăduesce multe, dar să dee Dumnedzeu, mamă, să fiu eu fată! Nu găndi că o să scapi de dĕnsul. Banul reu nu se perde, şi are ac pentru cojocul tĕu, nici socoti că s'a indrepta; calul bĕtrăn, nu mai invaţă a jucca Când nu e in slujbă, e omul cel mai detreabă, dar postesce robul lui Dumnedzeu, că n'are ce mănca; şi căte spune, sunt o frumoasă poveste dar mare minciună, căci minciuna boiereascā, trece in ţara Ungurească. Caută să-ţi fie supuşii vrednici, ca să nu dzică lumea că cum e Turcul e şi pistolul. Dă-le pildă bună, pentru că pescele de la cap se impute.

Nu fii falnic, nici face din ţinţar, armăsar. In urma, resboiului, mulţi voinici se arată. Vulpea dacă n'ajunge, dzice că pute. Să nu fii din cei cari dzicu: Lasă-mĕ să te las, şi ia-l de pe mine că-l omor. Nu te certa cu cei ce sciu mai multe decăt tine. Haide, tată, să-ţi arĕt pre mama. Nu ămbla cu c... in douĕ luntre, nici te măndri, căci măndrului ii stă Dumnezeu impotrivă.

Nu te năcăji pre soartă. Norocul cine-l scie? Fă-mĕ proooroc, să te fac bogat. Beţivului şi dracul ii ese cu oca nainte; ănsĕ vremea le indreaptă toate. Vremea vinde lemnele, şi nevoia le cumpĕră. Tu ferbe mazirea şi taci. Joacă ursul la cumĕ-

trul, poate a juca şi la tine.

Nu te mâniea pre lume. Se mânie văcarul pre sat; satul nu scie nimic. Umilesce-te. Capul plecat nu-l taie sabia. Cine se inalţă, se smeresce; şi dacă ajunge cuţitul la os, şi petreci ca cânele in car, trăiesce ca vermele in rădăcina hreanului, până va veni vremea ca cuiu pre cuiu să scoată. Nu fii obraznic. Vor crede că ai p... tot butuci, şi-i da piste un omuşor care ţi-a face coastele pântece.

De te vor pofti la masă, tu nu te trage sub masă; dar nu fii supĕrător, că or dzice că: Mart din post nu mai lipsesce. De vei păgubi in vre o neguţitorie, să-ţi fie de invĕţătură ca altă dată să nu te mai apuci de ea.. Odată vede naşul p... finului; ear de vei căştiga, nu te mai apuca şi de altele,căci cine sare garduri multe, ii dă câte un par in c... şi ulciorul nu merge de multe ori la apă. Când ţi s'or aprinde călcăele, insoară-te pană a nu imbĕtrâni, căci insuratul de tĕnĕr şi mâncarea de dimineaţă n'au greş; şi bĕtrânul amorezat, e ca chiroşca cu pasat. Fă cunoscinţă cu fata; n'o lua numai pe audzite, pentru că nu se mănâncă tot ce sboară, şi se intâmplă de departe trandafir, şi de aproape borş cu ştir. Vedzi cum a fost maică-sa, căci pe unde a sărit capra, mai presus a să sară eada. De'i videa-o că nu vra să plămădească şi toată dzioa cerne, cercetează-ţi casa, pentru că bătaia e din raiu. Fii român verde şi rupe mâţa in două. Bate şeaoa, să inţeleagă iapa, căci femeea'i dracul; şede in deal şi prăvale carul in vale; dar nu intinde aţa să se rupă. Gospodăria să-ţi fie măsurată, căci la gospodina bună, mulţi voinici s'adună; şi de'i şi păţi ceva, numai tu să scii unde te stringe ciubota. Nu te apuca s'o păzesci; mai lesne poţi pădzi un cârd de iepuri; şi măcar că găina bĕtrână, face zama bună, feresce-te de babe. Baba bĕtrână nu se teme de vorba groasă. Lumea pere, baba se peaptănă. – In sfirşit măngăe-te la necazuri gândind că sacul şi-a găsit petecul, şi roagă-te dzi şi noapte să-ţi dee Dumnezeu mintea Moldoveanului – cea de pe urmă.»

(Constantin Negruzzi, *Pacatele tinereţeloru*, vol. I, Bucuresci, 1872, 245-251)

Textul s-a născut într-o perioadă în care limba română literară era pe cale de a dobândi, prin contribuţia cărturarilor şi scriitorilor, forma şi valenţele moderne pe care le cunoaştem astăzi.

Chiar dacă primele interpretări stilistice ale expresiilor idiomatice aparţin lui Lazăr Şăineanu, începuturile trebuie căutate, printre altele, şi în rezervorul de expresii şi sentinţe adunate de C. Negruzzi în învăţăturile naşului Păcală către finul său Tândală.

Aşezarea faţă în faţă a *Scrisorii XII* a lui Negruzzi cu textul conceput cu o sută de ani mai târziu, într-o cu totul altă limbă, de Heißenbüttel ar trebui să evidenţieze deosebiri substanţiale. Supoziţia se verifică doar în parte. Dincolo de aspecte evidente precum vorbirea directă, apelativă, în textul lui Negruzzi ("Fine! De vrei ...") vs. enunţurile distante din parabola lui Heißenbüttel (unde subiectul îl reprezintă pronumele nedefinite "unii, câţiva, alţii"), ori numărul mult mai mare de structuri frazeologice oferit de scritorul moldovean, deosebirea esenţială o reprezintă însăşi motivaţia folosirii resurselor frazeologice şi paremiologice de către cei doi autori. Cărturarul român se înscrie în tradiţia general europeană de apelare la metafore şi parabole manierist didacticiste, pe când romancierul şi nuvelistul german a reinterpretat valorile expresiilor idiomatice şi ale paremiilor, atribuindu-le valenţe insidioase.

În pofida depărtării în timp, textele prezintă şi suficiente puncte de convergenţă. Structura *Scrisorii XII* este tot o grupare (de data aceasta de peste 140 de expresii şi paremii) în mai multe paragrafe, iar în interiorul acestora constatăm, ca şi în exemplul german, o construcţie pronunţat dualistă. Antagonismul inclus unor asemenea construcţii are menirea de a îndrepta atenţia – în cazul textului negruzzian, atenţia tânărului Tândală – spre ceea ce trebuie, respectiv nu trebuie să se întreprindă în viaţă.

Primele îndemnuri trimit – aspect deloc neglijabil – la aflarea unui loc potrivit în societate: ***la mijloc de masă şi la colţ de ţară***, pentru că (sarcastic sau nu, dar în orice caz dualist!) e mult mai profitabil ***să fii fruntea cozii decât coada frunţii***. Cine mai este şi cumpătat, dar nu zgârcit (adică nicidecum ***scump la tărâţe şi ieftin la făină***), şi nici nu se

apucă de mai multe treburi odată (pentru că ***cine goneşte după doi iepuri nu prinde nici unul***), va şti să se ferească şi să nu se vâre în judecăţile altora, căci ***dreptul umblă totdeauna cu capul spart***. Cărturar luminat, Negruzzi povăţuieşte, prin gura personajului Păcală, să nu ai încredere în mai marii zilei, pentru că dintotdeauna ***ce iese din mâţă, şoareci prinde***. La fel de periculoşi pot fi şi proştii, a căror tovărăşie este păguboasă, câtă vreme obştea te judecă şi după prieteni: ***spune-mi cu cine te aduni, să-ţi spun cine eşti***. Apropiindu-se de jumătatea desagii cu poveţe, Păcală devine sfătos: ***înţeleptul făgăduieşte, nebunul trage nădejde***, pentru a schimba repede registrul când e vorba de a face afaceri cu neamurile: ***frate, frate, brânza e cu bani***. Cum omul de rând se loveşte adesea de liberul arbitru al dregătorilor care ***au ac pentru cojocul tău***, autorul îndeamnă la vigilenţă şi, din nou, la cumpătare: ***nu face din ţânţar armăsar***. Aici ar părea că se închide cercul poveţelor şi că multe nu ar mai fi de spus. Apelarea repetată la cumpătare şi la acceptarea sorţii (***capul plecat nu-l taie sabia, cine se înalţă se smereşte***) corespunde bunului simţ popular şi viziunii asupra lumii de acum un secol şi jumătate. Aceeaşi viziune spunea că femeia trebuie strunită (***bătaia e ruptă din rai***) şi că bărbatul, dacă e ***român verde***, atunci ***rupe mâţa în două***, căci ***femeia e dracul***. În amendamentul ***nu întinde aţa că se rupe*** recunoaştem însă pe Negruzzi europeanul, umanistul cu vederi largi care a apelat la tezaurul de paremii şi dintr-o şugubeaţă "joacă lingvistică". Această opinie ne este întărită de ultimul îndemn, mai degrabă autoironic, ***roagă-te zi şi noapte să-ţi dea Dumnezeu mintea moldoveanului, cea de pe urmă***.

Conţinutul particular al fiecărui element de mai sus, luat separat, se neutralizează în amalgamul de forme. Finalitatea lor nu este informativă ci formativă, în sensul perceperii valorii expresive. Ironia cu care este construit textul atenuează, în oarecare măsură, tenta didacticistă a "Scrisorii".

Dacă nu împărtăşim opinia lui George Călinescu privitoare la "interesul didactic nul" (1941: 212), ne alăturăm, în schimb, întru totul, aprecierilor formulate de acesta cu privire la valorile subtilităţii hilarului ca metodă de comunicare între scriitor şi cititorul cultivat (1941:205):

> Toată incomparabila artă stă în a vărsa deodată un sac de sentinţe, legate între ele prin intimităţi mai mult verbale decît de conţinut. Avem de a face cu un gnomism pur, scos din sfera oricărei utilităţi, cu o curată prestidigitaţie didactică.

Oricum am privi-o, scrierea pune în evidenţă capacitatea de implementare a expresiilor idiomatice şi a parimiilor la nivel cult.

Cine a pățit multe, știe multe
Erfahrung macht klug

8 Concluzii

1. Frazeologia – apărută ca disciplină lingvistică, de sine stătătoare, în anii cincizeci ai secolului trecut – caută să rezolve, în mod special, probleme precum: delimitarea propriului domeniu atât față de sintaxă, cât și față de lexicologie, inventarierea și clasificarea unităților frazeologice, apariția și transformarea expresiilor idiomatice/frazeologismelor, modificările semantice în corpusul frazeologic al diferitelor limbi ori relațiile dintre expresiile idiomatice și celelalte subsisteme ale limbii.

2. În lucrarea de față, pentru noțiunea de 'expresie idiomatică'/ 'frazeologism' am adoptat următoarea definiție trimembră: a) expresiile idiomatice sunt îmbinări stabile de cuvinte reproductibile ca întreg; b) expresiile idiomatice constau din cel puțin două cuvinte și nu depășesc lungimea unei propoziții; c) semnificația generală a unei expresii idiomatice nu corespunde sumei semnificațiilor individuale ale componentelor.

3. Pentru a ilumina activitatea umană spiritual-creativă la nivel frazeologic, s-a apelat la viziunea coseriană asupra competenței care a reconsiderat opiniile referitoare la "competența comunicativă", "competența socială", "competența stilistică", "competența poetică" etc. și a definit competențele în funcție de nivelul universal (al vorbirii în general – competența elocuțională), de cel istoric (unde se vorbește o limbă anume – competența idio-

matică) și de cel individual (al discursului – competența expresivă). Demonstrațiile lui Coseriu în enunțarea competențelor elocuțională, idiomatică și expresivă se verifică și pe terenul expresiilor idiomatice: a) competența elocuțională, fiind nivelul la care categoriile lingvistice sunt definite pentru toate limbile în care ar putea apărea, este capacitatea de desemnare a lumii înconjurătoare și prin expresii idiomatice; b) competența idiomatică este și în cazul frazeologismelor dependentă de varietățile diatopice, diastratice și diafazice; c) competența expresivă, manifestată la nivelul discursului, este domeniul în care, prin reunirea unei multitudini de norme, expresiile idiomatice sunt folosite de către un vorbitor pentru a-și individualiza discursul.

4. Expresiile idiomatice sunt creația unei singure persoane și nu ale unui grup, căci numai un singur individ poate crea. Ele se transmit și devin cunoscute prin repetiție, adaptare și cizelare. La multe dintre frazeologisme nu se poate stabili cu exactitate perioada în care au apărut. Este însă demonstrat faptul că astfel de expresii s-au transmis încă dinaintea erei noastre la fiecare cultură în parte, pe acel teritoriu pe care s-a stabilit o comunitate umană.

5. Pentru a determina sursele expresiilor idiomatice românești și germane s-au precizat, mai întâi, punctele de vedere după care se poate opera constructiv o clasificare. S-a avut în vedere că într-un studiu contrastiv interesează, mai ales, clasificările după criterii semantice, cele după criterii structural-funcționale ocupând un loc secundar. În lucrarea de față s-a urmat calea clasificării după sistemul noțiunilor: ca reflectare a formelor mentale, schema de clasificare după sistemul noțiunilor concepută de Hallig/Wartburg este foarte avantajoasă pentru analiza frazeologismelor. Am considerat că acest sistem ordonează cel mai bine mentalitatea răsfrântă în expresiile idiomatice. Dar, pentru a acoperi toată aria de sporire a lexicului frazeologic, s-a procedat, mai întâi, la o clasificare din perspectiva mijloacelor de îmbogățire a vocabularului (creații interne, împrumuturi, calcuri), și abia

după aceea s-a trecut la clasificarea din perspectiva factorilor generatori de imagini şi comparaţii (omul, universul, omul şi universul).

6. Frazeologia, ca memorie colectivă a vorbitorilor unei limbi, se constituie într-o oglindă a culturii, a atitudinii de viaţă a unei comunităţi lingvistice şi se pretează foarte bine comparării interlingvistice. Prin varietatea realităţilor extralingvistice, ca şi prin dinamica limbii, în general, şi a sistemului frazeologic, în particular, iau naştere, în permanenţă, noi expresii idiomatice. Cele două limbi, româna şi germana, sunt marcate în domeniul frazeologiei – în pofida diversităţii lor tipologice – de numeroase asemănări: echivalenţe totale, parţiale, dar şi corespondenţe ne-frazeologice, echivalenţă zero şi pseudo-echivalenţă. Toate acestea reprezintă realităţi ale sferei idiomaticului pe care le-am luat în consideraţie în compararea frazeologică interlingvistică româno-germană. În plus, s-au evidenţiat expresii idiomatice care nu dispun de echivalent în sistemul lingvistic, în cultura sau gândirea celeilalte comunităţi lingvistice, expresii ale căror model logico-semantic este, din punct de vedere tipologic, identic pentru cele două culturi, dar în ale căror realizări concrete apar componente culturale diferite.

7. Am identificat factorii de convergenţă a expresiilor idiomatice româneşti şi germane (internaţionalismele frazeologice, experienţele identice, împrumutul şi calcul frazeologic etc.), luând în calcul faptul că expresiile idiomatice au însoţit omul de-alungul istoriei sale. Ca sursă de inspiraţie pentru creaţii lingvistice metaforice i-a slujit mediul direct înconjurător, ceea ce face ca expresiile idiomatice şi paremiile să reprezinte astăzi dovezi ale etapelor de dezvoltare a civilizaţiei umane în anumite spaţii geografice. Imaginile vieţii materiale, culturale şi sociale româneşti şi germane pe care le oglindesc expresiile idiomatice arată atât concordanţe – dovadă a spiritului universal-uman, a experienţelor inevitabil identice, a ceea ce s-ar putea numi "unitate teritorială europeană" – cât şi unele deosebiri, motivate de con-

diţii diferite/specifice de mediu, istorice, de dezvoltare în alţi parametri etc.

8. Exemplificarea aspectelor referitoare la motivarea semantică şi figurativitatea expresiilor idiomatice româneşti şi germane s-a realizat în baza unui corpus de frazeologisme de dicţionar din sfera orientării în spaţiu şi a perceperii timpului în cele două culturi, a ocupaţiilor primordiale şi a practicilor magice şi religioase, domeniile supuse analizei fiind reprezentative pentru o gamă mult mai largă de preocupări spirituale şi materiale.

9. Completarea registrului expresiilor idiomatice din perspectiva antropologiei culturale cu abordări din planul creaţiei literare subliniază atributul de "expresiv", dat frazeologismelor. Alese din două epoci, situate la mare distanţă în timp, textele literare conduc la interpretări foarte diferite, fapt ce pune în valoare capacitatea de adaptare a expresiilor idiomatice la diferitele tipuri de discurs.

10. În frazeologie se regăsesc vechi tradiţii, obiceiuri, fapte istorice, aspecte ale vieţii sociale şi politice precum şi relaţii socio-economice şi valori culturale. Cea mai mare parte din expresiile idiomatice româneşti şi germane se circumscriu aceloraşi domenii tematice: sentimente, trăsături de caracter, obiceiuri, societate, economie, etică etc. În ambele limbi, atitudinea subiectivă a vorbitorilor faţă de fericire şi necaz, viaţă şi moarte, succes, insucces, uimire, dragoste, antipatie şi ură, prostie, nebunie, dorinţe, vicii etc. a generat, şi generează şi în continuare, expresii idiomatice. Numeroasele exemple din diferitele sfere de preocupare au ilustrat specificul mentalului românesc şi german reflectat în frazeologie, asimetriile provenind şi din dezvoltarea diferită a unor sectoare de activitate (materială şi culturală/spirituală) în spaţiile geografice ale celor două limbi.

Totu-i bine, când se termină cu bine
Ende gut – alles Gut

Mai multe mâini fac sarcina mai uşoară
Gutes Werkzeug, halbe Arbeit

Bibliografie

Dicţionare, enciclopedii, culegeri

Observaţie: La dicţionarele şi monografiile reeditate sau traduse, anul primei ediţii este trecut în paranteze pătrate.

Academia Română: *Dicţionarul limbii române*, (DA), vol. I/1, literele A-B, 1913; vol. I/2, litera C, 1949; vol. II/1, literele F-I, 1934; vol. II/2, fasc. I, J-*lacustru*, 1937; vol. II/3, *ladă-lojniţă*. Bucureşti: Librăriile Socec şi C. Sfetea.

Academia Română: *Dicţionarul limbii române* (Serie nouă), (DLR), vol. VI, litera M, 1965-1968; vol. VII/1, litera N, 1971; vol. VII/2, litera O, 1969; vol. VIII/1-5, litera P, 1972-1984; vol. IX, litera R, 1975; vol. X/1-5, litera S, 1986-1994; vol. XI/1, litera Ş, 1978; vol. XI/2-3, litera T, 1982-1983; vol. XII/1, litera Ţ, 1994. Bucureşti: Editura Academiei.

Academia Română (1955-1957): *Dicţionarul limbii române literare*, vol. I-IV. Bucureşti: Editura Academiei RPR.

Academia Română ([1975] ²1996): *Dicţionarul explicativ al limbii române*, (DEX). Bucureşti: Univers Enciclopedic.

Anuţei, Mihai ([1978] ²1996): *Dicţionar german-român*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Anuţei, Mihai (1982): *Dicţionar de proverbe român-german*. Bucureşti: Edi-

tura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Bächthold-Stäubli, Hanns ([1927-1942] ²1987): *Handbuch des deutschen Aberglaubens*, vol. I-X. Berlin; Leipzig: Walter de Gruyter & Co. [Reproducere mecanică, Berlin; New York: Walter de Gruyter].

Berg, I. ([1959] ³1995): *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*. Bucureşti: Saeculum-Vestala.

Bonte, Pierre/ Izard, Michel (eds.) ([1991] 1999): *Dicţionar de etnologie şi antropologie*. Traducere de Smaranda Vultur şi Radu Răutu (coord.). Iaşi: Polirom.

Breban, Vasile/ Bulgăr, Gheorghe/ Grecu, Doina/ Neiescu, Ileana/ Rusu, Grigore/ Stan, Aurelia (1969): *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Candrea, Aurel I./ Adamescu, Gheorghe (1926-1931): *Dicţionar enciclopedic ilustrat*, Partea I, Dicţionarul limbii române din trecut şi astăzi. Bucureşti: Cartea Românească.

Dimitrescu, Florica (1982): *Dicţionar de cuvinte recente*. Bucureşti: Albatros.

Dobrescu, Alexandru (1997): *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*. Iaşi: Mydo Center.

Dornseiff, Franz ([1933] ⁷1970): *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Berlin, New York: Walter de Gruyter & Co.

Duda, Gabriela/ Gugui, Aglaia/ Wojcicki, Marie Jeanne (1985): *Dicţionar de expresii şi locuţiuni ale limbii române*. Bucureşti: Albatros.

Drosdowski, Günter (ed.) (1976-1981): *DUDEN – Das große Wörterbuch der deutschen Sprache*, vol. I-VI. Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographisches Institut.

Drosdowski, Günter/ Scholze-Stubenrecht, Werner (eds.) ([1992] ²1998): *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, DUDEN vol. 11. Mannheim: Dudenverlag.

Duduleanu, Mircea M. (1972): *Munca reflectată în proverbele lumii*. Bucureşti: Albatros.

Duduleanu, Mircea M. (1974): *Proverbe şi cugetări despre dragoste*. Bucu-

reşti: Albatros.

Duduleanu, Mircea M. (1975): *Femeia în proverbele şi cugetările lumii.* Bucureşti: Albatros.

Duduleanu, Mircea M. (1978): *Proverbele lumii despre calităţi şi defecte.* Bucureşti: Albatros.

Dumistrăcel, Stelian ([1997] 22001): *Pînă-n pînzele albe.* Expresii româneşti. Biografii-motivaţii. Iaşi: Institutul European.

Düringsfeld, Ida von/ Reinsberg-Düringsfeld, Otto von ([1872-1875] 21975): *Sprichwörter der germanischen und romanischen Sprachen vergleichend zusammengestellt.* [Reproducere mecanică, Hildesheim; New York: Olms].

Duţă, V. (1997): *Dicţionar de aforisme, expresii, maxime, proverbe şi zicători.* Bucureşti: Victor.

Friedrich, Wolf ([1966] 21976): *Moderne deutsche Idiomatik.* Alphabetisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen. München: Hueber.

Gheorghe, Gabriel (1986): *Proverbele româneşti şi proverbele lumii romance.* Bucureşti: Albatros.

Ghinoiu, Ion (1997): *Obiceiuri populare de peste an.* Dicţionar. Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române.

Gottwein, Egon: *Lexikon der wichtigsten sprichwörtlichen Redensarten im Lateinischen und Griechischen.* http://www.gottwein.de.

Gruber, Jona (1973): *750 proverbe româneşti.* Ins Deutsche übertragen von. Bucureşti: Kriterion.

Gutknecht, Christoph ([1995] 52000): *Lauter böhmische Dörfer.* Wie die Wörter zu ihrer Bedeutung kamen. [=Beck'sche Reihe, 1106]. München: Beck.

Gutknecht, Christoph ([1996] 32001): *Lauter spitze Zungen.* Geflügelte Worte und ihre Geschichte. [=Beck'sche Reihe, 1186]. München: Beck.

Gutknecht, Christoph (2001): *Lauter blühender Unsinn.* Erstaunliche Wortgeschichten von Aberwitz bis Wischiwaschi. München: Beck. [=Beck'sche Reihe, 1431].

Haşdeu, Bogdan Petriceicu ([1885] 21972-1976): *Etymologicum Magnum*

Romaniae. Dicţionarul limbii istorice şi poporane a românilor, vol. I. Bucureşti: Minerva.

Hessky, Regina/ Ettinger, Stefan (1997): *Deutsche Redewendungen*. Ein Wörter- und Übungsbuch für Fortgeschrittene. [=Narr Studienbücher]. Tübingen: Gunter Narr.

Hinţescu, J.C. (1877): *Proverbele româniloru*. Sibiu: Editura şi tiparulu tipografiei eredei de Closius.

Iordan, Iorgu (1975): *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Isbăşescu, Mihai/ Iliescu, Maria (eds.) (1966): *Dicţionar german-român*. Bucureşti: Editura Academiei RSR.

Kernbach, Victor (1983): *Dicţionar de mitologie generală*. Bucureşti: Albatros.

Krüger-Lorenzen, Kurt ([1960] [3]1994): *Das geht auf keine Kuhhaut*. Deutsche Redensarten und was dahinter steckt. Augsburg: Weltbildverlag.

Krüger-Lorenzen, Kurt ([1966] [3]1994): *...aus der Pistole geschossen*. Deutsche Redensarten und was dahinter steckt. Augsburg: Weltbildverlag.

Krüger-Lorenzen, Kurt ([1973] [3]1994): *Der lachende Dritte*. Deutsche Redensarten und was dahinter steckt. Augsburg: Weltbildverlag.

Lăzărescu, Ioan (1997): *Dicţionar de argou şi limbaj colocvial german-român*. Bucureşti: Niculescu.

Lurker, Manfred ([1973] [4]1990): *Wörterbuch biblischer Bilder und Symbole*. München: Kösel.

Lurker, Manfred (ed.) ([1979] [5]1991): *Wörterbuch der Symbolik*. Stuttgart: Kröner.

Mantsch, Heinrich/ Anuţei, Mihai/ Kelp, Helmut (1979): *Dicţionar frazeologic român-german*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Marian, Barbu ([1915] [7]1973): *Dicţionar de citate şi locuţiuni străine*. Bucureşti: Editura Enciclopedică Română.

Mawer, E. B. (1882): *Proverbele Românilor. English Proverbs. Proverbs français. Deutsche Sprichwörter*. London; Bucureşti.

Mieder, Wolfgang (1997): *Ver-kehrte Worte*. Antizitate aus Literatur und Medien. Wiesbaden: Quelle & Meyer.

Pann, Anton ([1847] [4]1982): *Culegere de proverburi sau povestea vorbii*. De prin lume adunate şi iarăşi la lume date. Bucureşti: Minerva.

Papahagi, Tache (1979): *Mic dicţionar folkloric*. Spicuiri folklorice şi etnografice comparate. Ediţie îngrijită, note şi prefaţă de Valeriu Rusu. Bucureşti: Minerva.

Paschia, Gheorghe (1970): *Buna-cuviinţă oglindită în proverbe şi maxime din toată lumea*. Bucureşti: Albatros.

Paul, Hermann ([1897] [10]2002): *Deutsches Wörterbuch*. Bedeutungsgeschichte und Aufbau unseres Wortschatzes. Tübingen: Max Niemeyer.

Pohlke, Anette/ Pohlke, Reinhard (2001): *Alle Wege führen nach Rom*. Deutsche Redensarten aus dem Lateinischen. Düsseldorf; Zürich; Artemis und Winkler.

Pohlke, Reinhard (2000): *Das wissen nur die Götter*. Deutsche Redensarten aus dem Griechischen. Düsseldorf; Zürich: Artemis und Winkler.

Rey, Alain/ Chantreau, Sophie ([1985] [2]1988): *Dictionnaire des expressions et locution*. Nouvelle édition revue et augmentée. Paris: Les usuels du Robert.

Röhl, Klaus Rainer (1995): *Deutsches Phrasenlexikon*. Lehrbuch der Politischen Korrektheit für Anfänger und Fortgeschrittene. Berlin; Frankfurt am Main: Ullstein.

Röhrich, Lutz ([1973] [3]1995): *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*, vol. I-V. Freiburg; Basel; Wien: Herder.

Roman, Alexandru ([1993] [2]1997): *Dicţionar frazeologic german-român*. Bucureşti: Teora.

Schemann, Hans (1993): *Deutsche Idiomatik*. Die deutschen Redewendungen im Kontext. Stuttgart; Dresden: Ernst Klett.

Schemann, Hans (2001): *Deutsche Redensarten*. Stuttgart; Düsseldorf; Leipzig: Ernst Klett.

Schemann, Hans/ Birkenhauer, Renate (1991): *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten*. Stuttgart; Dresden: Ernst Klett.

Scriban, August (1939): *Dicționaru limbii românești*. Iași: Institutul de Arte Grafice "Presa Bună".

Seche, Luiza/ Seche, Mihai ([1982] [2]1999): *Dicționar de sinonime ale limbii române*. București: Univers Enciclopedic.

Sillner, Leo ([1973] [2]1995): *Gewußt woher*. Ursprungshandbuch deutschsprachiger Wörter und Redensarten. Frankfurt am Main; Wien; Zürich: Büchergilde Gutenberg.

Simenschy, Teofil ([1970-1975] [2]1979): *Un dicționar al înțelepciunii*. Iași: Junimea.

Șăineanu, Lazăr ([1896] [11]1995-1996): *Dicționar universal al limbii române*, vol. I-V. Iași: Mydo Center.

Tiktin, Hariton ([1903-1924] [2]1986-1989): *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, vol. I-III. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Tohăneanu, George I. ([2]1995): *Dicționar de imagini pierdute*. Timișoara: Amarcord.

Vianu, Tudor (1962): *Dicționar de maxime comentat*. București: Editura Științifică.

Volceanov, Anca/ Volceanov, George (1998): *Dicționar de argou și expresii familiare ale limbii române*. București: Livpress.

Wahrig, Gerhard ([1966] [7]2000): *Deutsches Wörterbuch*. Neu herausgegeben von Renate Wahrig-Burfeind. Gütersloh; München: Bertelsmann.

Wander, Karl Friedrich Wilhelm ([1867-1880] 1964-1987): *Deutsches Sprichwörterlexikon*. Ein Hausschatz für das deutsche Volk, vol. I-V. Leipzig: F. A. Brockhaus [Reproducere mecanică, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, și Kettwig: Athenaion].

Zanne, Iuliu A. (1895-1912): *Proverbele românilor din România, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri cu un glosar româno-frances, vol. I-X. București: Editura Librăriei Socecu & Comp.

Literatură

Althaus, Hans Peter/ Henne, Helmut/ Wiegand, Herbert Ernst (eds.) ([1973] ²1980): *Lexikon der Germanistischen Linguistik*. Studienausgabe, vol. I-IV. Tübingen: Max Niemeyer.

Andriescu, Alexandru (1955): "Observaţii asupra întrebuinţării expresiei idiomatice în proza artistică." – În: *Analele ştiinţifice ale Universtităţii «Alexandru Ioan Cuza»*, Ştiinţe sociale, I, Secţ. III. Iaşi, 139-156.

Andriescu, Alexandru (1956): "Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice." – În: *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Filologie, vol. VII, nr. 1. Iaşi, 63-75.

Asan, Finuţa/ Ciobanu, Fulvia (1967): "Cuvinte compuse şi grupuri sintactice stabile." – În: *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. VI. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 235-253.

Avădanei, Constanţa (2000): *Construcţii idiomatice în limbile română şi engleză*. Iaşi: Editura Universităţii «Alexandru Ioan Cuza».

Avram, Mioara (1981): "Cultivarea limbii şi frazeologia." – În: *Limba Română*, anul XXX, nr. 5, 561-564.

Avram, Mioara (1986): "Folosirea unor unităţi frazeologice." – În: *Limba Română*, anul 35, nr. 6, 513-515.

Baldauf, Christa (1997). *Metapher und Kognition*. Grundlagen einer neuen Theorie der Alltagsmetapher. [=Sprache in der Gesellschaft, 24]. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Bally, Charles (1905): *Précis de stylistique*. Esquisse d'une méthode fondée sur l'étude du francais moderne. Genève: A. Eggiman.

Bally, Charles ([1909] ³1951): *Traité de stylistique française*, vol. I. Genève: Georg; Paris: Klincksieck.

Balsliemke, Petra (2001): *Da sieht die Welt schon anders aus*. Phraseologismen in der Anzeigenwerbung: Modifikation und Funktion in Text-Bild-Beziehung. [=Phraseologie und Parömiologie, 7]. Hohengehren: Schneider.

Bartoszewicz, Iwona (1994): *Analoge Sprichwörter im deutschen, Niederländischen und Polnischen*. Eine konfrontative Studie. Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego.

Barz, Irmhild (1985): "Primäre und sekundäre Phraseologisierung." – În: *Linguistische Studien*, nr. 123, 119-140.

Baur, Rupprecht S./ Chlosta, Christoph (eds.) (1995): *Von der Einwortmetapher zur Ersatzmetapher*. Akten des Westfällischen Arbeitskreises Phraseologie/Parömiologie. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 6]. Bochum: Brockmeyer.

Baur, Rupprecht S./ Chlosta, Christoph/ Piirainen, Elisabeth (eds.) (1999): *Wörter in Bildern. Bilder in Wörtern*. [=Phraseologie und Parömiologie, 1]. Baltmannsweiler: Schneider.

Blok, Anton (1982): "Widder und Böcke – ein Schlüssel zum mediterranen Ehrkodex." – În: Nixdorff, Heide/ Hauschild, Theodor (eds.), *Europäische Ethnologie*. Theorie- und Methodendiskussion aus ethnologischer und volkskundlicher Sicht. Tagungsband zum Workshop "Europäische Ethnologie" vom 28.3.-2.4.1982 in Berlin. Berlin: Reimer.

Bluhm, Lothar/ Rölleke, Heinz ([1988] [2]1997): *»Redensarten des Volkes auf die ich immer horche«. Märchen-Sprichwort-Redensart*. Zur volkspoetischen Ausgestaltung der "Kinder- und Hausmärchen" durch die Brüder Grimm. Neue Ausgabe. Stuttgart; Leipzig: S. Hirzel.

Boroianu, Ioana (1974): "Conceptul de unitate frazeologică; tipuri de unităţi frazeologice." – În: *Limbă și Literatură*, (I), nr. 1, 25-34, (II) nr. 2, 242-247.

Braun, Peter ([1979] [3]1993, 214-220). *Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache*. Sprachvarietäten. [=Urban-Taschenbücher, 297]. Stuttgart; Berlin; Köln: Kohlhammer.

Braun, Peter (1990): "Personenbezeichnungen – der Mensch in der deutschen Sprache." – În: *Muttersprache*, vol. 100, 167-191.

Braun, Peter (1992): "Personenbezeichnungen – mehr oder weniger tierisch ernst." – În: *Muttersprache*, vol. 102, 143-152.

Braun, Peter/ Krallmann, Dieter (1990): "Inter-Phraseologismen in europäischen Sprachen." – În: Braun, Peter/ Schaeder, Burkhard/ Volmert, Johannes (eds.), *Internationalismen*. Studien zur interlingualen Lexikologie und Lexikographie. [=Germanistische Linguistik, 102]. Tübingen: Max Niemeyer, 74-86.

Buhofer, Annelies (1980): *Der Spracherwerb von phraseologischen Wort-*

verbindungen. Eine psycholinguistische Untersuchung an schweizerdeutschem Material. [=Studia Linguistica Alemannica, 8]. Frauenfeld; Stuttgart: Hueber.

Bücher, Karl ([1896] [6]1926): *Arbeit und Rhythmus*. Leipzig: Emmanuel Reinicke.

Bühler, Karl ([1934] [3]1999): *Sprachtheorie*. [=UTB für Wissenschaft, 1159]. Stuttgart: Lucius und Lucius.

Bulgăr, Gheorghe (1971): "Despre structura lingvistică şi stilistică a locuţiunilor româneşti." – În: *Studii de stilistică şi limbă literară*. Bucureşti: Editura Didactică şi Pedagogică, 243-250.

Burger, Harald (1977): "Probleme einer historischen Phraseologie des Deutschen." – În: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, nr. 99, 1-24.

Burger, Harald (1989): "»Bildhaft, übertragen, metaphorisch...«. Zur Konfusion um die semantischen Merkmale von Phraseologismen." – În: Gréciano, Gertrud (ed.), *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive*. Actes du Colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 17-29.

Burger, Harald (1991a): "Phraseologie und Intertextualität." – În: Palm, Christine (ed.): *EUROPHRAS 90: Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*, Aske/Schweden 12.-15. Juni 1990. [=Studia Germanistica Upsaliensia, 32]. Uppsala: Almqvist & Wiksell International Stockholm, 13-27.

Burger, Harald (1991b): "Phraseologie in französischen und deutschen Wörterbüchern – ein Vergleich." – În: Korhonen, Jarmo (ed.): *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen*. Einzelsprachspezifisch-kontrastiv-vergleichend. Internationale Tagung in Turku 6.-7. September 1991. Frankfurt am Main; Berlin; New York; Paris; Wien: Peter Lang, 1-23.

Burger, Harald (1998): *Phraseologie*. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. [=Grundlagen der Germanistik, 36]. Berlin: Erich Schmidt.

Burger, Harald (1999): "Phraseologie in Fernsehnachrichten." – În: Baur, Rupprecht S./ Chlosta, Christoph/ Piirainen, Elisabeth (eds.): *Wörter in Bil-*

dern. Bilder in Wörtern. [=Phraseologie und Parömiologie, 1]. Baltmannsweiler: Schneider, 71-106.

Burger, Harald (2002): "Die Charakteristika phraseologischer Einheiten: Ein Überblick." – În: Cruse, D. Alan/ Hundsnurscher, Franz/ Job, Michael/ Lutzeier, Peter Rolf (eds.): *Lexikologie/Lexicology.* Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen, vol. 1. [=Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft]. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 392-401.

Burger, Harald/ Jaksche, Harald (1973): *Idiomatik des Deutschen.* [=Germanistische Arbeitshefte, 16]. Tübingen: Max Niemeyer.

Burger, Harald/ Buhofer, Annelies/ Sialm, Ambros (1982): *Handbuch der Phraseologie.* Berlin; New York: Walter de Gruyter & Co.

Burger, Harald/ Zett, Robert (eds.) (1987): *Aktuelle Probleme der Phraseologie.* Symposium, 27.-29.9.1984 in Zürich. [=Zürcher Germanistische Studien, 9]. Bern; Frankfurt am Main; New York; Paris: Peter Lang.

Capidan, Theodor (1928): *Meglenoromânii*, vol. II, Literatura populară, Partea a IV-a, "Frazeologie". Bucureşti.

Caraman, Petru (1997): *Studii de etnografie şi folclor.* Ediţie îngrijită de Ovidiu Bîrlea şi Ion H. Ciubotaru. Iaşi: Junimea.

Chafe, Wallace L. (1971): *Meaning and the structure of language.* Chicago; London: The University of Chicago Press.

Chafe, Wallace L. (1968): "Idiomaticity as an Anomaly in the Chomskyan Paradigm." – În: *Foundations of Language*, nr. 4, 109-127.

Chivu, Iulian (1997): *Cultul grâului şi al pâinii la români.* Bucureşti: Minerva.

Chomsky, Noam ([1973] 31983): *Aspekte der Syntax-Theorie.* Traducere din limba engleză de Ewald Lang ş.a. [=Wissenschaft, 42]. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Colţun, Gheorghe (2000): *Frazeologia limbii române.* Chişinău: Arc.

Coseriu, Eugenio (1966): "Structure lexicale et enseignement du vocabulaire." – În: *Actes du Premier Colloque International de Linguistique Appliquée.* Nancy, 175-217.

Coseriu, Eugenio (1970): *Sprache. Struktur und Funktionen.* XII Aufsätze

zur Allgemeinen und Romanischen Sprachwissenschaft. Tübingen: Gunter Narr.

Coseriu, Eugenio ([1970] ²1973): *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes*. În: colab. cu Erich Braun și Gisela Köhler. [=Tübinger Beiträge zur Linguistik, 14]. Tübingen: Gunter Narr.

Coseriu, Eugenio (1974): *Synchronie, Diachronie und Geschichte*. Das Problem des Sprachwandels. [=Internationale Bibliothek für allgemeine Linguistik, 3]. München: Wilhelm Fink.

Coseriu, Eugenio (1976): "Die funktionelle Betrachtung des Wortschatzes" – În: Jahrbuch 1975 des Instituts für deutsche Sprache: *Probleme der Lexikologie und Lexikographie*. Düsseldorf: Pädagogischer Verlag Schwann, 7-25.

Coseriu, Eugenio (1979): "Tenir Dieu par les pieds." – În: *Revue Romane*, nr. 18, Mélanges d'études romanes offerts à Leiv Flydal. Copenhague: Akademisk Forlag, 35-44.

Coseriu, Eugenio (1980): "Sibi sinum spuere" – În: Oroz Arizcuren, Francisco J. (ed.), *Romania cantat*. Lieder in alten und neuen Chorsätzen mit sprachlichen, literarischen und musikwissenschaftlichen Interpretationen. Gerhard Rohlfs zum 85 Geburtstag gewidmet, vol. 2, "Interpretationen". Tübingen: Gunter Narr, 679-681.

Coseriu, Eugenio (1982): "Balkanismen oder Romanismen? Methodisches zum sogenannten »Balkansprachenbund«" – În: Heinz, Sieglinde/ Wandruszka, Ulrich (eds.), *Fakten und Theorien*. Beiträge zur romanischen und allgemeinen Sprachwissenschaft. Festschrift für Helmut Stimm zum 65. Geburtstag. Tübingen: Gunter Narr, 37-43.

Coseriu, Eugenio (1987): "Sp. *no cabe duda*, rum. *nu încape îndoială*: Zur Notwendigkeit einer vergleichenden romanischen Phraseologie." – În: Arens, Arnold (ed.), *Text-Etymologie*. Untersuchungen zu Textkörper und Textinhalt. Festschrift für Heinrich Lausberg zum 75. Geburtstag. Stuttgart: Franz Steiner, 346-352.

Coseriu, Eugenio (1988): *Sprachkompetenz*. Grundzüge der Theorie des Sprechens. Tübingen: Francke.

Coseriu, Eugenio (1994): *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*. Supliment la Anuarul de Lingvistică și istorie literară al Institutului de Filologie Română

«Al. Philippide» Iaşi, XXXIII, 1992-1993, seria A, Lingvistică.

Coteanu, Ion (1973): *Stilistica funcţională a limbii române.* Stil, stilistică, limbaj, vol. I. Bucureşti: Editura Academiei.

Cujbă, Cornelia (1998-1999): "Efecte psihologice ale interferenţei lingvistice." – În: *Analele ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»*, Secţ. III, e, Lingvistică, XLIV-XLV. Iaşi, 81-86.

Cujbă, Cornelia (1999): *Influenţa limbii germane asupra limbii române literare contemporane.* [=GGR-Beiträge zur Germanistik, 5]. Bucureşti: Paideia.

Cujbă, Cornelia (1999): *Grundbegriffe der Lexikologie.* [=Germanistica, 1]. Iaşi: Demiurg.

Cujbă, Cornelia (2002): "Die Tiere in Pflanzennamen. Eine benennungstheoretische Studie." – În: Guţu, George/ Schindler-Kovats, Beate (eds.): *Transcarpatica Germanistisches Jahrbuch. Rumänien*, nr. 1. Bucureşti: Paideia, 237-243.

Curat, Hervé (1982): *La locution verbale en français moderne.* Essai d'explication psycho-systematique. Québec: Les presses de l'Université de Laval.

Cernişeva, Irina Ivanovna (1975): "Phraseologie" – În: Stepanova, M.D./ Cernişeva, Irina Ivanovna (eds.), *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache.* Moscova: Editura "Învăţământul Superior".

Cernişeva, Irina Ivanovna (1988): "Strukturtypologische Phraseologieforschung in der Sowjetischen Germanistik. (Überblick und Ausblick)" – În: Gréciano, Gertrud (ed.): *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive.* Actes du colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 43-49.

Dama, Hans (1996): "Redewendungen und Ausdrücken auf der Spur." – În: *Zeitschrift der Germanisten Rumäniens*, anul 5, nr. 1-2 (9-10), 153-156.

Daniels, Karlheinz (1976/1979/1983/1984/1985): "Neue Aspekte zum Thema Phraseologie in der gegenwärtigen Sprachforschung." Teile 1; 2; 3; 4; 5. – În: *Muttersprache*, vol. 86, 257-292; vol. 89, 71-96; vol. 93, 142-170; vol. 95, 49-68; vol. 96, 151-173.

Delplanque-Tchamitchian (1995): "Wirtschaftsphraseologie: Strukturen des Sachverhalts im Text." – În: Baur, Rupprecht S./ Chlosta, Christoph (eds.),

Von der Einwortmetapher zur Einsatzmetapher. Akten des Westfälischen Arbeitskreises Phraseologie/Parömiologie. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 6]. Bochum: Brockmeyer, 39-54.

Densusianu, Ovid (1968): *Opere*, vol. I, cap. "Păstoritul la popoarele romanice." Bucureşti.

Detje, Frank (1999): "Einladung zu einer Diskussion über Pieter Bruegels Bild »Die holländischen Sprichwörter« 1559." – În: *De Proverbio*, vol. V, nr. 1. http:// www.deproverbio.com.

Dietz, Hans-Ulrich (1999): *Rhetorik in der Phraseologie.* Zur Bedeutung rhetorischer Stilelemente im idiomatischen Wortschatz des Deutschen. [=Germanistische Linguistik, 205]. Tübingen: Max Niemeyer.

Dimitrescu, Florica (1958): *Locuţiuni verbale în limba română.* Bucureşti: Editura Academiei.

Dimitriu, Corneliu (1999-2002): *Tratat de gramatică a limbii române*, vol. I-II, Morfologia/ Sintaxa. [=Colecţia Universitaria: Limba română 13/35]. Iaşi: Institutul European.

Dobrovolski, Dmitri (1988): *Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik.* Leipzig: Enzyklopädie.

Dobrovolski, Dmitri (1995): *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik.* Studien zum Thesaurus deutscher Idiome. [=Eurogermanistik, 8]. Tübingen: Gunter Narr.

Dobrovolski, Dmitri (1997): *Idiome im mentalen Lexikon.* Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung. [=Fokus, 18]. Trier: Wissenschaftlicher Verlag.

Dobrovolski, Dmitri (2000): "Zu semantischen und pragmatischen Effekten kreativer Idiommodifikationen." – În: Gertrud Gréciano (ed.): *Micro- et macrolexèmes et leur figement discursif.* Etudes de linguistique comparée français/ allemand. Paris: Peeters Louvain, 217-230.

Dobrovolski, Dmitri/ Piirainen, Elisabeth (1997): *Symbole in Sprache und Kultur.* Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 8]. Bochum: Brockmeyer.

Dornseiff, Franz (1966): *Bezeichnungswandel unseres Wortschatzes.* Ein Einblick in das Seelenleben der Sprechenden. Siebente neuerarbeitete Auf-

lage von Albert Waag, "Bedeutungsentwicklung unseres Wortschatzes, ein Blick in das Seelenleben der Wörter". Lahr/Schwarzw.: Moritz Schauenburg.

Dragomirescu, Gheorghe N. (1964): "Îmbinări de cuvinte indivizibile, analizabile şi neanalizabile." – În: *Limbă şi Literatură*, anul VIII, 191-410.

Dröscher, Vitus (1981): *Sprechweisheiten aus dem Tierreich und was dahinter steckt*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.

Duhme, Michael (1991): *Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache*. Eine empirische Untersuchung zur Verwendung von Phraseologismen in journalistischen Fachtexten. [=Sprache und Theorie in der Blauen Eule, 9]. Essen: Die blaue Eule.

Dumistrăcel, Stelian (1980): *Lexic românesc*. Cuvinte, metafore, expresii. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Dumistrăcel, Stelian (1984): "Moromeţii: momentul psihologic al parimiei şi statutul personajelor." – În: *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*. Iaşi: Centrul de multiplicare al Universităţii «Alexandru Ioan Cuza», 151-167.

Dumistrăcel, Stelian (1991): "Contextul paremiologic în publicistica eminesciană." – În: *Limba română*, nr. 2. Chişinău, 92-97.

Dumistrăcel, Stelian (1994): "Termeni româneşti pentru diferite confesiuni: între competenţă lingvistică şi alteritate negativă." – În: *Revista de lingvistică şi ştiinţă literară*, nr. 6 (156). Chişinău, 39-40.

Dumistrăcel, Stelian (1996): "Germanul în mentalul rural românesc." – În: Zub, Alexandru (ed.): *Identitatelalteritate în spaţiul cultural românesc*. Culegere de studii. Iaşi: Editura Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»,221-239.

Dumistrăcel, Stelian (1999): "Das Bild des Deutschen bei den Rumänen." – În: Förster, Horst/ Fassel, Horst: *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänien und rumänische Sprachgebiete nach 1918*. [=Schriftenreihe des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, vol. 8]. Stuttgart: Jan Thorbecke, 127-146.

Eckert, Rainer (1990): "Spezifisches bei der konfrontativen Untersuchung der Phraseologie zweier oder mehrerer Sprachen." – În: *Zeitschrift für Slawistik*, vol. 35, nr. 4, 488-492.

Eismann, Wolfgang (1987): "Zeichenbausteine als Zeichen. Das Alphabet in

der Phraseologie." – În: Burger, Harald/ Zett, Robert: *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Symposium 27.-29.9.1984 in Zürich. [=Zürcher Germanistische Studien, 9]. Bern; Frankfurt am Main; New York, Paris: Peter Lang, 225-244.

Eismann, Wolfgang (1989): "Zum Problem der Äquivalenz von Phraseologismen." – În: Gréciano, Gertrud (ed.): *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive*. Actes du colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 83-93.

Eismann, Wolfgang (1995): "Pragmatik und kulturelle Spezifik als Problem der Äquivalenz von Phraseologismen." – În: Baur, Rupprecht S./ Chlosta, Christoph (eds.), *Von der Einwortmetapher zur Ersatzmetapher*. Akten des Westfälischen Arbeitskreises Phraseologie/Parömiologie. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 6]. Bochum: Brockmeyer, 95-120.

Eismann, Wolfgang (ed.) (1998): *EUROPHRAS 95: Europäische Phraseologie im Vergleich*. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 17]. Bochum: Brockmeyer.

Elspaß, Stephan (1998): *Phraseologie in der politischen Rede*. Untersuchungen zur Verwendung von Phraseologismen, phraseologischen Modifikationen und Verstößen gegen die phraseologische Norm in ausgewählten Bundestagsdebatten. Opladen; Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

Endres, Franz Karl/ Schimmel, Annemarie ([1965] 8 1998): *Das Mysterium der Zahl*. Zahlensymbolik im Kulturvergleich. Sonderausgabe. [=Diederichs gelbe Reihe, 52: Weltkulturen]. Köln: Diederichs.

Engel, Ulrich/ Savin, Emilia/ Mihăilă-Cova, Rodica/ Lăzărescu, Ioan/ Popa, Lucia/ Roth, Natalia (1983): *Valenzlexikon deutsch-rumänisch. Dicționar de valență german-român*. [=Deutsch im Kontrast, 3]. Heidelberg: Julius Groos.

Engel, Ulrich/ Isbășescu, Mihai/ Stănescu, Speranța/ Nicolae, Octavian (eds.) (1993): *Kontrastive Grammatik deutsch-rumänisch*, vol I-II. Heidelberg: Julius Groos.

Ettinger, Stefan (1994): "Phraseologische faux-amis des Sprachenpaares Französisch-Deutsch." – În: Sandig, Barbara (ed.), *EUROPHRAS 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. [=Studien zur Phraseologie und Parö-

miologie, 1]. Bochum: Brockmeyer, 109-139.

Fernandez Bravo, Nicole/ Behr, Irmtraut/ Rozier, Claire (eds.) (1999): *Phraseme und typisierte Rede*. [=Eurogermanistik, 14]. Tübingen: Stauffenburg.

Fleischer, Wolfgang ([1982] ²1997): *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Max Niemeyer.

Fleischer, Wolfgang/ Georg, Michel/ Starke, Günter (1993): *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. Frankfurt am Main; Berlin; New York; Paris; Wien: Peter Lang.

Földes, Csaba (1991): "Farbbezeichnungen als phraseologische Strukturkomponenten im Deutschen, Russischen und Ungarischen." – În: Palm, Christine (ed.), *EUROPHRAS 90: Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*, Aske/Schweden, 12.-15. Juni 1990. [=Studia Germanistica Upsaliensia, 32]. Uppsala: Almqvist & Wiksell International Stockholm, 77-90.

Földes, Csaba (1996): *Deutsche Phraseologie kontrastiv*. Intra- und interlinguale Zugänge. [=Deutsch im Kontrast, 15]. Heidelberg: Julius Groos.

Földes, Csaba (1997): *Idiomatik, Phraseologie*. [=Studienbibliographien Sprachwissenschaft, 18]. Wien: Edition Präsens.

Földes, Csaba/ Kühnert, Helmut (1992): *Hand- und Übungsbuch zur deutschen Phraseologie*. Budapest: Tankönykiadó.

Förster, Horst/ Fassel, Horst (1999): *Kulturdialog und akzeptierte Vielfalt? Rumänen und rumänische Sprachgebiete nach 1918*. [=Schriftenreihe des Instituts für Donauschwäbische Geschichte und Landeskunde, 8]. Stuttgart: Jan Thorbecke.

Frazer, Bruce (1970): "Idioms within a Transformational Grammar." – În: *Fundations of Language*, nr. 6, 22-42.

Furger, Andres (1995): *Der rote Faden*. Von der Redensart zum Geschichtsbild. Zürich: Verlag Neue Züricher Zeitung.

Gabelentz, Georg von ([1891] ²1972): *Die Sprachwissenschaft, ihre Aufgaben, Methoden und bisherigen Ergebnisse*. Mit einer Studie von Eugenio Coseriu, neu herausgegeben von Gunter Narr und Uwe Petersen, Tübingen: Gunter Narr.

Gabinschi, Marc (1992): "Conexiuni balcanice ale unor frazeologisme româneşti (contribuţii factologice)." – În: *Revista de lingvistică şi ştiinţă literară*, nr. 4, 79-85.

Gáll, Kinga (1997): "Wendungen und Redensarten in Zusammenhang mit Haustieren." – În: Nubert, Roxana (ed.), *Temeswarer Beiträge zur Germanistik*, vol. I. Timişoara: Mirton, 119-130.

García, Blanca Segura (1998): *Kontrastive Idiomatik*. Deutsch-Spanisch. Eine textuelle Untersuchung von Idiomen anhand literarischer Werke und ihrer Übersetzungsprobleme. [=Europäische Hochschulschriften: Reihe 1, Deutsche Sprache und Literatur, 1652]. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang.

Gauger, Hans-Martin (1971): *Durchsichtige Wörter*. Zur Theorie der Wortbildung. [=Bibliothek der allgemeinen Sprachwissenschaft]. Heidelberg: Winter.

Ghibănescu, Gheorghe (1924-1925): *Din traista cu vorbe*. Desaga I-II. Iaşi: Tipografia "Lumina Moldovei".

Glück, Helmut/ Sauer, Wolfgang Werner (1990): *Gegenwartsdeutsch*. [=Sammlung Metzler, 252]. Stuttgart: Metzler.

Graur, Alexandru (1963): *Etimologii româneşti*. Bucureşti: Editura Academiei.

Gréciano, Gertrud (1978): "A propos de la sémantique des expressions idiomatiques de l'allemand." – În: *Verbum*, anul 1, nr. 2, 87-108.

Gréciano, Gertrud (1982): "Zur Semantik der deutschen Idiomatik." – În: *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, anul 10, nr. 3, 295-316.

Gréciano, Gertrud (1983): *Signification et dénotation en allemand*. La sémantique des expressions idiomatiques. [=Recherches Linguistiques, 9]. Paris: Librairie Klincksieck.

Gréciano, Gertrud (ed.) (1989): *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive*. Actes du colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes.

Gréciano, Gertrud (1991): "Zur Aktivität von Phrasemkomponenten – Deutsch-französische Beobachtungen." – În: Sabban, Anette/ Wirrer, Jan

(eds.): *Sprichwörter und Redensarten im interkulturellen Vergleich*. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 14]. Oppladen: Westdeutscher Verlag, 66-82.

Greciano,Gertrud (1992). "Zum System der Phrasemverwendung." – În: Földes, Csaba/ Barz, Irmhild (eds.): *Deutsche Phraseologie in Sprachsystem und Sprachverwendung*. Wien: Edition Praesens, 149-169.

Gréciano, Gertrud (1997a): "Das hintergründige Idiom. Über die Implikatur als theoretischen Erklärungsansatz für den Idiomgebrauch." – În: Wimmer, Rainer/ Berens, Franz-Josef (eds.): *Wortbildung und Phraseologie*. Tübingen: Gunther Narr, 45-64.

Gréciano, Gertrud (1997b): "Zur Aktivität der Phrasemkomponenten. Deutsch-französische Beobachtungen." – În: Sabban, Annette/ Wirrer, Jan (eds.): *Phraseme im Text*. Beiträge aus romanischer Sicht. Bochum: Brockmeyer, 66-82.

Gréciano, Gertrud (1997c): "Zur Festigung von Phraseologie. Eine Merkmalanalyse." – În: Barz, Irmgard/ Schröder, Marianne (eds.): *Nominationsforschung im Deutschen*. Festschrift für Wolfgang Fleischer zum 25. Geburtstag. Frankfurt am Main: Peter Lang, 167-177.

Gréciano, Gertrud (1998): "Europaphraseologie im Vergleich." – În: Eismann, Wolfgang (ed.): *EUROPHRAS 95: Europäische Phraseologie im Vergleich*. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 17]. Bochum: Brockmeyer, 247-261.

Gréciano, Gertrud (1999): "Sprach-, Text- und Weltwissen als Erklärungsansatz für Phraseologie." – În: Fernandez Bravo, Nicole/ Behr, Irmtraut/ Rozier, Claire (eds.): *Phraseme und typisierte Rede*. [=Eurogermanistik 14]. Tübingen: Stauffenburg Verlag, 1-14.

Gréciano, Gertrud (1999): "Bases linguistique pour la phraséologie comparée." – În: *Le langage et l'homme*, vol. XXXIV, nr. 1, 99-100.

Gréciano, Gertrud (ed.) (2000): *Micro- et macrolexèmes et leur figement discursif*. Etudes de linguistique comparée français/allemand. Paris: Peeters Louvain.

Gréciano, Gertrud (2000): "Qui se ressemble s'assemble: locutions, particules et compères." – În: Idem, *Micro- et macrolexèmes et leur figement discursif*. Etudes de linguistique comparée français/allemand. Paris: Peeters

Louvain, 363-373.

Gréciano, Gertrud (2001): "Constantin Negreanu und die europäische Phraseologie." – În: *Zeitschrift der Germanisten Rumäniens*, nr. 1-2 (19-20), 191-195.

Gréciano, Gertrud/ Rothkegel, Annely (eds.) (1997): *Phraseme in Kontext und Kontrast*. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 13]. Bochum: Brockmeyer.

Gréciano, Gertrud/ Fauscher, Eugène (1998): "Phrasem und Partikel: von der Ähnlichkeit im System zur Interaktion im Text. (Dürrenmatt, Der Besuch der alten Dame)." – În: *Cahier de Recherches Lingusitique de l'URA 1035*, Langues-Discours-Cognition, nr. 13. Université Nancy 2.

Greimas, Algirdas Julien (1960-1961): "Idiotismes, proverbes, dictions." – În: *Cahiers de Lexicologie*, nr. 2, 41-61.

Groza, Liviu (1987): "Cîteva paralele frazeologice." – În: *Limbă și Literatură*, nr. 3, 321-326.

Groza, Liviu (1998): *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*. Teză de doctorat. Universitatea București.

Grzybek, Peter (1991a): "Komparative und interkulturelle Parömiologie. Methodologische Bemerkungen und empirische Befunde." – În: Eismann, Wolfgang (ed.): *EUROPHRAS 95: Europäische Phraseologie*. Gemeinsames Erbe und kulturelle Vielfalt. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 17]. Bochum: Brockmeyer, 263-282.

Grzybek, Peter (1991b): "Das Sprichwort im literarischen Text." – În: Sabban, Anette/ Wirrer, Jan (eds.), *Sprichwörter und Redensarten im interkulturellen Vergleich*. Oppladen: Westdeutscher Verlag, 187-205.

Grzybek, Peter (1991c): "Sinkendes Kulturgut? Eine empirische Pilotstudie zur Bekanntheit deutscher Sprichwörter." – În: *Wirkendes Wort*, vol. 41, 239-264.

Guiraud, Pierre (1962): *Les locutions françaises*. [=Que sais-je?, 903]. Paris: P.U.F.

Günter, Konrad (1990): "Äquivalenzbeziehungen in der Phraseologie." – În: *Zeitschrift für Slawistik*, vol. 35, nr. 4, 505-509.

Haase, Lisbeth (1991): *Sündenbock und Jubeljahr.* Redensarten aus der Bibel. Hannover: Lutherisches Verlagshaus.

Häcki-Buhofer, Annelies (1987): "Alltägliche Verstehens- und Erklärungsstrategien bei Phraseologismen." – În: Burger, Harald/ Zett, Robert (1987) (eds.): *Aktuelle Probleme der Phraseologie.* Symposium, 27.-29.9.1984 in Zürich. [=Zürcher Germanistische Studien, 9]. Bern; Frankfurt am Main; New York; Paris: Peter Lang, 41-57.

Häcki-Buhofer, Annelies (1989): "Psycholinguistische Aspekte in der Bildhaftigkeit von Phraseologismen." – În: Gréciano, Gertrud (ed.): *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive.* Actes du colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 165-176.

Häcki-Buhofer, Annelies/ Burger, Harald/ Gautier, Laurent (eds.) (2001): *Phraseologiae Amor.* Aspekte europäischer Phraseologie. Festschrift für Gertrud Gréciano zum 60. Geburtstag. [=Phraseologie und Parömiologie, 8]. Baltmannsweiler: Schneider.

Hallig, Rudolf/ Wartburg, Walther von ([1952] ²1963): *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie.* Versuch eines Ordnungsschemas. Berlin.

Hartmann, Dietrich (1998) (ed.): *»Das geht auf keine Kuhhaut«. Arbeitsfelder der Phraseologie.* Akten des Westfällischen Arbietskreises Phraseologie/ Parömiologie 1996. [=Studien zur Phrseologie und Parömiologie 16]. Bochum: Brockmeyer.

Hartmann, Dietrich/ Wirrer, Jan (2002) (eds.): *Wer A sägt, muss auch B sägen.* Beiträge zur Phraseologie und Sprichwortforschung aus dem Westfälischen Arbeitskreis. [=Phraseologie und Parömiologie, 9]. Baltmannsweiler: Schneider.

Haubl, Rolf (ed.) (1988): *Wie man so sagt... Thema: Alltagsmythen.* [=Psychologie heute: Taschenbuch, 511]. Weinheim; Basel: Beltz.

Hausmann, Franz Josef/ Reichmann, Oskar/ Wiegand, Herbert Ernst/ Zgusta, Ladislav (eds.) (1989): *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires.* Ein internationales Handbuch zur Lexikographie. [=Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, 5]. Berlin; New York: Walter de Gruyter.

Häusermann, Jürg (1977): *Phraseologie.* Hauptprobleme der deutschen

Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse. [=Linguistische Arbeiten, 47]. Tübingen: Max Niemeyer.

Heitmann, Klaus ([1985] 1995): *Imaginea Românilor în spaţiul lingvistic german*. 1775-1918. Un studiu imagologic. Traducere în limba română de Dumitru Hîncu. [=Colecţia Spectrum]. Bucureşti: Univers.

Heller, Dorothea ([1973] 1980): "Idiomatik" – În: Althaus, Hans Peter/ Henne, Helmut/ Wiegand, Herbert Ernst (eds.): *Lexikon der Germanistischen Linguistik*. Studienausgabe, vol. II. Tübingen: Max Niemeyer, 180-187.

Herseni, Traian (1997): *Colinde şi obiceiuri de Crăciun*. Cetele de feciori din ţara Oltului (Făgăraş). Ediţie, prefaţă şi glosar de Nicolae Dunăre. Bucureşti: Grai şi Suflet – Cultura Naţională.

Higi-Wydler, Melanie (1989): *Zur Übersetzung von Idiomen*. Eine Beschreibung und Klassifizierung deutscher Idiome und ihrer französischen Übersetzungen. [=Europäische Hochschulschriften: Reihe XIII, Französische Sprache und Literatur, 146]. Frankfurt am Main; New York; Paris: Peter Lang.

Hristea, Theodor (1968): *Probleme de etimologie*. Studii, articole, note. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Hristea, Theodor (ed.) ([1974] ³1984): *Sinteze de limba română*. Bucureşti: Albatros.

Hristea, Theodor (1977): "Contribuţii la studiul etimologic al frazeologiei româneşti." – În: *Limba Română*, anul XXVI, nr. 6, 587-598.

Hristea, Theodor (1987): "Din problemele etimologiei frazeologice româneşti." – În: *Limba Română*, anul 36, nr. 2, 123-135.

Iordache, Gheorghe (1996): *Ocupaţii tradiţionale pe teritoriul României*. Studiu etnologic, vol. III. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Iordan, Iorgu ([1943] ²1948): *Limba română actuală*. O gramatică a greşelilor, Cap. "Frazeologie". Bucureşti, 253-266.

Iordan, Iorgu (1975): *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă, Cap. "Izolări". Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 265-304.

Isačenko, A. V. (1948): "Morphologie, syntaxe et phraséologie." – În: *Cahiers Ferdinand Saussure*, nr. 7, 17-32.

Jaksche, Harald/ Sialm, Ambros/ Burger, Harald (eds.) (1981): *Reader zur*

sowjetischen Phraseologie. Berlin; New York: Walter de Gruyter & Co.

Ianko-Trinickaia, Nadija (1981): "Zur Phraseologizität sprachlicher Einheiten verschiedener Sprachebenen." – În: Jaksche, Harald/ Sialm, Ambros/ Burger, Harald, *Reader zur sowjetischen Phraseologie*. Berlin; New York: Walter de Gruyter & Co.

Keil, Martina (1997): *Wort für Wort*. Repräsentation und Verarbeitung verbaler Phraseologismen (Phraseo-Lex). [=Sprache und Information, 35]. Tübingen: Max Niemeyer.

Kirchner, Oswald R. (1984) (Hg.): *Parömiologische Studien*. [=Sprichwörterforschung, Bd. 3]. Bern; Frankfurt am Main; New York: Peter Lang.

Kjaer, Anne Lise (1991): "Phraseologische Wortverbindungen in der Rechtssprache?" – În: Palm, Christine (ed.), *EUROPHRAS 90: Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*, Aske/ Schweden, 12.-15. Juni 1990. [=Studia Germanistica Upsaliensia, 32]. Uppsala: Almqvist & Wiksell International Stockholm, 115-122.

Klappenbach, Ruth (1968): "Probleme der Phraseologie." – În: *Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität*. [=Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe]. Leipzig, anul 17, nr. 2-3, 221-227.

Klein, Hans-Wilhelm (1937): *Die volkstümlichen sprichwörtlichen Vergleiche im Lateinischen und in den romanischen Sprachen*. Würzburg.

Knobloch, Jochen (1993): "Tierbezeichnungen in phraseologischen Einheiten." – În: *Muttersprache*, nr. 3-4, 324-331.

Knobloch, Johann (1995/1996/1997): "Etymologische Beobachtungen zum deutschen Wortschatz." Teile 1/ 2/ 3. – În: *Muttersprache*, nr. 2, 141-148; nr. 1, 15-21; nr. 3, 240-242.

Koller, Werner (1974): "Intra- und interlinguale Aspekte idiomatischer Redensarten." – În: *Skandinavistik*, nr. 4, 1-24.

Koller, Werner (1977): *Redensarten*. Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel. [=Germanistische Linguistik, 5]. Tübingen: Gunter Narr.

Koller, Werner (1979): *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. [=UTB für Wissenschaft, 819]. Wiesbaden: Quelle & Meyer.

Koller, Werner (1987): "Überlegungen zu einem Phraseologie-Wörterbuch für Fremdsprachenunterricht und Übersetzungspraxis." – În: Burger, Harald/ Zett, Robert (eds.): *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Symposium, 27.-29.9.1984 in Zürich. [=Zürcher Germanistische Studien, 9]. Bern; Frankfurt am Main; New York; Paris: Peter Lang, 109-121.

Koller, Werner (1998): "Stereotypes und Stereotype. Sozialpsychologische und linguistische Aspekte." – În: *Muttersprache*, nr. 1, 38-53.

Korhonen, Jarmo (ed.) (1987): *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung*. Internationales Symposium in Oulu 13.-15. Juni 1986. [=Veröffentlichungen des Germanstichen Instituts, 7]. Oulu: Germanistisches Institut.

Korhonen, Jarmo (ed.) (1992a): *Phraseologie und Wortbildung*. Aspekte der Lexikonerweiterung. Finnisch-Deutsche sprachwissenschaftliche Konferenz, 5.-6. Dezember 1990 in Berlin. Tübingen: Max Niemeyer.

Korhonen, Jarmo (ed.) (1992b): *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen*. Einzelsprachspezifisch - kontrastiv - vergleichend. Internationale Tagung in Turku 6.-7. September 1991. [=Werkstattreihe Deutsch als Fremdsprache, 40]. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Korhonen, Jarmo (1995-1996): *Studien zur Phraseologie des Deutschen und Finnischen*, vol. I-II. Bochum: Bockmeyer.

Korhonen, Jarmo (2002): "Typologien der Phraseologismen: Ein Überblick." – În: Alan Cruse, D. Alan/ Hundsnurscher, Franz/ Job, Michael/ Lutzeier, Peter Rolf (eds.), *Lexikologie/Lexicology*. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen, vol. 1 [=Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft]. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 402-407.

Korhonen, Jarmo/Wotjak, Barbara (2001): "Kontrastivität in der Phraseologie." – În: Helbig, Gerhard/ Götze, Lutz/ Henrici, Gert/ Krumm, Hans-Jürgen (eds.), *Deutsch als Fremdsprache*. Ein internationales Handbuch, vol. 1. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 224-235.

Krohn, Karin (1994): *Hand und Fuß*. Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen. [=Göteborger Germanistische Forschungen, 36]. Göteborg: Acta Universitatis Gotheburgensis.

Kromann, Hans-Peter/ Kjaer, Anne Lise (eds.) (1995): *Von der Allgegenwart*

der Lexikologie. Kontrastive Lexikologie als Vorstufe zur zweisprachigen Lexikographie. Akten des internationalen Werkstattgesprächs zur kontrastiven Lexikologie. 29.-30.10.1994 in Kopenhagen. [=Lexicographica: Serie maior, 66]. Tübingen: Max Niemeyer.

Lenz, Barbara (1993): "Hundert Sprichwörter, hundert Wahrheiten. Linguistische Analyse eines Sprichwort-Typs." – În: *Wuppertale Arbeitspapiere zur Sprachwissenschaft (WAS)*, nr. 8.

Leu, Valeriu (1996): "Imaginea »neamțului« în însemnările pe cărți vechi românești din Banat." – În: Zub, Alexandru (ed.): *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*. Culegere de studii. Iași: Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza», 240-246.

Lobiuc, Ioan (1998): *Contactele dintre limbi*, vol I. Iași: Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza».

Lorinț, Florica/ Eretescu, Constantin (1967): "»Moșii« în obiceiurile vieții familiale." – În: *Revista de etnografie și folclor*, vol. 12, nr. 4, 299-308.

Lüger, Heinz-Helmut (1999): *Satzwertige Phraseologismen*. Eine pragmalinguistische Untersuchung. Wien: Edition Praesens.

Lyons, John (1980): *Semantik*, vol. I. [=Beck'sche Elementarbücher]. München: Beck.

Markefka, Manfred (1999): "Ethnische Schimpfnamen – kollektive Symbole alltäglicher Diskriminierung." Părțile 1; 2; 3. – În: *Muttersprache* 2, 97-123; 3, 193-218; 4, 289-302.

Makkai, Adam (1972): *Idiom Structure in English*. [=Jana Linguarum: Series Maior, 48]. The Hague, Paris: Mouton.

Mareș, Lucreția (1973): "Cuvinte regionale în locuțiuni și expresii literare." – În: *Limba Română*, anul 22, nr. 2, 149-154.

Marian, Simion Florea ([1890] ²1995): *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilușiu. București: Grai și Suflet – Cultura Națională.

Marian, Simion Florea ([1892] ²1995): *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilușiu. București: Grai și Suflet – Cultura Națională.

Marian, Simion Florea ([1892] ²1995): *Nașterea la români*. Studiu etnografic. Ediție critică de Teofil Teaha, Ioan Șerb, Ioan Ilușiu. București: Grai și Suflet – Cultura Națională.

Matzen, Raymond (1989): "Die elsässischen Wetter- und Bauernregeln als lebendiger Ausdruck von Land, Sprache und Kultur." – În: Gréciano, Gertrud (ed.), *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive*. Actes du Colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 301-312.

Menac, Antica (1987): "Gemeinsame semantische Gruppen in der Phraseologie der europäischen Sprachen." – În: Burger, Harald/ Zett, Robert: *Aktuelle Probleme der Phraseologie*. Symposium 27.-29.9.1984 in Zürich. [=Zürcher Germanistische Studien, 9]. Bern; Frankfurt am Main; New York, Paris: Peter Lang, 269-290.

Mieder, Wolfgang (1976): *Das Sprichwort in der deutschen Prosaliteratur des neunzehnten Jahrhunderts*. [=Motive: Freiburger Folkloristische Forschungen, 7]. München: Wilhelm Fink.

Mieder, Wolfgang (1983): *Deutsche Sprichwörter in Literatur, Politik, Presse und Werbung*. Hamburg: Helmut Buske.

Mieder, Wolfgang (1985): *Sprichwort, Redensart, Zitat*. Tradierte Formelsprache in der Moderne. [=Sprichwörterforschung, 5]. Bern; Frankfurt am Main; New York: Peter Lang.

Mieder, Wolfgang (1992): *Sprichwort – Wahrwort?* Studien zur Geschichte, Bedeutung und Funktion deutscher Sprichwörter. [=Artes populares: Studia ethnographica et folkloristica, 23]. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang.

Mieder, Wolfgang (1995a): *Das Sprichwort in unserer Zeit*. Frauenfeld: Hueber.

Mieder, Wolfgang (1995b): *Sprichwörtliches und Geflügeltes*. Sprachstudien von Martin Luther bis Karl Marx. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 4]. Bochum: Brockmeyer.

Mieder, Wolfgang (1995c): *Deutsche Redensarten, Sprichwörter und Zitate*. Studien zu ihrer Herkunft, Überlieferung und Verwendung. Wien: Edition Preasens.

Mieder, Wolfgang (1997): *»Morgenstunde hat Gold im Munde«*. Studien und Belege zum populärsten deutschsprachigen Sprichwort. Wien: Edition Praesens.

Mieder, Wolfgang (1999a): *Sprichwörtliche Aphorismen*. Von Georg Christoph Lichtenberg bis Elazar Benyoëtz. Wien: Edition Praesens.

Mieder, Wolfgang (1999b): *Sprichwörter, Redensarten - Parömiologie*. [=Studienbibliographien Sprachwissenschaften, 27]. Heidelberg: Julius Groos.

Mieder, Wolfgang (1999c): "»Ein Sprichwort sagt mehr als tausend Worte«. Zur sprichwörtlichen Sprache der Massenmedien." – În: *Der Sprachdienst*, anul 43, nr. 4, 137-153.

Militz, Hans-Manfred (2000): "Vom Sprichwort zum Aphorismus." – În: *Der Sprachdienst*, anul 44, nr. 1, 21-25.

Möhring, Jörg (1992): "Morphologische Präferenzen und Restriktionen verbaler Emotionsphraseologismen." – În: Korhonen, Jarmo (ed.): *Untersuchungen zur Phraseologie des Deutschen und anderer Sprachen*. Einzelsprachspezifisch-kontrastiv-vergleichend. Internationale Tagung in Turku 6.-7. September 1991. [=Werkstattreihe Deutsch als Fremdsprache, 40]. Frankfurt am Main; Berlin; New York; Paris; Wien: Peter Lang, 199-206.

Müller, Christoph (2001): *Ikarus fliegt weiter*. Ursprung und Rezeption geflügelter Worte und Sprachbilder. Mainz: Philipp von Zabein.

Munteanu, Ştefan (1963): "Paralelisme frazeologice." – În: *Limba română*, nr. 5, 514-526.

Negreanu, Constantin (1983): *Structura proverbelor româneşti*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Nicolae, Octavian (2000-2001): *Gramatica contrastivă a limbii germane*, vol. I-II, Vocabularul; Morfosintaxa. Iaşi: Polirom.

Niculiţă-Voronca, Elena (1998): *Datinile şi credinţele poporului român*. Adunate şi aşezate în ordine mitologică. Ediţie şi introducere de Iordan Datcu, vol. I-II. [=Colecţia Mythos]. Bucureşti: Seaculum I.O.

Oprea, Ioan (1996): *Terminologia filozofică românească modernă*. Bucureşti: Editura Academiei.

Oschlies, Wolf (1995): "»Der Deutsche hat den Affen erfunden...«. Das Bild des Deutschen in slawischen Sprichwörtern." – În: *Muttersprache*, nr. 4, 324-346.

Osthus, Dietmar (2001): "Metapherfreundliche Textproduzenten – Metapherfreundliche Lexikographen? Zur Problematik metaphorisch gebrauchter Wortgebildetheiten, untersucht am Sprachenpaar Spanisch-Deutsch." – În: http:// www.metaphorik.de/aufsaetze/polzin-suffixoid.htm.

Otomo, Nobuya (1990): *Kompetenzbezogene Interferenztheorie in Rahmen der Linguistik*. [=Arbeitspapier 20]. Konstanz: Universität Konstanz, Fachgruppe Sprachwissenschaft.

Palm, Christine (1987): "Christian Morgensterns groteske Phraseologie. Ein Beitrag zur Rolle der Phraseologismen im literarischen Text." – În: Korhonen, Jarmo (ed.): *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung*. Internationales Symposium in Oulu 13.-15. Juni 1986. [=Veröffentlichungen des Germanstichen Instituts, 7]. Oulu: Germanistisches Institut, 220-235.

Palm, Christine (1989): "Die konnotative Potenz usueller und okkasioneller Phraseologismen und anderer festgeprägter Konstruktionen in Christa Wolfs Roman »Kindheitsmuster«." – În: Gréciano, Gertrud (ed.): *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive*. Actes du Colloque International Klingenthal-Strasbourg 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 312-326.

Palm, Christine (ed.) (1991): *EUROPHRAS 90: Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*, Aske/Schweden, 12.-15. Juni 1990. [=Studia Germanistica Upsaliensia, 32]. Uppsala: Almqvist & Wiksell International Stockholm.

Palm, Christine ([1993] ²1997): *Phraseologie. Eine Einführung*. [=Narr-Studienbücher]. Tübingen: Gunter Narr.

Pamfile, Tudor (1913): *Agricultura la români*. Bucureşti: Librăriile Socec şi C. Sfetea; Leipzig: Otto Harrassowitz; Viena: Gerold.

Pamfile, Tudor (1914): *Sărbătorile la români*. Sărbătorile de toamnă şi postul Crăciunului. Bucureşti: Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea; Leipzig: Otto Harrassowitz; Viena: Gerold & Comp.

Pamfile, Tudor (1916): *Văzduhul după credinţele poporului român*. Bucu-

rești: Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea, Pavel Suru; Leipzig: Otto Harrassowitz; Viena: Gerold Comp.

Pamfile, Tudor (1997): *Sărbătorile la români.* Studiu etnografic. Ediție și introducere de Iordan Datcu. [=Colecția Mythos]. București: Saeculum I.O.

Pamfile, Tudor (1998): *Dragostea în datina tineretului român.* Text stabilit, cuvânt înainte și întregiri bibliografice de Petre Florea. [=Colecția Mythos]. București: Saeculum I.O.

Permiakov, Grigori Lvovici ([1968] ²1979): *From Proverb to Folk-Tale.* Notes on the General Theory of Cliché. Translated from the Russian by Y.N. Filippov. [=Studies in oriental Folklore and Mythology]. Moskow: Nauka.

Permiakov, Grigori Lvovici (1997): "Der logisch semiotische Aspekt der Sprichwörter und Redensarten." – În: *De Proverbio,* vol. 3, nr. 2. http://www.deproverbio.com.

Peukes, Gerhard (1977): *Untersuchungen zum Sprichwort im Deutschen.* Semantik, Syntax, Typen. [=Philologische Studien und Quellen, 86]. Berlin: Erich Schmidt.

Philipp, Marthe (1998): *Semantik des Deutschen.* [=Germanistische Lehrbuchsammlung, 13]. Berlin: Weidler.

Philippide, Alexandru (1894): *Istoria limbii române,* vol. I, Principii de istoria limbii. Iași: Tipografia Națională.

Pietreanu, Marica (1984): *Salutul în limba română.* Studiu sociolingvistic. București: Editura Științifică și Enciclopedică.

Piirainen, Elisabeth (2000): *Phraseologie der westmünsterländischen Mundart,* vol. I-II. Bochum: Brockmeyer.

Piirainen, Elisabeth/ Piirainen Tapani (2002) (eds.): *Phraseologie in Raum und Zeit.* Akten der 10. Tagung des Westfällischen Arbeitskreises Phraseologie/Parömiologie, Münster 2001. [=Phraseologie und Parömiologie, 10]. Baltmannsweiler: Schneider.

Piirainen, Ilpo Tapani/ Gustaffson, Ulla (1985): *Untersuchungen zur Phraseologie in Zeitungstexten der deutschsprachigen Länder.* [=Vaasan Korkeakoulun julkaisuja, 108]. Vaasa: Vaasan Korkeakoulu.

Pilz, Klaus Dieter (1978): *Phraseologie.* Versuch einer interdisziplinären Ab-

grenzung, Begriffsbestimmung und Systematisierung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Gegenwartssprache, vol. I-II. [=Göppinger Arbeiten zur Germanistik, 239]. Göppingen: Alfred Kümmerle.

Pilz, Klaus Dieter (1981): *Phraseologie.* Redensartforschung. [=Sammlung Metzler, 189]. Stuttgart: Metzler.

Pilz, Klaus Dieter (1983): "Zur Terminologie der Phraseologie." – În: *Muttersprache*, vol. 93, 336-350.

Polenz, Peter von (1973): "Sprachkritik und Sprachnormenkritik." – În: Nickel, Gerhard (ed.), *Angewandte Sprachwissenschaft und Deutschunterricht*. München: Max Hueber, 118-167.

Polenz, Peter von (1985): *Deutsche Satzsemantik.* Grundbegriffe des Zwischen-den-Zeilen-Lesens. Berlin: Walter de Gruyter.

Puşcariu, Sextil ([1905] 1913): "Raport către Comisia Dicţionarului." – În: Academia Română, *Dicţionarul Limbii Române (DA)*, vol. I-II, literele A-B. Bucureşti, IX-XLI.

Puşcariu, Sextil ([1940] ²1976): *Limba română*, vol. I, Privire generală. Prefaţă de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan. Bucureşti: Minerva.

Quasthof, Uta (1983): "Formelhafte Wendungen im Deutschen: zu ihrer Funktion in dialogischer Kommunikation." – În: *Germanistische Linguistik* vol. 5-6/ 81, 5-24.

Quasthof, Uta (1973): *Soziales Vorurteil und Kommunikation – Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps.* Ein Interdisziplinärer Versuch im Bereich von Linguistik, Sozialwissenschaft und Psychologie. Frankfurt am Main: Athenäum.

Rehbein, Jochen (ed.) (1985): *Interkulturelle Kommunikation*. [=Kommunikation und Institution, 12]. Tübingen: Gunter Narr.

Röhrich, Lutz (1959): "Sprichwörtliche Redensarten in bildlichen Zeugnissen." – În: *Bayrisches Jahrbuch für Volkskunde*, 67-79.

Röhrich, Lutz (1967): *Gebärde, Metapher, Parodie.* Studien zur Sprache und Volksdichtung. [=Wirkendes Wort, 4]. Düsseldorf: Schwann.

Röhrich, Lutz (1968): *Adam und Eva.* Das erste Menschenpaar in Volkskunst und Volksdichtung. Stuttgart: Müller und Schindler.

Röhrich, Lutz (1970): "Die Bildwelt von Sprichwort und Redensart in der Sprache der politischen Karikatur." – În: Foltin, Hans Friedrich, *Kontakte und Grenzen: Probleme der Volks-, Kultur-, und Sozialforschung.* Festschrift für Gerhard Heilfurth. Göttingen: Otto Schwartz, 175-207.

Röhrich, Lutz/ Meinel, Gertraud (1970): "Reste mittelalterlicher Gottesurteile in sprichwörtlichen Redensarten." – În: *Alemannisches Jahrbuch*, 314-346.

Röhrich, Lutz/ Meinel, Gertraud (1971): "Redensarten aus dem Bereich der Jagd und der Vogelstellerei." – În: Schwenk, Sigrid/ Tilander, Gunnar/ Willemsen, Carl Arnold (eds.): *Et multum et multa.* Beiträge zur Literatur, Geschichte und Kultur der Jagd. Festgabe für Kurt Lindner zum 27. November 1971. Berlin; New York: Walter de Gruyter & Co., 313-123.

Röhrich, Lutz/ Meinel, Gertraud (1971-1972): "Redensarten aus dem Bereich von Handwerk und Gewerbe." – În: *Alemannisches Jahrbuch*, 163-198.

Röhrich, Lutz/ Mieder, Wolfgang (1977): *Sprichwort.* [=Sammlung Metzler, 154]. Stuttgart: Metzler.

Rosetti, Alexandru ([1942] ²1947): *Le Mot.* Esquisse d'une théorie générale. Copenhague: Einar Munksgaard, Bucureşti: Institutul de lingvistică română.

Rothkegel, Annely (1973): *Feste Syntagmen.* Grundlagen, Strukturbeschreibung und automatische Analyse. [=Linguistische Arbeiten, 6]. Tübingen: Max Niemeyer.

Rothkegel, Annely (2000): "Phraseme: Fenster zur Textkohärenz." – În: Gréciano, Gertrud (ed.): *Micro- et macrolexèmes et leur figement discursif.* Etudes de linguistique comparée français/allemand. Paris: Peeters Louvain.

Sabban, Annette (1991): "Die dümmsten Bauern haben nicht mehr die dicksten Kartoffeln. Variation von Sprichwörtern im und als Text." – În: Sabban, Anette/ Wirrer, Jan (eds.), *Sprichwörter und Redensarten im interkulturellen Vergleich.* Oppladen: Westdeutscher Verlag, 83-108.

Sabban, Annette (ed.) (1997): *Phraseme im Text.* Beiträge aus romanischer Sicht. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 14]. Bochum: Brockmeyer.

Sabban, Anette/ Wirrer, Jan (eds.) (1991): *Sprichwörter und Redensarten im interkulturellen Vergleich*. Oppladen: Westdeutscher Verlag.

Sandig, Barbara (ed.) (1994): *EUROPHRAS 92: Tendenzen der Phraseologieforschung*. [=Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 1]. Bochum: Brockmeyer.

Saussure, Ferdinand de ([1931] ³2001): *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. Herausgegeben von Charles Bally und Albert Sechehaye. Unter Mitwirkung von Adolf Riedlinger. Traducere din limba franceză de Herman Lommel. [=Walter-de-Gruyter-Studienbuch]. Berlin: Walter de Gruyter.

Schemann, Hans (1981): *Das idiomatische Sprachzeichen*. Untersuchungen der Idiomatizitätsfaktoren anhand der Analyse portugiesischer Idioms und ihrer deutschen Entsprechungen. [=Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 183]. Tübingen: Max Niemeyer.

Schemann, Hans (2000): *Idiomatik und Anthropologie*. »Bild« und »Bedeutung« in linguistischer, sprachgenetischer und philosophischer Perspektive. [=Germanistische Linguistik: Monographien, 4]. Hildesheim; Zürich: Olms.

Schippan, Thea ([1972] ²1975): *Einführung in die Semasiologie*. Leipzig: Bibliographisches Institut.

Schmidt, Wilhelm ([1959] ¹⁰1985): "Die Sprichwörtlichen Redensarten"; "Das Sprichwort." – În: Idem, *Deutsche Sprachkunde*. Ein Handbuch für Lehrer und Studierende mit einer Einführung in die Probleme des sprachkundlichen Unterrichts. Berlin: Volk und Wissen, 233-248; 245-248.

Schmid, Annemarie (1984): *Ein Beitrag zur Phraseologie des Französischen*. Syntaktisch-semantische Untersuchung zu »mettre« in festen Verbindungen. [=Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft, 57]. Innsbruck: Verlag des Instituts für Sprachwissenschaft an der Universität Innsbruck.

Schmidt-Biggemann, Wilhelm (1999): "Kleines symbolisches Einmaleins." – În: www.kzu.ch/fach/as/aktuell/1999/millenium/zahlen.htm.

Schmidt-Hidding, Wolfgang (1957): "Das Verhältnis von Idiomatik und Grammatik. Grundzüge einer Idiomatik." – În: Ulshöfer, Robert (ed.), *Der Deutschunterricht*. Beiträge zu seiner Praxis und wissenschaftlichen Grundlagen, nr. 9. Stuttgart: Ernst Klett, 43-58.

Schnellbach-Kopra, Ingrid (1991): "»Ei Kiittämistä!« – »Nichts zu danken!«. Zur Höflichkeitsphraseologie im Finnischen und Deutschen." – În: Palm, Christine (ed.), *EUROPHRAS 90: Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*, Aske/Schweden, 12.-15. Juni 1990. [=Studia Germanistica Upsaliensia, 32]. Uppsala: Almqvist & Wiksell International Stockholm, 211-224.

Schowe, Ulrike (1994): *Mit Haut und Haar*. Idiomatisierungsprozesse bei sprichwörtlichen Redensarten aus dem mittelalterlichen Strafrecht. [=Germanistische Arbeiten zu Sprache und Kulturgeschichte, 27]. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Peter Lang.

Seiler, Friedrich ([1922] ²1967): *Deutsche Sprichwörterkunde*. Handbuch des deutschen Unterrichts, vol. 4, partea a 3-a. [Reproducere mecanică]. München: Oskar Beck.

Seitz, Maximilian (1976): *Die Katze in der Sprache*. 323 Studien zur Etymologie, Semasiologie, Onomasiologie und Parömiologie. München: Salzer.

Slave, Elena (1966): "Structura sintagmatică a expresiilor figurate." – În: *Limbă și Literatură*, nr. 11, 397-413.

Sowinski, Bernhard ([1973] ³1991): *Deutsche Stilistik*. Beobachtungen zur Sprachverwendung und Sprachgestaltung im Deutschen. [=Fischer Taschenbücher, 61,47]. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.

Stanciu, Dumitru (1982): "The Germans in the Romanian Proverbs." – În: *Anuarul Institutului de istorie și arheologie*, XIX, Iași, 96-103.

Stanciu, Dumitru (2000): "Points de vue sur la paremiologie structurale." – În: *De Proverbium*, vol. 6, nr. 1. http://www.deproverbio.com/DPjournal/DP,6,1,00. html.

Stati, Sorin (1964): *Cuvinte românești*. O poveste a vorbelor. București: Editura Științifică.

Stedje, Astrid (1991): "Lilien und Veilchen sprechen. Zur Semiotik der Blumen in deutscher Phraseologie." – În: Palm, Christine (ed.), *EUROPHRAS 90: Akten der internationalen Tagung zur germanistischen Phraseologieforschung*, Aske/Schweden, 12.-15. Juni 1990. [=Studia Germanistica Upsaliensia, 32]. Uppsala: Almqvist & Wiksell International Stockholm, 253-264.

Sternkopf, Jochen (1996): "Die verba dicendi in stabilen Wortkomplexen." – În: *Muttersprache*, nr. 4. 338-343.

Steyer, Kathrin (2000): "Usuelle Wortverbindungen des Deutschen. Linguistisches Konzept und lexikografische Möglichkeiten." – În: *Deutsche Sprache*, nr. 2, 101-125.

Steyer, Kathrin (2002): "Wenn der Schwanz mit dem Hund wedelt. Zum linguistischen Erklärungspotenzial der korpusbasierten Kookkurrenzanalyse." În: Haß-Zumkehr, Ulrike/Kallmeyer, Werner/Zifonun, Gisela (eds.): *Ansichten der deutschen Sprache*. Festschrift für Gerhard Stickel zum 65. Geburtstag. [=Studien zur deutschen Sprache, 25]. Tübingen: Gunter Narr, 215-236.

Şăineanu, Lazăr (1887): *Încercare asupra semasiologiei limbei române*. Studii istorice despre transiţiunea sensurilor. Bucureşti: Tipografia Academiei Române.

Şăineanu, Lazăr (1900): *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, vol. I, Introducerea: limba, cultura, rezultate, conclusiune. Bibliografia. Bucureşti: Editura Librăriei Socecu.

Ştefan, Bianca (1998): *Locuţiunile în limba română*. Definiţii şi modele de analiză. Exerciţii rezolvate. Texte propuse pentru analiză. Bucureşti: Corint.

Tabarcea, Cezar (1982): *Poetica proverbului*. Bucureşti: Minerva.

Tabarcea, Cezar (2000): "Romanian Parallels to the Proverbial Expression »to carry owls to Athens«." – În: *De Proverbium*, vol. 6, nr. 2. http://www.deproverbio. com/DPjournal/DP,6,2,00/APA.html.

Thun, Harald (1978): *Probleme der Phraseologie*. Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen. [=Beihefte zur Zeitschrift für Romanische Philologie, 168]. Tübingen: Max Niemeyer.

Ullmann, Steven (1967): *Grundzüge der Semantik*. Die Bedeutung in sprachwissenschaftlicher Sicht. Berlin: Walter de Gruyter.

Ursu, N. A. (1962): *Formarea terminologiei ştiinţifice româneşti*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

Vapordshiev, Vesselin (1992): *Das Phrasenlexikon der deutschen Gegenwartssprache*. Sofia: Jusautor.

Vianu, Tudor (1957): *Studii de stilistică*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Wander, Karl Friedrich Wilhelm ([1836] 1983): *Das Sprichwort, betrachtet nach Form und Wesen, für Schule und Leben, als Einteilung zu einem großen volkstümlichen Sprichwörterschatz*. Hirschberg: E. F. Zimmer. [Reproducere mecanică, ed. Wolfgang Mieder, Bern: Peter Lang].

Wandruszka, Mario (1981): "Kontrastive Idiomatik." – În: Höfler, Manfred/ Vernay, Henry/ Wolf, Lothar (eds.), *Festschrift für Kurt Baldinger zum 60. Geburtstag, 17. November 1979*, vol. II. Tübingen: Max Niemeyer, 951-963.

Weinreich, Uriel (1972): "Probleme bei der Analyse von Idioms." – În: Kiefer, Ference (ed.), *Semantik und generative Grammatik*, vol. II. [=Linguistische Forschungen, 1]. Frankfurt am Main: Athenäum, 415-474.

Wiegand, Herbert Ernst (1981-1984): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie*, vol I-IV. [=Germanistische Linguistik]. Hildesheim; Zürich; New York: Georg Olms.

Wimmer, Rainer/ Berens, Franz-Josef (eds.) (1997): *Wortbildung und Phraseologie*. [=Studien zur deutschen Sprache, 9]. Tübingen: Gunter Narr.

Wirrer, Jan (ed.) (1998): *Phraseologismen in Text und Kontext*. Phrasemata I. [=Bielefelder Schriften zur Linguistik und Literaturwissenschaft, 11]. Bielefeld: Aisthesis.

Wirrer, Jan (1999): "Phraseologie und Rhetorik." – În: Baur, Rupprecht/ Chlosta, Christoph/ Piirainen, Elisabeth (eds.): *Wörter in Bildern. Bilder in Wörtern*. [=Phraseologie und Parömiologie, 1]. Baltmannsweiler: Schneider, 421-455.

Wissemann, Heinz (1961): "Das Wortgruppenlexem und seine lexikographische Erfassung." – În: *Indogermanische Forschungen*, LXVI, nr. 3, 225-258.

Wotjak, Barbara (1989): "Ansatz eines modular-integrativen Beschreibungsmodells für verbale Phraseolexemen (PL)." – În: Gréciano, Gertrud (ed.): *EUROPHRAS 88: Phraséologie Contrastive*. Actes du colloque International Klingenthal-Strasbourg, 12-16 mai 1988. [=Recherches Germaniques, 2]. Strasbourg: Université des Sciences Humaines, Département d'Études Allemandes, 459-467.

Wotjak, Barbara (1992): *Verbale Phraseologismen in System und Text.* [=Germanistische Linguistik, 125]. Tübingen: Max Niemeyer.

Wotjak, Gerd ([1971] ²1977): *Untersuchungen zur Struktur der Bedeutung.* Ein Beitrag zu Gegenstand und Methode der modernen Bedeutungsforschung unter besonderer Berücksichtigung der semantischen Konstituentenanalyse. [=Sammlung Akademie-Verlag, 10]. München: Max Hueber.

Zaharia, Casia (2001): "Somatismen im deutsch-rumänischen Vergleichsfeld." – În: *Germanistische Beiträge*, nr. 15-16. Sibiu, 236-241.

Zaharia, Casia (2002a): "Phraseologismen und Parömiologische Ausdrücke. Begriffsbestimmung, Gestalt und Merkmale." – În: Guţu, George/ Schindler-Kovats, Beate (eds.): *Transcarpaticca Germanistisches Jahrbuch. Rumänien*, nr. 1. Bucureşti: Paideia, 295-307.

Zaharia, Casia (2002b): "Expresii idiomatice şi manipulare lingvistică în »Rollenverteilung« de Helmut Heißenbüttel." – În: *Analele ştiinţifice ale Universităţii «Alexandru Ioan Cuza»*, Secţiunea III e, Lingvistică, tom XLVIII. Iaşi, 147-150.

Zaharia, Casia (2003): "Quellen der idiomatischen Ausdrücke im Deutschen und Rumänischen." – In Burger, Harald/ Häcki Buhofer, Annelies/ Gréciano, Gertrud: *Flut von Texten – Vielfalt der Kultur.* Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie. [=Phraseologie und Parömiologie, 14]. Baltmannsweiler: Schneider, 267-276.

Zub, Alexandru (1996) (ed.): *Identitate/alteritate în spaţiul cultural românesc.* Culegere de studii. Iaşi: Editura Universităţii «Alexandru Ioan Cuza».

Zugun, Petru (2000): *Lexicologia limbii române.* Prelegeri. Iaşi: Tehnopress.

Vater, Heinz (2002): [illegible] [= Germanistische Linguistik, 120]. Tübingen, Max Niemeyer.

[illegible] (1979): Untersuchungen zum [illegible]. Ein Beitrag zur Typologisierung und Methode der deutschen Wortbildungsforschung [illegible] Perspektive [illegible]. Tübingen, Max Niemeyer.

[illegible] (2001): "[illegible]." – In: [illegible], 13-22.

Zafiu, [illegible] (2002a): "Phraseologismen und Funktionsverbgefüge [illegible]: Übereinstimmung, Gestalt und Nennmuster." – In: [illegible] [illegible] Paideia, 2002, 303-[illegible].

Zafiu, [illegible] (2002b): "Expresii idiomatice şi [illegible] lingvistice [illegible]" – [illegible], [illegible], 147-160.

Zafiu, [illegible] (2003): "[illegible]" – In: [illegible] Phraseologie [illegible] Phraseologie und Parömiologie, 14. [illegible] Schneider, 157-170.

[illegible], Alexandru (1988) (ed.): [illegible] Iaşi, Editura Universităţii "Alexandru Ioan Cuza".

Zugun, Petru (2000): [illegible]

Indice
de expresii idiomatice, locuţiuni şi paremii româneşti

A

a a vea ac pentru cojocul cuiva 324
a acţiona cu sânge rece 222
a (a)duce la disperare 219
a aduce pe lume 217
a aduce/scoate la lumină 221
a agăţa pe cineva 257
a ajunge de la moară la morişcă 287
a ajunge din cal măgar 274
a ajunge fräulein 309
a ajunge la aman 117
a ajunge la gherlă 194
a ajunge la Petrache 195
a ajunge la spitalul 7/9, Socola/ Bălăceanca 196
a ajunge nemţoaică 309, 313
a alerga după doi iepuri 263
a alege brânza de zer 275
a apuca de gât 225
a apuca plugul de coarne 266
a arăta cartonaşul galben 212
a arde cu fierul roşu 291
a arunca mănuşa cuiva 86, 109
a arunca mărgăritare la porci 226
a arunca pe piaţă 128
a arunca plasa 257
a arunca/zvârli copilul odată cu scalda 297
a aşterne covorul roşu 212
a atârna de clopotul bisericii 185
a avea ambele picioare pe pământ 221
a avea bani cu ghiotura 208
a avea bani gârlă 208
a avea caşcaval de ros 277
a avea de a face cu 223
a avea dreptate 219
a avea în vizor 265
a avea la mână 225
a avea nervi de oţel 208
a avea noroc porcesc 181, 209
a avea nouă băieri la pungă 252
a avea nouă guri 252
a avea o inimă de piatră 214
a avea o păsărică 139, 144, 209, 255
a avea pâinea şi cuţitul 288
a avea sânge albastru 212, 214
a avea tărâţe în cap 231
a avea ultimul cuvânt 168
a avea undă verde 128
a avea zile 238
a avea zilele numărate 238
a băga ac în miere 280
a băga brânza în putină 275
a băga capul în nisip 317

a băga de seamă 84
a băga mâna în foc pentru cineva 179
a bate apa în piuă 86
a bate cuiva (a fi) un cui la sicriu 292
a bate şaua ca să priceapă iapa 82
a cădea/pica/ademeni în capcană/ laţ 261
a cădea în doaga cuiva 295
a cădea în plasă 261
a călca în picioare 318
a călca pe cineva pe coadă 210, 221
a cânta cucul cuiva 178
a căra apa cu ciurul 116
a căsca gura 205, 210
a căsca ochii 205, 210
a câştiga marele loz 224
a câştiga o bucată de pâine 289
a cincea roată la căruţă 114, 187, 188, 209, 249
a ciuli urechile 210
a da apă la moară 269
a da bani pe miere 281
a da bir cu fugiţii 169
a da ca în păpuşoi 268
a da cep 295
a da cu crucea peste cineva 186
a da de miere 280
a da la peşti 256
a da ortul popii 31, 153
a da peste mierea ursului 280
a da roade 165
a da sfoară prin vecini/în sat/în mahala 164
a da sfoară/sfară în ţară 109, 163
a da şi cu coasa şi cu gresia 268
a da undă verde 212
a dat (orzul) în copt 267
a deosebi între oaie şi berbec 271
a deschide gura 220
a deşerta caşul 277
a doua natură 206
a duce o viaţă de trântor 278
a face anticameră 168
a face ceva meseriaş 283
a face cruce 186
a face cuie 293
a face cuiva zile fripte 238
a face de doi bani 318
a face din ţânţar armăsar 119, 324
a face dispărut 152
a face faţă 106
a face gât 318
a face în pantaloni 318
a face o figură proastă 318
a face ochi mari 205, 210
a face orz din grâu 269
a face un salt 220
a face una cu pământul 241
a fi (om) meşteşugos 283
a fi azi aici, mâine-n Focşani 197
a fi beat krupp 212
a fi beat tun 212, 313
a fi bun de Balamuc 196
a fi bun de băsărăbi 224
a fi capabil 229
a fi ceară în mâinile cuiva 281
a fi cu borşul pe foc şi cu peştele în iaz 257
a fi cu scaun la cap 169
a fi de la Orbeni 216
a fi depăşit de timp 236
a fi franţ 313
a fi fruntea cozii 323
a fi harnic ca o albină 178
a fi în al nouălea cer 173
a fi între ciocan şi nicovală 117, 184
a fi la capătul nervilor 224
a fi mămăligă mare 290
a fi mâna dreaptă a cuiva 214
a fi meseriaş (la ceva) 283
a fi moale ca ceara 281
a fi muza cuiva 206
a fi neamţ fără căţel 307

a fi Novac 195
a fi o mămăligă 290
a fi o vulpe 264
a fi oaia neagră 212
a fi oaia râioasă 272
a fi oaie cu şorici 272
a fi ochi şi urechi 221
a fi pe lista neagră 212
a fi prost ca oaia 271
a fi stăpân în propria-ţi casă 182
a fi ţais 309, 313
a fi tare ca fierul 291
a fi Toma necredinciosul 214
a fi un puşcă-n lună 265
a fi un spin în ochiul cuiva 206
a fi unealta cuiva 283
a fi unghie şi carne cu cineva 79
a fi vulpe bătrână 264
a fi/a se afla/a sta la picioare 216
a fi/a se face una cu cineva/ceva 241
a fi/a umbla teleleu Tănase 194
a fugi ca de ciumă 223
a fura luleaua neamţului 307
a furat de la neamţ un creiţar şi-a ajuns la crimanar 307
a i se lua apa de la moară 287
a i se zbârli părul 210
a ieşi calfă în ceva 284
a îmbrăca uşa 84
a împăca şi capra şi varza 275
a închide gura cuiva 318
a închide un ochi 225
a încresta în grindă 86
a îndruga ca la moară 286
a înjura ca un birjar 226
a înota ca un peşte 210
a înota în bani 208
a înota în miere 280
a întâmpina/primi cu braţele deschise 217
a întinde cuiva o mână 210
a întoarce foaia 225
a juca o festă 219
a juca un rol 220
a lăsa pe cineva în ploaie 209
a lăsa rece 219
a le spune braşoveneşte 224
a lipsi o doagă 117, 295
a lua (cuiva) apa de la moară 286
a lua cu frisoane 223
a lua cu hapca 260
a lua cuvântul 168
a lua în balon 118
a lua în coarne 273
a lua în serios 224
a lua la vale 87
a lua pâinea de la gura cuiva 290
a lua pe cineva în vizor 266
a lua (pe cineva) la trei păzeşte 247
a lua pe cineva la vale 82
a lua pe cineva sub aripa sa 221
a lua pielea de pe cineva 264
a lua una mică 208
a luat luleaua neamţului şi stă-n fundul şanţului 307
a măcina cuiva 288
a mânca borş 165
a mânca cu fulgi cu tot 143
a mânca cuiva din palmă 210
a mânca din pita lui Vodă 197
a mânca (cuiva) ficaţii 225
a mânca miere 279
a mânca/a bea cât şapte 250
a măsura cu două măsuri 244
a merge ţais 309
a merge ca o moară hodorogită 286
a merge gura ca meliţa 188
a merge gura ca o moară 184
a merge prea departe 219
a merge ţais 313
a muta munţii 174, 217, 219
a nimerit orbul Brăila/Suceava 197
a nimerit/lovit cuiul în cap 292
a nu avea cei şapte ani de acasă 250

a nu avea de moară 287
a nu avea habar 129
a nu avea inima să faci (ceva) 221
a nu avea nimic de-a face (cu) 219
a nu avea sare de mămăligă 289
a nu da doi bani pe cineva/ceva 245
a nu face brânză cu cineva 275
a nu face mare brânză 276
a nu face nici două parale 245
a nu face nici o brânză 276
a nu fi bun de nici o brânză 275, 276
a nu fi de ieri 238
a nu mişca un pai 319
a nu putea scoate nici cu cleştele 294
a nu se da pe şapte 251
a nu şti număra până la cinci 249
a nu vedea dincolo de vârful nasului 208
a nu vedea pădurea din cauza copacilor 176
a nu-i tăia coasa 268
a număra zilele 238
a o face de oaie 271
a o întoarce ca la Ploieşti 195
a o lăsa moartă în păpuşoi 268
a o lua la fugă 84
a o lua pe cocoaşă 318
a o ţine ca neamţul cu tararaua 307
a păzi, ca neamţul 305, 310
a pescui în ape tulburi 259
a pica cu ceară 281
a pica fisa 119, 317
a pica în plasa/mrejele cuiva 257
a pierde timpul 234, 236
a pleca la vânătoare 261
a pomeni pe cineva în rugăciunile sale 230
a potcovi pe cineva 293
a primi/întâmpina/aştepta pe cineva cu braţele deschise 210
a prinde clipa/momentul 239
a prinde cu ocaua lui Cuza 195, 196
a prinde pe cineva cu mâţa în sac 82
a pune (boii) în plug cu cineva 266
a pune capac 295
a pune cep 295
a pune ceva în cui 293
a pune coarne (cuiva) 274
a pune cruce cuiva/la ceva 186
a pune degetul pe rană 221
a pune în mişcare 110, 207, 216, 217
a pune în mişcare cerul şi pământul 207
a pune în oală (pe cineva) 301
a pune la cale 318
a pune la încercare 216
a pune la perete 217
a pune la picioare 216
a pune lupul paznic la oi 273
a pune pe cineva în cui 293
a pune pe tapet 211, 221
a pune piciorul în prag 210
a pune punct 319
a pune stavilă gurii 286
a pune/băga în cofă 301
a purta nasul pe sus 210
a rămâne cu gura căscată 317
a rămâne de căruţă 318
a rămâne în formă 227
a rămâne în pană 87
a rupe pisica în două 228, 324
a sări calul 318
a sări capacul 295
a sări capra 275
a sări din cadru 127
a sări în ochi 219
a scăpa cu zile 238
a scăpa trenul 165
a schimba macazul 87, 118
a scoate calfă din cineva 284
a scoate cuiva ochii 208
a scoate din sărite 224
a scoate la lumină 238
a scoate/arăta ghearele 210

a scrie pe mucul luminării 87
a se afla în joc 216, 217
a se alege praful (de pe urma cuiva/ ceva) 302
a se arunca de gâtul cuiva 223
a se bate cu cărămida în piept 318
a se bate cu morile de vânt 164, 230
a se bate în piept 230
a se căţăra pe pereţi 227
a se certa pe umbra măgarului 177
a se da pe brazdă 267
a se duce pe copcă 260
a se duce/a merge puşcă 265
a se face ca racul 258
a se face leu paraleu 79
a se face luntre şi punte 79, 260
a se face neamţ 307
a se face/a ajunge praf şi pulbere 302
a se face/a fi oale şi ulcioare/ulcele 299
a se încrunta 210
a se întinde/îndulci la caşcaval 277
a se învârti ca un cui într-o căldare 293
a se opări 319
a se potrivi ca nuca în perete 87, 115, 116
a se prăbuşi ca un joc de cărţi/ca un castel de nisip 207
a se pune cruce 186
a se purta ca un animal 255
a se scula cu fundul în sus 209
a se spăla pe mâini 169, 226
a se şterge pe bot 84
a se ţine pe linia de plutire 223
a şede ca/a fi un trântor 278
a semăna vânt şi a culege furtună 160
a sosit timpul 234
a spăla putina 116
a spune braşoave 152, 224
a spune drept, ca neamţul 305, 310
a spune mersi 114
a spune tot, ca neamţul 309
a sta ca în sânul lui Avraam 207
a sta ca pe jăratec 208
a sta ca viţelul la poarta nouă 182
a sta în cap pentru ceva 208
a sta părul măciucă 226
a sta pe stradă 216
a sta pe vârful limbii 224
a sta/merge drept, ca neamţul 306
a şti/cunoaşte meserie 283
a strâmba din nas 205, 210
a strânge din dinţi 210
a strica brânza 275
a strica orzul pe gâşte 269
a suci capul cuiva 221
a suci gâtul cuiva 208
a suferi chinurile lui Tantal 206
a suge ca o butie 294
a suge de la două oi 273
a suporta/trăi chinurile iadului 209
a tăbăci fundul cuiva 209
a tăbăci pielea cuiva 209
a tăcea ca neamţul 306
a tăcea chitic 256
a tăia cuiva apa de la moară 185
a tăia frunze la câini 86, 105
a tăia vorba cu miere 279
a ţi se face calea cruce 186
a ţine aproape 227
a ţine evidenţa 212
a ţine în vizor 229
a ţine ochii deschişi 319
a ţine pumnii 139
a ţine/apuca pe cineva în cleşti 294
a trage obloanele 169
a trage pe sfoară 117
a trăi ca mâţa cu şoarecii 221
a trăi ca peştele în apă 257
a trăi ca un paşă/un rege 183
a trăi cât zidul Goliei 81
a trăi în/ca într-un caşcaval 277
a trăi pe picior mare 168, 180

a trece din ciur în dârmon 290
a tremura ca varga 226
a trimite de la coasă la seceră 268
a trimite la dracu' 129, 223, 225
a tunde oaia fără a-i lua şi pielea 270
a umbla ca roiul fără matcă 279
a umbla cu braşoave 113, 114
a umbla cu crucea în sân 186
a umbla cu Iordane 195
a umbla cu ocaua mică 187
a umbla după potcoave de cai morţi 84
a umbla gura moară 286
a umbla să iei două piei de pe o oaie 273
a unge cu miere 280
a unge la inimă 279
a unge la inimă cu miere 279
a vedea cai verzi pe pereţi 87
a veni de acasă 148
a veni de hac 129
a veni/da cuiva apa la moară 288
a verifica la sânge 114
a vinde gogoşi 169
a vinde peştele în baltă 257
a vorbi ca din butoi 296
a vorbi ca din/ca la carte 224
a vorbi ca în moară 286
a vorbi ca o moară hodorogită 188
a vorbi cegă şi păstrugă 257
a vorbi cu două guri 244
a vorbi în bobote 152
a vorbi în van 227
a vorbi în vânt 173, 212, 217
a vorbi nemţeşte 197, 307, 311
a vorbi/turui ca o mitralieră 188
a-i curge cuiva numai miere 280
a-i da cuiva apă la moară 184
a-i fi frică 227
a-i filă o lampă 169
a-i lipsi o doagă 86, 169
a-i lipsi o lampă 169
an de an 237
anul şi găvanul 237
arca lui Noe 86, 206
arde-l-ar focul de neamţ că ţara mi-a pus în lanţ 308
are balta peşte! 256
are pe buze miere (şi în inimă fiere) 279
a-şi bate (singur) cuie în talpă 292
a-şi câştiga bucata de pâine 208
a-şi câştiga cu greu mămăliga 289
a-şi face cruce 186
a-şi face cruce cu stânga 186
a-şi făuri norocul 291
a-şi freca mâinile 210
a-şi găsi Bacăul 195, 197
a-şi lua inima în dinţi 87, 115, 169
a-şi merita mălaiul 267
a-şi murdări mâinile 223
a-şi muşca degetele 227
a-şi omorî timpul 236
a-şi păstra un cap limpede 222
a-şi pierde capul 208
a-şi primi porţia 318
a-şi pune în cap 216, 217
a-şi purta crucea 185
a-şi sacrifica timpul 236
a-şi smulge părul (din cap) 210
a-şi sparge capul 208
a-şi ţine gura 319
a-şi ţine pliscul 224
a-şi trăi traiul, a-şi mânca mălaiul 267
a-ţi lipsi o doagă 117
a-ţi sta plugul 267
aur alb 230
aur negru 165

B

Baba Rada 198
Bălan să-ţi aleagă din gură 194

banul românului îi creiţarul neamţului 308
bardul de la Mirceşti 86
bătaia e ruptă din rai 324
bate fierul cât e cald 292
beat criţă 307
beat krupp 307, 309, 313
beat tun 307
bine-i cântă cucul 178
brânză bună în burduf de câine 276
brânza de capră strică şi pe cea de oaie 274
braţ la braţ 216
bufet rece 218
bun ca pâinea caldă 288

C

ca în cleşte 294
ca în sânul lui Avram 318
ca în stup 278
ca pe bandă 222, 224
ca peştele pe uscat 255, 258
ca scăpat din puşcă 265
ca stelele pe cer 217
ca un câine plouat 207
ca un cal breaz 224
ca un trăznet/din senin 209
câinele neamţului mănîncă şi mere pădureţe 308
călcâiul lui Ahile 206
cald nemţesc 309, 313
calea pierzaniei 318
calitatea a doua 244
calul bălan 198
cămăşile verzi 226
când la deal - când la vale 116
când o face plopul mere şi tânjala viorele 195
când o face plopul pere şi răchita micşunele 195
când o zbura boul 195
când o zbura porcul 195
când şi când 229
când vei vedea neamţ în opinci şi mâncând alivinci 308, 312
capră râioasă 275
capul plecat sabia nu-l taie 324
caş la stână 277
cât ai clipi 208, 239
cât ai zice peşte 258
cât bate puşca 265
cât toate zilele 238
cât turnul Colţii (de mare) 196
ce iese din mâţă şoareci prinde 324
ce naşte din pisică şoareci mănâncă 226
ce tot la deal la vale 82
ceac-pac 213
ceasul morţii 238
ceasul rău 238
cei patru evanghelişti sunt trei: Luca şi Matei 141
cheagul societăţii 277
chiar dacă 106
cine aleargă/goneşte după doi iepuri nu prinde ici unul 324
cine sapă groapa altuia cade singur în ea 160
cine se înalţă se smereşte 324
cine se scoală de dimineaţă, departe ajunge 234
cineva s-a isprăvit de moară 287
ciuma roşie 214
clasa întâi 242
clipă de clipă 239
cocoşul neamţului pe vîrful bisericii 306
cont curent 128
cortina de fier 217
Crăciunul sătul, Paştele fudul 235
cruce de voinic 186
cu caş la gură 277
cu căţel, cu purcel 222

cu chiu şi vai 113
cu două degete mai mult/mai puţin 246
cu fundul/curul în două luntre 260
cu mic cu mare 207
cu o floare nu se face primăvară 242
cu o/dintr-o singură lovitură 224
cu pâine şi apă 113, 290
cu sutele şi cu miile 254
cu timpul 224
cu ţucumpac 213
cu un picior în groapă 214
cu/dintr-o o singură lovitură 222
cui de tei 293
cuiul lui Pepelea 194
cuiul nou îl scoate pe cel vechi 292
cuiva i s-a spart oala/i sa frânt olul 300
cuiva îi stă moara 287
curat ca în stup 278
cuvânt cheie 145

D

d-a fir a păr 82
dacă nu plouă în mai, nu se mănâncă mălai 234
dacă şi cu facă 227
dacă vrei să vezi hărnicie, du-te la neamţ în gospodărie 306, 311
dacă-i dai neamţului bere, apoi vin el nu mai cere 309
de altfel 227
de azi pe mâine 238
de când cu nemţii cu coadă 308
de casă bună 215
de clasa a doua 245
de două degete 246
de dragul 222
de fapt 227
de la Ana la Caiafa 206
de la Sân-Petru la Sân-Medru 235
de la Scilla la Caribda 158
de la Vlădică până la opincă 197
de mâna a doua 245
de parcă este miere 280
de pe vremea lui Papură-vodă 195
de pomană 227
de prim ordin/rang 242
de primă calitate 242
de primă clasă 242
de primă mână 242
de rangul doi 245
de regulă 227
denie nemţească 309, 312
depărtările albastre 221, 227
dimineaţa poartă aur în gură 234
din an în Paşti 235
din cap până în picioare 223
din carne şi os 225
din cauza 218, 219
din ce în ce 218
din cerul senin 217
din doi în doi 246
din gardul Oancei 194
din gură în gură 214
din toată inima 215, 217
din zori şi până-n seară/noapte 207
dintr-o bucată 144
dintr-o clipă în alta 239
dintr-o lovitură 215, 219, 220, 245
dintr-o suflare 216
dintr-un moment în altul 239
doamna de fier 217
doi la leu 245
dreptatea/dreptul umblă totdeauna cu capul spart 324
drumul spre rai e pavat cu bune intenţii 226
Dumnezeu în persoană 218
după nemţoaică poţi culege mac 308
duş rece 218

F

face/mănâncă/bea cât trei 247
fată capra bani 275
fată munţii şi născură un şoarece 175
fata românului poate ajunge hargată, a neamţului niciodată 306
femeia e dracul 324
ferestrele sufletului 165
fie sasul cât de prost, numai să fie mare 307
fiecare oală cu capacul ei 296
firul roşu 164, 201, 212
frate, frate, brânza e cu bani 324
fructul oprit 214
frumoasă de pică 208
fuge/o tuleşte iepureşte 263

G

galben ca ceara 208, 209, 281
grăbeşte-te încet 158

H

haine nemţeşti 309, 312
hăis şi cea 106
harnic ca o albină 255, 277
ho! că nu-i pajură nemţească 308
hocus-pocus 129

I

i-a bătut ceasul 236
i-a cântat cucul în faţă/în dreapta 178
i-a căzut brânza în barbă 275
iarba dracului 121
iarna car şi vara sanie 237
isteţ ca un proverb 144

Î

îi fumegă creierul 226
îi mănâncă câinii din traistă 271
îi merge gura ca moara 286
îi zice franţ şi-i neamţ 309, 313
îl are pe dracul în el 209
îl împunge/înţeapă orzul 269
îl mănâcă cu fulgi, cu tot 141
îmi stă mintea (în loc) 189
în al doilea rând 244
în al doisprezecelea ceas 238
în al nouălea cer 252
în bătaia fierului 291
în braţele lui Morfeu 206
în buze miere şi în inimă fiere 149
în casa neamţului nu ştii care-i podul 308
în cazul 222
în cel de al doisprezecelea ceas 252
în cele patru vânturi 248
în crucea amiezii/nopţii 186
în crucile satului 186
în cursul/pe parcursul 220
în două vorbe 245
în fond 217, 219
în ochii mei 218
în orice caz 218
în primul rând 242
în privinţa 222
în realitate 229
în ultima clipă 239
în van 106
înainte de toate 218
încăpăţânat ca un catâr 273
începe dansul 209
îngrămădiţi ca sardelele/sardinele 259
între ciocan şi nicovală 294
între patru scânduri 248
întreaga lume 218
întrebând ajungi la Roma 226

într-o clipă/clipită 239
într-o/dintr-o suflare 241
într-un glas 241
înțeleptul făgăduiește, nebunul trage nădejde 324

J

joi după Paști 235
jumătatea goală a paharului 142
jumătatea plină a paharului 142
june nemțesc 309, 312

L

la anul cu brânză 237
la anul și la mulți ani 237
la Crăciun se vede, dacă-i bună nuca 235
la mâna a doua 244
la neamț cucul cântă în casă 305
la orice treabă pe Stan Pățitul întreabă 194
la Paștele cailor 195, 235
la rând ca la moară 287
la ziua de apoi 238
lasă-te, cum s-a lăsat neamțul de ismene 306
limbă dulce ca mierea (și amară ca fierea) 279
linge blide 144
lovitură după/cu lovitură 215
luare aminte 82
lună de lună 237
luna e cât/ca o mămăligă 196
lup în blană de oaie 273

M

mă măcina un gând 288
măgarul lui Buridan 206
mai mult noroc ca minte 181
mai mult sau mai puțin 218
mămăliga-i a românului, pîinea-i a neamțului 308
mână apa la moara lui 286
mână de fier 291
mână liberă 214
martor cheie 145
masa verde 212
măsoară de două ori și taie o dată 245
mâța în sac 217
mațe-fripte 79
merge ca racul 258
merge înainte ca pajura nemțească 306
meseria e brățară de aur 282
mi-a tăiat calea un iepure/o pisică 263
mie în mie 254
mie în sută 254
mintea moldoveanului/românului, cea de pe urmă 324

N

n-a vede, n-aude 319
n-are să-i mai cânte cucul 178
neamț gol, îmbrăcat pistol și la cârciumă dator 307, 311
neamț puturos, lasă pușca jos 307
neamț, neamț cotofleanț 309
neamțu' cu țugu, românu cu plugu 306
neamțu-i așa de deștept, că se trage cu toți în piept 306
neamțu-i cuminte după amiază, când are mintea trează 307, 312
neamțu-i de altă lege și cu noi nu se-nțelege 307
neamțu-i fălos și nu merge pe jos 306, 310
neamțu-i neamț, a pus la ușa clobanț

306
neamțu-i om de omenie, dar nu-ți dă scula și ție 306
neamțu-i pân' ce piere neamț și ține pe altu-n lanț 308
neamțu-i prost că spune drept 305, 310
neamțu-i și paur, neamțu-i și faur 306
neamțu-i șod, face peste apă pod 306, 311
neamțul a scornit căruța cu foc, s-ajungă iute-n alt loc 306, 311
neamțul a venit cu pușca și-a băut vinul cu dușca 308
neamțul crede-n băutură și unguru-n înjurătură 307
neamțul crede-n meșteșug cum crede românu-n plug 306
neamțul cu flendurile, românul cu straiele 307
neamțul cu scula, tu cu sula 306, 311
neamțul cu tararaiul nu mănîncă mălaiul 309
neamțul face banul bătând cu ciocanul 306, 311
neamțul îți dă de mâncare, dar cere ascultare 308
neamțul mănîncă barabule, românul borș cu fasule 308
neamțul nu stă în bordei, ci-și face casă cu temei 308, 312
neamțul nu știe ce-i cușma 308
neamțul nu-și găsește loc, și-a făcut moară cu foc 306
neamțul se crede cel mai mare și cere la toți ascultare 308, 311
neamțul și pe dracul l-a învățat ca să meargă încălțat 306
neamțul știe de poruncă și-n foc se-aruncă 305, 310
neamțul te poftește o dată, românul de zece ori 309
neamțul vrea trai ușor pe spinarea tuturor 308, 311
neamțul, câtu-i el de neamț, câteodată doarme-n șanț 307
negru de supărare 209
negru pe alb 209, 215
nemții cu împărăția, românii cu cătănia/sărăcia 308
nici cal, nici măgar 257
nici o adiere 224
nici rece, nici cald 206
nimic nou sub soare 160
noaptea poate pisicile sunt negre 72
noroc orb 181
nu aduce anul ce aduce ceasul 238
nu face nici doi bani 245
nu face nici două parale 245
nu întinde ața că se rupe 324
nu toate muștele fac miere 117
nu zi de două ori 245
nu-i de pe lumea asta 230
numărul unu 242

O

o aruncătură de secure 268
o carte cu șapte peceți 214, 250
o cioară albă 206
o cruce de bărbat 229
o mână spală pe alta 159
o oaie neagră 273
o picătură în ocean 225
o pită de om 288
o sabie cu două tăișuri 243
o turmă fără câini 272
o turmă și un păstor 272
o viță în Gherghița și alta în Ialomița 197
o.k. 167
oaia s-o tunzi, dar nu s-o razi 270
ocaua lui Cuza 187
ochi cât cepele 208

ogorul neamțului îi ca ochiul dracului 306
om cheie 141, 145
om cu două fețe 243
om cu scaun la cap 144
om orchestră 141, 145
om robot 145
opinie publică 110

P

pâinea cea de toate zilele 288
până în dinți 215, 217, 218
până la capătul lumii 214
până la Dumnezeu te mănâncă sfinții 84
pânza Penelopei 86
parcă e cu miere în bot 280
parcă i-a dat cineva mătrăgună 176
parcă trage în plug 267
parcă umblă moara fără grăunțe 286
parcă-i merg plugurile 266
pas cu pas 218
pe baza 219
pe baza/din cauza 220
pe mai nimic 227
pe moment 239
pe motiv că 106
pe parcursul 218
pe podele neamțul joacă, românul pe toloacă 308
pe viață și pe moarte 207
peste șapte mări și șapte țări 251
peștele a mușcat 256
peștele cere vin 256
peștele de la cap se împute 258
peștele mare înghite pe cel mic 221, 256
peștele vrea să înoate 256
piața neagră 212
piatra de încercare 86
piatră-sacă 79
pietre de moară 287
plin ca stupul 279
plouă cu broaște 209
plouă-n mai, ai mălai 209
poala muntelui 165
poveștilor vânătorești 262
primăvara vieții 237
primul din coadă 242
primul venit 243
prost ca noaptea 144, 181
prost ca un bou/o oaie 181
prost de dă în gropi 181
punctul sensibil 224
punctul slab/sensibil 222
pune brânza-n sticlă și întinge pe dinafară 276
pune brânza-n strachină și întinge pe alăturea 276
pungă turcească și sermaia nemțească 309, 313

R

raiul pe pământ 173
război rece 113, 168
retezatul/tunsul stupului 278
reversul medaliei 243
rezistență pasivă 212
român verde 324
rudă de a șaptea spiță 250

S

s-a dus câine surd la vânat 262
s-a împuțit brânza 275
s-a pornit moara 286
s-a scremut muntele și a născut un șoarece 175
s-a suit scroafa în copac 228
s-a suit scroafa-n copac 195
s-a umflat orzul în el 270
să nu știe mâna stângă ce face dreapta

159
să revenim la oile noastre 271
să vezi Neapole şi apoi să mori 206
săptămână de săptămână 238
săptămâna nebunilor 238
scump la tărâţe şi ieftinla făină 323
se bat turcii la gura lui 197
se dă ca pâinea caldă 288
se dă după vânt 287
se întoarce ca moara după vânt 287
se screm munţii ca să nască şoareci 175
se screme muntele să nască un şoarece 175
sfântu' Niculae 198
speriat de moarte 218
spicul plin stă plecat 268
spune-mi cu cine te aduni, (ca) să-ţi spun cine eşti 324
Stan Păţitul 194, 198
strâns la pungă 144
stup de bani 279
sub cheie 223
sună a oală 300, 301
sută la sută 253, 254

Ş

şi-a găsit coasa gresia 268
şi-a mâncat norocul 181
şiret ca o vulpe 264

T

tăcut/mut ca un peşte 256
tanda pe manda 129
tanda-manda 198
tarara nemţească 309
tare ca fierul, iute ca oţelul 291
tema numărul unu 242
timpi morţi 235
timpul are dinţi de oţel roade voinic şi mişel 80
timpul costă bani 234, 239
timpul s-a scurs 234
tineri şi bătrâni 207
toamna se numără bobocii 237
toate la neamţ îs cu rânduială, să nu rămână cu burta goală 305
tot cuiul îşi află gaura 292
toţi ca unul 241
totul la timpul său 234
trage să moară 153
tras de păr 221
trecut prin ciur şi prin dârmon 290
trei Doamne şi toţi trei 247
trei-trei 247
tufă de Veneţia 198
turuie ca o moară fără apă 286

Ţ

ţara lui Cremene 194
ţara lui Papură-vodă 195
ţăranul cu ţărănia, neamţul cu fudulia 307

U

ultimul (dintre) mohican(i) 206, 226
umblă câinii cu covrigi în coadă 88, 116
un colos cu/pe picioare de lut 215, 217
un corb alb 206
un dute-vino 207
unde pune neamţul mâna, îşi ia Dumnezeu mila 307
uns al lui Dumnezeu 183
unul macină la moară 286
unul şi unul 242

V

vede dincotro bate vântul 287
veni, vidi, vici 166
vioara a doua 244
vioara întâi 242, 318
vioi ca peştele în apă 257
Vodă vrea şi Hâncu ba 197
vorbă dulce 279
vorba neamţului e pentru surzi 308
vrabia Mihai Viteazul 194
Vruşlu cu Nuşlu 198

Z

zgârâie brânză 275
zi de vară până-n seară 237
zi de zi 238
zi neagră 238
zi şi noapte 207, 324
zile înşirate cu aţă 238
ziua bună se cunoaşte de dimineaţă 234

Indice
de expresii idiomatice, locuţiuni şi paremii germane

A

ab nach Kassel! 202
Ablass in Bern holen und kein Geld mitbringen 199
Ablass nach Rom tragen 199
ägyptische Finsternis 22, 26
alle sitzen in einem Boot 260
alle viere von sich strecken 248
alle Wasser auf seine Mühle leiten 286
alle Wege führen nach Rom 199
alle Welt 218
aller guten Dinge sind drei 247
alles Drum und Dran 229
alles ist mir Wurscht 152
alles nach seiner Elle messen 203
alles zu seiner Zeit 234
Alraun essen 176
alt und jung 207
alte Nägel halten nicht 293
alter Käse 276
Alter schützt vor Torheit nicht 65
am Ende sein 224
am Hungertuch nagen 54
am Jüngsten Tag 238
an allen Gliedern zittern 22
an den Haaren herbeiziehen 62, 221
an den russischen Monat denken 237
an den Tag bringen 238
an die große Glocke hängen 185
an die Nieren gehen 225
an die Wand stellen 217
anderer Leute Brot essen 289
Anerkennung/Lob/Dank zollen 22
Angst haben 227
ans Licht bringen 221
Arm in Arm 216
arm wie der ärmste Fassbinder 294
arm wie eine Kirchenmaus 144
auf Anhieb 224
auf besagten Hammel kommen 271
auf dem Busch klopfen 264
auf dem Spiel stehen 216, 217
auf den Markt werfen 128
auf den Steinen sitzen 46
auf der Lauer liegen 225
auf der schwarzen Liste sein 212
auf der Straße sitzen 216
auf der Wartburg sitzen 196
auf der Zunge liegen 224
auf die Hörner nehmen 273
auf die Jagd gehen 261
auf die Nase binden 40
auf die Palme bringen 227
auf die Probe stellen 216

auf einen Hieb 215, 220
auf einen Streich 219, 220
auf großem Fuß leben 168, 180
auf Grund 218, 219, 220
auf gut Glück 110
auf Herz und Nieren prüfen 114
auf hundert kommen 253
auf jeden Fall 218, 229
auf Kurs bleiben 129
auf Leben und Tod 207
auf Schritt und Tritt 26
auf/mit einem Schlag 222
aufeinandergepfercht wie Heringe 259
aufs Geratewohl 225
aufs Korn nehmen 265
aufs Tapet bringen 211, 221
Augen wie Mühlräder 208
aus dem Hafer in die Gerste geraten 268
aus dem hohlen Fasse reden 296
aus dem Rahmen fallen 127
aus dem Regen in die Traufe kommen 203
aus Dummersdorf sein 216
aus einem guten Holz sein 144
aus erster Hand 242
aus Fleisch und Blut 225
aus ganzem Herzen 215
aus gutem Hause 215
aus heiterem Himmel 21, 217
aus vollem Herzen 217
aus zweiter Hand 244
ausfindig machen 229
außer Rand und Band 295

B

Bahnhof verstehen 65
bei etwas pfuschen 284
bei jmdm ist der Groschen gefallen 119
bei Wasser und Brot 113, 290
bekannt als ein bunter Hund 224
Berge versetzen 174, 217, 219
bienenfleißig sein 178, 277
Bier nach München/Dortmund bringen 196
bis ans Ende der Welt 214
bis auf die Zähne 215, 217, 218
bis auf Mark 53
bis drei nicht zählen können 142
bis in die Puppen gehen 197
blau machen 285
blau sein 118
blaue Ferne 221
blauen Montag machen 285
blauer Montag 285
blaues Blut haben 212, 214
blinder Passagier 26, 49, 54
Bock haben auf etw 274
Bockmist machen 274
böhmische Dörfer 41, 110
Bündel kriegen 284
Buridans Esel 206

D

da bleibt der Wecker stehen! 189
da bleibt mir der Verstand stehen! 189
da haben wir den Salat 204
da liegt der Hund begraben 26, 109
da wird der Hund in der Pfanne verrückt! 228
Dank sagen 54, 114
das Bäckerexamen machen 290
das Bier trocken runterwürgen müssen 204
das Blatt umkehren 225
das Blättlein/Blättchen umkehren 225
das dauert keine Leipziger Messe 196
das Ding an sich 212
das Eisen schmieden, solange es heiß

ist 292
das Fass ins Rollen bringen 295
das Fass zuschlagen 295
das fünfte Rad am Wagen 114, 187, 209, 249
das geht auf keine Kuhhaut 24, 119
das geht wie das Brezelbacken 289
das Gesicht wahren 52
das Glück ist blind 181
das Glück kehrt (mir/ihm) den Rücken 181
das große Los ziehen 224
das Hasenpanier ergreifen 64
das ist alles Käse! 276
das ist alter Schnee 203
das ist doch Pfusch! 284
das ist ein Havas 200
das ist für den alten Fritz 200
das ist für die Katz 227
das ist ihm zur zweiten Natur geworden 206
das ist Korn auf seine Mühle 269
das ist nicht mein Bier 204
das ist reines Jägerlatein 262
das ist vorgegessenes Brot 291
das ist Wasser auf seine Mühle 184, 286
das ist weder Fisch noch Fleisch 257
das ist zum Heulen 58
das ist zum Oder zuschütten 197
das Kind im Manne 148
das Kind mit dem Bade ausschütten 296, 297
das Klavier dreschen 269
das Korn essen, ehe es grün ist 268
das kribbelt wie im Bienenkorb 278
das letzte Wort haben 168
das Maul aufsperren 205, 210
das merkt ein Schaf 271
das räudige Schaf sein 272
das Schaf scheren ohne es zu schinden 270
das schlägt dem Fass den Boden aus 295
das schwarze Schaf sein 212
das sind Nägel zum Sarge 292
das sind ungefangene Fische 257
das sind zwei Paar Stiefel 244
das spezifische Gewicht 22
das verflixte siebte Jahr 251
das Zeug zu etwas haben 283
dastehen wie die Orgelpfeifen 199
Däumchen drehen 204
davon gehen zwölf auf ein Dutzend 253
davon verstehst du einen Quark 277
dazu gehört mehr als Brot essen 290
dein Freund und Helfer 144
dem Glücklichen schlägt keine Stunde 238
dem hat's auf die Flinte geregnet/geschneit 262
dem Herdentrieb folgen 272, 275
dem ist sein Brot gebacken 290
dem lieben Gott die Zeit stehlen 236
dem Schäfer die Keule abkaufen 275
den Bock melken 274
den Bock zum Gärtner machen 273
den Brotkorb höher hängen 289
den dicken/großen Wilhelm machen/spielen/markieren 201
den Finger auf den Mund legen 205
den Fisch schwimmen lassen 256
den Fuchs aus dem Busch klopfen 264
den Fuß vor die Tür setzen 210
den Gänsen predigen 227
den Hafer von der Gans kaufen 269
den Himmel auf Erden haben 173
den Käse ohne Brot essen 275
den Kopf verlieren 208
den Krebsgang gehen 258
den Kuckuck nicht mehr rufen hören 178
den Laufpass geben 129

den Mund aufsperren/aufmachen/ auftun 220
den Mund nicht so voll nehmen 165
den Mund öffnen 220
den Nagel auf dem Kopf treffen 292
den Pfennig dreimal umdrehen 203
den roten Teppich ausrollen 212
den Stier bei den Hörnern packen 51
den Teufel (im Leibe) haben 209
den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen 176
den Wolf zum Hirten machen 273
der Berg hat ein Mäuslein geboren 174
der Berg kreißt und bringt ein Mäuslein hervor 174
der blaue Brief 198
der deutsche Michel 194
der eine schert das Schaf, der andere das Schwein 272
der eiserne Vorhang 217
der erste beste 243
der Esel spielt sich als Reitpferd auf 228
der Fisch fängt beim Kopf an zu stinken 258
der Fisch hat angebissen 256
der Fisch will schwimmen 256
der grüne Tisch 212
der Hättich und der Wöttich sind Geschwister 227
der Hecht im Karpfenteich sein 259
der Himmel hängt voller Geigen 173
der Hunger treibt den Wolf aus dem Walde 160
der letzte (der) Mohikaner 206, 226
der Mond ist wie ein Eierkuchen 196
der rote Faden 164, 201, 212
der rote Meister 283
der Schmied seines Glückes sein 291
der schwarze Markt 212
der springende Punkt 49
der Stein des Anstoßes 111
der Tanz geht los 209
der Weg zum Himmel ist mit guten Absichten gepflastert 226
der wunde Punkt 222, 224
der Zug ist abgefahren 165
dicht halten 227
dicke Luft 44
die Achseln zucken 46
die Arche Noahs 206
die Augen aufsperren 205, 210
die Augen in die Hand nehmen 58
die bessere Hälfte 111
die Bienen brechen 278
die blaue Ferne 227
die braunen Hemden 226
die Daumen halten/drücken 139
die eiserne Lady 217
die erste Geige spielen 242
die Evidenz halten 212
die Finger auf die Wunde legen 221
die Fische/Krebse füttern 256
die gelbe Karte zeigen 212
die großen Fische fressen die kleinen 256
die Haare sträuben sich 210
die Haare zu Berge stehen 226
die Hand an den Pflug legen 266
die Katze im Sack kaufen 217
die Kehrseite der Medaille 243
die Krallen zeigen 210
die Mark springen lassen 203
die Muse von jmdm sein 206
die Nase hoch tragen 210
die Nase rümpfen 46, 205, 210
die Ohren spitzen 210
die rechte Hand nicht wissen lassen, was die linke tut 159
die rechte Stunde wahrnehmen 238
die rote Pest 214
die Schafe von den Böcken scheiden 271

die Stirn runzeln 210
die Tage zählen 238
die verbotene Frucht 214
die Zähne zusammenbeißen 210
die Zeit ist abgelaufen 234
die Zeit ist kurz, die Kunst ist lang 201
die Zeit ist reif 234
die Zeit totschlagen 236
die Zelten abbrechen 22
die Ziege am Schwanze halten 274
die zweite Geige spielen 244
drei Meilen gegen den Wind riechen/stinken 204
drei Meilen gegen den Wind stinken 247
dreimal darfst du raten! 247
dreizehn Monate für ein Jahr geben 238
Dresche kriegen 269
du ahnst es nicht! 26, 47
dufte/kesse Biene 278
dumm wie Bohnenstroh 46, 144, 182
dumm wie ein Regiment Soldaten 182
dumm wie ein Schaf 271
dumm/grob wie ein Hammel 272
dümmer als die Polizei erlaubt 182
dümmer als ein Stück Vieh/als ein Ochse/ein Esel/ein Schaf/eine Kuh/ein Kalb 182
dünn gesät 110, 268
durch den Knigge gerast sein 201
durch die Lappen gehen 261
durch die Maschen gehen 53
durch und durch 229
Durst haben wie ein Fisch 256

E

ein alter Fuchs 264
ein Auge zudrücken 225
ein bewaffneter Friede 200
ein Bild sagt mehr als hundert Wörter 253
ein blutiger Anfänger/Leie 26
ein Buch mit sieben Siegeln 214, 250
ein Dieldapp/Dilldapp sein 202
ein Drohnendasein führen 278
ein Fass ohne Boden sein 294
ein Fass ohne Reif 295
ein Gesicht wie drei/sieben Tage Regenwetter machen 247, 250
ein großer Fang 261
ein heißes Eisen 32
ein Herr (Baron) von Habenichts sein 202
ein Herz aus Stein haben 214
ein Herz und eine Seele sein 79
ein homerisches Gelächter loslassen 200
ein Koloss auf tönernen Füßen 215, 217
ein Kommen und Gehen 207
ein langes Gesicht machen/ziehen 204
ein Licht aufgehen 41
ein Mann der ersten Stunde 238
ein Mann Gottes 121
ein Mann mit Köpfchen 144
ein Mann von Format 26
ein Meister seines Fachs sein 283
(s)ein Meisterstück vollbracht haben 283
ein Mühlrad geht mir im Kopf herum 288
ein Nagel/Keil treibt/gräbt den anderen aus 292
ein Narr auf eigne Hand sein 201
ein pommerscher Magen 196
ein pommerscher Trunk 196
ein rechtes Schaf sein 271
ein Schäferfeuer anzünden 275
ein schmaler Hering 259
ein schwarzes Schaf 273
ein Sturm in einem Wasserglas 214

ein toller Hecht 259
ein treuer Eckart 201
ein Tropfen auf dem heißen Stein 225
ein Unglück kommt selten allein 65
ein unsicherer Kantonist 200
ein weißer Raabe 206
ein Wolf im Schafspelz 273
ein zweischneidiges Schwert 243
eine Bruchbiene sein 278
eine Drohne sein 278
eine Flasche sein 58
eine Rolle spielen 220
eine Sache meistern 283
eine Schwalbe macht noch keinen Sommer 242
eine wahre Xanthippe sein 165, 201
eine weiße Weste haben 26
einem das Benedicte machen 201
einem das Wasser abgraben 287
einem den Martinsmantel umhängen 194
einem eine Faust in der Tasche machen 40
einem etw in die Schuhe schieben 285
einen Alraun im Leib haben 177
einen Besen fressen 141, 143
einen Bock haben 273
einen Bock schießen 274
einen kühlen Kopf bewahren 222
einen Narren an jmdn gefressen haben 113, 114
einen Scheffel Salz (mit jmdm) gegessen haben 204
einen schwarzen Tag haben 238
einen Sprung machen 220
einen Stein im Brett haben (bei jmdm) 109
einen Streich spielen 219
einen Streit vom Zaun(e) brechen 43, 60, 109
einen Vogel haben 139, 144, 209, 255
einen voll en/schlechten/armen Herbst machen 237
einen weißen und einen grünen Winter haben 237
einen zur Brust nehmen 204
einer besser als der andere 242
einer Xanthippe gleichen 165
Ein-Mann-Show 141, 145
eiserne Hand 291
emsig wie eine Biene 255, 277
er kann mehr als Brot essen 290
er sitzt da wie Karl Arsch 202
er weiß sein Schäfchen zu scheren 270
erste Wahl 242
ersten Ranges 242
erster Klasse 242
erster Ordnung 242
erster von hinten 242
es geht um die Wurst 204
es hagelt Strafen/Prügel 203
es hat nicht sollen sein 149
es ist alles für die Katz 152
es ist höchste Eisenbahn! 47
es regnet Frösche 209
es regnet Gold 203
es riecht nach faulen Fischen 259
es schneit Kuhjungen/Bauernjungen 203
es zu tun kriegen mit 223
etw auf dem Kerbholz haben 40
etw drei Meilen gegen den Wind riechen 247
etw mitgehen lassen 152
etwas auf dem Herzen haben 217
ewig und drei Tage 247

F

Fahrt ins Blaue 50
falscher Wilhelm 198
faule Fische 259
Fenster der Seele 165

Fischblut haben 259
flöten gehen 118
flotte Biene 278
fluchen wie ein Landsknecht 200
Fraktur mit jmdm reden 197
frank und frei 129
freie Hand geben 214
fressen wie ein Drescher 269
Freund hin, Freund her 26
frisch gebacken 110
Früchte tragen 165
Fuchs und Hase 264
Füchse mit Füchsen fangen 264
fuchsteufelswild sein 265
fünf (Minuten) vor zwölf 239
(etw) für bare Münze nehmen 44
für einen Apfel und ein Ei 227
für einen die Hand ins Feuer legen 179
für voll nehmen 224
Fuß des Berges 165
Fuß fassen 50

G

gang und gäbe 46
ganz Ohr sein 221
geduldig wie ein Schaf sein 272
gegen den Strom schwimmen 54
gegen/mit Windmühlen kämpfen 164
gehupft wie gesprungen 47
gelb wie Wachs 208, 209
gelbe Suppe 199
Geld wie Heu haben 208
gern einen Tropfen nehmen 208
gesetzt den Fall 222
Gesottenes und Gebratenes 58
gesund/munter wie ein Fisch im Wasser 257
glatt wie ein Aal 259
Glück und Glas, wie schnell bricht das 181
Gnade vor Recht ergehen lassen 183
Gott in Person 218
groß und klein 207
groß wie das Heidelberger Fass sein 196
große Augen machen 40, 205, 210
große Fische fressen die kleinen 221
grüner Heinrich 198
grünes Licht geben 212
grünes Licht haben 128
Grütze im Kopf haben 231
gut beschlagen sein 293
guter Hoffnung sein 129

H

Hals über Kopf 49
Hals- und Beinbruch! 47
Hans Dampf in allen Gassen 202
Hans Liederlich 202
Hans Taps 202
HB-Männchen machen 197
Herr im eigenen Haus sein 182
hier ist gut Hafer säen 267
Himmel und Hölle in Bewegung setzen 207, 217
hin und her 59
hinter Schloss und Riegel 223
Höllenqualen ausstehen/leiden 209
Honig mit Zucker bestreuen 280
honigsüße Rede 279

I

ihn an seiner Achilesferse treffen 206
ihre Zunge geht wie eine Klappermühle 184
(etw) ins Wachs drücken 281
im Gerstenfeld mit seinen Gedanken sein 269
im gleichen Boot sitzen 52
im Grunde 217, 219, 229

im Hinblick 222
im Laufe 218, 220
im Laufe der Zeit 224
im letzten Augenblick 239
im richtigen Boot sein 260
im siebten Himmel sein 250
im Sommer des Lebens stehen 237
im Trüben fischen 259
im übrigen 227
imstande sein 229
in alle vier Winde 248
in Bausch und Bogen ablehnen 62
in Bewegung bringen 110
in Beziehung stehen 110
in den Tag hinein leben 238
in den Wind reden 173, 212, 217
in der Hand haben 225
in der Regel 227
in der Tat 227
in die Falle fallen 261
in die Jahre kommen 237
in die Quere kommen 229
in die Regenbogenpresse kommen 203
in einem Atem 241
in einem Zug 216
in Erfahrung bringen 59
in erster Linie 242
in Gang kommen 129
in Gang setzen 216
in Geld schwimmen 208
in Konflikt geraten 129
in Konkurs gehen 47
in letzter Minute kommen 239
in meinen Augen 218
in Morpheus' Armen 206
in sieben Sprachen schweigen 250
in Stimmung bleiben 227
in tausend Ängsten schweben 254
in Verbindung stehen 54
in Verzweiflung bringen 219
in vino veritas 166
in Zusammenhang stehen 54
in zweiter Linie 244
in zwölfter Stunde 238, 252
ins Auge springen 219
ins Fettnäpfchen treten 51, 52, 204
ins gleiche Horn blasen/tuten 262
ins Gras beißen 42
ins Netz fallen 261

J

Jahr für Jahr 237
jahraus, jahrein 237
jd ist nicht von dieser Welt 230
jdm Achtung/Anerkennung/ Bewunderung/Lob zollen 26
je mehr man den Bauern bittet, je trotziger wird er 149
jede Mark/jeden Pfennig dreimal umdrehen 247
jede Mark/jeden Pfennig/Kreuzer zweimal umdrehen 245
jeden Augenblick 239
jedes Fass braucht seinen eigenen Boden 296
jmd hat schwer zu krebsen 258
jmdm an die Gurgel gehen 225
jmdm auf dem Schwanz treten 210, 221
jmdm auf den Wecker/auf die Nerven fallen 188
jmdm aufs Dach steigen 199
jmdm aufs Maul dreschen 269
jmdm aus der Hand fressen 210
jmdm das Fell gerben 209
jmdm das Gloria singen 199
jmdm das Handwerk legen 283
jmdm den Arsch versohlen 209
jmdm den Daumen drücken/halten 205
jmdm den Hals umdrehen 208
jmdm den Kopf verdrehen 221
jmdm den Wein ausrufen 199

jmdm den Zahn ziehen 65
jmdm die Augen auskratzen 208
jmdm die Zeit nicht bieten/gönnen 236
jmdm drei Schritte vom Leibe bleiben 246
jmdm ein Dorn im Auge sein 206
jmdm eine Hand reichen 210
jmdm einen Bären aufbinden 111
jmdm fällt der Groschen 203
jmdm geht das Maul wie eine Mühle 286
jmdm Honig ums Maul schmieren 280
jmdm Hörner aufsetzen 274
jmdm ins Handwerk pfuschen 284
jmdm ins Netz gehen 257
jmdm raucht der Kopf 226
jmdm unter die Arme greifen 40
jmdn auf dem Korn haben 266
jmdn auf den Mond schießen 265
jmdn auf hundert bringen 253
jmdn aufs Korn nehmen 266
jmdn drei Schritte vom Leibe halten 246
jmdn durch die Mühle drehen 288
jmdn heiß und kalt überlaufen 223
jmdn im Regen stehen lassen 209
jmdn im Stich lassen 42
jmdn ins Gebet nehmen 230
jmdn ins Netz locken 257
jmdn mit offenen Armen aufnehmen/empfangen/erwarten 210
jmdn übers Ohr hauen 46
jmdn unter seine Fittiche nehmen 221
jmdn zur Minna machen 196
jmds rechte Hand sein 214

K

Kaiser von Gottes Gnaden 183
kalt lassen 219
kalt wie Blücher 197
kalt wie ein Fisch sein 259
kaltblütig handeln 222
kalte Dusche 218
kalte Ente 49
kalter Krieg 113, 168
kaltes Buffet 218
Käse machen 276
kein Bauer ist so klug als ein Mönch 149
kein Blatt vor dem Mund nehmen 52
kein Deut wert 203
kein Handhabe finden 288
kein Honigschlecken sein 280
kein Lüftchen 224
keine Geiß wert sein 274
keine Handbreit/Fußbreit weichen 204
keine müde Mark 203
keinen Pfennig/Groschen/Taler wert sein 203
Katz und Maus 59, 221
Katzenkinder mausen gern 226
kleine Brötchen backen 290
kleine Fische 257
klipp und klar 46
Kohldampf schieben 49
Kopf stehen 118, 208
Kopf stehen für etw 208
Krebse sieden 258
kurz und gut 44

L

landauf-landab 129
lange Finger machen 204
lass dir's bei den Berchtesgadenern drechseln 197
laufen wie ein Fassbinder 295
laufendes Konto 128
losreden wie ein Maschinengewehr 188
Luftschlösser bauen 64
Lunte riechen 111

M

Mairegen bringt Segen 209, 234
man meint, du wärst in der Mühle groß geworden 286
Maulaffen feilhalten 20
mehr Glück als Verstand 181
mehr Licht 201
mehr oder weniger 218
mehr und mehr 218
meiden wie die Pest 223
mein Name ist Hase 200
merken, wo der Hase liegt 263
mir ist der Hase/die Katze über den Weg gelaufen 263
mir ward heiß ums Herz 147
mit beiden Füßen auf der Erde stehen 221
mit dem linken Bein/Fuß zuerst aufstehen 209
mit dem Stadtgraben um die Wette gehen 194
mit den Windmühlen kämpfen 230
mit der kurzen Elle messen 187
mit doppelter Zunge reden 244
mit einem Bein im Grab 214
mit einem Schlag 224
mit einer Stimme 241
mit Feuer und Schwert drein gehen 40
mit Fragen kommt man durch die Welt 226
mit Fug und Recht 129
mit gespaltener Zunge reden 244
mit glodenen Netzen fischen 258
mit Haferspreu lohnen 269
mit Hals und Horn jagen 262
mit jmdm an einem Pflug ziehen 266
mit jmdm das Hänschen machen 202
mit jmdm über fünf Ecken verwandt sein 249
mit jmdm/etw eins sein/werden 241
mit keiner Zange heraus-kriegen 294
mit Kind und Kegel 222
mit leerem Wampen ist's nicht gut gampen 163
mit Müh' und Not 113
mit offenen Armen empfangen 217
mit Sack und Pack 213
mit tausend Zungen sprechen 254
mit verschnürtem Beutel 144
mit zwei Würfeln 13 Augen werfen 141
mit zweierlei Maßen messen 244
mit zweierlei Zungen reden 244
Monat für Monat 237
Morgenstund hat Gold im Mund 46
Morgenstunde hat Gold im Munde 234
Müllers Sackträger sein 288

N

nach Adam Riese 201
nach Canossa gehen 199
nach Johann Ballhorn verbessern 194, 229
nach Melaten kommen 194
nach Speyer appelieren 194
Nägel mit Köpfchen schmieden/ machen 292
Neapel sehen und sterben 206
Nerven wie Drahtseile haben 208
neue Besen kehren gut 26
nicht alle Tassen im Schrank haben 170
nicht bis fünf zählen können 249
nicht der reine Bienenhonig sein 280
nicht mehr in der Zeit sein 236
nicht Salz zum Brot haben 289
nicht über seine Nasenspitze hinweg sehen 208
nicht übers Herz bringen 221
nicht von Dummersdorf sein 202
nicht von Gebersdorf sein 202

nicht von gestern sein 238
nicht von Trippstill/Buxtehude/ Schilda/Lappenhausen sein 202
nichts für Ungut! 59
nichts zu tun haben mit 219
Null Bock haben 274
Nummer eins 242
nur alle heilige Zeit etwas tun 236

O

Oberwasser haben 286

Ö

öffentliche Meinung 110

P

passiver Widerstand 212
Perlen vor die Säue 226
Petersilie auf allen Suppen sein 204
Petrus meint's gut 26
politisches Tauwetter 203

Q

Quark in den Händen haben 277

R

rangehen wie Blücher 197, 200
Recht haben 219
Reden ist Silber, Schweigen ist Gold 26
reden wie ein Buch 224
rote Zahlen (schreiben) 198

S

sag es nicht zweimal 245
Sankt Ulrich rufen 194
Schäfchen zählen 142
Schlag auf Schlag 215
Schläge/Prügel bekommen wie ein Jagdhund 261
schlau wie ein Fuchs 144, 264
Schluck für Schluck 46
Schnee nach Lappland tragen 203
Schritt für Schritt 46, 218
Schulter an Schulter 46
schwarz auf weiß 209, 215
schwarz vor Ärger 209
schwarzes Brett 46
schwarzes Gold 165
Schwein haben 181, 209
sein Brot sauer verdienen 289
sein Bündel packen 284
sein Bündel zu tragen haben 284
sein eigenes Brot essen 289
sein Handwerk verstehen 283
sein Korn grün essen 268
sein Korn ist reif 267
sein Kreuz tragen 185
sein Maul halten 224
Sein oder Nichtsein 46
sein Schäfchen ins Trockene bringen 270
sein Stündlein hat geschlagen 236
sein Weizen blüht 267
seine (letzte) Stunde hat geschlagen 236
seine Brötchen verdienen 208
seine Hände in Unschuld waschen 226
seine Mühle steht nie still 286
seine Netze auswerfen 257
seine Seele ins Brot backen 291
seine sieben Sachen packen 251
seine Tage sind gezählt 238
seinen Friedrich Wilhelm unter etw setzen 200, 228
seinen Hafer verdient haben 267
seinen Meister finden 283

seiner Zeit voraus sein 236
sich an die Brust schlagen 230
sich den Käse nicht vom Brot nehmen lassen 275
sich den Kopf zerbrechen 208
sich die Haare raufen 210
sich die Hände reiben 210
sich die Hände schmutzig machen 223
sich einen Mann/eine Frau angeln 257
sich etwas an den fünf Fingern abzählen können 249
sich etwas zu Herzen nehmen 41
sich in den Hintern beißen 227
sich in den Kopf setzen 217
sich in den Kopf stellen 216
sich jmdn an Land ziehen 257
sich keinen Deut um etwas kümmern 203
sich seines Handwerks/seiner Kunst rühmen 283
sich über jeden Käse aufregen 276
sich um jeden Quark kümmern 277
sich vom Schaf beißen lassen 271
sich wie im siebten Himmel fühlen 250
sich zwischen Nagel und Fleisch drängen 293
sicher ist sicher 110
so alt wie der Böhmer/Thüringer Wald sein 196
so dumm wie lang 182
so dumm, dass ihn die Gänse/Schweine beißen 182
so ein Käse! 276
spanische Dörfer 110
stumm wie ein Fisch 256
stur wie ein Bock sein 273
süß wie Honig reden 279

T

Tag für Tag 46, 238
Tag und Nacht 50, 207
Tantalusqualen leiden 206
tausend Tode sterben 254
Thema Nummer eins 242
treu wie Gold 45

U

um ... willen 222
um den Hals fallen 223
um des Esels Schatten zanken 177
um des Kaisers Bart streiten 42
um Haaresbreite 110
um Himmels willen! 26
um/über sieben Ecken verwandt sein 250
ungläubiger Thomas sein 214
unter die Erde bringen 62
unter vier Augen 40
Urlaub ist Urlaub 110

Ü

über Wasser halten 223

V

viel Geschrei und wenig Wolle 272
vom Gaul auf die Geiß kommen 274
vom großen Christoph reden 201
vom Hundertsten ins Tausendste 253
von A bis Z (durchgehen) 58
von der Biene gestochen sein 178
von früh bis spät 207
von heute auf morgen (leben) 238
von Kopf bis Fuß 223
von Mann zu Mann 53
von Mund zu Mund gehen 214
von Pontius zu Pilatus(laufen/gehen) 206
von Sinnen sein 58

von Stahl und Eisen sein 291
vor allem 218
vor Ort 129
vor Tau und Tag 201

W

Wachs in den Händen eines anderen sein 281
Wasser in den Rhein/die Warra/die Donau tragen 202
weder Fuchs noch Hase 264
weder kalt, noch warm 206
weg wie Haferspreu 269
weich wie Wachs sein 281
weißes Gold 230
wenn die Böcke lammen 274
wenn meine Tante Räder hätte 195
wenn Ostern und Pfingsten auf einen Tag fallen 195
wer's glaubt, wird selig 41
wie am laufenden Band 222, 224
wie auf glühenden Kohlen sitzen 208
wie auf jungen Hühnchen einher gehen 40
wie ein begossener Pudel 207
wie ein Bieneschwarm 279
wie ein Bierkutscher fluchen 226
wie ein Blitz aus heiterm Himmel 209
wie ein Fass saufen 294
wie ein Fisch auf dem Trockenen 255, 258
wie ein Fisch schwimmen 210
wie ein Fürst leben 183
wie ein Kartenhaus/wie eine Sandburg zusammenstürzen 207
wie ein Mann 241
wie ein Pferd arbeiten 210
wie eine gebadene Maus 203
wie Espenlaub zittern 226
wie frische Semmeln abgehen 288
wie Gott in Frankreich leben 183
wie im Bienenkorb 278
wie in Abrahams Schoß sitzen 207
wie in der Zange 294
wie Katz und Maus leben 221
wie Mühlsteine 287
wie Sterne am Himmel 217
wie Zieten aus dem Busch 199
wir zwei und Rothschilds Geld 197
wissen wo Barthel den Most holt 199
wissen, wie der Hase läuft 263
wo Fuchs und Hase einander gute Nacht sagen 263
Woche für Woche 238
wohin/woher des Weges? 148
Wurst wider Wurst 199

Z

zechen wie ein Fassbinder 294
Zeit (für jmd/etw) opfern 236
Zeit ist Geld 239
Zeit macht und tödt die Leut 236
Zeit verlieren 234
zu einem kleinen Buche eine große Rede schreiben 147
zu Füßen legen 216
zu Füßen liegen 216
zu jedem Nagel passt ein Loch 292
zu Papier bringen 129
zu seinen Jahren kommen 237
zu Tode erschrocken 218
zu weit gehen 219
zum Ausdruck bringen 58
zum Fischen gehen 257
zum Käse kommen 277
zum Kuckuck! 44
zum Teufel jagen 223, 225
zum Tier herabsinken 255
zum Umfallen schön 208
zur Debatte/Diskussion stellen 22
zur Welt bringen 217
zwei Fliegen mit einer Klappe

schlagen 245
zwei Gesichter haben 243
zweite Wahl 244
zweiter Sieger bleiben 244
zwischen Hammer und Amboss 184, 294
zwischen vier Brettern 248

Registru de persoane

A

Amasova 21, 22
Andriescu 89
Asan 89, 103
Avădanei 90, 104
Avram 89, 103

B

Bächthold-Stäubli 296
Balint 38
Bally 18, 20, 68, 69, 74
Boroianu 89, 103
Buhofer 45, 58, 111, 213
Bulgăr 89, 103
Burger 19, 29, 45, 46, 49, 58, 60, 100, 101, 107, 111, 112, 113, 118, 127, 192, 213

C

Capidan 162
Caraman 256, 285
Chafe 34, 35, 36
Chomsky 18, 33, 34, 92, 133, 135, 136, 137, 138
Ciobanu 89, 103
Colţun 88, 89, 104
Coseriu 55, 71, 72, 73, 101, 133, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 147, 151, 152, 328
Cujbă 101
Curat 73, 74
Cernişeva 19, 25, 26, 52, 101

D

Daniels 68, 98, 99
Dimitrescu 83, 103
Dobrovolski 18, 64, 101, 240
Duduleanu 162
Duhme 68, 97, 100, 101, 120
Dumistrăcel 75, 86, 103, 107, 115, 127, 161, 162, 169, 180, 184, 185, 256, 258, 259, 270, 285, 289, 296, 297, 300, 301, 304
Düringsfeld 162, 299

E

Eckert 100

F

Fix 67

Fleischer 51, 58, 59, 60, 64, 100, 107, 109, 111, 113, 127, 201
Földes 66, 67, 193, 205
Fraser 33, 34
Furger 164, 173, 175

G

Gabelentz 134, 135
Gheorghe 160
Ghibănescu 81
Ghinoiu 281
Ginsburg 28
Gläser 68, 100
Gréciano 18, 61, 62, 63, 101, 106, 120, 127, 205, 219, 225
Greimas 70, 71
Groza 90, 103
Guiraud 73

H

Hallig 170, 171, 305, 328
Häusermann 52, 53, 101
Healey 38
Heitmann 303, 304
Hessky 101
Higi-Widler 215
Higi-Wydler 213, 216
Hinţescu 162, 175, 177
Hockett 29, 30, 33
Householder 38
Hristea 75, 84, 85, 86, 103, 120, 127, 163, 165, 168

I

Iordache 178, 282, 300
Iordan 82, 103, 301
Isačenko 20, 21
Isbăşescu 303
Iskos 28

J

Jaksche 29, 45, 49, 111, 118
Ianko-Trinickaia 24

K

Katz 30, 31, 33
Keil 107, 111, 112, 215
Klappenbach 19, 21, 22, 25, 101
Koller 50, 51, 52
Kolvenbach 67
Korhonen 101
Kunin 28

L

Lenkova 28
Lipka 38
Lüger 60, 61, 101

M

Mackensen 98, 99, 100
Makkai 36, 37
Marian 300, 301
Mawer 175
Meinel 282, 285
Melciuc 23
Michéa 74
Mieder 67, 68, 158, 296, 297, 298, 317
Mounin 75
Munteanu 89

N

Nahon 75
Negreanu 89, 304

P

Palm 18, 65, 66
Permiakov 26, 27
Phal 75
Philippide 77, 82, 103
Piirainen 240
Pike 38
Pilz 19, 31, 53, 54, 55, 59, 97, 98, 100, 120, 127
Polenz 99, 132
Popow 28
Postal 30, 31
Puşcariu 82, 103

R

Ray 75
Rehbein 139
Reinsberg-Düringsfeld 162
Röhrich 47, 48, 98, 99, 158, 159, 160, 162, 166, 167, 177, 183, 188, 278, 282, 285, 296
Rothkegel 48, 49, 50, 99, 101

S

Sandig 51
Saussure 62, 98, 99, 133, 135, 136, 137
Schemann 18, 56, 57, 58
Schippan 44
Schmid 18
Schmidt 44, 67, 98, 99, 100, 101
Schmidt-Hidding 38, 99
Seiler 41, 42, 98, 99, 160
Sialm 45, 58, 111, 213
Simenschy 162, 181
Slave 89, 103
Stanciu 304
Svešnikowa 28

Ş

Şăineanu 79, 80, 103, 148, 323
Ştefan 90

T

Thun 18, 19, 23, 24, 55, 56, 101

U

Umarchodshjew 28

V

Vinogradov 19, 20, 21, 23

W

Wander 39, 40, 41, 99, 162, 299
Wartburg 170, 171, 305, 328
Weinreich 15, 18, 31, 32, 33
Wissemann 42, 50
Wolf 170

Z

Zaharia 90, 101, 103, 104
Zanne 76, 77, 98, 102, 103, 159, 162, 171, 175, 177, 179, 185, 300, 303, 304, 311
Zett 101
Zugun

Phraseologie: Remotivierung

Aus ner Mücke ward ein Elefant,
der sagte im Porzellanladen, die Hand
könne er sehen vor den Augen nicht
das käme von "gedrängter Wochenübersicht".

Im Schrank blieben so die Tassen,
wer sollte sie fallenlassen
unter den Tisch, der auf dem Teppich blieb
und rein zu machen sei
vom Ei
des Kolumbus, das klüger will sein als die Henne
und Has,
der nichts weiß von was
und im Pfeffer liegt
und Salz, das man zum Brot kriegt,
bei dem man sitzt zusammen mit Wasser,
womit auch andere kochen,
die in den Knochen
Mumm haben und im Kopf Grütze,
von wo sie die Haare fressen
und den sie in den Sand stecken,
auf ihrer Weste die Flecken
von Quatsch mit Soße
und Senf, den ich dazu gegeben habe.

Annely Rothkegel (Pentru Gertrud Gréciano,
la 13. iulie 2000, Mersault)

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂŢII
„ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAŞI

700511 Iaşi, Păcurari 9, tel./fax 0232 314947

Format: 61×86/16
Coli tipo: 25
Apărut: 2004
Comanda: 221

